n. kazantzakis

O AUTENTICĂ «ANTOLOGIE» A MARII LITERATURI («BIBLIOTECA PENTRU TOŢI»)

Prin această prestigioasă colecţie, cultura noastră se numără printre precursorii cărţii de buzunar — dacă prin carte de buzunar vom înţelege răspîndirea prin mijloace editoriale speciale, de ţinută, a valorilor tradiţionale şi majore ale literaturii şi culturii, şi nu a unor fascicule cu conţinut ambiguu. Succesul editorial şi eficienţa din toate punctele de vedere, inclusiv cel comercial, sînt semnificative. Tirajul uriaş, acurateţea şi probitatea textelor şi ediţiilor, aparatul critic competent, explică popularitatea colecţiei. Căci, se pare, această colecţie a atins acel echilibru fericit şi rar, în care seriozitatea ediţiei nu impietează asupra răspîndirii ei, şi bineînţeles, viceversa...

Producţia aceasta, în sine, se prezintă şi ea diferit. Întîi ar fi *noutăţile absolute*, «premierele» editoriale (bineînţeles, traduceri cum este firesc) între care succese certe precum *Caracterele* lui La Bruyère, *Teatrul* lui Sofocle, sau autori moderni ca André Malraux, François Mauriac, André Maurois, Fr. Dürrenmatt, Cesare Pavese. Între aceste reluări (menţionăm tot numai ediţii complete), clasici ai literaturii române (Eminescu — un volum de poezie şi altul de proză, Alecsandri, Caragiale, Creangă, apoi Sadoveanu, Rebreanu, Camil Petrescu, ediţia Matei Caragiale îngrijită de Perpessicius, ediţia Ion Minulescu etc.) sau al literaturii universale (*Decameronul* lui Boccaccio, *Casa Buddenbrook* de Thomas Mann, *Povestirile unui vînător* de Turgheniev — în traducerea integrală a lui M. Sadoveanu, sau recent *La răscruce de vînturi* de E. Brontë ş.a.). Un alt grup de cărţi ar fi *antologiile*. Unele tematice, altele cu profil de sinteză naţională — folclor sau nu — altele cu profil mixt. Între acestea *Proza umoristică engleză*, *Proverbe româneşti* şi excelenta antologie *Poezia germană modernă*. În fine, o ultimă categorie ar fi constituită din volumele seriei de cultură generală.

GRIGORE DIMA
(Scînteia, 19 martie 1968)

biblioteca bpt pentru toţi

Vol. I-II Lei 10

editura pentru literatură

452

n. kazantzakis

biblioteca bpt pentru toţi

biblioteca bpt pentru toţi

n. kazantzakis

hristos răstignit a doua oară

★★

Clubul cărţii digitale 2024

Ilustrația copertei : *Albin Stănescu*

Udrescu Alic

nikos kazantzakis

hristos răstignit a doua oară

ROMAN

★★

TRADUCERE DE
PERICLE MARTINESCU ȘI
IOAN HALIANIS

1968

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

X

Sîngele scurs din trupul văduvei îl înfurie şi mai rău pe agă. Vedea roşu înaintea ochilor, un val de sînge i se urcă la cap. În el se trezi dorinţa străveche să taie cu nemiluita oameni şi vietăţi în jurul trupului iubit ce-i fusese ucis, şi ca să-şi uşureze inima. Ţinea încă în mînă cuţitul ; braţul îi era mînjit de sînge pînă la cot. Îl chemă pe seiz.

— Coboară-n beci, ia-l pe Manolios şi du-l la platan. Sună din trîmbiţă să se adune toţi ghiaurii şi să vadă ! Să-l duceţi şi pe scumpul meu Iusufachi la platan, să vadă şi el... Spînzură-l pe păcătosul ăla, fie că e, fie că nu este el ucigaşul ! Şi adu-mi gîrbaciul ; o să cobor să-i rup cu mîna mea oasele. Numai aşa mă voi uşura ! Poate c-o să-i spînzur astă-seară pe toţi cinci, la rînd, de-or fi sau n-or fi vinovaţi. Am să-i spînzur, pe toţi, să nu mai rămînă nici unul ! De ce, adică, ghiaurii să trăiască, iar Iusufachi, odorul meu, să zacă mort aici ? Pleacă !

Ochii i se umplură de lacrimi ; se răsuci şi puse cuţitul plin de sînge pe trupul micului Iusuf, între florile de trandafiri şi iasomie, spunînd :

— Ia-l cu tine, Iusufachi iubit.

Apoi se aşeză jos, cu picioarele încrucişate, se rezemă de micul pat de fier şi începu să fumeze. În-

chise ochii. Prin mintea lui începură să se perinde cîmpii, sate, munţi. Refăcu, în gînd, călătoria de la Licovrisi pînă la Smirna, mergînd cînd în harabale, cînd călare pe un catîr, cînd cu maşinăria aceea drăcească adusă de frînci [1], blestemaţi fie ei! Şi deodată, într-o dimineaţă — o minune! — geamii, palate, bazare, mii de oameni, zvonuri de meterhanele, mulţime de grădini şi apa mării!... Dar, pe negîndite, toate se scufundară brusc; pe ţărmul mîngîiat de spuma mării nu mai rămase decît o cafenea. Uşile erau deschise; era cald, soarele se pregătea să apună; agalele abia ieşiţi din baie, gătiţi în hainele cele mai bune, cu mustăţile cănite cu vopsea neagră, se aşezaseră în cerc pe rogojini şi fumau din narghilele. Aga din Licovrisi intră în cafenea, şi ce-i fu dat să vadă ochilor? În mijlocul lor, stînd într-un tron pe un scaun înalt, micul Iusuf cînta: *Dunia tabir, ruia tabir, aman, aman!* Cît ai bate din palme, totul dispăru — cafeneaua, agalele, rogojinile, narghilelele; din întreaga Smirnă nu mai rămăseseră decît el şi scumpul lui Iusufachi; unul care se ruga în genunchi, celălalt făcînd nazuri şi fiţe şi mestecînd sacîz...

Seizul se întoarse, aduse gîrbaciul şi-l lăsă pe genunchii agăi; acesta se aplecă, îşi ridică pleoapele grele, privi biciul, dar nu se clinti. Unde să se ducă? De ce să plece din colţul acela plăcut, de la marginea mării, unde se afla alături de micul lui Iusuf? Închise din nou ochii şi se trezi iarăşi la Smirna.

Afară trîmbiţa seizului răsună furioasă. Soarele scăpătase pe cer, dar căldura nu se domolise încă. Nici o frunză nu se mişca. Înmărmurit, fără apărare, satul se chircise şi picotea în văpaia asfinţitului.

La sunetul trîmbiţei, porţile se deschideau una cîte una; sătenii ieşeau din curţi şi se adunau în jurul

[1] Europeni din apus (n.t.).

platanului. Unii tăceau, apăsaţi de gînduri grele; alţii umblau de colo pînă colo, neliniştiţi, şi se întrebau: „Manolios a omorît, sau nu? El e ucigaşul, sau nu?"

— Fereşte-te de apa liniştită! spunea un ţăran, dînd din cap. Eu, unul, îl bănuiam de mult pe Manolios ăsta: într-o zi cu văduva, într-o zi cu Iusufachi... Ptiu! Ce destrăbălare!

Bătrînul paracliser sosi în piaţă cu sufletul la gură; aducea o veste nouă care avea să facă vîlvă; părea foarte bucuros.

— Trecînd prin faţa casei agăi, începu el, m-am apropiat de zid. Cînd colo, o văd în curte pe Marta cocoşata bătîndu-se cu pumnii-n piept şi văicărindu-se. „Ce ai, fă?" o întreb. „A omorît-o pe văduvă!" îmi răspunde ea. „Cine, fă?" „Aga. A înjunghiat-o ca pe un miel şi-a aruncat-o pe scări în jos. Cheamă creştinii să vină s-o ia... că doar era şi ea creştină, săraca... Spune-le să vină s-o îngroape!"

— Auzi, auzi, s-o îngroape! rînji unul cu faţa gălbejită. N-are decît să se topească în smoala iadului!

Soarele se apropia de pămînt. Păsărelele dornice să se culce între ramuri dădeau tîrcoale în jurul platanului, dar văzînd mulţimea de oameni sub frunzişul lui şi auzind vuietul de jos se speriară; zburătăceau încoace şi încolo cu neastîmpăr şi aşteptau să dispară gloata de oameni, spre a se întoarce la cuiburile lor.

Pe neaşteptate, poarta grea a agăi scîrţîi prelung şi se deschise. Toate capetele se întoarseră spre ea şi un „Ah!" adînc se ridică din mijlocul mulţimii, străbătînd văzduhul ca un val de durere. Calm, zîmbitor, Manolios apăru în prag, cu mîinile legate la spate, cu faţa şi braţele brăzdate de şuviţe de sînge.

Se opri o clipă, de parcă ar fi vrut să-şi ia rămas bun de la săteni, dar seizul, care păşea în urma lui

încruntat, îl plesni amarnic cu harapnicul ; Manolios, fără să scoată o vorbă, trecu pragul.
În spatele lui apărură din nou cei doi hamali, care duceau patul mic de fier, pe care zăcea, acoperit de flori, Iusufachi, pe jumătate putrezit.
Manolios înainta liniştit ; privirea îi aluneca încet, în semn de adio, pe feţele oamenilor din jurul lui, apoi se îndrepta spre case, spre copaci şi, în depărtare, spre grînele care îşi întorceau spicele coapte şi strălucitoare ca aurul către soarele ce asfinţea. „Domnul fie lăudat, îşi spunea el, o să fie o recoltă bună anul ăsta ; sărăcimea o să aibă ce mînca !"
Deodată, zări sub platan pe cei trei prieteni ai lui, care-l priveau cu lacrimi în ochi. Manolios le zîmbi şi făcu un semn de salut din cap. Apoi se opri o clipă, privi spre mulţime şi strigă :
— Oameni buni, plec ; rămîneţi cu bine !
Şi se întoarse din nou către cei trei tovarăşi.
— Fraţilor, tu Mihelis, şi tu, Ianacos, şi tu, Costantis, plec. Rămîneţi cu bine !
— E nevinovat ! Nevinovat ! Nevinovat ! strigară cei trei prieteni cu glasuri sugrumate.
— N-aveţi, mă, nici un pic de inimă ? strigă Ianacos către sătenii care priveau scena amuţiţi. Ar trebui să îngenuncheaţi şi să vă închinaţi în faţa lui, nesimţiţilor ! Că doar pentru noi moare ; pentru noi, ca să scape satul ; nu înţelegeţi ? El ia asupra lui toate păcatele noastre, ca Hristos. Fraţilor...
Dar n-apucă să termine : seizul se repezi la el cu harapnicul, ale cărui curele i se înfăşurară de două ori în jurul gîtului.
Aga apăru în poartă ; văzduhul se umplu de duhoarea suflării lui. Se lăsă o tăcere mormîntală. Mulţimea se dădu la o parte şi-i făcu loc să treacă. Cu pas greoi, mohorît, aga înaintă încet, cu ochii înfipţi în

pămînt. Se opri lîngă platan şi, fără să se uite la Manolios, întinse mîna către seiz şi-i porunci :
— Spînzură-l !
Bruta se repezi la Manolios şi-l înşfăcă de ceafă. Dar în clipa aceea se auzi un strigăt ascuţit, şuierător, de groază şi de bucurie :
— Agă ! Agă !
Bătrîna Marta se tîra spre el şchiopătînd, gîfîind, cu un maldăr de boarfe în braţe. Seizul păli, scăpă din mînă laţul pe care-l pregătea, se sprijini de platan, cu falca de jos tremurîndu-i tare. Cocoşata se prăbuşi la picioarele agăi, ţipînd cu glasul ei strident :
— Agă, priveşte ! Priveşte !
Şi desfăcu bocceaua, întinzînd pe pămînt, în faţa agăi, o cămaşă, nişte şalvari scurţi, o pereche de tuzluci, toate pătate de sînge. Aga se plecă spre ele :
— Ale cui sînt, hoaşcă, bulendrele astea ?
— Ale seizului ! răspunse bătrîna. Ale seizului, agă !
Aga se întoarse şi-l străpunse cu privirea pe seiz. Acesta simţi că-l părăsesc puterile şi se lăsă la pămînt, la picioarele platanului. Sătenii rămaseră cu răsuflarea tăiată.
Dintr-o săritură, aga se aruncă în spinarea seizului ; îl frămînta cu picioarele, urlînd :
— *Ali Muhtar! Husein Muhtar!*
Seizul, încovrigat la pămînt, îşi ascunse faţa în mîinile mari, păroase.
— *Aman!* gemu el ca un viţel.
Cei trei prieteni se apropiară ; inima le bătea în piept de da să se spargă. Toată mulţimea se mişcă, se vînzoli şi făcu cerc în jurul agăi, al seizului şi al bătrînei Marta. Fără să fie văzut de nimeni, Ianacos se strecură lîngă Manolios, îl dezlegă, îi apucă mîna şi i-o sărută.

Aga ridică faţa ; văzu ţăranii strînşi în jurul lui, văzu feţele lor strălucind de bucurie şi ridică biciul.
— Ghiaurilor, urlă el, sictir ! Căraţi-vă de-aici ! O să vă mănînc de vii pe toţi !
Se năpusti ca un orb asupra mulţimii şi începu să lovească în femei, în bărbaţi, la nimereală. Spumega de mînie.
Piaţa se goli cu iuţeala fulgerului ; ţăranii dădeau buzna unii peste alţii, se călcau în picioare, fugeau spre casele lor ; cei mai cutezători se pitiră pe la colţuri şi stăteau la pîndă. Cei trei prieteni îl luară pe Manolios şi se duseră de se lipiră cu toţii de zidul din capătul celălalt al pieţei, de unde puteau să vadă şi să audă totul.
— Tu, mîrşavule ? Tu, cîine ? ! urla aga.
Se urcase cu picioarele pe trupul seizului, îl zdrobea, îl scuipa, cu spume la gură. Scotea hangerul din teacă, îl băga la loc, se apleca, lua cîte un pietroi de jos, îl arunca în capul seizului. Îşi ieşise cu totul din minţi şi nu ştia ce moarte mai cumplită să aleagă pentru slujitorul său.
Bătrîna Marta nu-şi mai găsea locul ; ţopăia, dansa, zburda sprintenă şi bucuroasă ; întindea veşmintele pe jos, le împăturea, le despăturea, le scutura în aer şi le întindea din nou pe pămînt, ca să se vadă bine petele de sînge. Şi rostea mereu, ca într-un cîntec de jale, aceleaşi şi aceleaşi cuvinte :
— L-am auzit, agă, cum a urcat la miezul nopţii... Am auzit şi un ţipăt subţire, subţire de tot, ca de pui pe care-l taie cineva, agă... Dar nu îndrăzneam să crîcnesc, sărmana de mine ! Şi acum, iată, iată, i-am găsit boarfele !
Şi se pornea să le despăturească iar, să le întindă pe pămînt şi să arate petele de sînge...
Dar aga se sătură deodată de trăncănelile ei. Îi dădu o lovitură de picior în şale, bătrînica scoase un

ţipăt ascuţit şi, şontîc-şontîc, se tîrî pînă la poarta casei şi se ghemui în prag ; de acolo privea cu ochi mici, sfredelitori, ca de pasăre de pradă, spre aga şi seizul rămaşi în mijlocul pieţei.
— Acum răfuiţi-vă între voi, păgînilor ! murmură ea. Eu mi-am făcut datoria, am găsit ceea ce căutam, de celelalte nu-mi mai pasă !
Aga se aşeză jos, cu picioarele încrucişate sub el, şi-l sili pe seiz să se aşeze şi el la fel ; stăteau aşa amîndoi, faţă în faţă ; nasurile li se atingeau. Rămaseră mult timp acolo nemişcaţi, unul în faţa celuilalt. Soarele apusese ; păsările, văzînd că mulţimea omenească dispăruse, prinseră curaj şi se întoarseră la bătrînul platan, lăcaşul lor strămoşesc, cu puzderie de cuiburi ascunse între ramuri.
Cei mai îndrăzneţi dintre sătenii care pîndeau pe la colţuri şi cei patru prieteni care se lipiseră de zid îşi ţineau răsuflarea şi aşteptau urmarea, simţind că ceva înspăimîntător are să se întîmple dintr-o clipă într-alta.
— Mi-e milă de bietul seiz, murmură Manolios.
— Lui Dumnezeu nu-i e milă, răspunse Ianacos. Taci, să nu ne-audă !
Dintr-o dată, aga sări în vîrful picioarelor, ca un leu, şi mugi :
— Scoală sus, cîine !
Seizul se ridică şi el dintr-o săritură. Aga scoase hangerul şi-l repezi o dată, de două, de trei ori în seiz, retezîndu-i nasul şi cele două urechi, pe care le strînse apoi de pe jos şi le azvîrli cît colo. Orientalul, cu chipul lui fioros, nu făcu nici o mişcare, nu suflă nici o vorbă ; stătea în picioare, drept, ca un arbore pe care cineva l-ar curăţa de crăci. Sîngele-i curgea şiroaie la pămînt şi se închega în ţărîna care se prefăcea într-un fel de aluat la picioarele lui.
Aga ridică harapnicul.

— Aleargă ! răcni el.

Seizul începu să alerge, poticnindu-se la fiecare pas, în jurul platanului.

— Opreşte-te ! răcni din nou aga.

Seizul se opri. Aga se năpusti asupra lui, îi dădu jos ceacşirii scurţi, îi înşfăcă boaşele, i le tăie dintr-o lovitură de hanger şi le zvîrli peste cadavrul turculeţului ucis, printre florile de iasomie.

Orientalul scoase un muget înfiorător şi se rostogoli la pămînt. Aga îl înhăţă de ceafă, îl înghesui pe scăunel, îi trecu ştreangul pe după gît, dădu cu piciorul în scăunel şi seizul rămase atîrnat în aer, cu trupul ciuntit, hărtănit, şiroind de sînge.

Cu mîna plină de sînge, aga îşi şterse sudoarea de pe frunte şi faţa i se mînji de pete roşii. Apoi se aşeză din nou jos, gîfîind, mugind ca un bivol, şi-şi contemplă cîtva timp seizul. După ce-şi răcori bine sufletul, se ridică încet şi, fără a se mai uita nici la seiz nici la Iusufachi, porni spre casă, şontăcăind, clătinîndu-se, crezînd că nu-l vede nimeni. Izbind poarta cu piciorul să se închidă în urma lui, alunecă deodată şi se prăvăli, cît era de lung, pe lespezile de piatră, făcînd să răsune toată curtea.

— Ce s-o fi întîmplînd oare sus, afară ? îi întreba în aceeaşi clipă boierul Patriarheas pe tovarăşii lui.

Întinşi pe jos, cu spinările rezemate de perete şi cu ochii aţintiţi spre uşa scundă a beciului, aşteptau toţi cu înfrigurare.

— Să-ţi spun eu, boierule dragă, răspunse moşneagul Ladas, care încerca să repare gafele făcute şi să-i linguşească iar pe cei puternici. În clipa asta, Manolios — Dumnezeu să-l ierte ! — se leagănă în aer, pe drept sau pe nedrept, ce ne pasă nouă ? Principalul e că noi am scăpat. Şi acum o să apară seizul şi-o să zbiere : „Afară, ghiaurilor, sictir, acasă !“ O

să ne dea cîte un picior în spate şi-o să ieşim iar la lumină să ne vedem de treburile noastre. Cît despre cele ce ne-am spus aici, dragă boierule şi dragă părinte Grigoris, gata, să le socotim duse ca sarea în apă !

„Ele s-or duce, dar tu n-o să te duci niciodată în rai, bătrîn scîrnav !“ îşi spuse în sinea lui popa Grigoris ; dar amintindu-şi că era creştin şi preot, îşi îndulci şi chipul şi glasul, şi zise :

— Să dea Dumnezeu să scăpăm, moş Ladas, şi-o să uităm totul. Că doar oameni sîntem ! Am trecut printr-o încercare grea, şi ne-a ieşit din gură o vorbă, două mai mult ; eu, unul, le-am şi uitat !

— Eu n-am să uit niciodată că m-ai făcut porc boieresc, zise bătrînul Patriarheas cu parapon.

Porecla îl atinsese drept la inimă, pentru că i se potrivea ca o mănuşă.

— Am spus eu asemenea lucru, dragă boierule ? murmură Ladas, prefăcîndu-se, chipurile, că se miră. Iacă, îmi iau vorba înapoi. M-am zăpăcit, săracul de mine ; de frică încurcam vorbele, nu mai ştiam ce spun. Voiam să zic boier şi am zis porc boieresc.

Panaiotaros înălţă căpăţîna lui mare, spartă.

— Să vă ia dracu de fricoşi şi nemernici ! strigă el. Vă temeţi unul de altul, vă urîţi unul pe altul, dar vă codiţi s-o mărturisiţi pe faţă. Vreţi să vă aveţi bine între voi, trîntorilor, ca să despuiaţi lumea nevoiaşă ! Eu însă, să ştiţi, cu toate că-s om de nimic, nu mă tem de voi ; popi, mitropoliţi, boieri, fruntaşi, învăţători — toţi sînteţi o apă şi-un pămînt. Mi-e scîrbă !

Învăţătorul tocmai se pregătea să intervină ca să împace lucrurile, cînd uşa se deschise deodată şi în dreptul ei apăru bătrîna Marta, cu ochii mici, pătrunzători, strălucindu-i în penumbră şi aruncînd scîntei.

— Ce veşti ne-aduci din lumea de-afară, Marta ? strigă Patriarheas, ridicîndu-se de jos.

Bătrîna sclavă rînji satanic, întinzînd mîna în chip de cerşetoare :

— Dacă nu-mi umpleţi pumnul de galbeni, răspunse ea, nu scot o vorbă.

— Fă, zgripţuroaico, se tîngui Ladas, nu ţi-e milă de noi ? Sîntem oameni săraci ; vrei să ne sugi tot sîngele din vine ?

— Ne-aduci veşti bune, sau proaste ? o întrebă popa Grigoris. Mai întîi spune-ne şi pe urmă om vedea.

— Nu suflu o vorbă, părinte, am zis ! Sfinţia-ta nu întinzi tot aşa mîna, înainte de a începe cu *Kyrie eleison ?* De ce, adică, eu să fiu mai bună ca sfinţia-ta ? Dezlegaţi-vă baierele pungilor, boierilor ; nu vă vreau decît binele !

Bătrînul Patriarheas îşi dezlegă cel dintîi punga şi scoase o liră de aur. Apoi se întoarse spre popă :

— Haide, părinte, spuse el, ai auzit, te-a făcut popă-boier, nu te calici. Deschide-ţi teşchereaua şi mătăluţă, moş Ladas, care mă numeşti porc boieresc ; o să-ţi facă bine dacă o să ţi se ia puţin sînge ; s-ar putea să te lovească damblaua, moşneagule. Hai şi domnia-ta, învăţătorule, dă-i şi tu ceva, cît poţi, că eşti sărac — şi să terminăm. Bătrîna ne aduce veşti bune ; nu vedeţi cum îi sticlesc ochii ?

Popa şi învăţătorul îşi desfăcură pungile ; bătrînul Ladas oftă.

— Nu s-ar putea să-ţi rămîn dator, buna mea Marta ? întrebă el rugător, îţi semnez o chitanţă.

— Halal să-ţi fie, zgîrie-brînză ! făcu bătrîna. Viaţa ta nu merită nici măcar o nenorocită de liră ? Hai, fă-ţi puţin curaj ! Deschide-ţi punga, dar bagă de seamă să nu te lovească damblaua !

Şi întorcîndu-se către Panaiotaros :

— Ţie, sărmane Ghipsofag, nu-ţi cer nici un ban ; ştiu că văduva te-a lăsat lefter de bani.

— Tacă-ţi botul, babornită ! urlă Panaiotaros. Stai aşa, să-ţi iau măsura cocoaşei şi să-ţi fac un samar, să nu te roadă, viespe !

— Nu te mînia degeaba, Ghipsofagule, am şi pentru tine o veste : ai scăpat ! Ai scăpat, ibovnic păcătos ! Caterina s-a dus pe lumea cealaltă !

Panaiotaros holbă ochii ; vru să spună ceva, dar vorbele i se înecară în gît.

— Da, continuă bătrîna, aga a omorît-o adineauri ; i-a înfipt cuţitul în inimă ; s-a sfîrşit cu ea !

Namila de Panaiotaros se rostogoli la picioarele zidului şi începu să se dea cu capul de perete, mugind ca o fiară şi chemînd-o pe văduvă. Bătrîna cocoşată, încovoiată în prag, îl întărîta.

— Cine a pus-o să fie frumoasă ? Cine a pus-o să fie stricată ? Cine a pus-o să se ducă la agă ? Ce-a căutat, a găsit ! I-a înfipt cuţitul în inimă şi a dat-o de-a berbeleacul pe scări în jos.

Dar Panaiotaros n-auzea nimic ; trîntit cu burta la pămînt, îşi muşca mîinile, din care începu să curgă sînge, şi o chema mereu pe văduvă.

În acest timp, Patriarheas strînse banii şi de la ceilalţi şi umplu pumnul bătrînei Marta de galbeni. Abia atunci cocoşata îşi deschise gura mică şi începu să povestească totul cu de-amănuntul. În timp ce gura îi turuia, cocoşata rîdea, dansa, răcnea şi rînjea, imitînd pe agă şi pe seiz... Popa Grigoris îşi făcu cruce.

— Să mergem, spuse el. Binecuvîntat fie numele lui Dumnezeu ! Am intrat aici ca nişte simpli oameni şi ieşim cu aureolă de eroi şi de martiri pentru Hristos !

— Să mergem, zise la rîndul lui bătrînul boier. Am scăpat destul de ieftin !

— Afacerea asta m-a costat o liră, bombăni zgîrcitul de Ladas. Dar cînd m-oi vedea afară, mi-o scot

eu! Voi începe cu ticălosul de Ianacos; am să-i umflu măgăruşul!

Pe cînd trecea pragul, popa Grigoris se întoarse către tovarăşii lui:

— Mîine, fraţilor, va trebui să facem în taină o slujbă de mulţumire către Cel de sus. Ne-am ţinut tari ca nişte bărbaţi adevăraţi şi ca nişte creştini; am ieşit biruitori din această cumplită încercare, slăvit fie numele lui Dumnezeu!

— Iar eu, spuse învăţătorul, am să pun copiii să facă o compunere în legătură cu martiriul şi eroismul gintei greceşti.

Popa Grigoris ieşi primul, cu capul sus, mergînd ţanţoş ca un ţap în fruntea turmei; după el venea bătrînul Patriarheas, murdar ca vai de el şi mort de foame; în urma lui, învăţătorul mergea cu pieptul înainte, mîndru că a dat dovadă de atîta eroism şi că nu şi-a făcut strămoşii de ruşine; ultimul se tîra moşneagul Ladas, ţinîndu-se cu mîinile de brăcinar, fiindcă i se rupseseră baierele de la nădragi.

— Hai, Ghipsofagule, ieşi şi tu! strigă bătrîna cocoşată, care aştepta în uşă cu cheia în mînă. Ai rămas văduv, nenorocitule! Dar şi aga a rămas văduv, aşa că du-te de-i ţine de urît.

— Aşteaptă să plece întîi măgarii ăi mari, urlă şelarul. Eu vreau să ies de-aicea singur.

Se ridică în picioare şi arătă cu pumnul la ceilalţi:

— Popi, mitropoliţi, ciocoi, fruntaşi, învăţători, sînteţi toţi nişte scîrnăvii! Ptiu!

Preotul nu se mai putu stăpîni şi se întoarse spre şelar:

— Iudă! îi strigă în faţă, zbughind-o pe uşă.

Panaiotaros se repezi să-l înhaţe de barbă, dar popa ajunsese afară şi străbătea cu paşi mari curtea, urmat de ceilalţi trei, care călcau pe urmele lui.

Se înnoptase. Uliţele erau pustii; sătenii se închiseseră în casele lor, unde cinau şi beau un pahar mai mult ca de obicei, sărbătorind ziua de astăzi. Manolios, seizul, văduva, aga, micul Iusuf, bătrîna Marta, stîrneau discuţii aprinse. Toate casele vuiau, satul se înviorase. Bătrînii aveau ce să povestească urmaşilor lor, femeile ce să cleveteascā pe la porţi, copiii ce să asculte şi să-şi amintească mai tîrziu...

Bătrînul Patriarheas se aşezase la masa lui încărcată de bucate; se spălase, se primenise şi se dichisise bine. Lenio, durdulie şi voioasă, cu obrajii rumeni, era într-un veşnic du-te-vino. Îi fiersese o găină şi-i făcuse o supă dreasă cu ou şi lămîie, ca să-şi revină în fire. Mihelis şedea în faţa tatălui său şi-l privea cum înfulecă cu lăcomie, asudat, grăbit, nerăbdătoar să-şi refacă forţele pierdute... Îl asculta cum vorbeşte, cum rîde, cum mestecă şi-l măsura cu privirea. „Ăsta-i taică-miu, gîndea el; omul ăsta-i taică-miu..."

— Am scăpat ieftin, spunea boierul cu gura plină. Acum, că am văzut moartea cu ochii, am înţeles, dragă Mihelis, ce vra să zică viaţa... Nu trebuie să ne pierdem timpul, fătul meu: să mîncăm, să bem, să petrecem, să nu ne trezim că sîntem luaţi pe nepregătite... Ia închipuieşte-ţi, bunăoară, că n-aş fi scăpat; găina asta n-ar fi acum pierdută în zadar?

Dar Mihelis continua să-l privească în tăcere şi să-şi spună: „Ăsta-i taică-miu... ăsta-i taică-miu..."

Părintele Grigoris se instalase în curtea lui, sub bolta de viţă încărcată de struguri, şi mînca şi el. Sufla un vîntişor dulce de vară; busuiocul şi iasomia miroseau frumos; cotoiul venise la picioarele stăpînului său şi se freca de el, torcînd. Mariori stătea în picioare, cu ulcica de vin în mînă, şi umplea mereu paharul tatălui său; pe obrajii ei palizi curgeau lacrimi de bucurie.

Boierul-popă bea, mînca şi nu-şi mai încăpea în piele.

— Nici o clipă nu mi s-a înfricoşat inima ; m-am purtat ca un adevărat conducător, ca un reprezentant vrednic al lui Dumnezeu în Licovrisi. I-am vorbit deschis agăi, am apărat creştinătatea, iar în închisoare am stat drept şi am privit moartea în faţă... Draga mea Mariori, poţi să fii mîndră de tatăl tău...

Moşneagul Ladas şedea şi el pe banca de piatră din curtea lui ; desculţ, neîncins, îşi molfăia pîinica de orz, lua din cînd în cînd şi cîte o măslină, şi-i vorbea într-una Penelopei lui : îi povestea de-a fir-a-păr ce a făcut, ce i-au făcut, ce a spus, ce i-au spus, şi cît îl costase toată afacerea asta...

La gîndul că dăduse o liră, oftă cătrănit, intră în casă, deschise cufărul, scoase catastifele şi se apropie de lumina opaiţului. Scuipă în deget şi începu să întoarcă filele : controla numele datornicilor, cine şi cît îi datora fiecare, cînd se încheia termenul de plată şi cîtă dobîndă avea să capete. Controlul acesta îl mulţumi, şi surîse fericit.

— Mîine dimineaţă, dragă Penelopa, o să mă răzbun. Am fost la doi paşi de moarte, dar acum, că am scăpat, s-a terminat cu bunăvoinţa şi hatîrurile ! Îţi datorez, înghite-mă ; îmi datorezi, te-nghit eu — şi repede, cît mai sîntem încă în viaţă. Ce zici, dragă Penelopa ?

Dar Penelopa lui, nepăsătoare, moartă parcă, îşi aţinti ochii în gol pe igliţele sale şi împletea de zor, ca şi cum ar fi văzut şi ea moartea în faţă, iar acum se grăbea să-şi termine ciorapul. Nu se neliniştise cîtuşi de puţin că-i dispăruse bărbatul, după cum nici nu se bucurase că se întorsese şi umbla de colo-colo prin curte, ţinîndu-şi nădragii cu mîna, scărpinîndu-se şi trăncănind într-una.

Taclalele au ţinut pînă tîrziu în seara aceea, opaiţele au rămas aprinse pînă la miezul nopţii. Apoi luminile s-au stins una cîte una, satul şi-a închis toţi ochii şi s-a pornit să sforăie.

La vestea ieşirii fruntaşilor din temniţă, Mihelis se despărţise numaidecît de prietenii lui ; se grăbise să-şi vadă tatăl.

— Haidem acasă la mine, să mîncăm astă-seară împreună ! le propuse Costantis celorlalţi doi prieteni, după ce Mihelis plecase. Se cuvine să-ţi sărbătorim învierea, Manolios !

Pe chira Costantis o nimeriseră în toane bune în seara aceea ; nu strîmbă din nas cînd îi văzu intrînd pe toţi trei ; îşi suflecă mînecile, aprinse focul, pregăti cina, puse masa, aduse vin şi coborî un ulcior cu apă în puţ, ca să fie rece.

— Sora ta, şopti Costantis la urechea lui Ianacos, n-are pereche în lume ca gospodină, cînd e în toane bune ; după cum n-are pereche, păcatele mele, şi cînd e în toane rele. Slavă Domnului, am avut noroc astă-seară... Bine aţi venit, fraţilor ! rosti apoi cu glas tare.

— În sănătatea ta ! răspunseră oaspeţii.

Toţi trei erau flămînzi şi începură să mănînce şi să bea. În picioare, în spatele lor, stăpîna casei îi servea cu inimă largă.

Ianacos şi Costantis ridicară paharul şi ciocniră cu Manolios.

— Hristos a înviat ! strigară amîndoi, privindu-l cu duioşie pe prietenul lor.

Dar Manolios nu vorbea şi nu rîdea ; era adîncit în gîndurile lui. Se bucura că mai trăia, că se ospăta, că bea şi petrecea cu prietenii lui ; se bucura că simte boarea serii mîngîindu-i fruntea asudată... Totuşi, crezuse că avea să fie în altă parte astă-seară, şi o expre-

sie de mîhnire, luminată de seninătatea de dincolo de lumea asta, îi învălui chipul.

— Nu te pierde cu firea, dragă Manolios ! îi spuse Ianacos. O fi bine în rai, nu zic, dar nici pe pămînt nu-i rău... Ştiu că-n rai n-o să-i mai găseşti pe Costantis şi pe Ianacos ! adăugă el rîzînd. Că noi doi, dragă Costantis, după cum merg lucrurile, sîntem candidaţi la iad — dar nu chiar în fund, ci ceva mai sus, mai pe la faţă !

Toţi trei rîseră şi îşi umplură din nou paharele.

— Îmi pare rău de biata văduvă, zise cu voce înceată Costantis, ca să nu-l audă nevastă-sa. Păcat de ea, că era frumoasă !

— Cine ştie ? făcu Ianacos. În clipa asta, cînd noi stăm aici şi vorbim, Caterina se află poate în rai, împreună cu Maria Magdalena. Se plimbă amîndouă, braţ la braţ, prin iarba cea veşnică şi privesc lumea asta, de aici, de jos, rîzînd...

— Numai de n-ar ofta după ea, neică Ianacos, pentru că tare mult a iubit-o, spuse Costantis. Tu ce zici, Manolios ?

— Eu o pizmuiesc pe văduvă, răspunse Manolios, o pizmuiesc, n-o plîng. De ce-aş plînge-o ? De bună seamă, se plimbă acum în rai împreună cu îngerii şi nici nu rîde, nici nu oftează după lumea asta, că a uitat-o cu totul, i s-a şters din minte dintr-o dată, iaca, aşa cum s-a şters şi lepra de pe faţa mea, fără să lase nici o urmă.

Chira Costantis, auzind ultimele lui cuvinte, se întoarse spre el, şi pentru prima dată îi văzu faţa, despre care se spunea că se umflase şi se umpluse de lepră, dar care acum strălucea mai curată ca oricînd. Vru să-l întrebe cum s-a întîmplat minunea, dar bărbaţii se încinseseră la vorbă, şi cum ea era în toane bune astă-seară, nu voi să se mai amestece în discuţia lor. Se mulţumi să-şi ciulească urechile şi să asculte ;

cînd bărbaţii pomeniră de frumuseţea văduvei, se cătrăni şi-şi arătă colţii ; dar îşi acoperi din nou dinţii cu buzele, renunţînd să mai muşte.

— Iar săracul seiz, ce zici de el, Manolios ? întrebă Costantis. Era un cîine turbat, dar în fundul inimii mi-a fost milă de el.

— De-ar fi fost creştin, răspunse Manolios, şi de s-ar fi căit, cine ştie, dragă Costantis, Dumnezeu i-ar fi pus poate mîna pe cap şi i-ar fi spus : „Iertat să fii, pentru că mult ai iubit“.

— Păi dacă ar fi aşa după cum spui tu, dragă Manolios, ar fi prea din cale-afară, strigă Ianacos. Raiul ar ajunge vraişte şi ar intra în el care cum vrea !

— Raiul e făcut pentru păcătoşi... murmură Manolios.

— Să bem atunci în sănătatea seizului ! făcu Costantis, care prinsese acum chef. Să bem în sănătatea agăi, care a rămas văduv, fiindcă şi el a iubit mult. Să bem şi pentru Iusufachi, cel ucis pe nedrept ! Ce vină avea, sărăcuţul de el ? Mesteca sacîz de Hios şi cînta manèle !... Făcut-a el altceva ?

— Şi chiar dacă a făcut, zise Ianacos pufnind în rîs, treaba lui, halal să-i fie !

Costantis îşi duse îngrijorat degetul la gură şi arătă cu ochiul spre nevasta lui, care se făcea că priveşte stelele pe fereastra deschisă. Ianacos înţelese şi tăcu chitic.

— Numai în sănătatea lui Ladas să nu-mi spuneţi să beau, sau în sănătatea popii Grigoris ! declară Costantis. Ăştia sînt nişte fiare sălbatice.

Ianacos, care se cam cherchelise şi el, strigă :

— Vinul tău e prea bun, dragă Costantis, aşa că eu am să beau şi în sănătatea lor.

Şi îşi mai umplu o dată paharul.

— În sănătatea lui moş Ladas ! Să-i fiarbă oasele în cazanele cu smoală din iad !

Şi goli dintr-o sorbitură paharul, pe care îl umplu apoi din nou.

— În sănătatea părintelui Grigoris! Să-i fiarbă oasele în cazanele cu smoală din iad!

Şi dădu încă o dată paharul pe gît.

— Mai e vreun păcătos în sănătatea căruia aş putea să beau? întrebă pe urmă.

Vinul turnat din belşug le înflăcăra inimile; piepturile li se umpleau de iubire.

„Hristos e ca vinul, îşi zicea în sinea lui Manolios. El deschide, întocmai ca vinul, inimile oamenilor, ca ele să îmbrăţişeze lumea întreagă; şi tot aşa va deschide şi raiul, ca să intre în el toţi păcătoşii..."

Manolios se uita cu dragoste la prietenii lui, care căzuseră unul în braţele celuilalt şi rîdeau cu hohote.

— A, mai e namila de Panaiotaros! strigă Ianacos. L-am uitat pe Iuda. În sănătatea lui, apostole Iacob!

— În sănătatea lui, apostole Petre! răspunse Costantis, şi goliră amîndoi deodată paharele.

Chira Costantis se întoarse către ei cu un ochi aspru: ăştia ar fi în stare să-i bea tot vinul; începea să se cam supere.

— Bei cam mult, Costantis! zise ea pe un ton tăios.

Costantis se făcu mic de tot.

— Bine, spuse el, nu te supăra, nevastă! Adă-ne ulciorul cu apă, să ne răcorim.

Femeia ieşi să aducă ulciorul de la puţ. Costantis îşi duse iar degetul la gură.

— Băgaţi de seamă, prieteni, făcu el cu voce înceată. Băgaţi de seamă, o să-i sară ţandăra.

— Atunci să plecăm, zise Ianacos. Să plecăm, ca să nu-ţi găseşti beleaua...

— Nu, măi băieţi, staţi, dar să fim cuminţi. Să bem apă în sănătatea ei, poate s-o înmuia. Eh, Ianacos, tu nu cunoşti femeile!

Femeia intră cu ulciorul, luă paharele de vin, le clăti şi le umplu cu apă rece. Bărbaţii ridicară paharele pline cu apă şi închinară.

— În sănătatea ta, dragă surioară! rosti Ianacos. Dumnezeu să-ţi răcorească sufletul, aşa cum ne-ai răcorit şi tu astă-seară pe noi! Nu există pe lume o soră mai bună ca tine şi o nevastă mai cumsecade. Costantis, oriunde s-ar afla, nu face decît să-ţi laude meritele!

— În sănătatea ta, nevastă! rosti la rîndul lui Costantis, cu sfială. Pe legea mea, mai bine să mă duc cu tine în iad, decît singur în rai! adăugă apoi, făcînd cu ochiul către prietenii lui.

— În sănătatea dumitale, chiră Costantis! spuse şi Manolios. Iartă-ne, astăzi e o zi mare pentru noi, satul a scăpat. Dumnezeu o să-ţi răsplătească mai tîrziu osteneala la care te-am pus astă-seară.

Băură apa, se răcoriră; îşi mai potoliră puţin văpaia ce le încingea vinele. Costantis scoase tabachera, răsuci o ţigară, pe urmă dădu tabachera şi celorlalţi. Se ridicară, ieşiră în curte şi se aşezară pe piatra ce ţinea loc de laviţă. Femeia începu să strîngă masa, bodogănind.

Aerul de afară mirosea plăcut; dinspre cîmp adiau miresmele grînelor coapte; în mijlocul curţii se afla un smochin şi noaptea mirosea a smochine.

Cineva se opri la poartă şi bătu în ea. Costantis se ridică tulburat.

— Cine-i acolo?

— Eu sînt, Mihelis! Deschide, Costantis!

Costantis deschise foarte bucuros. Mihelis apăru în întuneric.

— L-am lăsat pe bătrînul acasă, spuse el. A mîncat, a băut şi i s-a făcut somn; am plecat şi am venit aici.

Se aşeză şi el pe laviţa de piatră; simţea în jurul lui o linişte foarte dulce, pe care nu voia s-o tulbure; tăcu.

Manolios îşi rezemă capul de perete; privea cerul şi gîndurile i se scăldau în lumina blîndă a nopţii înstelate. Apoi încet, prin întuneric, i se auzi glasul:

— Omul îşi pune în gînd una, şi Dumnezeu hotărăşte alta, zise el. Dumnezeu n-a vrut ca eu să mor astă-seară, fraţilor; n-a vrut să vă părăsesc. Cine ştie, poate că are gîndurile lui; pesemne că nu ne-am terminat încă truda aici pe pămînt şi trebuie să mai ostenim încă mult ca să ne mîntuim sufletele. Drept aceea, astă-seară, fraţilor, eu am luat o mare hotărîre.

După ce spuse aceste vorbe, tăcu din nou şi-şi ridică iarăşi ochii spre Calea Laptelui, a cărei dîră de lumină brăzda cerul drept la mijloc.

Ianacos şi Costantis începură să se dezmeticească; vinul, care li se urcase mai întîi la cap, se răspîndea acum şi le pătrundea prin tot corpul, învăluindu-i asemeni unui cuget bun. Mihelis atinse genunchiul lui Manolios, ca pentru a-i spune: „Şi eu am luat o hotărîre o dată cu tine!"

Erau singuri-singurei în întunericul nopţii, departe de restul lumii. Adia un vîntişor subţire; stelele atîrnau pe bolta cerului şi luminau slab cele patru chipuri omeneşti; abia se zăreau unul pe celălalt prin întuneric.

Manolios prinse curaj şi continuă:

— Cînd eram ucenic la mînăstire, înainte de a veni boierul Patriarheas să mă ia şi să mă arunce în lume, părintele Manasis — ţie-l Domnul, dacă mai trăieşte, Dumnezeu să-i sfinţească osemintele, dacă a murit! — mi-a vorbit într-o zi de o poveste care i s-a întîmplat,

zicea el, unui călugăr, prieten de al său. Mulţi ani de atunci nu mi-am mai amintit de ea; astă-seară însă, Dumnezeu ştie de ce, mi-am adus aminte de această poveste şi ea nu-mi mai dă pace...

Dar se întrerupse, deoarece prietenii lui tăceau; şi cum nu desluşea bine chipurile lor prin întuneric, îi întrebă:

— Vă e somn?

— Pentru numele lui Dumnezeu! strigă Costantis, ca şi cînd s-ar fi speriat. Ce-ţi veni să ne întrebi aşa ceva, Manolios?

— Niciodată sufletul nostru n-a fost mai treaz ca acum, Manolios, zise şi Ianacos. Hai, fii bun, spune mai departe.

— Vă vorbeam, dar, de acel călugăr, prietenul părintelui Manasis. El avea o singură dorinţă arzătoare în viaţa lui: să-l învrednicească Dumnezeu să ajungă la Sfîntul Mormînt şi să se închine în faţa lui. Şi începu să cutreiere satele, cerînd de pomană. După mulţi ani, cînd ajunsese bătrîn, izbuti să adune treizeci de lire, cît îi trebuiau pentru călătorie. Făcu canon, luă încuviinţarea stareţului şi porni la drum... Dar nici nu ieşi bine din mînăstire, că văzu un om zdrenţăros, palid, slab şi foarte amărît, care se tot apleca la pămînt şi culegea buruieni. Omul, auzind toiagul călugărului cum izbea pietrele, ridică faţa. „Unde te duci, părinte?" îl întrebă el. „La Sfîntul Mormînt, frate, răspunse călugărul. Mă duc să fac trei ocoluri în jurul Sfîntului Mormînt şi să mă închin." „Cîţi bani ai?" „Treizeci de lire." „Dă-mi mie cele treizeci de lire, fiindcă am nevastă şi copii care-mi mor de foame. Dă-mi-le mie, apoi fă trei ocoluri în jurul meu, îngenunchează şi închină-te în faţa mea." Călugărul îşi scoase punga cu cele treizeci de lire, o dădu celui sărac, făcu de trei ori ocolul în jurul lui,

îngenunche şi se închină. După aceea se întoarse la mînăstire.

Manolios îşi înclină capul şi tăcu. Cei trei prieteni, care-i sorbeau cuvintele, tăceau şi ei, răscoliţi pînă în adîncul inimii.

Manolios ridică din nou capul.

— Mai tîrziu, continuă el, am aflat că acel călugăr care pornise spre Sfîntul Mormînt a fost chiar părintele Manasis ; dar, din smerenie, n-a îndrăznit să mi-o mărturisească. Şi abia astă-seară, după atîţia ani, am înţeles cine a fost săracul acela pe care l-a întîlnit cînd a ieşit din mînăstire.

Manolios tăcu iar ; glasul începuse să-i tremure. Cei trei prieteni se dădură mai lîngă el, pe laviţa de piatră.

— Cine a fost ? întrebară ei cu înfrigurare.

Manolios şovăia să le spună ; dar, într-un tîrziu, asemenea unui măr copt care cade noaptea într-o grădină, de pe buzele lui se desprinse un nume :

— Hristos.

Cei trei prieteni tresăriră, ca şi cum l-ar fi văzut apărînd deodată, în mijlocul lor, în întuneric, pe Hristos însuşi, amărît, îmbrăcat în zdrenţe, prigonit de oameni, cu picioarele însîngerate de drumul lung, fără adăpost. Simţeau, cu groază şi bucurie, prezenţa lui nevăzută alături de ei. Cîtva timp rămaseră înmărmuriţi, fără să scoată o vorbă. Ce-ar fi putut să spună ? Încotro să se întoarcă ? Cui să-i vorbească ? Nu vedeau pe nimeni ; şi totuşi, niciodată o întrupare nu li s-a părut mai reală, mai uşor de atins, ca acea umbră ce luase formă umilă de om, între ei.

Ianacos deschise cel dintîi gura, aţintindu-şi privirea în întuneric, ca şi cum cineva ar fi bătut în poartă :

— Cine-i ? Cine-i acolo ? strigă de două ori, întinzînd mîna înainte.

Frunzele smochinului foşniră încet. Noaptea se îmbălsămă încă o dată de mireasma grînelor de pe cîmp, de parfumul caprifoiului, de aroma smochinelor coapte. Şi trăgînd adînc în plămîni aceste miresme, toţi patru simţiră cum apariţia nevăzută pătrunde în ei şi li se răspîndeşte în tot trupul, din creştet pînă-n tălpi. Îşi amintiră cu toţii cum, în copilărie, pe cînd erau cu inima neprihănită, aceeaşi putere nevăzută pătrundea în ei şi punea stăpînire pe sufletul lor, în Joia Mare, cînd se împărtăşeau.

Mihelis vru să-şi îmbrăţişeze prietenul, dar se stăpîni.

— Manolios, zise el, astăzi, în clipa cînd te-am văzut ieşind pe poarta agăi, cu mîinile legate la spate şi mergînd liniştit, bucuros, spre moarte, ca să salvezi satul, am simţit că te învăluia un suflu nou, o strălucire ciudată. S-ar fi zis că crescuseşi, că te subţiaseşi, ca şi cum te-ai fi prefăcut într-o flacără. Din clipa aceea am luat o hotărîre : oriunde ai să te duci tu, am să vin şi eu ; ori încotro mă vei îndruma, am să mă supun ; tot ce o să-mi porunceşti tu, am să fac.

Tăcu un moment, ca şi cum ar fi şovăit ; apoi continuă îndată, pe un ton hotărît, coborîndu-şi glasul :

— Cînd l-am văzut pe taică-miu cum mînca, cum bea şi cum i s-a făcut somn, am înţeles că sînt mai legat de tine, dragă Manolios, decît de el. Că nu trebuie să mai ascult de el, ci doar de tine.

Ianacos şi Costantis vrură să vorbească şi ei dar glasurile li se înăbuşiră şi începură să plîngă.

Nevasta lui Costantis apăru în prag, dar cînd îi auzi cum plîng, dădu din cap cu nedumerire şi intră din nou în casă. Manolios luă mîna lui Mihelis şi o strînse într-ale lui.

— Frate, zise el, tu eşti mai bun decît mine, mai curat la suflet, mai aproape de Hristos. Pe tine nu te frămîntă chemări drăceşti şi vezi într-un chip mai

simplu şi mai adevărat calea cea dreaptă. Tot ceea ce eu m-am trudit, ani de zile, să ating, fără să izbutesc, tu ai atins dintr-o dată, cu un pas sigur, fără să te zorească nimic. Şi jertfa ta e mai valoroasă decît oricare : tu ai o casă de stăpîn, un tată care e boierul satului, eşti bogat şi ai un nume ; eu n-am nimic. Eu nu-i jertfesc nimic lui Dumnezeu ; dar chiar aşa, mă chinuiesc din răsputeri să-i jertfesc şi-acest nimic... Ca şi părintele Manasis, îmi făcusem şi eu, păcătosul de mine, planuri mari : nu-mi ajungea stîna, nu-mi ajungea satul, jinduiam să mă urc pe un vapor şi să mă duc la capătul lumii, să-mi găsesc izbăvirea. Îmi închipuiam că Sfîntul Mormînt e foarte departe, la capătul lumii, şi mi-era silă de acest colţişor de pămînt în care m-a aruncat Dumnezeu... Dar acum am înţeles : Hristos e pretutindeni, umblă prin satul nostru, bate la porţile noastre, se opreşte şi cerşeşte în faţa inimilor noastre. În satul ăsta mare şi bogat, unde trăiesc şi stăpînesc alde aga, alde Ladas şi părintele Grigoris, Hristos e sărac, flămînd şi fără adăpost. El e sărac şi are mulţi copii care rabdă de foame. Cerşeşte, bate la toate porţile şi la toate inimile, dar toţi îl alungă din poartă în poartă, din inimă în inimă.

Manolios se ridică în picioare ; chipul îi strălucea acum în întuneric.

— Fraţilor, rosti el ceva mai tare, noi o să-l adăpostim, noi o să-i deschidem porţile şi inimile noastre. Mai înainte, nici eu nu-l vedeam şi nu-l auzeam ; acum îl văd şi-l aud. Ieri seară, cînd Ianacos a venit pe munte să mă caute în singurătatea mea, l-am auzit limpede pe Hristos cum mă cheamă, spunîndu-mi pe nume, şi atunci am coborît în sat. Credeam că m-a chemat ca să mor ; dar nu m-a chemat pentru asta. Acum ştiu de ce m-a chemat ; şi am luat hotărîrea cea mare.

Prin întuneric se auzi un glas ; se părea că era al lui Costantis.

— Ce hotărîre, dragă Manolios ?

— Ce hotărîre ? făcu Manolios, şi rămase o clipă pe gînduri. Cum să v-o spun prin vorbe ? Nu mă simt în stare. Cred că nu pot să v-o arăt decît prin fapte, dacă o vrea Dumnezeu. Fraţilor, am luat hotărîrea să-mi schimb viaţa pe de-a-ntregul, să mă lepăd de trecut, să-l urmez pe Hristos pe orice drum. Mă voi face crainicul lui : voi merge înainte sunînd din goarnă şi strigînd. Ce anume o să strig, nu ştiu încă. Dar nici nu-mi bat capul cu asta : cînd o să deschid gura, Hristos o să-mi pună pe limbă vorbele care trebuie. Fraţilor, iată, asta-i hotărîrea pe care am luat-o.

Tăcu. Cîtva timp în curte nu se auzi decît fîşîitul nedesluşit al frunzelor smochinului. Dar, după puţin, glasurile se ridicară din nou, şi întrebările începură să ţîşnească una după alta.

— Şi noi ? Eu cu măgăruşul meu, cu mărfurile şi cu afacerile mele mărunte, ce să fac ? întrebă Ianacos.

— Şi eu, cu nevasta, cu copiii şi cu cafeneaua mea ? întrebă Costantis.

— Eu nu mai întreb nimic, zise Mihelis. Mi-am luat şi eu hotărîrea mea. Înainte de a veni astă-seară să vă întîlnesc aici, îmi şi luasem această hotărîre. Vreţi să ştiţi care : am să părăsesc casa tatălui meu.

Manolios tăcea. La lumina slabă a stelelor de pe cer zărea feţele lui Ianacos şi Costantis aplecate spre chipul lui, întrebînd încă şi aşteptînd un răspuns. Ce să le răspundă ? Putea oare el să ia o hotărîre pentru ei şi să le tulbure viaţa ? Fiecare îşi are ceasul lui de izbăvire ; fiecare are dreptul să judece şi să hotărască singur cînd şi pe ce drum să pornească.

— Fraţilor, spuse în cele din urmă Manolios, hotărîrea omului e ca rodul pomului. Încet, cu răbdare, ajutat de soare, de ploaie şi de aer, rodul se coace pe

îndelete şi într-o bună zi cade singur. Aveţi răbdare, fraţilor! Nu întrebaţi pe nimeni altul decît pe voi înşivă. Ceasul binecuvîntat o să vină şi pentru voi, şi atunci n-o să mai întrebaţi; pe nesimţite, fără să încercaţi nici cea mai mică durere, o să vă lăsaţi femeia, copiii, părinţii, dughenele, o să părăsiţi toate aceste mici mărgăritare, şi-o să găsiţi Mărgăritarul cel mare, pe Hristos.

— Tu ne deschizi calea, Manolios, zise Ianacos. Am să mă ţin după tine.

— Nu te grăbi, Ianacos! spuse Manolios, strîngînd mîna prietenului său nerăbdător. Lasă-mă să lupt şi să sufăr mai întîi eu, singur.

— Nu cumva ai de gînd să pleci? făcu Costantis, întinzînd braţul spre el, ca spre a-l opri. Să nu ne părăseşti, Manolios!

— Unde să mă duc, dragă Costantis? Ai uitat unde a găsit părintele Manasis Sfîntul Mormînt? Cine luptă şi suferă pe o bucăţică de pămînt, luptă şi suferă pe pămîntul întreg. Am să fiu cu voi, mereu! Aici, în Licovrisi, şi pe munte, pe pămînturile noastre. Aici voi semăna şi voi culege; aici m-a pus Dumnezeu să stau, aici mi-a poruncit să lupt. Pentru mine, aici este Sfîntul Mormînt.

Nevasta lui Costantis apăru din nou în prag şi murmură ceva. Manolios se ridică, privi stelele.

— Fraţilor, spuse el, trebuie să fi trecut de miezul nopţii şi a sosit vremea să mă întorc la munte. Rămîneţi cu bine, plec.

— Şi noi o să plecăm, spuse Ianacos. Mi se pare că surorii mele i s-a făcut somn.

— E trecut de miezul nopţii, mormăi femeia.

Cei trei prieteni o salutară pe stăpîna casei şi încercară s-o înmoaie cu vorbe dulci; le era milă de bietul Costantis, pe care aveau să-l lase fără nici o apărare în ghearele ei.

— Cu bine, băieţi! spuse Costantis, petrecîndu-i pînă la poartă. Hristos să vă aibă în paza lui!

— N-aş vrea să fiu în pielea ta, sărmane Costantis!... murmură Ianacos, după ce poarta se închise în urma lor.

În noaptea de primăvară, blîndă şi liniştită, satul dormea adînc. Un cîine lătra undeva, departe. Stelele atîrnau deasupra celor trei prieteni ca nişte săbii. Merseră o bucată de drum împreună, în tăcere. Ce şi-ar mai fi putut spune? Îşi spuseseră totul.

Rămas singur, cu pas sprinten, uşor, ca şi cînd ar fi fost purtat de nişte aripi de îngeri, Manolios apucă poteca ce ducea la munte.

XI

În timp ce oamenii, prinşi în lanţul patimilor lor, omorau şi erau omorîţi, băteau şi erau bătuţi, sau se străduiau să se urce la cer, grînele se coceau în linişte şi tăcere; boabele prindeau miez, spicele creşteau şi-şi aplecau spre pămînt fruntea îngreuiată, aşteptînd să fie secerate.

Într-o bună dimineaţă, fetele din sat se legară la cap cu basmale albe, ca să nu le ardă soarele, puseră mîna pe seceri şi se revărsară, o dată cu zorile, pe ogoare. Ele dăduseră uitării primejdia ce se abătuse asupra satului lor; şuşoteau şi rîdeau pe socoteala văduvei; sau se roşeau şi se înfiorau, amintindu-şi de seiz, pe care-l văzuseră, joi, în dimineaţa următoare, atîrnînd de platan, pe jumătate gol şi ciopîrţit ca vai de el. În dimineaţa aceea sufla un vînt ascuţit şi groaznicul hoit se legăna de crăci, scîrţîind; limba ce-i atîrna de-un cot din gură îi era vînătă şi plină de muşcături.

Dar feţele lor se înseninau iar cînd îşi aduceau aminte de Manolios. Mamele se întorseseră în fugă din piaţă, cînd aga gonise lumea de acolo, şi le povestiseră pe nerăsuflate cum apăruse Manolios pe poarta agiei, cît era de mîndru, de frumos şi de blond, că semăna cu un arhanghel; cît despre ceea ce spun gurile rele, că avea faţa plină de lepră, erau minciuni — da, soro, minciuni! Faţa lui strălucea limpede şi curată ca o rază de soare.

Fetele intrară în lanuri şi începură să mînuiască îndemînatice secerile, de parcă vînau sau parcă îmbrăţişau; apucau cu mîna firele de grîu, mănunchi-mănunchi, din ele făceau braţe, din braţe snopi, şi snopii îi îngrămădeau în clăi în urma lor. Şi cotcodăceau, nu le mai tăcea gura, aruncînd tot felul de glume în dreapta şi-n stînga. Luau în rîs flăcăii din sat şi se legau de cusururile lor: ba că ăla-i gîrbovit, ba că ălălalt are picioare strîmbe, ba că altul vorbeşte peltic... Iar cele mai multe cusururi le avea acela după care, în sinea ei, tînjea în taină fiecare.

Nevasta lui Panaiotaros ieşise cu cele două fiice ale ei, Pelaghia şi Hrisula, să-şi secere şi ele peticul lor de pămînt. Lungă ca o prăjină, cu o gură smochinită, îmbătrînită înainte de vreme, nenorocita femeie se înfăşurase ca o văduvă cu o basma neagră şi mergea înainte, foarte obosită şi tăcînd ca o mută. De ce s-a mai născut pe lume, ce rău i-a făcut ea lui Dumnezeu de o chinuieşte aşa? Iar bărbatul ei ce crimă a săvîrşit oare de-a ajuns în halul în care se află — beţiv, risipitor şi de rîsul satului? Tocmai el, flăcăul ambiţios, măsurat la vorbă, harnic, care trecea prin faţa porţii viitoarei lui soţii tremurînd, fără a cuteza măcar să ridice ochii s-o privească! Căci ea era dintr-o familie de gospodari, iar el era sărac. Dar într-o zi, răposatul ei tată îl chemase la sine pe flăcău şi-i spusese: „Panaiotaros, îmi place de tine; eşti sărac, dar muncitor şi cinstit; ştiu că o iubeşti pe fata mea; ia-o şi să fiţi fericiţi!" Şi el o luă. Totul merse bine pînă în ziua blestemată cînd în cale i-a apărut văduva.

— Blestemată fie ea! murmură femeia. Căţeaua asta mi-a nenorocit viaţa... Doamne, dacă îţi pleci urechea la femeile cinstite, ascultă-mă şi pe mine:

arunc-o în iad să ardă în focul gheenei împreună cu Iuda !

Dar îndată ce rosti acest nume, se cutremură : era ca şi cum s-ar fi rugat lui Dumnezeu să nu-l despartă pe bărbatul ei de văduvă nici măcar în iad. Se opri din mers înspăimîntată.

În urma ei, cele două fiice, durdulii, oacheşe, pline de vino-ncoace, sulemenite ca nişte ardei roşii, cu un puf des, negru pe obraji şi pe buza de sus, împrăştiind în jurul lor un miros greu de sudoare, cleveteau şi chicoteau.

— Bătrîna iar îşi pune ceva în gînd ; ia te uită cum s-a oprit înlemnită ! spuse cea mai tînără, Hrisula.

— Fac prinsoare că se gîndeşte tot la văduvă, spuse Pelaghia, şi amîndouă începură să rîdă cu hohote.

Moşneagul Ladas, gîrbovit, desculţ, împovărat de gînduri, tocmai trecea pe-acolo ; întoarse capul şi le văzu pe cele trei femei intrînd pe bucăţica lor de pămînt, pregătindu-se să înceapă seceratul.

— Asta-i tot pămîntul vostru, nu mai aveţi altul ? o întrebă el pe dosădita mamă.

— Asta-i, moş Ladas ; ăsta-i tot ce ne-a mai rămas, că pe celelalte le-a vîndut, s-au dus pe copcă... răspunse femeia şi oftă.

Ladas aruncă o privire peste holdă, o măsură în gînd, socoti cam cît rod o să dea, clătină din capul lui ţuguiat şi porni mai departe. Batjocoririle lui Panaiotaros îi ţiuiau încă în urechi ca nişte şuierături de viperă ; în fiecare zi îşi aducea aminte de ele şi în fiecare zi se jura să-i înghită via şi palma de pămînt ce-i mai rămăsese : „Am să te-nvăţ eu, neobrăzatule, ce va să zică omenia ! Am să-ţi arăt eu cine-i Ladas!"

Şi îşi continuă raita. Se oprea cîte puţin în capul fiecărui lan şi îl cîntărea în minte. În fiecare an, la seceriş, ieşea la cîmp şi făcea astfel de inspecţii ; apoi, mai ieşea o dată la culesul viilor, şi încă o dată la cu-

lesul măslinelor. Creierul lui era un catastif, în care trecea cu regularitate cam cît grîu, cam cît vin, cam cît untdelemn va recolta fiecare sătean, precum şi dacă o vor putea scoate la capăt cu ceea ce au, sau dacă vor fi nevoiţi să ceară bani cu împrumut ; şi Ladas calcula dacă merită să-i împrumute, cu cît să-i împrumute şi ce dobîndă să ia de la fiecare.

Aşa făcea în fiecare an ; dar anul acesta moş Ladas ieşise în inspecţie cu gînduri mai hrăpăreţe ca oricînd. Din ziua cînd scăpase din ghearele morţii, îl cuprinsese o poftă nebună să ia pe nimica toată orice i-o cădea în mînă : ogoare, vii, livezi de măslini, să îngrămădească în cuferele lui cît mai multe lire, să nu i-o ia altul înainte. De asemeni, se hotărîse să-şi strîngă şi mai mult cureaua, să mănînce cît mai puţin — de ieri scosese din program mizilicul de măsline — să nu bea decît apă, pe care Dumnezeu o dă pe de gratis tuturora, şi să nu-şi mai facă veşminte, ca să nu risipească banii fără socoteală.

— N-avem timp, dragă Penelopa, îi spunea tovarăşei lui veşnic absente. Dintr-o clipă într-alta s-ar putea să murim şi trebuie să ne grăbim. Tu ce zici, dragă Penelopa ?

— Măi moşnege, măi Ladas, tu vrei să înghiţi totul ? Ce-ai să faci cu-atîta avere ? Ce-ai să iei cu tine? Un cot de pînză, şi-atîta tot ! Mai lasă şi pe ăi săraci să mănînce !

Bătrînul hrăpăreţ întoarse capul oţărît şi-l văzu alături de el pe boierul Patriarheas, gras, ghiftuit, roşu ca racul ; avea pe cap o pălărie de paie cu boruri largi şi un ştergar alb care-i acoperea ceafa, ca să-l apere de arşiţa soarelui. Se ducea şi el la ogoarele lui, să supravegheze femeile care secerau ; văzîndu-l acolo, nu vor îndrăzni să lase secerile din mînă ; cu acest prilej, dumnealui se va desfăta privindu-le cum muncesc cu dosurile ridicate spre cer şi cu sînii asudaţi

atîrnîndu-le în cămăşi ; din cînd în cînd, le va arunca şi cîte o vorbă deocheată, ca să le aţîţe şi să se aţîţe şi el.

Ladas îl privi cu ciudă şi năduf, dar nu scoase o vorbă. Boierul Patriarheas leşina de rîs, văzînd botul stafidit de foame al bătrînului zgîrie-brînză şi nădragii scurţi şi prăpădiţi, care abia se mai ţineau pe el.

— Ştiu că ţi le-a turnat bine în temniţă ursul ăla de Ghipsofag, adăugă boierul, ca să-l scoată şi mai rău din sărite pe Ladas.

— Las'că şi boieroşeniei tale ţi-am tras eu o săpuneală zdravănă ! şuieră moş Ladas. Mă tem că n-ai uitat-o.

— Vrei să zici că m-ai făcut porc boieresc ? Ce să-ţi spun, măi frate Ladas, cu cît mă gîndesc mai mult la asta, cu atît îmi dau seama că ai nimerit-o în plin, parşivule... O să mă crezi ? Din clipa cînd am ieşit din temniţă, am o poftă de mîncare mai dihai ca un căpcăun ; mănînc şi iar mănînc ; Lenio nu mai pridideşte cu tăiatul găinilor, Nicolios cu adusul mieilor şi brînzei, grădinarul cu căratul poamelor şi zarzavaturilor... Nu mă mai satur, măi Ladas ; dar, la drept vorbind, nici nu vreau să mă satur ; iar dacă m-oi sătura vreodată, o să iau drogul ce mi l-a dat popa Grigoris — deie-i Domnul sănătate, că se îndoapă şi el ! — vărs totul, mă golesc şi o iau de la început. Ai înţeles ?

— Am înţeles, am înţeles, răspunse Ladas, scuipînd. Viermii, cînd te văd, îşi scot capetele din pămînt, se uită la tine cum te îndopi, cum îţi creşte osînza, cum te-ngraşi, şi îşi spun : „Ce mai ospăţ o să facem din el !" Tu te ghiftuieşti, eu mă subţiez, şi la urmă o să ne ia dracu pe amîndoi !

După acestea, mai scuipă o dată, apoi îşi văzu de drum, plecînd mai departe.

În timp ce supuşii creştini, risipiţi pe cîmp împreună cu fiii şi cu fiicele lor, secerau de zor, aga stătea zăvorît în reşedinţa lui şi nici nu se mai gîndea să iasă pe poartă. Aci măsura odaia în sus şi în jos, beat turtă, poticnindu-se şi căzînd ; aci se trîntea pe perna lui mare, cu picioarele încrucişate sub el, şi stătea aşa ceasuri întregi, fără să mai bea şi să mai mănînce nimic, ci doar fumînd din ciubuc şi gîndindu-se la această lume de zădărnicii, adîncit în contemplarea fumului ce se ridica din ciubuc şi descria inele mari prin aer, înainte de a se pierde cu totul. Pînă într-o dimineaţă, cînd se sculă, se îmbrăcă şi o strigă pe bătrîna cocoşată :

— Hei, baccea, pregăteşte-mi iapa, umple-mi traista cu pîine şi carne şi pune şi-o sticlă de rachiu ; mă duc la tîrg să iau maşinăria aia drăcească şi să mă reped pînă la Smirna. Ai grijă de casă ; să nu calce nimeni înăuntru şi nimeni să nu afle că lipsesc. Că de nu, nenorocito, cînd m-oi întoarce, am să-ţi tai şi ţie nasul, urechile şi cocoaşa. Auzi ?

— Aud, agă ; călătorie bună şi să te ocrotească Allah ! răspunse bătrîna Marta.

Dar în sinea ei rînji : „Se duce să-mi aducă de la Smirna vreun alt Iusufachi, arde-l-ar focul să-l ardă!"

Cînd se înnoptă de-a binelea, aga încălecă pe iapă, ca să nu-l vadă nimeni, şi ieşi din sat ca un hoţ.

„Bre, că prost mai sînt ! Să stau în casă atîtea zile şi să nu-mi treacă prin cap una ca asta !" murmură el şi se lovi cu palma peste frunte.

Peste cîteva zile, secerişul se termină. Sătenii aduseră clăile la arii şi începură să treiere, să vînture şi să care grîul în hambare. Panaiotaros îşi duse toată recolta la moară, o măcină, aduse sacii cu făină acasă şi porunci femeii şi fiicelor sale să frămînte pîine şi s-o coacă în cuptor ; după aceea, îşi luă pistolul, ieşi în

mijlocul curţii şi începu să tragă în aer. Se aflase că aga lipsea din sat ; Panaiotaros nu se mai temea acum de nimeni. Îşi scoase pistolul din ascunzătoarea dintre bîrnele tavanului, unde-l ţinea pitit, şi se porni să împuşte şi să strige la nevasta şi fiicele lui :

— Afară ! Afară, pe poartă ! Plecaţi, duceţi-vă unde oţi şti ! Vreau să rămîn singur !

Vecinele săriră să-l împace, îi căzură la picioare, rugîndu-l să se potolească. Nevasta şi fiicele plîngeau în curte. Dar furia lui Panaiotaros creştea şi mai mult. Continua să strige :

— Afară ! Afară !

Le înhăţă de păr, le aruncă în uliţă, zăvorî poarta, scoase o damigeană de rachiu din chiler, luă toţi cîrnaţii ce-i păstra ca merinde de rezervă, înşiră în jurul lui pe pămînt pîinile calde şi se întinse sub măslin, în mijlocul curţii.

Bea şi mînca, din cînd în cînd ridica pistolul şi trăgea în aer, după aceea se răsturna cu faţa în sus, pe jumătate dezbrăcat, şi dădea cu tifla cerului din mîini şi din picioare :

— Na, na, firoscosule ! Na !

Apoi începea iar să bea şi să mănînce.

Cîteva zile şi nopţi la rînd, vecinii îl auzeau cum mugea şi împuşca, pe urmă cum se apuca de cîntat. Dar pe măsură ce timpul trecea, glasul îi răguşea, loviturile de pistol se răreau. Într-o zi, vecinii îşi vîrîră ochii prin gaura porţii şi se uitară în ogradă : Panaiotaros, gol puşcă, cu barba roşcată năclăită de vărsături, zăcea pe spate şi dădea cu tifla cerului, urlînd răguşit :

— Na, firoscosule ! Na ! Na, firoscosule !

A doua zi, se mai auzi dimineaţă o împuşcătură, apoi nişte mugete surde şi nişte oftaturi ; după care se lăsă o tăcere apăsătoare. Vecinii se strînseră în faţa porţii şi priviră prin gaura cheii : Panaiotaros zăcea

lat cu faţa în jos, nemişcat, într-o baltă de vărsături şi de urină, în mijlocul unei grămezi de coji de pîine.

— Să spargem poarta, fu de părere Antonis, bărbierul. Dacă moare, o să se împută şi cine ştie ce molimă o să se mai abată peste sat.

— Să-l întrebăm întîi pe părintele Grigoris, propuse paracliserul, care o şi porni în pas alergător spre casa preotului.

Popa Grigoris nu uitase încă batjocurile pe care i le aruncase în faţă Ghipsofagul, în temniţă.

— Spargeţi-i poarta ; pesemne că şi-a dat sufletul şi l-a luat dracu ! Îngropaţi-l singuri ; eu nu mă amestec ! decretă popa.

Nevasta şi fiicele lui Panaiotaros se întorseseră acasă. Sparseră poarta şi-l ridicară din murdăria în care zăcea. Era galben ca un mort şi slăbise groaznic de mult. Se vede treaba că se tăvălise prin cioburi de sticlă spartă, căci avea faţa plină de răni ; dar trăia încă. Nevasta îl spălă aşa cum ar spăla un cal ; fetele cărau apă de la puţul din curte şi-o turnau peste el cu găleţile. Şelarul îşi reveni puţin, deschise ochii, dar cînd văzu femeile în jurul lui, fu cuprins de furie.

— Afară ! Afară ! strigă el.

Şi se răsuci, cu chiu cu vai, să caute pistolul. Dar cum nu mai avea nici o putere, se prăbuşi la pămînt. Îl apucară de mîini şi de picioare, îl duseră în casă şi îl culcară pe salteaua lui. Antonis, bărbierul, vru să-i pună ventuze cu sînge, dar vecinele nu-i dădură voie.

— Ce sînge să-i mai iei, mă Antonis ? Nu vezi că-i galben ca lumînarea ?... Mai bine s-o chemăm pe baba Madalenia : o să-i descînte şi-o să alunge Diavolul, care s-a cuibărit în el.

Un băieţandru îşi luă picioarele la spinare şi se duse s-o caute pe bătrîna vrăjitoare.

Clubul cărţii digitale 2024

Pînă una-alta, o vecină propuse să-i dea să bea o limonadă fără zahăr, alta să-i pună o cărămidă caldă pe burtă, iar o băbuşcă fu de părere să-l scuipe toate femeile, de cîte trei ori, ca să sperie Diavolul din el şi să se ducă pe pustii.

Dar pînă să ia ele o hotărîre, iată că baba Madalenia se şi înfiinţase sprintenă, bine dispusă, cu toate marafeturile ei băbeşti. Avea trei săculeţe : unul, cel alb, plin cu fel de fel de buruieni mirositoare ; celălalt, cel negru, plin cu prafuri şi sticluţe ; al treilea, cel albastru, cu bobi negri, cu cioburi de sticlă verde, cu catran, cu o bucată mare de lemn din Sfînta Cruce, cu flori de la Epitaful din Vinerea Mare şi cu un oscior de liliac.

Baba se aplecă deasupra lui Panaiotaros, îl privi cu atenţie, dădu din cap ; apoi o trase deoparte într-un colţ pe nevasta şelarului.

— Că multe mai înduri şi tu, fata maichii ! îi spuse ea în şoaptă ; mi se rupe inima de tine... Ăsta nu-i om, draga maichii, e o fiară. Acum l-au lăsat pentru o clipă puterile şi s-a îmblînzit, dar cînd s-o trezi, o s-o ia de la început, ba încă şi mai rău. Aşa era şi răposatul bărbatu-meu, dar s-a îndurat Cel de sus de l-a luat dracu... Am să-ţi spun în taină două vorbe, dar jură-te c-o să le ţii numai pentru tine ; nici Dumnezeu din cer nu trebuie să audă !

— Jur, murmură nefericita femeie, care începu să tremure.

— Uită-te aici, îi spuse bătrîna, arătîndu-i săculeţul negru. Am aici un praf făcător de minuni ; dacă i-l dăm, în cîteva zile, pe nesimţite, fără dureri, o să dea ortul popii. Ce zici ? Scapi şi tu, sărmano, şi scapă şi el de păcate.

— Pentru numele lui Dumnezeu, să nu mai spui una ca asta ! strigă nenorocita.

— Cum doreşti, făcu bătrîna dînd din umeri. Eu îţi vreau binele, dar dacă tu nu vrei...

Vîrî nemulţumită săculeţul negru la sîn, îl scoase pe cel alb, cu buruieni, şi începu să pregătească leacurile. Fierse repede nişte buruieni şi dădu bolnavului să înghită băutura ; apoi luă puţin untdelemn de la candela de sub icoana Maicii Domnului, îl amestecă cu piper şi-l trase pe şelar cu el. Cineva îi spuse de cărămidă ; îi puse şi o cărămidă caldă pe burtă. După aceea, scoase din săculeţul albastru catranul, îl topi şi făcu o cruce pe pragul uşii. La sfîrşit, dădu toată lumea afară din odaie, închise uşa, se apropie de Panaiotaros, îl scuipă de trei ori şi-şi întinse palma cu degetele răşchirate peste faţa lui, într-un gest de blestem :

— Să te ia dracu, Iuda !

Şi ieşi afară.

— Nu-l tulburaţi, zise ea. I-am spus o rugăciune ; în trei zile, o să fie ca puiul de potîrniche.

Luă, ca răsplată, cojile de pîine uscată ce stăteau risipite prin curte şi un capăt de cîrnat ce atîrna încă de o cracă a măslinului, îşi făcu cruce şi plecă.

— Bărbaţii sînt nişte fiare sălbatice, mînca-i-ar blestemul să-i mănînce ! murmura de una singură în timp ce se depărta. Hei, de-ar fi după mine, le-aş da la toţi cîte un prăfuleţ de-ăsta de care ştiu eu, şi i-aş trimite, unul cîte unul, pe lumea cealaltă !

În clipa cînd da să bage cheia în broască, acasă la ea, îl văzu pe Ianacos cu măgăruşul lui mergînd repede şi posomorît.

— Hei, Ianacos, ia stai o clipă, să te văd un pic la faţă ! îl strigă baba. Ce mai face pricopsitul de nepotu-meu ? Nu vă e milă, mă, de el ? I-aţi sucit minţile de tot, şi acum stă singur pe munte, ca un cuc, şi cică citeşte *Evanghelia*... Auzi colo ! *Evanghelia*... În loc s-o umple de copii pe Lenio...

— Asta-i în loc de mulţumire, babă Madalenia ? răspunse Ianacos furios. Care va să zică, nu s-a găsit nici un om în tot satul să se arunce şi să-i sărute picioarele ? Aleagă-se praful de voi, babalîcilor şi babornițelor, maimuţe bătrîne !

Dar baba, care apucase să treacă pragul, scoase capul pe uşă şi-i strigă :

— Lasă, lasă, o să te-mbolnăveşti tu într-o zi şi-o să-mi pici în gheare ! Să vezi ce-am să-ţi fac !

Şi închise uşa rînjind.

Dar Ianacos n-avea chef să se întoarcă din drum şi să se ia la harţă cu ea. Mintea lui era la oamenii de pe Sarachina ; tocmai trecuse pe acolo, cu puţin înainte, şi i se strînsese inima, îndurerată, de ce văzuse. Refugiaţii zidiseră cîteva căsuţe, dar nu aveau lemnărie să le înveleascǎ. Copiii, palizi şi slabi, stăteau pe pietre la intrarea peşterilor ; nu mai erau în stare nici măcar să se joace ; posomorîţi şi îngîndurați, ca nişte bătrîni, priveau în jos, spre cîmpia de la poalele muntelui, plină de grîne şi de fete cu basmale albe, care secerau. Cîteva femei adunau buruieni, altele aprindeau focul, dar nu aveau nici untdelemn, nici pîine, nici măsline ; mîncau buruieni fierte numai cu apă. Bărbaţii se împrăştiaseră prin satele de primprejur ca să caute de lucru. Părintele Fotis luase *Evanghelia* şi un sac, şi colinda satele ca un cerşetor, cerînd de pomană pentru oamenii lui.

— Cum o duceţi, moşule ? Cum merge satul vostru ăl nou ? îl întrebase Ianacos pe un bătrîn, care strîngea apă dintr-o scobitură a stîncii şi uda o brazdă de pămînt, pe care o scormonise şi-o însămînţase Dumnezeu ştie cu ce.

— Slavă Domnului, răspunsese bătrînul. Trăim încă.

— Pe copii îi văd cam slabi ; li s-au subţiat picioarele ca nişte trestii.

— Eh, or să se întărească ei, nu te necăji de asta. Au să moară cîţiva, dar nu-i nimica ; bărbaţii să fie sănătoşi, şi-au să facă alţii ! Sămînţa omului nu piere niciodată ! Ai copii ?

— Nu.

— Nu ? Atunci ce mai aştepţi ? De ce nu faci ? Că femei sînt destule, slavă Domnului ! Du-te de fă copii, nu lăsa focul să se stingă !

Ianacos plecă mai departe ; cîţiva refugiaţi îl recunoscură şi alergară să-l întîmpine cu bineţe. Femeile făcură cerc în jurul măgăruşului şi priveau cu jind la coşurile pline... O fetişcană întinse mîna, trase o panglicuţă roşie, o privi cu admiraţie, o mîngîie cu vîrful degetelor, apoi oftă şi o băgă din nou în coş... O femeie mică, oacheşă, cu burta mare, scoase dintr-un coş un pieptene de os, alb ; nu se mai sătura privindu-l şi n-o lăsa inima să se despartă de el ; ochii îi fugeau lacomi de la pieptene la Ianacos. În curînd, începu să aiureze : se vedea alergînd cu pieptenele în mînă, crezînd că n-o observase nimeni, şi aşezîndu-se în faţa peşterii, pregătindu-se să se pieptene, liniştită, la soare.

Ianacos stătea de vorbă cu bărbaţii, dar din cînd în cînd trăgea cu ochiul spre femeile care se învîrteau în jurul măgăruşului şi scotoceau lacome prin coşuri, pentru ca la urmă să-şi lase mîinile să cadă goale în jos, întristîndu-se. Deodată, Ianacos se răsuci în vîrful picioarelor ; ochii îi străluceau de bucurie. Îşi desprinse goarna de la cingătoare şi sună din ea ; pe urmă îşi duse mîinile pîlnie la gură şi începu să strige tare:

— Piepteni, panglicuţe, oglinzi, aţă, ace, igliţe, pînzeturi !... Alegeţi şi luaţi ce vreţi, jupîneselor ! Nu vreau bani ; o să-mi plătiţi pe lumea cealaltă !

Femeile, tulburate, dădură să se arunce asupra coşurilor, dar se stăpîniră.

— Glumeşte, spuse una dintre ele. O să ne facem de ruşine ; jos miinile !

— Ba nu, nu glumeşte ! făcu femeia cea mică, oacheşă, şi-o luă numaidecît la fugă, ţinînd pieptenele strîns la piept.

Fetişcana băgă şi ea din nou mîna în coş şi trase panglicuţa roşie.

— O iau şi eu p-asta ! strigă bucuroasă, şi începu să alerge ca o iadă, sărind din piatră în piatră.

Ianacos le privea şi rîdea. Se urcase pe un colţ de stîncă şi striga :

— Luaţi, goliţi coşurile ! Curaj, dragi gospodine ! Vorbesc serios, nu vreau parale ; o să-mi plătiţi pe lumea cealaltă ! Am încredere !

Abia atunci femeile se aruncară asupra coşurilor ; nu mai alegeau nimic, apucau ce le cădea în mînă, scoteau ţipete de bucurie şi se depărtau numaidecît, fugind cît le ţineau picioarele. Cele două coşuri fură golite cît ai bate din palme.

— Măi băiete, eşti nebun ? Eşti sfînt ? Ce eşti, măi frate Ianacos ? îl întrebă un bătrînel.

— Sînt un cămătar ! răpunse Ianacos rîzînd. Dumnezeu o să-mi plătească cu dobîndă.

— Am auzit şi eu spunîndu-se că bunicii noştri dădeau bani cu împrumut şi făceau zapis să fie plătiţi pe lumea cealaltă ; dar ei credeau în asta, mă !

— Şi eu cred, spuse Ianacos, luîndu-şi măgăruşul de căpăstru. Rămîneţi cu bine !

La poalele Sarachinei, cu puţin înainte de a se întîlni cu baba Madalenia, dădu peste Nicolios, care se îndrepta în pas alergător spre sat, cu un miel pe umeri.

— Hei, Nicolios ! strigă Ianacos. Ce mai face Manolios ?

Nicolios se întoarse către el, rîzînd :

— Citeşte, citeşte într-una, sărăcuţul, şi gîndeşte... Eu mă duc să-i duc mielul ăsta stăpînului şi mă-nsor.

Se învîrti de cîteva ori în jurul lui, stîrnind praful din drum, apoi se porni să joace cu mielul pe umeri ; faţa îi strălucea în soare ca bronzul, dinţii îi luceau de albi ce erau. Jucă ce jucă şi deodată începu să strige:

— Mă-nsor, neicuţule, cu Lenio ! Ai auzit de Lenio ?

Şi izbucni din nou în rîs.

— Vrei să-ţi spun un proverb, nene Ianacos ?

— Ia spune, mă Nicolios ; văd că ai chef de vorbă.

— „Cine pleacă-n sat, rămîne nemîncat !"

Rîsul proaspăt al ciobănaşului ţîşni încă o dată ca o cascadă.

Într-adevăr, Manolios citea zi şi noapte *Evanghelia* şi stătea ceasuri întregi pe gînduri. Se lupta din răsputeri cu textul sfînt. La început, îl treceau toate năduşelile pînă pătrundea fiecare cuvînt, ca să dea de înţelesul lui cel mai adînc ; fiecare cuvînt i se părea ca o migdală, al cărei sîmbure trebuia să-l spargă în dinţi pentru a descoperi şi gusta miezul cel atît de dulce. Dar, încet-încet, cu timpul, prin puterea iubirii, cuvintele se făceau mai moi, mai uşoare ; se deschideau singure sub răsuflarea lui caldă. Şi, de la o vreme, totul i se părea foarte simplu, iar Hristos însuşi era ca un cuvînt blînd ce coborîse pe pămînt spre a fi auzit şi înţeles de oamenii simpli şi neînvăţaţi. Din clipa aceea, Manolios îl urma pe Hristos pas cu pas, fără poticniri, începînd din ziua cînd se născuse în Bethleem, unde păstorii — printre care se afla şi Manolios — veniseră să cînte osanale în jurul ieslei, şi pînă în ziua cea mare, scăldată în soare, a Învierii, cînd Hristos ieşise din mormînt şi intrase în inima ciobanului.

Manolios luă bucata de soc în care sculptase chipul lui Hristos şi începu s-o scobească pe partea cealaltă, ca s-o facă în aşa fel încît să se potrivească pe faţa lui. În timp ce scobea lemnul, îşi aduse deodată aminte de o întîmplare de pe vremea cînd era ucenic la părintele Manasis; un teolog foarte învăţat din Constantinopol venise să-şi petreacă sărbătorile de Paşti la mînăstirea lor. În Sîmbăta Mare, dimineaţa, acesta se urcă pe amvon cu o sumedenie de cărţi groase legate în aur la subsuoară şi timp de două ceasuri întregi le vorbi fără întrerupere călugărilor simpli de-acolo, folosind nişte cuvinte rare şi neînţelese, explicîndu-le, chipurile, taina Învierii. Pînă atunci, călugării ştiau că învierea lui Hristos e un lucru limpede, firesc, şi niciodată nu-şi puseseră întrebări cu privire la asta... Învierea lui Hristos li se părea tot aşa de simplă ca şi răsăritul soarelui, dimineaţa, după trecerea nopţii. Şi iată că teologul acela savant, cu ceasloavele lui multe, cu ştiinţa lui mare, le zăpăcea minţile... Iar la sfîrşit, cînd se întoarseră în chilia lor, bătrînul călugăr Manasis îi spuse lui Manolios:

— Să mă ierte Dumnezeu, fiul meu, dar e pentru prima dată în viaţa mea, anul ăsta, că nu l-am simţit pe Hristos înviind.

Din timp în timp, Manolios îşi punea bucata de lemn sculptat pe faţă, să vadă dacă i se potriveşte. Odată, Nicolios dădu peste el tocmai cînd avea masca pe faţă, şi-l pufni rîsul.

— Mă, Manolios, mi se pare că tu ai dat în mintea copiilor; te joci cu măşti şi păpuşi!

Manolios zîmbi; răspunse simplu:

— Nu mă joc.

De cîteva zile, Nicolios îi tot dădea tîrcoale lui Manolios; voia să-i spună ceva, dar vorbele i se opreau în gîtlej şi-l înăbuşeau. Acum însă îşi luă inima în dinţi; se apropie, se aşeză alături de baciul lui, se aplecă, prefăcîndu-se că priveşte bucata de lemn sculptat, dar gîndurile îi erau în altă parte. În cele din urmă, îi dădu una, cu genunchiul său puternic, lui Manolios.

— Manolios! Hei, Manolios! îi strigă cu toată puterea, ca şi cînd l-ar fi chemat tocmai de pe muntele celălalt.

— Spune, Nicolios. Dar nu striga aşa, vorbeşte încet, că doar nu sînt surd.

— Am să-ţi spun ceva, dar să nu te superi, auzi?

— N-am să mă supăr, Nicolios, spune; şi nu mă mai izbi cu genunchiul, că mă doare.

— Mă-nsor cu Lenio! strigă Nicolios, ţinînd bîta cu amîndouă mîinile, gata să-l pocnească dacă Manolios s-ar fi aruncat asupra lui.

Manolios zîmbi.

— Ştiu, spuse el.

— Ştii? făcu Nicolios, holbînd ochii. Ştii, şi nu taberi pe mine? Eu, să n-am parte de pîinea ce-o mănînc, te-aş fi omorît.

— Eu vă dau binecuvîntarea la amîndoi. Să fiţi sănătoşi şi să vă veseliţi în pace! Să trăiţi, să-mbătrîniţi, să aveţi copii mulţi şi să faceţi din ei oameni mîndri şi cumsecade.

— Zău dacă mai pricep ceva, mormură Nicolios, după ce stătu cîtva timp pe gînduri. Care va să zică, nu mă omori?

Manolios întinse mîinile şi-l îmbrăţişă pe tînărul păstor.

— Care va să zică, nu mă omori? repetă Nicolios, care începea să se cam neliniştească.

— Nu, nu, dragă Nicolios, nu te omor, spuse Manolios rîzînd.

Nicolios se ridică deodată în picioare, cuprins de spaimă; aruncă o ultimă privire spre Manolios, care

se apucase să scobească mai departe bucata sa de lemn.

„Săracul, nu-i în toate minţile ! I-a sărit o doagă ! Mai bine s-o şterg", gîndi ciobănaşul. Sări de cîteva ori din stîncă în stîncă, îşi vîrî degetele în gură, şuieră; cîinii alergară îndată, oile se adunară în cîrd. Nicolios se văzu din nou în mijlocul animalelor lui dragi, pe care le cunoştea bine şi care-l cunoşteau bine — şi se potoli.

O clipă, lui Manolios îi apăru în minte imaginea lui Lenio, grăsulie, cu obrajii pufoşi, focoasă, la fel ca Nicolios. Puse bucata de lemn pe care o cioplea pe genunchi şi rămase cîtva timp gînditor.

— Le dau binecuvîntarea mea din toată inima, murmură el. Ei au apucat calea pe care a lăsat-o Dumnezeu omului pe pămînt. Eu mă străduiesc să iau altă cale — fără femeie, fără copii, fără bucurie ; renunţ la lume, îmi scutur ţărîna de pe picioare... Am oare dreptate ? Hristos avea dreptate, dar el era Dumnezeu. Au nu-i oare o mare înfumurare cînd omul încearcă să calce pe urmele lui Dumnezeu ?

Nu putea să dea un răspuns la această întrebare. În momentele hotărîtoare nu sta să se întrebe ; în asemenea momente înainta, era sigur de el. Niciodată nu simţise atîta încredere şi uşurare, atîta fericire ca în ziua cînd se îndrepta, cu mîinile legate le spate, spre spînzurătoare. Dar în împrejurări mai puţin însemnate, cînd nu era înălţat de un elan pornit din adîncul sufletului lui, se întreba, gîndea, se temea.

Alaltăieri se dusese la Sarachina să-l caute pe părintele Fotis şi să-i ceară sfatul ; poate că preotul trecuse şi el prin aceleaşi nelinişti sufleteşti, poate că ar putea să-i dea o mînă de ajutor. Dar părintele Fotis nu era acolo ; plecase să colinde satele de primprejur, ca să strîngă de pomană. Manolios se întoarse în sin-

gurătatea lui şi luă iar *Evanghelia* ; ea avea să dea răspunsuri la toate întrebările lui.

Deschise micuţa carte, aşa cum ai deschide, în toiul căldurilor, o uşă ce dă spre mare. Şi Manolios începu să se scalde din nou în textul sfînt, răcorindu-se. Dintr-o dată, uită toate întrebările ce-l chinuiau ; acum nu-şi mai punea întrebări, inima îi era plină de răspunsuri.

Se ridică, luă masca lui Hristos, o mai scobi puţin, adîncind-o atît cît trebuie, apoi şi-o puse pe faţă ; i se potrivea leit.

— Mulţumescu-ţi ţie, Doamne ! spuse el. E gata.

Se închină şi sărută masca, apoi intră în bordei şi o agăţă în perete, alături de icoana veche a Răstignirii, zugrăvită cu stoluri de rîndunele de jur-împrejur.

Anul acesta, Caterina, văduva, nu se va mai duce la hram... În fiecare an, de ziua asta, îşi spăla trupul de cu seară, îşi ungea părul cu ulei de dafin, îşi freca dinţii cu frunză de nuc, îşi punea în jurul gîtului un şirag de mărgele albastre, care o fereau de deochi ; apoi apuca poteca ce urca la bisericuţa sfîntului Ilie. Urca totdeauna singură ; în văzul lumii, nu se apropia nimeni de ea. Acolo se prosterna şi se închina în faţa icoanei celei mari a sfîntului. Teribilul proroc o privea cu un aer furios, dar nu-i putea face nimic, deoarece nu se putea desprinde din icoana bătută în plăci de argint, unde credincioşii îl ţineau captiv. Văduva ştia asta, şi-l săruta fără teamă cu buzele ei roşii...

Anul ăsta însă, Caterina dormea cu faţa în sus, acoperită de pămînt ; toate podoabele ei dispăruseră — şi părul, şi buzele, şi obrajii, şi gîtul ; nu-i mai rămăseseră decît dinţii, care luceau în tina mormîntului ca

nişte pietricele rotunde şi şlefuite, rătăcite pe malul mării.

Anul acesta, nici Panaiotaros nu mai pornise la deal să ia parte la hram ; zăcea încă pe salteaua lui şi blestema într-una. Dar cele două fiice ale lui ieşiseră pe poartă, în taină, şi se îndreptau spre bisericuţă. Erau oacheşe, grăsuţe, şi puful des de pe buza de sus le strălucea de sudoare, iar subsuorile le miroseau a mosc. Păreau nişte animale cărora le-a sosit vremea împerecherii şi nu mai pot sta în culcuşul lor, ies afară şi aruncă priviri sălbatice şi rugătoare în dreapta şi-n stînga, căutînd masculul. Dacă ar fi fost vaci, ar fi mugit trist ; dacă ar fi fost leoaice, ar fi răcnit noaptea, de s-ar fi cutremurat pădurea ; dacă ar fi fost pisici, s-ar fi tăvălit cu picioarele în sus prin praf şi ar fi miorlăit pe acoperişuri. Dar, fiindcă erau femei, îşi lăsau ochii în jos cînd se întîlneau cu vreun flăcău, pentru ca apoi, la spatele lui, să chicotească şi să-şi bată joc de el : „Ia te uită cum bagă capul între umeri, sărăcuţul ! Ia te uită ce şolduri are ! Ce mîndreţe de flăcău !" Şi prindeau pică pe flăcău fiindcă nu s-a oprit şi n-a tăbărît pe ele, să le răstoarne în marginea drumului.

Antonis, bărbierul, urca şi el spre bisericuţă. Era nebărbierit, pentru că avusese mult de lucru şi n-apucase să-şi radă şi barba proprie. Avea o mare veneraţie pentru prorocul Ilie, deoarece toţi sătenii, înainte de a se duce la hram, se rădeau la frizeria lui, iar după aceea, cînd se întorceau de la hram, unii dintre ei răceau, fiindcă se îmbătau, ba căpătau şi cîte o aprindere, şi-l chemau în grabă a doua zi, să le pună pahare cu sînge. Era cel mai mare ruşfet al lui Antonis ; după cum ştim, scotea şi dinţi, dar mîrlanii de ţărani aveau dinţii tari, de spărgeau migdalele în ei ; iar cînd se întîmpla să li se mişte vreunul, se învăţaseră — cine dracu i-o fi povăţuit ! — să-l lege

cu o sfoară, să-l tragă afară şi să scape de el, după care beau cîte o cană plină cu rachiu şi apoi începeau să spargă din nou migdale în măsele.

Cei trei prieteni ai noştri păşeau încet, în coada gloatei, şi vorbeau liniştiţi între ei. La început, Mihelis şi Ianacos porniră la drum alături de părintele Grigoris — unul ca să fie lîngă măgăruşul lui, pe care se urcase Mariori, şi să-i spună din cînd în cînd cîte o vorbă dulce, pentru ca animalul să înţeleagă că stăpînul său e lîngă el, iar fata să stea fără teamă pe spinarea lui — celălalt, ca să ţină de urît dragei lui Mariori, să se privească unul pe altul cu un dor mut şi să se bucure dinainte, pe ascuns, de fericirea lor viitoare. Mihelis era mîndru de blîndeţea, sfiala şi nobleţea logodnicei lui ; iar fata nu se mai sătura să admire chipul tînăr, părul negru, creţ şi înfăţişarea falnică a flăcăului ; şi astfel, în lumina îmbietoare şi complice a chindiei, în mijlocul mulţimii zgomotoase care urca panta, cei doi îndrăgostiţi uitau de restul lumii, şi în extazul lor, deodată, ca într-o sclipire de fulger, li se părea că se îmbată de pe acum cu dulceaţa îmbrăţişărilor ce va să vină.

Mariori, cu ochii întredeschişi, privea drept înainte, în zare, unde vedea îndeaievea o Mariori ţinînd la pieptul ei un prunc, căruia îi dădea să sugă ţîţă.

— Sfinte proroc Ilie, murmură în clipa cînd zări vîrful sălbatic al muntelui, îmi înalţ ruga către tine ; învredniceşte-mă, sfinte Ilie, să zămislesc şi eu un fiu!

Costantis venea ceva mai la urmă, cu întreaga lui familie ; nevastă-sa era călare pe măgar, cu cei doi copii la spate, iar el mergea pe jos, după ea, în tăcere. Ce-ar putea să-şi mai spună ? Îşi spuseseră doar totul de repetate ori, cînd cu binele, cînd cu arţag. Adesea, femeia îşi ieşea din sărite şi căuta ceartă ; dar Costantis depusese pentru totdeauna armele şi se re-

fugia în împărăţia cerurilor, sau, cum spunea el, în tăcere.

Cei trei prieteni merseră o bucată de drum în felul acesta ; dar, încetul cu încetul, se desprinseră, unul cîte unul, de cele ce-i ţineau legaţi de lume şi căutară să rămînă în urma convoiului, unde se întîlniră iarăşi toţi trei, cu un simţămînt de uşurare.

— Unde-i Manolios ? Nu-i cu voi ? întrebă Costantis. El n-o să vină la hramul bisericii ?

— Ieri, pe-nserate, m-am dus la stînă, dar nu l-am găsit acolo, răspunse Mihelis. L-am chemat pe Nicolios şi el mi-a spus : „A plecat în zori la prorocul Ilie ; a luat cu el o cană de untdelemn, un braţ de ramuri de laur şi nu s-a întors nici pînă acum. Nu-i în toate minţile lui, săracul ! Ţine minte ce-ţi spun eu, stăpîne, o să-nnebunească ; a luat-o razna de pe-acum. I-am spus-o în faţă că mă însor cu Lenio şi nu m-a omorît. Azi citeşte şi cîntă într-una, dar mîine o să înceapă să zvîrle cu pietre peste casă."

Cei trei prieteni pufniră în rîs.

— E adevărat, spuse Ianacos. Manolios nu mai e aşa cum îl ştim noi. O să vă povestesc una, şi dac-oţi vrea, m-oţi crede, dacă nu, nu ; poate că m-au înşelat ochii ; tot ce se poate... Dar într-o noapte, cum şedeam cu el pe laviţă şi cum îşi rezemase capul de perete, am văzut deodată în jurul chipului său o strălucire curioasă, o cunună de lumină, aşa cum au sfinţii în icoane... O credeţi ?

— Eu o cred, spuse Mihelis.

— Şi eu, adăugă Costantis.

Toţi trei tăcură. Bisericuţa, văruită proaspăt, de un alb strălucitor, se profila pe cer, înfiptă în vîrful unei stînci înalte. Tot aşa era înfăţişat în icoane şi prorocul cel cumplit, între doi munţi care se înălţau în dreapta şi în stînga lui ca nişte aripi ; într-adevăr, stîncile

prăpăstioase ale muntelui aceluia singuratic semănau cu nişte aripi ce parcă înălţau bisericuţa la cer.

Alături de bisericuţă se mai zăreau încă ruinele unei chilii, în care trăise odinioară un sfînt pustnic ; banca de lemn pe care şedea el era roasă de carii, iar pe peretele stîncii, atîrnată într-un cui, se afla şi acum cingătoarea lui slinoasă, cu o cruciuliţă de pînză neagră cusută pe ea ; ceva mai încolo, o cruce de fier şi o lespede de mormînt arătau locul unde era îngropat pustnicul ; pe lespede fusese săpat un nume, dar acum se ştersese.

Bătrînul paracliser se urcase pe munte de cum se crăpase de ziuă, ca să pregătească bisericuţa, să aprindă candelele, s-o împodobească cu lauri. Dar cînd deschise uşiţa, scoase un ţipăt şi se dădu îndărăt înspăimîntat. „*Kyrie eleison ! Kyrie eleison !*" murmură el, făcîndu-şi la repezeală cîteva cruci. Toată bisericuţa strălucea de curăţenie ; era spălată şi măturată ; sfeşnicele erau lustruite, candelele pline cu untdelemn, iar icoana împodobită cu lauri. Fuseseră aprinşi pînă şi cărbunii pe care ardea tămîia ; bisericuţa era plină de un miros plăcut.

Paracliserul îşi şterse sudoarea ce-i îmbrobonase fruntea ; nu îndrăznea să intre înăuntru ; se temea ca nu cumva vreun înger să se fi ascuns în altar. Odată, într-o dimineaţă, ducîndu-se să facă ordine în biserica din sat, îl văzuse pe arhanghelul Mihail, în stînga catapetesmei, dînd încet din aripi. De spaimă, leşinase ; de atunci nu voia în ruptul capului să mai vadă cu ochii lui vreun înger, iar minunile îi îngheţau sîngele în vine numai cît se gîndea la ele.

Se aşeză deci în prag şi, din cînd în cînd, îşi arunca privirile speriate spre altar ; dar ceasurile treceau şi nici un înger nu se arăta ; atunci se mai linişti. Cum i se făcuse foame, îşi dezlegă traista, scoase o felie de pîine şi o bucată de brînză şi se apucă să mănînce ;

dar i se pusese un nod în gît şi dumicatul nu aluneca. Luă ploscuţa de vin şi bău cîteva înghiţituri ; îşi reveni ; nodul din gît i se dusese şi începu să mestece încet. După ce mîncă şi bău bine, bătrînul paracliser prinse curaj, îşi făcu cruce şi trecu vitejeşte pragul. Se plecă, se închină în faţa prorocului Ilie, împinse cu teamă uşile împărăteşti şi-şi strecură privirea în altar : nimeni !

— Slavă ţie, Doamne ! spuse el. A venit, a rostuit biserica şi a plecat ; am scăpat !

Şi începu să mături din nou, să spele podeaua, să frece sfeşnicele, să alinieze cutiile de mile pe masa de luminări, ca să-i treacă timpul. Bătrînul paracliser ţinea mult la această bisericuţă, pentru că de ea era legată însăşi viaţa lui. Era o dărîmătură cînd răposatul taică-său făcuse juruire prorocului Ilie să i-o zidească din nou dacă-l însănătoşea pe unicul şi scumpul lui copil abia născut ; adică pe el, pe bătrînul paracliser de azi. Copilul se vindecă şi tatăl se ţinu de cuvînt.

Paracliserul îşi aminti de acest trecut şi oftă. La naşterea lui se făcuseră prevestiri mari. Se născuse acum şaptezeci de ani, într-o Vinere Mare, la amiază, în ceasul cînd Hristos era răstignit pe cruce ; moaşa declarase îndată că acest copil o să ajungă mitropolit; şi din clipa aceea, tatăl său, care era un bun creştin şi un gospodar cu stare, îşi făurise ca ţel al vieţii să-l înveţe carte pe unicul lui fecior, spre a-şi împlini menirea cea mare. Toate mergeau ca pe roate ; viitorul mitropolit învăţa bine, era dezgheţat la minte şi cu teamă de Dumnezeu ; terminase cu „foarte bine“ gimnaziul din tîrgul cel mare şi se pregătea să intre la Înalta Şcoală de Teologie din Chalki. Dar iată că într-o seară, într-o ulicioară pustie, apăru în faţa lui Diavolul, care purta numele de Chiriacula. Era o fată de doisprezece ani, scundă, oacheşă ca fundul oceanului, cu ilicul bombat de sîni şi cu trei aluniţe mari în obraji. Viitorul mitropolit îşi pierdu numaidecît capul ; se fîstîci cu totul şi se luă după ea ; mai ales cele trei aluniţe din obraji îl înnebuniseră. În zadar plîngea nenorocitul său tată şi-l ruga stăruitor să nu se abată de la drumul pe care i-l hărăzise Dumnezeu; viitorul mitropolit declară că fata aceea este aleasa lui şi că, dacă nu se va însura cu ea, se omoară. Şi se însură cu ea.

— Slavă ţie, Doamne ! îşi spunea el adesea în chip de mîngîiere. Slavă ţie, Doamne, m-am făcut paracliser ; asta înseamnă că tot nu mi-am trădat soarta.

Astfel se gîndea paracliserul la sarcinile lui din prezent şi la amintirile din trecut, iar ceasurile se scurseră, soarele coborî pe cer şi cel ce fusese sortit cîndva să ajungă mitropolit se aşeză iar în prag şi privi cu mîndrie şirul de credincioşi care urcau muntele. I se părea că-şi sărbătoreşte el însuşi ziua numelui şi că prietenii veneau acasă la dînsul să-i spună „La mulţi ani“.

Nu trecu mult şi auzi în apropiere răgetele măgarilor ; se ridică, apucă frînghia şi începu să tragă clopotul mic de sărbătoare.

Cel dintîi apăru părintele Grigoris, tronînd pe măgăruşul lui ; paracliserul alergă să-l întîmpine şi să-i ţină scara de la şa ca să coboare.

— Ai rînduit, ai măturat, ai şters bine sfeşnicele ? întrebă popa, încă înainte de a-şi pune piciorul pe pămînt.

— Totul e în ordine, părinte, răspunse umil fostul viitor mitropolit.

Nu cuteza să povestească minunea ; voia să arate că el a aranjat biserica.

— Ai pus cutiile de mile pe masa de lumînări, aşa cum ţi-am poruncit eu ? Ţi-am spus să fie trei ; una

pentru preot, alta pentru sfînt, şi a treia pentru lumînări.

— Totul e în ordine, părinte, repetă paracliserul cu acelaşi glas supus.

Între timp, sosiră şi ceilalţi credincioşi. Intrau în biserică şi depuneau pe masa de lumînări cîte o mînă de spice de grîu şi cîte un ciorchine de strugure ; apoi îşi scoteau punga de la brîu şi fiecare îşi depunea ofranda, după cum îl lăsa inima, în cele două cutii de mile, a preotului şi a sfîntului, pe urmă cumpăra lumînări, se apropia cu evlavie şi se închina în faţa temutului proroc. Acesta era pictat stînd în picioare, într-un car de foc tras de patru cai roşii ca purpura, la marginea unei prăpăstii ; sfîntul era îmbrăcat într-o hlamidă purpurie şi din capul lui ţîşneau flăcări ; carul se înălţase deasupra muntelui şi zbura prin văzduh ; un pustnic căzuse cu faţa în sus peste nişte pietre, îşi dusese mîna la ochi ca să nu-l orbească lumina flăcărilor şi aştepta cu groază să se depărteze carul.

— Asta-i soarele ! murmură o femeie, privind cu admiraţie icoana. Asta-i soarele, lele !

— Ba nu, e sfîntul Ilie, nu vorbi cu păcat, Mariora, spuse alta.

— Tot aia-i, făcu o a treia. Închinaţi-vă şi să terminăm mai repede !

Soarele apusese, dar stelele nu apăruseră încă ; ultimele licăriri ale zilei se luptau cu deznădejde să nu moară. Se ridicau în sus, spre creştetul muntelui, să scape, dar noaptea ţîşnită din pămînt le fugărea din stîncă în stîncă, pînă la cel din urmă meterez : bisericuţa albă a profetului Ilie din vîrful muntelui. Şi deodată, nemaiputînd să lupte cu bezna, lumina făcu un salt spre cer şi dispăru.

În clipa aceea sosiră la hram şi băjenarii de pe Sarachina, săraci, zdrenţăroşi, cu obrajii scofîlciţi de foame ; părintele Fotis mergea în fruntea lor, cu toiagul său călugăresc, de fier, în mînă. Intrară cei din urmă în biserică ; şi cum nu aveau ce să pună în cutiile de mile, înaintară cu mîinile goale spre icoana sfîntului Ilie şi se închinară în faţa ei.

— Iartă-ne, cumplitule profet ! murmură părintele Fotis, privind cu evlavie sfîntul. Ai fost şi tu sărac, ca şi noi ; ai purtat şi tu zdrenţe, ca şi noi ; nu aveai nici tu decît flacăra asta mare. Din această flacără avem astăzi o scînteie şi noi, bejeniţii de pe Sarachina. Slavă ţie, sfinte şi tovarăşe Ilie !

După ce se închinară cu toţii, ieşiră din nou afară şi se risipiră printre stînci, în spatele licovrisioţilor sătui şi bogaţi.

— Iertaţi-i pe sătenii noştri ! spuse Mihelis ruşinat. Ei au traistele pline.

— Să-i ierte Dumnezeu ! răspunse părintele Fotis pe un ton aspru. Dumnezeu, nu noi !

Atîta spuse, dar ochii lui aruncau flăcări. Azi-dimineaţă se întorsese din raita lui cu sacul gol, fără să fi căpătat nici o pomană. Şi după cum privea, de aici, de sus, din vîrful stîncilor, spre cîmpia plină de mirişti, semăna aidoma cu prorocul Ilie gonind în carul său de foc.

— Pămîntul e al lor, continuă părintele Fotis. Să se bucure de el ! Deie Dumnezeu ca noi să avem partea noastră în cer !

Şi după acestea, nu mai scoase nici o vorbă.

Credincioşii întinseră pe jos, în jurul bisericuţei, cuverturile lor bălţate, îşi desfăcură traistele ticsite cu merinde şi fălcile începură să lucreze. Ploştile erau duse la gură, vinul gîlgîia, gîlgîiau şi gîtlejurile, şi în curînd singurătatea austeră a prorocului se umplu de

strigăte ascuţite, de rîsete şi de zarva oamenilor bine dispuşi.

Cîteva opaiţe se aprinseră printre pietre, luminînd chipuri de femei înflăcărate, piepturi de fete tinere, mustăţi negre, răsucite. Agăţat de peretele bisericii, un opaiţ mare, cu trei flăcări, lumina obrajii puhavi şi guşa în trei straturi a boierului Patriarheas, iar alături de el, o barbă albă în formă de furcă şi nişte dinţi tăioşi, care mestecau de zor. Cei doi staroşti ai satului se aşezaseră unul lîngă altul ; din cînd în cînd, la razele opaiţului se zăreau mîinile slabe şi îndemînatice ale lui Mariori, care tăiau friptura în bucăţi şi o serveau celor două perechi de fălci bătrîne, neobosite.

Apoi, unul cîte unul, opaiţele se stinseră ; umbrele se strecurau de-a buşilea prin jurul stîncilor sfinte şi în curînd nu se mai vedea nimic ; se auzeau doar rîsete şi chicotiri. Peste puţin, se lăsă o tăcere încărcată de înfiorări. Oamenii se întîlneau pe furiş, printre pietre, ca scorpiile, sărbătorind în felul lor pe prorocul înconjurat de flăcări.

Se revărsă de ziuă ; soarele apăru pe cer într-un car de foc, întocmai ca prorocul cu acelaşi nume [1]. Oamenii săriră în picioare, îşi întinseră mădularele, căscară, tuşiră, îşi frecară ochii, băură cafele să se trezească. Micul clopot cu timbru de argint răsună din nou, într-un ritm vesel şi zglobiu ; dangătele lui pline de prospeţime se rostogoleau pe plaiurile muntelui ca apa unui izvor şi se răspîndeau pînă departe, de-a lungul cîmpiei.

Sprijinit în caţa lui, Manolios se ivi între două stînci senin şi voios. Îşi roti privirea de jur-împrejur şi-şi descoperi prietenii căţăraţi pe o stîncă, scrutînd neliniştiţi zarea în direcţia muntelui său. Bucurîndu-se

[1] În limba greacă Helios, soare şi Ilie (n.t.).

că-i vede, păşi peste cîteva trupuri care dormeau încă, se apropie de ei, pe la spate, şi-şi puse mîinile pe umerii lor. Cei trei prieteni se întoarseră, îl văzură şi scoaseră un chiot de bucurie.

— Toată noaptea te-am aşteptat, zise Ianacos. De ce n-ai venit ? Ne spuseseşi că...

— Totul e gata ? i-o tăie Manolios.

— Gata ? Ce ? Pentru ce ? întrebară ceilalţi nedumeriţi.

— Vi-s sufletele gata să se înalţe ? făcu Manolios drept răspuns, rîzînd. Spinările vi-s gata să fie bătute? Gurile vi-s gata să strige ?

— Ţi-ai pus oare ceva în gînd ? întrebă Ianacos, apucînd braţul prietenului său. Ştii doar, la viaţă şi la moarte, sîntem alături cu tine !

— Eu nu mi-am pus nimic în gînd, răspunse Manolios. Dar poate să-şi fi pus Dumnezeu ; trebuie să fim gata.

Şi privi în jurul lui.

— Îmi place acest vîrf de munte, spuse el şi acest proroc care şi-a ales focul drept bidiviu, şi care cu o lovitură de pinten s-a desprins de pămînt... Îmi plac şi sătenii, aşa cum sînt astăzi, curaţi, gătiţi şi cu ochii strălucitori ; sînt gata să ia foc repede şi să-şi pună pumnii la treabă. Sînteţi gata ?

Dar din fundul bisericii se auzi glasul răsunător al părintelui Grigoris ; începea slujba. Cei patru prieteni tăcură.

În micul schit intrară atîţia credincioşi cîţi încăpeau ; ceilalţi rămaseră afară, în picioare, căţăraţi pe dîmburi şi pe stînci. Pe uşa şi pe ferestruica altarului începură să se reverse melodiile dulci, patetice, ca un ecou îndepărtat al rugilor strămoşeşti de altădată.

După ce slujba se sfîrşi, credincioşii ieşiră din nou afară. Învăţătorul, puţin palid, puţin răguşit, se urcă pe o stîncă şi se porni să vorbească, făcînd elogiul pro-

rocului. Apoi, pe neaşteptate, cam stîngaci, dar plin de avînt, sări la elogiul gintei greceşti, făcu repede o legătură între prorocul Ilie şi zeul Apollo, apoi îl puse în legătură cu lumina şi, în cele din urmă, cu spiritul nemuritor al elenilor, care au luptat şi au învins bezna barbarilor. După aceea se întoarse — cu multă precauţie — la Turcia, bolborosi şi aici ceva, pe urmă, deodată, scăpînd hăţurile de la caii oratoriei, se aprinse şi începu să intoneze, colac peste pupăză, imnul naţional.

Toată lumea încremeni. Dar glasul lui răscoli sîngele pelerinilor, şi toţi deodată, înflăcăraţi, se pomeniră cîntînd în cor, cu emoţie şi cu un suveran dispreţ faţă de notele false:

Libertate, te cunosc după al spadei crunt tăiş...

Prorocul Ilie fusese transformat subit într-un haiduc, într-un poteraş de munte, încălţat cu ţaruhi[1] şi înarmat cu flintă şi cartuşieră.

Manolios se plecă spre cei trei prieteni ai lui.

— Sînteţi gata? îi întrebă el din nou.

— Sîntem! răspunseră toţi trei deodată. Cu Dumnezeu înainte! După tine, Manolios!

Nu ştiau prea bine cam ce voia să spună Manolios şi de ce-i tot întreabă dacă sînt gata, dar în pepturile lor simţeau că sufletele le erau treze, erau gata.

Învăţătorul îşi terminase, în sfîrşit, discursul şi coborî de pe stîncă, clocotind încă. Ochii bătrînului Patriarheas se umplură de lacrimi; popa Grigoris ridică mîna să-şi binecuvînteze turma: oile sale îşi făcuseră datoria faţă de Dumnezeu, acum puteau să se pună pe mîncare şi pe băutură.

În acel moment, Manolios înaintă, se înclină, sărută mîna părintelui Grigoris şi-i ceru voie să vorbească.

---

[1] Opinci de culoare roşie, cu un canaf în vîrf, pe care le poartă ţăranii munteni din Grecia şi fac parte din costumul naţional (n.t.).

Îndată ce-l văzură pe Manolios, sătenii se tulburară; astăzi aveau suflete de sărbătoare. Amintindu-şi că tînărul acesta bălai luase hotărîrea să-şi dea viaţa pentru a scăpa populaţia satului, o larmă voioasă ţîşni din mulţimea de guri care-i urau bun venit.

Popa Grigoris încreţi din sprîncene şi se aplecă spre Manolios.

— Ce-o să le spui? îl întrebă el. Eşti tu în stare să vorbeşti? Şi despre ce?

— Despre Hristos, răspunse Manolios.

— Despre Hristos? făcu popa uimit. Dar asta e treaba mea!

— Hristos mi-a poruncit să vorbesc, stărui Manolios.

— Nu te-a povăţuit şi cam ce să spui? ripostă popa pe un ton sarcastic.

— Nu, dar o să mă povăţuiască de înadtă ce-o să deschid gura.

Mihelis făcu un pas înainte.

— Părinte, spuse el, Manolios vrea să le vorbească sătenilor; noi, toţi de aici, te rugăm să-i dai voie. Cînd satul întreg era în primejdie, Manolios n-a pregetat să-şi jertfească viaţa ca să scăpăm noi; aşa că are dreptul să vorbească.

— Dă-i voie, părinte Grigoris, adăugă bătrînul Patriarheas. E un băiat cumsecade.

— O să vorbească de lucruri pe care nu le cunoaşte, se împotrivi preotul.

— Nu face nimic, sări atunci Ianacos. Sfinţia ta le cunoaşte şi o să-l lumineze.

— Să vorbească! Să vorbească! strigă Costantis.

Sătenii prinseră curaj; sări şi Dimitros, măcelarul; Antonis, bărbierul, şi moş Hristofis începură să bată din palme şi să strige:

— Să vorbească! Să vorbească!

Popa Grigoris dădu din umeri enervat.

Clubul cărţii digitale 2024

— Bine, bine, mormăi el. Să înceteze zarva !

Şi îşi puse, în silă, mîna pe capul lui Manolios.

— Dumnezeu să te lumineze ! îngînă el. Vorbeşte!

Apoi îşi încrucişă braţele la piept, pregătindu-se să asculte.

Manolios făcu un pas înainte, se opri în mijlocul mulţimii ; Ianacos şi Costantis rostogoliră o piatră mare pînă la picioarele lui, iar el se urcă pe ea. Sătenii, bărbaţi şi femei, se strînseră cerc în jurul lui. Se apropie şi părintele Fotis, urmat de turma sa ; înclină uşor capul, salutîndu-l pe popa Grigoris, dar acesta se făcu că nu-l vede.

Manolios se întoarse cu faţa spre răsărit, se închină, apoi începu să vorbească :

— Fraţilor, vreau să vă vorbesc despre Hristos. Vă rog să fiţi îngăduitori : sînt fără învăţătură şi nu mă pricep să potrivesc vorbele. Dar alaltăieri, pe cînd şedeam în faţa stînei mele, la asfinţitul soarelui, Hristos a venit şi s-a aşezat alături de mine, pe laviţă, liniştit, domol, aşa cum ar fi făcut un vecin de-al meu. Avea în mînă un sac gol ; a oftat şi a lăsat sacul să cadă la pămînt. Picioarele îi erau pline de colb, iar cele cinci răni pe care i le făcuseră cuiele i se deschiseseră şi din ele curgeau şiroaie de sînge. „Mă iubeşti ?“ m-a întrebat el cu un glas trist. „Doamne, Isuse, i-am răspuns eu, porunceşte-mi să mor pentru tine şi voi face precum doreşti.“ El a dat din cap, a zîmbit, dar nu mi-a spus nimic. Cîtva timp am rămas amîndoi aşa, unul lîngă altul ; eu eram sfios şi nu îndrăzneam să spun nimic. Dar după puţin, mi-am luat inima în dinţi şi l-am întrebat : „Eşti obosit, Ravi ? Picioarele îţi sînt pline de colb şi de sînge ; de unde vii ?“ „Colind satele, mi-a răspuns Hristos. Am trecut şi prin Licovrisi ; copiii mei flămînzesc ; am luat cu mine acest sac, să pun obolurile în el. Dar uite, mă întorc, şi sacul e gol. Sînt obosit...“ Şi a tăcut din nou.

Amîndoi priveam soarele, care asfinţea. Şi deodată Hristos a început cu glasul plin de mustrare : „Zici că mă iubeşti, şi stai aici, liniştit, tihnit, cu braţele încrucişate ? Mănînci, bei, te bucuri cînd citeşti cuvintele pe care le-am rostit eu, plîngi cu lacrimi cînd îţi aminteşti că am fost răstignit, dar pe urmă te duci să te culci în aşternutul tău şi dormi adînc. Nu ţi-e ruşine ? Aşa mă iubeşti ? Asta numeşti tu iubire ? Scoală-n picioare !“ M-am ridicat dintr-o săritură şi m-am aruncat la picioarele lui, strigînd : „Doamne, iartă-mă ! Iartă-mă ! Porunceşte-mi şi am să te ascult.“ „Ia-ţi caţa şi du-te de întîlneşte oamenii, mi-a spus Hristos. Nu-ţi fie teamă, vorbeşte-le !“. Atunci eu i-am răspuns : „Ce să le spun, Doamne ? Sînt un om neînvăţat, sărac şi sfios ; cînd văd mai mulţi oameni adunaţi laolaltă mă cuprinde frica şi fug. Şi tu acum mă trimiţi să le vorbesc ; ce să le spun ?“ „Du-te şi spune-le că mi-e foame, că bat la porţile lor, că întind mîna şi le strig : Fie-vă milă, creştini !“

Popa Grigoris începu să-şi piardă răbdarea şi să se agite neliniştit. Bătrînul Patriarheas căscă lung şi privi cu coada ochiului în jurul lui, să vadă dacă n-ar putea s-o şteargă pe furiş ; i se făcuse foame. Moş Ladas se apropie de popă.

— Treaba asta o să sfîrşească rău, murmură el. Spune-i să tacă.

Dar sătenii ascultau cu gurile căscate ; începură să-şi simtă sufletele dezmorţindu-se şi încet-încet fură cuprinşi de un fel de teamă ciudată. Li se părea că-l văd îndeaievea pe Hristos, în carne şi oase, umblînd desculţ, bătînd la porţile lor, cerînd de pomană, iar ei îi strigau dinăuntru : „Să te miluiască Dumnezeu !“ şi-l alungau... Oare n-a trecut aşa, chiar alaltăieri, părintele Fotis, desculţ, cu un sac gol pe umeri prin satul lor, şi ei l-au gonit ?

Manolios răsuflă o clipă; pe frunte îi străluceau broboane mari de sudoare. Îşi roti ochii asupra mulţimii şi privi stăruitor pe fiecare sătean în parte. Chipul lui exprima atîta tristeţe, atîta amărăciune şi totodată atîta nobleţe, încît cei de faţă rămaseră înmărmuriţi. O bătrînă îşi făcu cruce şi şopti la urechea vecinei sale:

— Doamne, iartă-mă! Ăsta să fie Manolios, ciobanul boierului Patriarheas, nepotul babei Mădalenia? Sau — iartă-mă, Doamne! — e chiar Hristos, în carne şi oase, care a coborît din nou pe pămînt pentru păcatele noastre? Tu ce zici, fetico?

— Taci, lele Persefono! Taci, că se pregăteşte să vorbească iar.

Manolios întinse braţele spre mulţime.

— Fraţilor şi surorilor, bărbaţi şi femei din Licovrisi, strigă el. N-am venit aici pentru că aşa am vrut eu. Cum aş fi cutezat să vorbesc şi să dau sfaturi — tocmai un sărăntoc ca mine — bogaţilor, fruntaşilor şi celor mai în vîrstă decît mine? Nu, n-am venit pentru că aşa am vrut eu. Hristos m-a trimis! Vorbele pe care mi-a poruncit el să vi le spun, alea vi le spun: „Mi-e foame! strigă Hristos. Fie-vă milă, creştini!" Cine miluieşte un sărac, îl împrumută pe Dumnezeu. Acum cîteva zile, unul dintre sătenii noştri s-a dus la fugarii de pe Sarachina, care n-au ce să mănînce, n-au cu ce să se îmbrace şi n-au unde să doarmă; şi-a cărat acolo tot avutul lui şi le-a strigat năpăstuiţilor: „Veniţi, fraţilor, luaţi, împărţiţi-vă tot ce am; nu vă cer bani în schimb, dar nici de pomană nu vă dau; vă împrumut doar, şi Dumnezeu o să-mi plătească totul pe lumea cealaltă!"

Moş Ladas nu se mai putu stăpîni; se înăbuşea. De cîtva timp, îi tot făcea semne părintelui Grigoris să-i astupe gura, dar în zadar; atunci se hotărî să intervină personal.

— Care va să zică, mătăluţă spui să împărţim tot ce-am agonisit în mod cinstit, cu sudoarea frunţii noastre, şi să facem poliţe ca să fim plătiţi pe lumea cealaltă, ha? Halal de-aşa creier, n-am ce zice! Ascultă-mă pe mine, băiatule, mi se pare că n-ai înţeles bine ce ţi-a spus Hristos, dacă nu te superi. Eu, unul, nu dau vrabia din mînă nici pe o mie de pe gard. Asta-i!

— Lasă-l, moş Ladas, lasă-l să vorbească, strigă Ianacos. N-ai auzit cine l-a trimis? Prin gura lui vorbeşte Hristos.

— Tocmai tu te-ai găsit să deschizi pliscul, Ianacos? i-o întoarse furios moşneagul. Ai puţintică răbdare, c-o să ne socotim noi!

Învăţătorul sări să-i împace:

— Bune şi sfinte sînt spusele tale, Manolios, numai că ele nu se pot împlini; tu clădeşti pe nori. Noi nu sîntem zei, sîntem oameni; aşa că trebuie să luăm măsura omenească şi pe ea să ne sprijinim!

— Păi aşa şi fac, domnule învăţător, răspunse Manolios. Cu ea măsor. Cîţi dintre dumneavoastră, cei care aţi venit astăzi la hram, sînteţi creştini? Creştini sînt numai aceia care cred în lumea cealaltă. Ce vrea să zică: cred în lumea cealaltă? Asta vrea să zică că toate faptele noastre de aici, de pe pămînt, au să fie cîntărite pe cealaltă lume — cele rele au să fie pedepsite, cele bune, răsplătite. Cine o să miluiască pe fraţii lui aici, în viaţa asta trecătoare, o să fie răsplătit cu viaţa cea veşnică. Aşa că, moş Ladas, mai bine o mie de vrăbii pe gard, decît una în mînă.

— Apăi, ai minte cît un cocoş, ce să zic! bombăni bătrînul zgîrie-brînză şi rînji cu răutate.

— Atunci, ce-i de făcut? strigară cîţiva săteni cu teamă de Dumnezeu. Ce ţi-a poruncit Hristos? Spune limpede, să înţelegem şi noi, să vedem dacă se poate.

— Să nu ne spui să împărţim totul ! strigă un moşneag care se ţinea încă destul de bine. Asta nu se poate ! Să fim înţeleşi !

— Secerişul s-a terminat, răspunse Manolios. Slavă Domnului, anul a fost bun. Peste puţin se termină şi culesul viilor, apoi al măslinelor. Ascultaţi glasul lui Hristos, care-mi sfîşie inima : „Hei, oameni buni din Licovrisi, la porţile voastre au venit nişte fraţi de-ai voştri, prigoniţi ; iarna se apropie ; au să moară de foame, de frig şi de obidă..." Dumnezeu îşi va deschide catastifele, va căuta la licovrisioţi şi va scrie în dreptul numelui fiecăruia data, ce avere are şi cît a dat săracilor. Bunăoară, el va scrie : Anastasios Ladas, fiul lui Mihail, în cutare zi a lunii avea atît, a dat atît ; o să fie răsplătit cu atîta dobîndă la Judecata de apoi.

Moş Ladas rînji din nou sarcastic.

— Paşte, murgule, iarbă verde...

— Aşadar, continuă Manolios, poftim, domnule învăţător, iată măsura omenească de care vorbeai : fiecare gospodar, după fiecare recoltă, să ia a zecea parte şi s-o împrumute, aşa cum am spus, lui Dumnezeu. Să-i ajutăm pe fraţii noştri de pe Sarachina un an, doi ani, pînă o să iasă din greu. Şi încă ceva : avem atîtea ogoare înţelenite, pline de pir, lăsate-n paragină, pe care nu dovedim să le muncim ; nu-i păcat de Dumnezeu să le lăsăm aşa ? Să le dăm lor să le are, să le semene, să le muncească pe din două ; va cîştiga şi satul şi vor avea ce să mănînce şi cei care suferă de foame. Vai de licovrisiotul care mănîncă pe săturate şi nu se gîndeşte la copiii de pe Sarachina ! Fiecare suflet pe care-l lăsăm să moară de foame la poarta noastră se agaţă de gîtul nostru şi ne trage cu toată greutatea în cazanul cu smoală din iad. Cîţi oameni sîntem aici, în Licovrisi ? Două mii ? Pentru fiecare suflet care moare de foame pe Sarachina vor fi două mii de schelete, cîte unul de fiecare din noi, care ni se vor agăţa de gît. Cu asemenea salbe la gît, o să fim mîndri cînd ne-om înfăţişa înaintea lui Dumnezeu, ce ziceţi ?

Sătenii simţiră că li se zbîrleşte părul în cap. Cîţiva duseră fără să vrea mîna la gît şi se pipăiră. Cei cu mai multă închipuire parcă şi vedeau cu ochii lor, în cer, două mii de licovrisioţi înaintînd în şir, unul după altul, la Judecata de apoi ; la gîtul fiecăruia atîrnau, ca nişte mătănii, zece, cincisprezece, douăzeci de schelete ; iar îngerii care îi mînau din urmă îşi astupau nările de mirosul urît ce-l răspîndeau.

Antonis, bărbierul, care nu avea decît cîteva palme de vie şi de ogor, strigă :

— Mă învoiesc ! Ia şi tu, Manolios, un catastif şi scrie : Eu, Antonis Ianidis, fiul lui Trasivulos, bărbierul din Licovrisi, făgăduiesc să dau a zecea parte din recoltă fraţilor noştri de pe Sarachina. Îl împrumut pe Dumnezeu ; scrie, Manolios, că o să scrie şi Dumnezeu ; am încredere !

Cîteva mîini se ridicară în sus ; se auziră şi alte voci :

— Şi eu ! Şi eu ! Scrie, Manolios !

Mulţi ochi se umplură de lacrimi ; în alţii se citea nelinişte şi groază ; alţii îl pironeau pe Manolios cu ură. Bătrînul Patriarheas izbutise s-o şteargă hoţeşte şi se pitise după o stîncă, unde desfăcu traista cu merinde şi întinse pe nişte frunze de lămîi friptura de purcel de lapte ce-i mai rămăsese de la masa de cu seară.

— Şi-a făcut-o singur, nătîngul de Manolios, murmură el molfăind. Au să-l ia la goană cu pătlăgele stricate !

În acelaşi timp, părintele Grigoris ridică furios mîna în sus ; sprîncenele i se înălţau şi se lăsau în-

cruntate ; dacă le-ai fi atins cu vîrful degetului, ar fi scos scîntei.

— Hei, săteni, strigă el, nu vă lăsaţi amăgiţi de vorbele acestui uzurpator ! Fiţi cu băgare de seamă ! Lumea are patru temelii de căpetenie : mai întîi credinţa, apoi patria, apoi onoarea, şi a patra mare temelie — averea. De aceasta din urmă să nu vă atingeţi ! Dumnezeu împarte bogăţiile după legi tainice, cunoscute numai de el. Una-i dreptatea lui Dumnezeu, alta a oamenilor. Dumnezeu a lăsat oameni bogaţi şi oameni săraci ; vai de acela care încearcă să răstoarne rînduiala şi aşezările din veac ; el calcă vrerea lui Dumnezeu ! Hei, Manolios, rău am făcut că ţi-am îngăduit să vorbeşti ; dă-te jos de-acolo ! Du-te de-ţi paşte oile tale ; aceea e sarcina pe care ţi-a dat-o Dumnezeu ; rămîi la treaba ta, nu te băga unde nu-ţi fierbe oala. Şi tot ce ne-ai îndrugat aici este împotriva vrerii lui Dumnezeu. El singur este stăpînul şi tot ce se face-n lume se face aşa după cum vrea el.

Popa Grigoris luă avînt ; se întoarse către părintele Fotis, care stătuse tot timpul nemişcat, cu capul plecat, numai ochi şi urechi.

— Ascultă, părinte Fotis, strigă el, în satul nostru totul mergea bine pînă mai deunăzi ; domneau ordinea şi buna înţelegere. Dar într-o zi ne-ai căzut pe cap dumneata cu oamenii dumitale, şi din ziua aceea nu mai avem linişte ! Plînsetele, zarva şi furturile se ţin lanţ ; apoi, cei săraci încep să ridice capul, iar celor bogaţi nu le mai tihneşte somnul ! Dar bagă de seamă ! Aga o să se întoarcă iar acasă şi sfatul de bătrîni o să-i ceară să vă izgonească, spre a ne regăsi liniştea. Duceţi-vă în altă parte ; vă dorim tot binele, dar nu vrem să vă mai vedem în ochi ! Am zis !

Preotul Fotis înălţă capul.

— Părinte, spuse el cu o voce blajină, ai dreptate : tot ce se face-n lume se face aşa după cum vrea Dumnezeu. Manolios a vorbit, a spus ce avea pe inima lui, pentru că Dumnezeu a vrut aşa. Cîteva suflete din Licovrisi s-au înduioşat auzind de durerea noastră, cîţiva ochi s-au umplut de lacrimi, cîteva chilere s-au deschis, pentru că Dumnezeu a vrut aşa. Iar dacă noi am venit să aducem tulburarea în satul vostru liniştit, aşa cum zice sfinţia-ta, şi asta este tot vrerea lui Dumnezeu. Căci, dacă apa stă prea mult timp liniştită, se face mocirlă ; tot astfel şi sufletul omului : dacă stă prea mult timp liniştit, se face mocirlă. Deie Domnul ca noi să fim vîntul care stîrneşte furtuna şi reînsufleţeşte apele !

Apoi se întoarse către licovrisioţi.

— Fraţilor, am fost şi noi odată oameni cu stare, gospodari ; acum am ajuns nişte cerşetori. Eu însumi am colindat prin satele de primprejur, am bătut pe rînd la toate porţile, dar m-am înapoiat la oamenii mei cu mîinile goale. Nu-mi pasă de mine, pot să mor chiar mîine ; nu-mi pasă de bătrîni, ei şi-au trăit traiul, pot să moară. Dar mi-e milă de copii ; în fiecare zi moare cîte unul de foame ; iar cei care mai trăiesc încă, nu se mai pot ţine pe picioare. Ce le lipseşte oare ? O bucată de pîine uscată, o picătură de untdelemn, o zdreanţă să se îmbrace. Dacă ar avea aceste lucruri de nimic, pe care dumneavoastră le azvîrliţi la cîini şi la gunoi, n-ar mai muri. Pentru copiii ăştia cerşesc ; pentru ei întind mîna şi strig : Fie-vă milă, creştini !

Părintele Fotis îşi lăsă din nou capul în jos şi tăcu. Faţa i se topise ca ceara, ochii i se făcuseră mari ; mîinile încrucişate pe piept îi străluceau ; prin pielea străvezie i se vedeau oasele.

Din toate părţile izbucniră deodată hohote de plîns. Mariori suspina, acoperindu-şi faţa cu mîna. O femeie măritată de curînd îşi scoase salba de galbeni de la gît şi o ascunse, ruşinată, ca şi cînd o avea de furat. În pieptul plin de osîndă al lui chir Dimitros, măcelarul, se trezi evlavia fostului călugăr cu teamă de Dumnezeu şi strigă :

— Pentru duminica ce vine aveam de gînd să tai un viţeluş gras, să-l vînd oamenilor din sat ; acum o să-l tai şi-o să mă duc să-l împart celor de pe Sarachina. Pentru că mi-e ruşine să văd că noi mîncăm, în timp ce fraţii noştri rabdă de foame.

Antonis, bărbierul, se entuziasmă :

— O să mă duc şi eu sîmbătă seara pe Sarachina şi-o să-i rad pe toţi pe gratis ; am să le scot şi dinţii stricaţi, tot pe gratis !

Învăţătorul, molipsit şi el, nu se mai temu de fratele său, popa, şi strigă :

— Am şi eu cîteva abecedare, cîteva cărţi de citit pentru copii, nişte tăbliţe, mai multe condeie şi o hartă a Greciei mari, cu toate provinciile de dincolo de hotarele patriei-mume. Am să le donez obştii de pe Sarachina.

— Să te ia dracu ! bombăni moş Ladas şi scuipă indignat.

Popa Grigoris se întoarse şi-l sfredeli cu privirea pe fratele său, dar nu spuse nimic.

Manolios coborî de pe bolovanul de piatră, se apropie de părintele Fotis şi-i sărută mîna.

— Părinte, spuse el cu voce tare, vezi, niciodată nu trebuie să deznădăjduieşti. Hristos trăieşte încă şi umblă pe pămînt ; cîteva inimi l-au văzut şi s-au deschis. Curaj !

Cei trei prieteni se apropiară de Manolios, urmaţi cu sfială de chir Dimitros, măcelarul, şi de Antonis, bărbierul ; alţi cîţiva săteni, după ce şovăiră puţin,

veniră şi ei lîngă ceilalţi. Învăţătorul, cu inima tremurîndu-i în piept, dar cu un pas hotărît, făcu la fel.

Părintele Fotis se întoarse spre ei, îi privi cu blîndeţe, îşi făcu cruce şi le spuse :

— Să mergem, dragii mei fii ! Avem şi noi bisericuţa noastră, într-o peşteră unde se slujea în vremurile de demult. Să mergem cu toţii acolo şi să-l slăvim pe Dumnezeu ; astăzi e o zi mare, în care inima omului a fremătat.

Apoi se întoarse spre mulţimea de oameni, care începuseră să se împrăştie şi să-şi deschidă traistele, scoţînd din ele bucăţi de carne friptă şi sticle de vin, pregătindu-se să se ospăteze.

— Rămîneţi cu bine, licovrisioţi ; poftă bună ! Blagosloveşte, părinte Grigoris !

— Vă blestem, nu vă blagoslovesc, răzvrătiţilor ! răcni popa-boier. Blestemat să fii dimpreună cu aceia care te urmează, ticălosule !

— Dumnezeu, răspunse cu calm preotul cel zdrenţăros şi flămînd, Dumnezeu, care ştie să deosebească grîul de neghină, are să judece ; noi ne punem toată încrederea în el !

Şi, rostind aceste cuvinte, arătă spre cer cu degetul lui descărnat.

XII

Părintele Fotis şi cei patru prieteni şedeau în faţa peşterii ce servea de lăcaş bisericesc, pe lespezile cioplite odinioară în stîncă de creştinii care, spre a scăpa de prigoana dezlănţuită împotriva lor de duşmanii lui Hristos, se refugiaseră în aceste grote din adîncul muntelui. Se înnoptase ; muntele mirosea a izmă şi a cimbru ; o umbră albastră şi străvezie învăluia pămîntul. Nu se mai auzea decît fîlfîitul vreunei păsări de noapte ce alerga după omizi, şoareci sau melci, ori ţipătul vreunei alte vietăţi, rănită de dragoste. Astă-seară parcă şi stelele coborîseră mai jos ca de obicei şi atîrnau pe boltă, undeva, între cer şi pămînt.

Cei cinci prieteni rămaseră cîtva timp tăcuţi. Toată ziua umblaseră din peşteră în peşteră, stînd de vorbă cu fraţii lor prigoniţi şi minunîndu-se că oamenii au putut să se rostuiască aici, în aceste găuri, ca nişte cîrtiţe. Părintele Fotis, neobosit, plin de iubire, povăţuia şi mîngîia în dreapta şi în stînga ; el îl chema pe Hristos, îl ruga să coboare pe Sarachina şi în Licovrisi, ca să vadă, să asemuiască şi să judece.

Acum, amărîţi şi morţi de oboseală, şedeau pe lespezile cioplite şi priveau în noapte. Toţi erau cuprinşi de o tulburare ciudată. Li se părea că fuseseră alungaţi din lume şi că se refugiaseră aici, pe ascuns, în faţa acestei peşteri, şi unelteau. Ce unelteau ? Nici ei înseşi nu ştiau. Ce puteau să facă aceste cinci suflete simple ? Ce erau în stare să răstoarne ele ? Ce lume nouă ar putea să zidească ?... Şi totuşi, văzduhul era plin de vibraţia celor cinci suflete, care zburau şi se întorceau de la unul la celelalte ca nişte săgeţi.

— Astă-seară e o noapte frumoasă, grăi în sfîrşit Ianacos, căutînd să-şi ascundă tulburarea.

Ceilalţi tresăriră, ca şi cum tăcerea ar fi fost un vis adînc, pe care zgomotul unei voci omeneşti, apărut pe neaşteptate, l-ar fi speriat şi destrămat. Sufletele se aciuară din nou, fiecare în pieptul în care sălăşluia, şi cei cinci se închiseră iarăşi, fiecare în graniţele fiinţei lui.

Costantis îşi luă inima în dinţi şi rupse tăcerea.

— Părinte, curînd se împlinesc patru luni de cînd fruntaşii satului ne-au chemat şi ne-au spus ce are de făcut fiecare dintre noi, atunci cînd o să reprezentăm taina Patimilor în tinda bisericii. Pînă acum, alte necazuri ne-au abătut din cale şi am uitat de sarcina pe care ne-am luat-o. Acum, însă, a sosit timpul să ne pregătim... Dar cum ? Ce trebuie să facem ? Sfinţia-ta poate că ştie şi-o să ne spună.

Părintele Fotis întîrzia să răspundă, ca şi cum gîndurile lui erau undeva, foarte departe, şi le trebuia timp mult pînă să se întoarcă din nou aici. În cele din urmă, se trezi lîngă prietenii lui, auzi întrebarea şi zîmbi.

— Ce trebuie să faceţi ? murmură el. Nimic altceva decît ceea ce aţi făcut şi pînă acum. Nu se află o pregătire mai bună, mai potrivită cu Patimile şi Răstignirea.

— Dar ce-am făcut pînă acum ? N-am făcut nimic, părinte, îi răspunse Mihelis cu amărăciune.

— Ai uitat coşurile, Mihelis ? zise preotul, strîngînd cu duioşie mîna tînărului boier. Şi tu, Ianacos, ai

uitat că, chiar alaltăieri, te-ai dus la săraci şi le-ai spus că le dai lor mărfurile tale, bucurîndu-te cînd îi vedeai cum le împart ?... Şi tu, Costantis, care îţi laşi treburile şi te pui în fruntea luptei împotriva nedreptăţii, tu omul simplu, care pînă mai ieri nu erai decît un biet cafegiu, iar acum eşti gata să mori, în orice clipă, pentru credinţa în Hristos ?... Şi Manolios, care a luat asupra lui toate păcatele semenilor săi şi a fost gata să-şi dea viaţa ca să mîntuiască satul ?... Chiar şi Panaiotaros, ce altceva face, nenorocitul de el, decît să se pregătească pentru rolul greu, cumplit al lui Iuda ? Vă pregătiţi, fiii mei, vă pregătiţi fără să ştiţi : asta-i calea cea mai bună.

Tăcură din nou toţi. Manolios oftă şi-şi aţinti ochii la o stea mare, care rîdea şi dansa pe cer ; ciobanul cunoştea bine această stea şi-i era dragă ; de cîte ori nu-l înşelase ea, pe vremea cînd era tînăr păstor, făcîndu-l să creadă că e luceafărul de ziuă şi să-şi scoată oile la păscut cu noaptea-n cap ? Steaua aceea era Jupiter. „Pe bună dreptate i se spune Steaua Înşelătoare“, îşi zicea el astă-seară, privind astrul de sus ca pe un vechi prieten şi tovarăş de joacă.

Costantis îşi înclină capul ; o mare tristeţe puse deodată stăpînire pe el ; dintre toţi, numai el singur nu făcuse nimic ; rămăsese în urma celorlalţi ; pînă şi Iuda i-o luase înainte.

Cît despre Ianacos, el dădea din cap cu deznădejde. „Nimic, nimic n-am făcut, se mustra în sinea lui. A da bani, a-ţi dărui mărfurile, toate astea nu înseamnă nimic ; a-l da pe Iusufachi, iată ce se cheamă jertfă ! Aici te vreau, Ianacos ! Să te văd, eşti în stare ? Toate celelalte sînt fleacuri !“

În acest timp, gîndurile părintelui Fotis începură să hoinărească iarăşi pe alte meleaguri ; ele se pierdeau în depărtare, cutreierau locuri şi privelişti cunoscute de mult, apoi se întorceau din nou la locul de

unde plecaseră, pe un munte pustiu care se numea Sarachina. Şi era noapte, iar preotul zărea la lumina slabă a stelelor patru chipuri dragi rezemate de stîncă.

Vocea părintelui Fotis sparse tăcerea ; vorbea liniştit, adînc, cu duioşie.

— Fiii mei, mi se pare cîteodată că sufletul omului e ca o floare de noapte ; toată ziua stă închisă, şi cînd se lasă noaptea, capătă curaj şi se deschide. De aceea, astă-seară, aşa cum vă simt lîngă mine, în întuneric, simt că mi se deschide şi mie sufletul. Odată, pe muntele lui Manolios, vă făgăduisem — dacă vă mai amintiţi — că am să vă înşir într-o zi povestea vieţii mele, fiindcă, să vă spun drept, mi-e ruşine cînd văd că vă aplecaţi să-mi sărutaţi mîna, fără să ştiţi cine sînt şi ce mînă sărutaţi.

— Astă-seară şi sufletele noastre sînt deschise, părinte, spuse Manolios mişcat. Te ascultăm.

Părintele Fotis îşi începu povestirea cu un glas tărăgănat, vorbind fără grabă, ca şi cum ar fi depănat un basm.

— Undeva, la ţărmul Mării Marmara, în faţa Constantinopolului, se află un sat mic, încîntător, plin de grădini, care se numeşte Artachi. Acolo m-am născut eu. Tatăl meu era popă ; era un om aspru, zgîrcit la vorbă şi ursuz, ca pustnicii aceia pe care îi vedem zugrăviţi pe pereţii bisericilor vechi. Tatăl meu era popă, bunicul tot popă, şi voiau să mă facă şi pe mine popă. Dar, în sinea mea, eu nu voiam ; eu doream să călătoresc, să fac negustorie, să-mi umplu cuferele cu aur, să cumpăr puşti, să înarmez oameni şi să eliberez satul Artachi de sub turci. Mă născusem, după cum vedeţi, răzvrătit, şi capul mi-era plin de gînduri mari, greu de înfăptuit.... Dar îmi era frică de tata, singurul om de care mi-a fost frică toată viaţa mea. Mă duceam regulat la şcoală şi eram cel mai bun

elev, nu din tragere de inimă, ci de frică. Iar după ce am terminat şcoala de la Artachi, răposata maică-mea — o femeie sfîntă ! — îmi şi pregăti cufărul ; îmi puse în el nişte cămăşi, o icoană care înfăţişa botezul lui Hristos, nişte pesmeţi, cîţiva pumni de alune, stafide şi smochine uscate presărate cu susan, şi m-au trimis la Constantinopol, la Şcoala de teologie. Dar de unde atîta răbdare, de unde atîta dragoste de Dumnezeu, să mă înham la teologie ? Eu eram un răzvrătit ; străbăteam în lung şi-n lat Constantinopolul ca un îndrăcit ; ochii mi se minunau de frumuseţile lui, iar în cap aveam un singur gînd : cum să fie eliberate de sub turci aceste pămînturi şi ape sfinte... Şi iată că într-o bună zi izbucneşte războiul blestemat din 97[1]. M-am aprins şi eu. A sosit clipa, îmi spuneam, să-i gonim pe turci pînă la capătul lumii ! Am reuşit să mă îmbarc, fără forme, pe o corabie şi am debarcat pe un ţărm grecesc ; m-am echipat ca partizan, am pus mîna pe o puşcă, m-am încins cu o cartuşieră, m-am încălţat cu ţaruhi şi am plecat la război contra Turciei !

Părintele Fotis oftă ; glasul îi deveni amar şi sarcastic.

— Am pornit şapte hoţi de cai să cucerim un imperiu ! Blestemat fie statul, fiii mei ; el o să ducă de rîpă naţiunea !

Căzu o clipă pe gînduri. Dar numaidecît făcu un gest cu mîna, ca şi cum ar fi împins la spatele lui această ruşine naţională, şi continuă :

— Acum să venim la prostiile mele. Grecia e nemuritoare, ea poate să facă şi prostii, fiindcă are destul timp înaintea ei să le îndrepte. Pe cînd eu, un biet vierme trecător... Să nu lungesc vorba, am să vă spun pe scurt ce mi s-a întîmplat : într-o zi, rătăcind prin Pireu, cu ţaruhii găuriţi, cu burta goală, umil şi sfrijit, ca o ţiplă dezumflată, în căutarea vreunui caic care să mă ducă înapoi la Artachi, numai ce văd că debarcă dintr-un caic nişte familii ovreieşti, gonite din Volos. Eu, ca fecior de popă ce eram, nu puteam să văd un ovrei fără să-mi amintesc că ei l-au răstignit pe Hristos, şi gîndul acesta făcea să mi se urce sîngele la cap. Totuşi, în ziua aceea am stat pe chei, să fac haz privind la ovrei ; aveau nişte nasuri mari, coroiate, nişte bărbuţe roşcate şi rare, ochii umflaţi şi acriţi, şi purtau nişte gherocuri lungi, verzui ; strigau toţi laolaltă, se împingeau şi se îmbrînceau, fiecare luptîndu-se să debarce mai întîi. Cînd, deodată, răsună un ţipăt sfîşietor ; o ovreicuţă alunecase pe scară, căzuse în mare şi se dusese la fund ; nimeni nu sări în apă s-o scape. Nu m-am putut stăpîni : e o fiinţă omenească, mi-am zis, şi chiar dacă-i ovreică, are şi ea un suflet ! M-am aruncat în apă, aşa îmbrăcat cum eram, am apucat-o de păr şi am tras-o pe chei. Femeile se repeziră, o frecară să-şi revină în fire, iar eu stăteam la soare să mi se usuce hainele şi o priveam de departe : era roşcată, avea nasul ascuţit şi faţa ciupită de vărsat. Dar cînd a deschis doi ochi mari, verzi-albaştri, şi i-a îndreptat spre mine, şi cînd i-au spus că eu eram acela căruia îi datora viaţa — m-am cutremurat de parcă eu cădeam, la rîndul meu, într-o mare verde-albastră şi mă înecam.

Glasul preotului se înăbuşi ; scutură din cap.

— Lumea-i o mare taină, reluă el după cîteva clipe. Hotărîrile lui Dumnezeu i se par micului creier omenesc atît de încîlcite, atît de curioase, izbăvirea şi pieirea vin pe căi atît de neaşteptate, încît nu putem niciodată şti dacă cutare drum duce în iad sau duce în rai. Eram încredinţat că am făcut o faptă bună :

[1] În 1897, guvernul grec, împins de o mişcare de opinie, dezlănţui un război contra Turciei, spre a recuceri provinciile greceşti care făceau parte din Imperiul otoman. Acest război, pornit cu uşurinţă, se termină prin înfrîngerea grecilor (n.t.).

scăpasem o viață omenească. Or, din clipa aceea, am apucat de-a drepul pe drumul care duce în iad. Pînă atunci nu mă atinsesem de nici o femeie ; sînteți mai tineri ca mine și mi-e rușine să vorbesc în fața voastră despre păcatul cărnii. În două vorbe — am păcătuit cu fata aceea tînără. Din ziua aceea, pentru mine lumea s-a schimbat la gust : apa, vinul, pîinea, ziua, noaptea au căpătat o dulceață nouă ; am uitat și de Dumnezeu, am uitat și de tată și de mamă, am uitat de orice virtute și de orice nădejde. Unul din compatrioții mei, văzînd decăderea în care mă aflam, îi aduse la cunoștință tatălui meu ; și bătrînul nu știa multe : mi-a trimis următoarea misivă arsă în patru colțuri[1] : „Dacă o să te spurci cu ovreica aia, te blestem și nu vreau să te mai văd în ochii mei !“ Citeam împreună cu ovreica mea această scrisoare și ne prăpădeam de rîs. Și într-o zi — v-am mai povestit asta — ne duseserăm într-un sătuc, unde aveam niște prieteni, să sărbătorim Învierea. Ne așezarăm cu toții într-o livadă și ne pregăteam să mîncăm și să bem. Cînd am luat cuțitul să tai bucăți din miel, am strigat în glumă : „De-aș avea acum în mînă un popă, l-aș înjunghia“. „Iată unul în spatele tău !“ mi-a strigat cineva dintr-un grup vecin. M-am întors, am văzut un popă, am tăbărît pe el și l-am înjunghiat. De ce ? Pentru că ovreica era cu mine și mi-a fost rușine să par laș în fața ei. Am fost aruncat în închisoare. Ovreica venea să mă vadă în fiecare zi ; îmi spăla rufele, îmi aducea mîncare și țigări, îmi mîngîia fața și părul, printre gratii, și plîngea. Plîngea, tînjea, se topea văzînd cu ochii... Într-o zi nu veni, nici a doua zi, nici a treia zi... Aunci am avut un vis : se făcea că sfînta Fecioară, îmbrăcată în negru, venea spre mine

[1] Scrisoarea arsă în patru colțuri e semn de mare supărare la greci (n.t.).

de departe, de la capătul zării ; era mică de tot, dar pe măsură ce se apropia, creștea, se făcea tot mai mare ; buzele ei se mișcau, murmurau ceva, însă era încă prea departe și nu auzeam ce spune ; am ciulit urechea, vocea se întărea, sfînta Fecioară creștea puțin cîte puțin, și în cele din urmă se opri în fața mea și atunci am auzit-o limpede spunîndu-mi : „O să moară... O să moară... A murit ! O să moară... O să moară... A murit !“ Am sărit în sus, înțelesesem totul. Era o noapte întunecoasă și ploua tare ; m-am strecurat în curte. Îmi pierdusem capul, nu mai știam ce făceam, în mine se prăbușise orice simțămînt despre hotarele puterii omenești. Ceva îmi spunea că dintr-un salt puteam să sar zidul închisorii și să fug, să trec prin fața gardianului fără să mă vadă ; iar dacă o să mă vadă și o să tragă, n-o să mă nimerească... De durere și de dragoste, nu mai știam pe ce lume mă aflam. De mai multe zile cercetasem toate ungherele și ochisem locul pe unde numai un nebun sau un deznădăjduit ar fi putut să se cațere și să sară zidul. Am bîjbîit prin întuneric pînă am dat de zid, m-am lipit de el, am început să mă agăț de pietre și să mă cațăr ca o pisică. Dacă ar fi fost ziua, m-ar fi cuprins groaza ; dar, v-am spus, nu mai știam unde începe și unde se termină puterea omului ; m-am pomenit în vîrful zidului, am sărit jos, dincolo ; ploua cu găleata, nimeni nu m-a simțit ; am rupt-o la fugă. Se crăpă de ziuă cînd am ajuns acasă la ovreică ; am bătut în poartă, dar cine să audă pe asemenea potop ? Am sărit zidul, am străbătut curtea, am urcat scara ca un hoț ; am deschis ușa camerei ei, am strigat-o cu voce înceată... dar nici un răspuns ! Atunci am aprins un chibrit ; ovreica zăcea în pat, nemișcată, albă ca pînza, cu gura strîmbată și plină de spumă, cu ochii deschiși, încremeniți într-o privire îngrozitoare... Luase

otravă chiar în noaptea aceea. Fiindcă nu mai putea să îndure despărţirea, îşi pusese capăt zilelor...

Părintele Fotis se ridică, privi roată în jurul lui, ca şi cum ar fi vrut să fugă. Apoi se aşeză din nou, istovit, de parcă se întorcea de la capătul lumii, şi rămase mult timp aşa, tăcut.

— Şi pe urmă, părinte? întrebară cei patru prieteni, cu răsuflarea tăiată.

— Asta-i tot, răspunse preotul.

— Ce-ai făcut după aceea? întrebă Manolios. Cum ai găsit din nou drumul lui Dumnezeu?

— Sufletul omului e o taină! Dragostea mă îndepărtase de Dumnezeu, durerea — binecuvîntată fie ea! — m-a adus din nou la el. M-am dus la Sfîntul Munte. La început, singurătatea mi-a făcut bine; sufletul mi s-a mai liniştit puţin. Dar, încet-încet, singurătatea mea începu să se umple iar de ovreice, de strigăte vesele şi de plînsete. Nu mai puteam să îndur; m-am spovedit stareţului, am primit binecuvîntarea lui şi am plecat. Nu ştiam încotro mă duc. Am ajuns într-un sătuc; acolo, o voce lăuntrică mi-a poruncit să mă opresc. M-am oprit, m-am căsătorit, am fost hirotonisit preot. Mi-am zis că necazurile o să mă facă să uit; şi am avut parte de multe necazuri. Au venit bolile, femeia mi-a murit, copiii mi-au murit, am rămas iarăşi singur. Şi m-am pomenit stînd în picioare, cu sufletul zdrobit, în faţa lui Dumnezeu. Apoi au venit grecii, pe urmă turcii... Restul îl ştiţi. Slavă lui Dumnezeu!

Cei patru prieteni se plecară şi sărutară mîna preotului.

— Am ostenit, murmură părintele Fotis, oftînd adînc... Mi-am retrăit întreaga viaţă; ce martiriu, ce tristeţe! Ce otrăvitoare e mierea pămîntului! Dumnezeule, îmi spun uneori în gînd, ce iad ar fi această

viaţă dacă n-ar exista speranţa cea mare, împărăţia cerurilor!

Se făcu din nou tăcere. Părintele Fotis se ridică în picioare, privi spre răsărit şi se închină. Mijea de ziuă.

Toată noaptea aceea, bătrînul Patriarheas, întins în pat, pîndise să audă poarta deschizîndu-se şi paşii feciorului său în curte... De cîte ori auzea paşi în uliţă, sărea, se ducea la fereastră, dar nimeni! Aprindea o ţigară, apoi încă una, pe urmă se lungea din nou, cu toată greutatea lui, în pat. În zori îl cuprinse somnul. Visă că un erete se repezi în ogradă şi răpi cocoşul alb la care ţinea atît de mult şi pe care-l păstra pentru prăsilă. Eretele îl înhăţase cu ghearele şi-l ridica spre cer, iar cocoşul cînta, cînta bucuros, ca şi cînd ar fi vestit că se face ziuă... Boierul tresări speriat şi un fior rece îl străbătu prin şira spinării.

— Piei, drace! murmură el, şi-şi făcu cruce.

Bătu din palme şi o chemă pe Lenio. Fata veni, somnoroasă, îmbrăcată doar pe jumătate, cu părul vîlvoi, cu pleoapele zbătîndu-i-se peste ochii jucăuşi; şi cum păşea apăsat, sînii îi săltau la piept, voind parcă să iasă din cămaşa albă.

— A venit, fă, Mihelis? Unde umblă toată noaptea? Unde a dormit?

— N-a venit, stăpîne. Am fost în odaia lui, am deschis uşa, m-am uitat înăuntru, dar era goală. Patul era nedesfăcut.

Şi după puţin, cu un zîmbet ce-i înflorea la colţul gurii, adăugă:

— Văduva e moartă. Dumnezeu ştie pe unde şi-or fi petrecînd acum noaptea flăcăii!

— Cînd o veni, să-i spui că vreau să-l văd... Stai, nu pleca! Unde-ai fost ieri, la hram? Că te-am pierdut din ochi.

Lenio se roşi, rînji, dar nu răspunse.

— Neruşinato! Nu te mai poţi stăpîni cîteva zile? Am hotărît ca poimîine, duminică, să se facă nunta, să ne liniştim — tu să scapi de-o grijă, năbădăioaso, iar Nicolios să intre la jug... Auzi ce-ţi vorbesc? De ce ţi se închid ochii; unde ţi-s gîndurile, descreierato, spune?

Lenio rîse, legănîndu-se pe picioare, şăgalnică.

— La munte, răspunse ea.

Spusese adevărul; gîndurile îi erau la munte, sub tufanul cel mare... Venise în goană de la Sarachina, plină de năduşeală, cu faţa aprinsă; Nicolios, auzindu-i paşii, se întorsese spre ea, behăise ca un berbec, o înşfăcase de ceafă şi, fără o vorbă, o trîntise numaidecît la pămînt... Berbecul mare, Miţosul, se apropiase, o mirosise şi, recunoscînd-o, behăise şi el întocmai ca stăpînul lui şi se oprise alături de ei, lingîndu-şi botul... Deodată, Lenio auzi glasul aspru al stăpînului ei şi tresări.

— Te-a apucat strechea, juncano? Unde ţi-s gîndurile? N-auzi că-ţi vorbesc? Tot la munte te gîndeşti?

— La porunca dumitale, stăpîne, răspunse Lenio, revenind de la munte. Iartă-mă, n-am auzit.

— Du-te de fă-mi o cafea groasă şi dulce; am ameţeli, nu mă simt bine... Poate să fie şi de foame...

Lenio o zbughi pe uşă şi coborî în goană treptele, tropăind cu saboţii ei grei.

Bătrînul închise iar ochii; îşi aduse aminte de visul său... „Ce poate să însemne eretele acela? murmură el. Nu înţeleg. Miluieşte, Doamne, şi ocroteşte-mi casa!"

Soarele se ridicase de-o suliţă pe cer; uliţele satului se umplură de strigătele ţăranilor, ale oilor, ale măgarilor. Oameni şi animale porneau la treburile lor, întîmpinînd cu însufleţire şi curaj ziua cea nouă.

Lenio aduse cafeaua groasă şi dulce; bătrînul boier se aşeză în faţa ferestrei şi sorbi cu înghiţituri mici băutura magică ce-i limpezea mintea. Fumă o ţigară, cu ochii aţintiţi spre poartă. Din cînd în cînd, îşi răsucea mustaţa şi mugea înăbuşit.

De ieri seara nu se mai putea potoli. Muştruluiala părintelui Grigoris îl scosese din sărite: „În timp ce tu te ghiftuiai cu purcelul de lapte, îi spusese popa, Manolios aţîţa sătenii, le spunea că Hristos porunceşte să dăm fiecare dintre noi a zecea parte din bucate la zdrenţăroşii de pe Sarachina. Iar cîţiva mai slabi de înger l-au şi crezut; lotrul de popa Fotis, care face pe schimnicul, s-a amestecat şi el; satul s-a împărţit în două tabere, de o parte răzvrătiţii, de alta oamenii gospodari. Şi ceea ce-i mai rău e că feciorul tău, Mihelis, s-a înhăitat cu golănimea, ba încă cel dintîi! Blestematul ăsta de Manolios, care pare smerenia întrupată, şi-a luat nasul la purtare. Face pe şeful şi l-a atras de partea lui şi pe feciorul tău; iar pîrlitul ăla de popă îi pune la cale, îndemnîndu-i la rele. Tare mă tem că dacă Dumnezeu nu intervine la timp o să avem cine ştie ce dandana." „Lasă că o să intervin eu, îi răspunsese bătrînul Patriarheas. Dumnezeu nu se sinchiseşte pentru atîta lucru; de unde să aibă şi el atîta timp să se ocupe de toată lumea? Aici, în Licovrisi, eu o să fac ordine! Mai întîi, o să-i iau din scurt pe golanii din sat, apoi pe isteţul de fiu-meu, şi pe urmă pe derbedeul ăla de Manolios, şarpele veninos!"

Afară se auzi poarta deschizîndu-se şi Mihelis intră în curte, furişîndu-se ca un hoţ. Bătrînul sări, se aplecă la fereastră şi strigă:

— Bine ai venit, băiatul taichii ! Ai dormit bine azi-noapte ? Nu-mi faci hatîrul să urci puţin pînă sus, să te mai văd şi eu la faţă ?

„Fii cu băgare de seamă, Mihelis, îşi zise tînărul în gînd. E tatăl tău ; fereşte-te, să nu-l superi !"

— Vin, tată, răspunse el.

Urcă scara de piatră şi-i dădu bineţe bătrînului. Acesta nici nu se întoarse să-l privească ; se străduia să-şi păstreze mînia. Pînă mai adineauri era furios pe feciorul său ; dar acum, văzîndu-l că intră hoţeşte, aşa cum intra şi el în tinereţea lui, în aceeaşi casă părintească, atunci cînd se întorcea din crailîcurile lui, şi privindu-l cum străbate curtea sprinten, apoi auzindu-l cum urcă treptele, două cîte două, bătrînul simţi că i se înduplecă inima. „Aşa eram şi eu, gîndi el ; dar eu hoinăream noaptea pentru că mă ţineam de berbantlîcuri, pe cînd el stă şi vorbeşte cu prietenii lui numai de Dumnezeu. La urma-urmei, şi ăsta-i tot un berbantlîc, e tînăr, o să-i treacă !..." Totuşi, continua să stea cu spatele la feciorul său şi se căznea să se înfurie. Dar văzînd că furia întîrzia să vină, se întoarse brusc, mîniat că nu izbutea să se supere, şi răcni :

— Ce înseamnă asta, domnişorule ? Ce-s toate poveştile astea ? Nu mai ai nici un pic de ruşine ? Îţi calci rangul ? Uiţi al cui fecior şi nepot eşti ?

Se bucură simţind că, pe măsură ce vorbea, furia îi creştea. Strigă şi mai tare :

— De azi încolo să nu te prind că-l mai vezi pe Manolios !

Mihelis nu se grăbea să răspundă ; se sfătuia şi îşi repeta în sinea lui : „E tatăl tău, fii răbdător ! Tare nu e acela care izbucneşte, ci acela care se stăpîneşte ; stăpîneşte-te !"

— De ce nu răspunzi ? continuă bătrînul. Unde-ai hoinărit toată noaptea ? Pe Sarachina, hai ? Cu zdrenţărosul ăla de popă şi cu gugumanul de Manolios, argatul nostru ? Halal tovărăşie ! Brava ! Unde ai ajuns, cap sec !

— Tată, răspunse liniştit feciorul, nu batjocori nişte oameni care sînt mai presus de noi...

De data asta, bătrînul boier se înfurie de-a binelea ; sări în sus :

— Ce-ai spus ? Mă, ţi-ai pierdut mintea de tot ! Mai presus de noi ? Cine ? Un popă zdrenţăros şi golanul din tîrla noastră ?

— Acest popă zdrenţăros, cum îi spui dumneata, e un sfînt ; noi, boierii Patriarheas, nu merităm nici să-i desfacem curelele de la încălţări.

Bătrînul aruncă ţigara ; sîngele i se urcă la cap.

— Iar cît despre Manolios, continuă fără milă Mihelis, pe acelaşi ton liniştit, ştii foarte bine că atunci cînd voi toţi — fruntaşi, popi, învăţători — stăteaţi încovrigaţi în beci şi tremuraţi ca varga, gîndindu-vă la un singur lucru, nu în ce fel să salvaţi satul, aşa cum aveaţi datoria s-o faceţi, ci cum să vă salvaţi pielea voastră — atunci Manolios, argatul, a ieşit şi a spus : „Eu, eu l-am omorît pe turculeţ, spînzuraţi-mă!" numai ca să salveze norodul. Aşadar, cine s-a purtat, în acea clipă de mare primejdie, ca un adevărat conducător al satului ? Dumneata, boierul Patriarheas, sau sfinţia-sa, părintele Grigoris ? Aş ! Nu ! Manolios !

Bătrînul căzu pe spate de-a lungul patului ; îşi desfăcu braţele, îşi deschise şi îşi închise gura de vreo două ori ca să tragă aer ; se înăbuşea.

Mihelis tăcu ; îi era ruşine că uitase sfaturile pe care şi le dăduse adineauri ; fără să vrea, îl înfruntase pe tatăl său. Se apropie de el, îi potrivi pernele la cap şi-l întrebă :

— Vrei ceva, tată ? Să-ţi facă Lenio o limonadă ?

— Eşti la fel ca maică-ta, murmură bătrînul privindu-şi feciorul, teşmenit. Da, eşti la fel ca maică-ta: pe dinafară miere, dar pe dinăuntru numai venin.

Mihelis clipea din ochi. Între el şi tatăl său parcă se lăsase ceva greu. În faţa lui apăru, pe negîndite, un chip palid, slab şi chinuit, plin de nobleţe şi smerenie. „Mamă !", murmură fiul, privind umbra aceea neaşteptată. Dar aerul se mişcă, lumina se tulbură şi chipul cel sfînt dispăru.

— La ce te gîndeşti ? întrebă bătrînul.

— La mama, răspunse feciorul. Mama, pe care mult ai mai chinuit-o, tată.

— Sînt bărbat, răspunse bătrînul cu ţîfnă. Chinuiesc muierile ; aşa le place lor. Dar tu nu poţi să înţelegi asta ; tu ai încă pe buze laptele maică-ti.

— Să dea Dumnezeu ca niciodată să nu-mi piară de pe buze laptele de care vorbeşti.

Între ei apăru din nou, de data asta mînioasă, umbra mamei. Ea făcu un semn de aprobare către fecior, îşi întinse mîna deasupra capului lui, ca şi cînd îi dădea binecuvîntarea, ca şi cînd îi spunea : „Sus capul, băiatul meu ; nu te teme de el, aşa cum m-am temut eu ; tot ce n-am îndrăznit să-i spun eu, spune-i tu ; răzbună-ţi mama, Mihelis ; ai binecuvîntarea mea !"

Acum, vrăjmăşia dintre ei ajunsese pînă la izvoare, pătrunsese pînă la rădăcini. Feciorul se rezemă de fereastră şi aşteptă. Bătrînul se sculă în picioare oftînd şi se apropie şi el de fereastră.

— Ascultă, rosti scurt.

— Ascult, răspunse Mihelis privindu-şi tatăl drept în ochi.

— Eu am luat o hotărîre. Acum e rîndul tău să iei una : sau eu, sau Manolios ; alege ! Ori o rupi cu Manolios şi cu şleahta lui, ori pleci din casa mea !

— Plec din casa dumitale, răspunse feciorul.

Bătrînul holbă ochii înspăimîntat.

— Între mine şi el, îl alegi pe argat ? zbieră Patriarheas.

— Nu-l aleg pe Manolios, nu ! Ce amestec are Manolios în toată treaba asta ? Hristos e acela pe care-l aleg ; aşa m-ai întrebat, fără să-ţi dai seama, şi aşa îţi răspund.

Bătrînul tăcu, măsură odaia cu paşi mari, în sus şi în jos, apoi se opri din nou în faţa feciorului său.

— Ce-ai cu mine ? făcu el cu un glas jalnic.

— N-am nimic cu dumneata, dar mă sileşti să aleg; şi am ales. Ce-s eu de vină ?

Bătrînul căzu cu toată greutatea pe pat ; îşi prinse capul cu amîndouă mîinile ; măruntaiele din el se vînzoleau.

— Du-te ! murmură după cîteva clipe. Du-te, să nu te mai văd !

Feciorul întoarse faţa ; îl văzu pe bătrîn ţinîndu-şi capul în mîini şi i se făcu milă de el. Dar în sinea lui un glas neînduplecat striga : „Du-te !" Se apropie de tatăl său, îngenunche înaintea lui şi spuse :

— Tată, plec ; vrei să-mi dai binecuvîntarea ta ?

— Nu, răspunse bătrînul. Nu vreau.

Mihelis se ridică, se îndreptă spre uşă ; tatăl vru să strige : „Copilul meu !", dar se temu să nu pară slab.

Feciorul deschise uşa, se mai întoarse o dată spre tatăl lui şi, păşind pragul, zise :

— Rămîi cu bine, tată !

Ceva mai tîrziu, Lenio, nemaiauzind strigăte sus, se urcă în vîrful picioarelor, îşi lipi urechea la gaura broaştei, dar nu auzi decît un sforăit greu, amestecat cu oftaturi, şi patul care scîrţîia.

— Babalîcul a adormit după ce s-au certat şi acum visează urît, murmură ea. O să se scoale la amiază şi-o să zbiere că-i e foame ; mă duc să-i mai tai o

găină... Are o burtă, că nu dovedesc să-l satur niciodată ! Bagă, bagă în el, şi nu se mai umple ; parcă-i un hîrdău.

Coborî scara şi se duse la coteţ să aleagă o găină bună de tăiat. Cocoşul alb stătea ţanţoş în picioare, mîndru de creasta lui roşie şi guşa-i largă ; în jurul lui găinile ciuguleau şi cotcodăceau. Lenio aşteptă puţin, dornică să vadă vreo găină cum se chirceşte, lăsînd cocoşul să sară pe ea ; apoi cocoşul se va da jos, se va plimba fudul pe lîngă găină şi va scutura din aripi, cîntînd şi umflîndu-se în pene. De ani de zile, aceasta era una din plăcerile ei ; privea cu nesaţ, se roşea pînă în vîrful urechilor şi începea să i se pară că se chirceşte şi ea, sub apăsarea unei greutăţi foarte dulci, ca a unui bărbat. Dar care bărbat ? La început, pe cînd era încă prea tînără, el nu avea un chip lămurit ; apoi luase, pentru cîtva timp, chipul lui Manolios ; după aceea, chipul lui Nicolios ; şi, de cîteva săptămîni, acel chip nu se mai schimbase.

Lenio alese din ochi o găină bătrînă, pestriţă ; dar în clipa cînd întinse mîna s-o prindă, pestriţa se chirci şi cocoşul sări pe ea cu aripile desfăcute. Lenio îşi umezi buzele uscate şi privi aţîţată. După ce dragostea se termină, trecînd repede ca fulgerul, fetei i se făcu milă de găină şi alese alta.

La amiază puse masa, drese supa cu un ou şi-l aşteptă pe stăpîn să coboare. Dar astăzi întîrzia.

— Hîrdăul nu s-a sculat încă, murmură Lenio. Ar avea haz s-o fi mierlit ?!

La gîndul acesta se nelinişti.

— Doamne, mai ţine-l măcar pînă duminică seara, pînă luni dimineaţa ; altfel, cînd o să facem nunta ? Nu mai pot să aştept.

Se urcă din nou sus, deschise încet uşa şi privi înăuntru : boierul stătea întins pe pat, cu ochii deschişi, pironiţi în tavan ; nu se mişca, nu gemea. Lenio se sperie şi intră în odaie.

— Stăpîne, strigă ea, am pregătit supa ; hai, coboară !

Bătrînul îşi întoarse ochii spre ea.

— Nu mi-e foame, răspunse el. Azi nu mă simt bine, Lenio. Du-te de-l cheamă pe părintele Grigorios.

Lenio scoase un ţipăt. Bătrînul se ridică în capul oaselor ; faţa-i era vînătă, brăzdată de dungi roşii.

— Taci, proasto, că n-am să mor ; vreau doar să-i vorbesc. Mihelis e jos ?

— Nu. A intrat în odaia lui, s-a schimbat, s-a îmbrăcat cu hainele de toate zilele, a luat o bocceа şi a plecat.

— N-a spus nimic ?

— Nimic.

— Să se ducă cineva la munte să-l cheme pe Manolios, fir-ar el blestemat ! Să se prezinte numaidecît în faţa mea, înainte de asfinţitul soarelui. Auzi ? Pleacă !

— Şi nu vii să mănînci ?

Bătrînul se gîndi o clipă.

— Ce-ai gătit ?

— O găină fiartă, aşa cum îţi place.

— Bine. Pune multă lămîie în supă ; o să cobor îndată.

Lenio porni veselă pe scări : „O să ţină pînă luni dimineaţă. Dar nu-mi place faţa lui ; am să-l chem pe Antonis să-i pună pahare cu sînge, să nu moară înainte de vreme."

Între timp, Mihelis se urcase la munte, cu bocceaua la subsuoară. Nu-l găsi pe Manolios la stînă ; se aşeză afară, pe laviţă. Umbra se scurta, se apropia de amiază. Pe muntele din faţă, bisericuţa prorocului

Ilie se topise în lumina orbitoare, care cădea drept în jos.

Mihelis închise ochii. Era istovit, foarte trist și foarte fericit, ca și cum s-ar fi sculat după o boală grea. „Totul s-a sfîrșit, murmură el, și totul începe. Tu mi-ai deschis calea, Hristoase ; ajută-mă să merg pe ea pînă la sfîrșit. Știu că stai la capătul drumului și mă aștepți."

Desfăcu bocceaua și scoase din ea *Evanghelia* mare, legată în piele de porc, cu închizători de argint, pe care o moștenise de la mama lui. Însemnase o pagină cu o frunză de dafin ; o deschise la pagina aceea, se aplecă și citi :

„De vine cineva după Mine și nu urăște pe tatăl său, pe mama, pe femeie, pe copii, pe frați și pe surori și chiar viața sa, acela nu poate să-Mi fie ucenic. De nu-și ia cineva crucea sa și să vie după Mine, acela nu poate să-Mi fie ucenic..."

De zile și zile la rînd, citea și recitea aceste cuvinte ale lui Hristos și se străduia să le înțeleagă. La început ele i se păruseră aspre, neomenoase. „Nu există oare, se întreba el, cale mai netedă, mai ușor de împăcat cu inima omului ? Trebuie oare să plătim așa de scump izbăvirea ? De ce oare tatăl și mama sînt piedici pe această cale ? Nu se poate să-i iubim și pe ei, și totodată să ne înălțăm spre Dumnezeu ? De ce trebuie să smulgem din pămînt rădăcinile cele mai adînci ca să ne putem urca la cer ?"

Mihelis învîrtea aceste întrebări și pe o parte și pe alta în mintea lui, dar nu putea găsi un răspuns. Încetul cu încetul însă, simțea că inima i se ușurează, că se rupe din rădăcini, că înțelege. Și, de alaltăieri seara, se pomeni plutind deodată între cer și pămînt...

Cînd soarele era la amiază, Manolios se întoarse de la oi, pe care le lăsase în paza lui Nicolios. Nu

mică-i fu mirarea văzîndu-și prietenul aici pe munte, la ceasul ăsta.

— Am părăsit casa tatei, îi explică Mihelis. Bătrînul m-a pus să aleg, și am ales calea lui Hristos. Bine te-am găsit, Manolios !

— E o cale grea, dragă Mihelis, spuse Manolios gînditor. Grea pentru cei bogați. Fii binevenit !

Puse masa, dar nu mîncară niciunul decît o bucățică de pîine. Mihelis povesti cele întîmplate între el și tatăl lui și cum ajunsese la hotărîrea pe care o luase.

— Nu mai puteam, Manolios. Duceam o viață prea tihnită ; lumea mi se părea prea mincinoasă și nedreaptă, drumul pe care apucasem prea strîmb. Nu mai puteam ; mi-era rușine.

— Fii binevenit, repetă Manolios. Drumul e plin de pietre, urcușul greu. La început o să-ți zgîrii picioarele, dragă Mihelis. Dar, încetul cu încetul, o să ți se pară că-ți cresc aripi la picioare și că nu te mai urci singur, ci că te iau îngerii de subsuori și te ridică în văzduh.

Se sculă în picioare și își luă cața.

— Taică-tu mi-a trimis vorbă să mă prezint numaidecît în fața lui. Îmi închipui pentru ce mă cheamă. Pe deseară !

— Dumnezeu să fie cu tine ! zise Mihelis.

Lenio, îngenuncheată în mijlocul curții, cu mînecile suflecate, îmbujorată la față, freca arămurile pe care i le dăduse de zestre stăpînul ei, din dărnicie, dar mai mult din trufie. Le freca de zor, cîntînd. Vocea ei străbătea văzduhul și ajungea pînă la munte. Aici, Nicolios, în picioare, sub tufanul verde și stufos, își ciulea urechile spre sat și asculta ; apoi, aprinzîndu-se și el, lua fluierul său lung și răspundea... Cele două glasuri se întîlneau pe deasupra acoperi-

şurilor satului; babele bombăneau, femeile tinere, măritate de curînd, zîmbeau, iar fetele mari suspinau.

Cînd ajunse la colţul uliţei, Manolios auzi ciripitul lui Lenio şi zîmbi. „Lenio e o jivină mică, îşi spuse el, o mică jivină sălbatecă, dar flăcăiandrul are s-o îmblînzească."

Lenio îşi ridică faţa aprinsă şi se uita spre Manolios, care intra în curte.

— Sănătate şi bucurie, Lenio! spuse fostul logodnic. Văd că te pregăteşti de nuntă. Să fie într-un ceas bun!

— Şi ţie la fel! răspunse Lenio pe un ton înţepător. Îţi doresc să te fure o mireasă frumoasă! Hai, grăbeşte-te, că stăpînul te aşteaptă. N-aş vrea să fiu în pielea ta, sărmanule!

După aceste vorbe, începu să cînte şi mai cu chef; voia să-i arate fostului logodnic că nu-i pasă de el, că a găsit unul mai bun, ca să-l facă să crape de ciudă.

Bătrînul Patriarheas răsucea ţigară după ţigară şi fuma, mistuindu-şi găina şi aşteptîndu-l pe Manolios. Se îmbrăcase în halatul lung de boier, dar stătea cu picioarele goale; îi era cald. Chipul său căpătase o culoare care bătea în vînăt şi vinele de la gît i se umflaseră. Se plimba de colo pînă colo, sufla şi răsufla ca un bivol, şi din timp în timp se lăsa istovit pe pat.

— Eu sînt de vină... numai eu... îşi spunea fără încetare. Eu, care am avut milă şi l-am scos din mînăstire, unde trăia ca un eunuc, vrînd să fac din el, cum s-ar zice, un om. Aşa-mi trebuie! Mi-am vîrît singur şarpele la sîn... Pe dracu, avea dreptate zgripţuroiul ăla de Ladas. De cîte ori nu mi-a spus: „De le faci rău, se tem de tine şi te respectă; de le faci

bine, îţi găseşti beleaua!" Rîdeam de el, dar acum, poftim, mi-am găsit beleaua!

Deodată, cîntecul lui Lenio îl zgîrie pe nervi.

— Da' mărită-se o dată şi năpîrstoaca asta înfierbîntată, să se potolească; de-o să mai stea mult aşa, o să întoarcă pe dos tot satul! murmură el, şi alergă la fereastră să-i strige să tacă.

Tocmai în clipa aceea uşa se deschise şi se pomeni faţă în faţă cu Manolios. Bătrînul tresări, ochii îi aruncară scîntei.

— Intră! se răsti el, şi trînti uşa cu putere în urma argatului, căruia îi dete apoi un brînci de-l izbi de perete.

— Asta ţi-e recunoştinţa, mă, nemernicule? îi strigă el. Te-am adus în casa mea şi tu îi dai foc? Toate mergeau bine înainte de-a veni tu; casa mi-era liniştită, satul era liniştit. Şi-ai venit tu, proroc mincinos, ca să tulburi ordinea... De ce? Cu ce drept te-ai găsit tocmai tu să ieşi zilele trecute în frunte şi să zici că mîntuieşti satul? Asta era treaba mea. Ce te bagi tu să răstorni rînduiala veche? Vrei să-ţi spun eu de ce? Ca să pari un sfînt, să orbeşti ochii prostimii, să te împopoţonezi cu faimă, pentru ca, pe urmă, să te sui pe munte, la hramul prorocului Ilie, şi să predici revoluţia!

— Revoluţia?! făcu Manolios uluit.

— Păi dar! Ce altceva erau acele vorbe neruşinate pe care ni le-ai turnat alaltăieri pe munte? Auzi colo, să dăm haraci zdrenţăroşilor, să ne facem egali, fraţi cu ei — care va să zică să fim toţi zdrenţăroşi? Ba pe deasupra să le dăm şi ogoarele pe din două; de unde pînă unde? Ogoarele sînt ale noastre, mă! Le-am moştenit din tată-n fiu, ele sînt sîngele nostru! Auzi, auzi, să tăiem bucăţi din carnea noastră ca să ghiftuim nişte calici! Iadul şi prăpădul lumii!

Îl zgîlţîi pe Manolios de guler ; era înnebunit de furie.

— Ce vrei, mă, să ajungem ca în Rusia, unde se mănîncă unii pe alţii, unde nu mai e nici un Dumnezeu, unde stăpînii şi slugile s-au făcut otova, şi unde păduchele — Doamne, iartă-mă ! — a crescut cît broasca ţestoasă ? Şi mătăluţă vii de-mi pui acest păduche în aşternut, să-mi sugă tot sîngele ?

Viziunea păduchelui îl înspăimîntă. Se întoarse spre sluga lui şi continuă :

— Odată — nu ţi-a spus nimeni pînă acum povestea asta, cap de gîscă ? — burta s-a răzvrătit şi s-a căţărat în locul capului, ca să ia comanda ; murdăriile ieşeau atunci pe nări, pe gură şi pe ochi, şi omul a crăpat. Aşa că nu încercaţi să răsturnaţi rînduiala statornicită de Dumnezeu ; burta să rămînă la locul ei, iar capul la locul lui, ca să poruncească ! Şi capul sînt eu !

Umbla în sus şi în jos, ca o fiară închisă în cuşcă, lovea cu pumnul în pereţi, scuipa pe duşumea.

— Dacă ar fi după tine, bogaţii ar trebui să piară. Dar dac-ar pieri bogaţii, mă, zevzecule, cine ar mai avea grijă de săraci ? La asta nu te-ai gîndit ? La cine ar mai munci cu ziua mătuşă-ta Madalenia ? Şi tu, oropsitule, la cine ai mai intra argat ?

Bătrînul Patriarheas se dezlănţui :

— Păduchioşilor, rîioşilor, haimanalelor ! N-aveţi nici o fişteică de pămînt, dar strigaţi : „Sîntem fraţi !“ Cu ce scop ? Cu scopul să împărţim totul, chipurile, frăţeşte şi să ne şterpeliţi jumătate din avere... Cine ţi-a băgat în cap asemenea prostii, mă, şturliubaticule ?

— Hristos, răspunse Manolios.

— Vai de capul tău ! Care Hristos, mă ? Al vostru, nu al meu ! V-aţi făcut un Hristos bolşevic, pe măsura mutrelor voastre, păduchios, flămînd, răzvrătit, îi puneţi în gură tot felul de vorbe care vă vin vouă la socoteală şi pe urmă îl ridicaţi în sus, ca prapurul bisericii, şi strigaţi : „Toţi avem acelaşi tată ; aşa că, jos moştenirea ; s-o împărţim ! Toţi sîntem fraţi ; aduceţi friptura, s-o mîncăm împreună !“ Puneţi-vă pofta-n cui, n-o s-o mîncaţi !

Îşi aruncă ţigara pe fereastră, scuipă în curte ; apoi se apropie de Manolios, îl apucă din nou de guler şi-i strigă în faţă :

— Să-ţi iei tălpăşiţa numaidecît şi să pleci din tîrla mea ! Numaidecît, m-ai înţeles ? Astă-seară ! Du-te la zdrenţăroşii de seama ta ! Împărţiţi-vă între voi rîia, păduchii voştri şi împărăţia cerurilor voastre !

În timp ce vorbea, uşa se deschise şi în prag apăru, măreţ ca un mitropolit, părintele Grigoris.

— Iubite boier, zise el, iartă-mă dacă am întîrziat, dar Mariori, fiica mea, nu se simţea bine.

Zărindu-l pe Manolios, popa încreţi din sprîncene.

— Părinte, i-o luă înainte bătrînul Patriarheas, lumea noastră s-a stricat de tot, s-a întors pe dos. Conul Manolios, aci de faţă, a ridicat steagul răzvrătirii şi vrea să dea foc lumii. Pricopsitul de feciorumiu s-a răzvrătit şi el, şi azi-dimineaţă mi-a spus-o verde în faţă : „Plec de acasă, te părăsesc, bătrîne Patriarheas ; aleg drumul lui Hristos...“ Parcă drumul meu ar fi al lui Antihrist. Iadul şi prăpădul lumii ! Bine că ai venit, părinţele dragă, să punem lucrurile la punct.

Popa Grigoris întinse mîna şi arătă cu degetul spre Manolios.

— Ăsta-i de vină ! făcu el. Ăsta dă foc satului : ăsta umple capetele oamenilor cu tot felul de năzbîtii ! Ce era, mă, mascaraua aia ? Ce erau vorbele alea pe care le-ai rostit la hram ? De cînd s-au ridicat, mă, picioarele să dea în cap ?

— Erau vorbele lui Hristos, răspunse Manolios. Aveţi milă de cei săraci; cel ce are două cămăşi să dea una; toţi sîntem fraţi. Asta am spus, şi nimic altceva.

Ochii popii se umplură de venin, dar nu catadicsi să stea la discuţie cu o slugă; se întoarse către bătrînul boier.

— Individul ăsta e un om primejdios, zise el. Trebuie să-l alungi imediat, să-l dăm afară din sat, să nu-i molipsească pe toţi! El i-a sucit capul feciorului tău. Cu tertipurile lui se întăreşte şi-o să ne sfîşie cu dinţii. Să plece! Ăsta nu-i un păstor, nu-i o oaie; ăsta-i un lup!

Manolios se dezlipi de perete, făcu un pas spre cei doi fruntaşi, îşi duse mîna la piept, se înclină şi spuse:

— Rămîneţi cu bine, iubite preot şi iubite boier; eu plec.

— Blestemat de Dumnezeu! proferă popa, ridicînd pumnul în sus.

— Blestemat de fruntaşi şi de popi, i-o întoarse Manolios. Voi, popii, l-aţi răstignit pe Hristos; dacă ar coborî din nou pe pămînt, l-aţi răstigni a doua oară. Rămîneţi cu bine!

Se îndreptă liniştit spre uşă, o deschise, apoi se mai întoarse o dată către ei.

— Rămîneţi cu bine! repetă el.

Coborî scara cu un pas uşor; i se părea, ca şi altă dată, că e purtat pe sus de îngeri.

XIII

Cînd Manolios porni din nou spre munte, se făcuse noapte. Cerul se acoperise de nori groşi; dinspre răsărit sufla un vînt căldicel; primele picături de ploaie căzură pe faţa şi pe mîinile lui Manolios şi stropiră pămîntul fierbinte. Carnea şi trupul flăcăului se înviorară; erau însetate şi ele, la fel ca muntele şi cîmpia, căci se contopeau acum cu acestea. Manolios era ca o coloană de humă întărită cu pietriş, care se mişca însă şi umbla pe pămînt.

„Ce mare minune e lumea aceasta! îşi spunea el în timp ce urca la deal. Dacă deschid ochii, văd munţii, norii şi ploaia care cade de sus; dacă închid ochii, îl văd pe Dumnezeu, care a creat munţii, norii şi ploaia; pretutindeni, şi în lumină şi în întuneric, ne înconjoară harul lui Dumnezeu!"

Uitase de boieri şi de popi, se rupsese de grijile mărunte şi zadarnice, îndeobşte atît de apăsătoare, se ridicase mai presus de bucuriile mici şi de micile mîhniri, şi ajunsese la cea mai înaltă bucurie şi mîhnire, dincolo de graniţele bucuriei şi mîhnirii, la o seninătate pe care nimic nu o mai tulbură.

A doua zi, în zori, trebuia să-şi ia rămas bun de la muntele pe care-l îndrăgise atîta şi de unde îl

izgonea acum stăpînul său, pe care-l slujise cu cinste şi credinţă ; era silit să-şi ia bocceluţa sărăcăcioasă la umăr şi caţa, şi să apuce, ca un orfan, fără nici un sprijin şi fără nici o apărare, pe un drum pustiu şi greu, ce urca neoontenit, fără popasuri... Cu toate acestea, i se părea că-şi poartă paşii printr-o lume locuită nu de oameni, ci de îngeri.

Picăturile de ploaie se înteţiră ; în depărtare se auziră cîteva tunete surde, şi Manolios grăbi pasul. Vîntul, care sufla din spate, îl împingea înainte ; cu cîtă bucurie simţea că vîntul avea parcă şi el mîini, un piept şi o suflare de om !

De departe, zări lumina ce licărea în băgeacul bordeiului de la stînă. „La vremea asta, gîndi el, Nicolios trebuie că a muls de mult oile, a cinat, şi acum doarme ; pesemne că lumina o ţine aprinsă Mihelis, care mă aşteaptă pe mine." Amintindu-şi de prietenul său drag, inima începu să-i bată cu putere.

— Mihelis n-o să poată rămîne aici, murmură Manolios. El e învăţat să trăiască boiereşte, e deprins cu mîncare bună, cu patul moale, cu tihna şi căldura de acasă ; ar face mai bine să se întoarcă la tatăl lui. Să mai aibă puţină răbdare ; n-a sosit încă vremea pentru el. Cu voia sau fără voia lui, bogăţia îi împovărează sufletul, îl împiedică să păşească liber înainte. Şi apoi mai e şi Mariori, care, fără voia lui, îl trage la pămînt...

Îşi aminti vorbele aspre, fără putinţă de a fi răstălmăcite, ale lui Hristos : „E mai uşor să treacă o cămilă prin urechile acului, decît să intre un bogat în împărăţia cerurilor..."

Îl găsi pe Mihelis stînd în faţa vetrei, privind focul care ardea.

— Bună seara, boieraş de munte ! spuse el pe un ton voios, ştergîndu-şi părul şi faţa udate de ploaie. Mîine dimineaţă îmi iau rămas bun de la această va-

tră iubită şi plec în lumea largă ; taică-tu mă goneşte de aici.

Se aşeză jos, în faţa focului, alături de Mihelis, şi începu să-i povestească, încet şi potolit, cît de supărat îl găsise pe bătrînul boier, cum îl probozise înainte de a-l izgoni şi cum îl blestemase popa Grigoris.

— Totul s-a petrecut, spuse el, sfîrşind, aşa cum mă aşteptam, aşa cum trebuia să se întîmple. Nu mă vaiet ; taică-tu trebuia să mă izgonească, popa trebuia să mă blesteme, iar eu trebuia să plec.

— Şi unde o să te duci ? făcu Mihelis, strîngînd mîna prietenului său cu o dragoste plină de nelinişte.

— Noaptea o să-mi dea o povaţă. Dumnezeu coboară adesea în somnul nostru, pe calea visului, şi ne arată drumul. N-am luat nici o hotărîre. Cum o vrea Cel de sus. Vom vedea. Nu mă pierd cu firea.

— Îţi aminteşti de ce ţi-am spus eu într-o seară, în curtea lui Costantis ? îl întrebă Mihelis. Ţi-am spus, dacă îţi mai aduci aminte, că unde o să te duci tu, Manolios, o să vin şi eu cu tine. Îţi spun din nou, la fel, şi astă-seară.

— Nu te grăbi, nu te grăbi, dragă Mihelis. Noaptea e sfîntă şi nemărginită ; aşteaptă, şi o să vedem mîine dimineaţă.

Erau obosiţi amîndoi ; se culcară. Afară, ploaia izbucni cu un ropot năvalnic şi sprinţar. Prin ferestruica deschisă vijelia pătrundea înăuntru ca un zvon de bucurie străveche şi veşnic reînnoită a pămîntului, care primeşte la sînul lui cerul. Ierburile uscate de pe munte se îmbălsămară de miresme ; vîntul aducea de departe izul de miere al pinilor ; pămîntul se deschise şi umplu văzduhul de mirosuri. Inima lui Manolios se deschise şi ea, ca un bulgăre de pămînt, pentru a sorbi ploaia înviorătoare.

Să fie, oare, acesta răspunsul lui Dumnezeu ? Tatăl ceresc să coboare, oare, astă-seară, în inima lui,

sub forma unei ploi repezi şi calde ? Manolios îl primea pe Dumnezeu cu braţele deschise şi tot trupul lui, din creştet pînă-n tălpi, era năpădit de fericire. Păsările de noapte trebuie să se fi pitulat pe sub stînci şi prin scorburile copacilor, unde-l primesc şi ele pe Dumnezeu pe aripioarele lor burate pînă la piele.

Mihelis asculta şi el ploaia şi trăgea adînc în piept mireasma pămîntului reavăn. În gînd îi apăru Mariori ; sufletul lui îşi luă zborul, îngrijorat, pe deasupra pămîntului ud, spre lumea de la cîmpie. Ultima dată cînd o văzuse pe Mariori, o surprinsese nesulemenită, palidă şi trasă la faţă ; îşi ţinea batistuţa la gură şi tuşea mereu ; batista nu mai era albă ; o înlocuise cu una roşie, ca să nu se vadă sîngele. „Dragul meu Mihelis, îi spusese fata, eu am să plec ; tata mă duce la tîrg, să mă arate la doctori ; nu mă simt bine..."

Mihelis sorbea acum mireasma pămîntului adăpat şi inima începu să-i tremure. „Inima mea e încă legată de pămînt, murmură el. Da, e încă legată de ţărînă..."

Încet-încet, în cîntecul ploii de noapte, îi cuprinse somnul pe amîndoi. Dimineaţa, cînd deschiseră ochii, muntele surîdea, proaspăt şi înviorat ; rămăşiţe de nori albi călătoreau pe cer ; picăturile de apă străluceau încă, jucăuşe, pe ramurile tufişurilor.

Manolios desprinse din cui icoana Răstignirii, împodobită cu stoluri de rîndunici, pe care i-o dăduse Mihelis, apoi luă masca lui Hristos, pe care o sculptase el, împături cîteva lucruri de îmbrăcăminte, făcu o boccea şi o puse pe laviţa de piatră din faţa bordeiului.

Mihelis se uita la el în tăcere. Se aşezară unul lîngă altul şi băură cîte un şiştar de lapte, fără să

spună nimic. Manolios se ridică în picioare, privi îndelung bordeiul, laviţa de piatră, stîna dimprejur, muntele : îşi lua rămas bun de la ele. Apoi trase caţa ciobănească din colţ. Mihelis se ridică şi el.

— Te-ai hotărît, Manolios ? Pleci ? Unde te duci?

— Rămîi cu bine, dragă Mihelis.

— Unde te duci ?

— Pe Sarachina. Mă duc să împart foamea cu ei.

— Nu vrei să vin şi eu cu tine ?

— Încă nu. Mai aşteaptă ; tu ai un tată, ai o logodnică. Eu n-am nimic ; pentru mine e uşor.

— „Acela care nu va urî pe tatăl său şi pe mama sa, pe femeia şi copiii săi, nu este vrednic să fie ucenicul meu..."

— Ştiu, dragă Mihelis. Dar inima ta a rupt, oare, rădăcinile care o ţin legată de pămînt, de tată, de femeie ? Încă nu ; aşa că mai ai răbdare. O să vină şi ceasul tău, nu te grăbi ; el vine ca potîrnichea, uşor, pe neaşteptate.

— N-am să mă mai întorc niciodată acasă la tatăl meu.

— Bine, nu te mai întoarce ; rămîi aici, între Sarachina şi Licovrisi, pînă o veni potîrnichea de care vorbeam — ceasul cel bun. Să ne vedem sănătoşi !

Îi întinse mîna. Mihelis îl cuprinse în braţe şi-i spuse :

— Dragă Manolios, o să vin în curînd să rămîn alături de tine ; ţi-o jur. Să ne vedem sănătoşi !

Manolios îşi luă bocceluţa sub braţul stîng, îşi făcu cruce şi porni la drum. Aripile îngerilor îl purtau din nou pe sus, făcîndu-l să zboare din piatră în piatră. Bisericuţa proorocului Ilie se apropia văzînd cu ochii ; împlîntată între stînci, pe creştetul muntelui, strălucea şi surîdea în bătaia primelor raze trandafirii ale soarelui, dreaptă, semeaţă, ca o strajă. Manolios o

salută, ridicîndu-şi caţa ciobănească în sus, şi scoase un chiot de veselie, aidoma unui şoim care-şi zăreşte cuibul în înălţimea piscului.

Bătrînul Patriarheas aşteptă ca feciorul lui să se întoarcă acasă. Aşteptă o zi, două, trei ; apoi trimise nişte rude să stea de vorbă cu el ; după aceea îl trimise şi pe învăţător ; în cele din urmă, se adresă lui Ianacos :

— Ianacos, fii bun, fă-mi un pustiu de bine, du-te de-l caută pe fecioru-meu şi vorbeşte-i şi tu ; sînteţi din aceeaşi şleahtă, vă potriviţi la minte, s-ar putea ca pe tine să te-asculte.

Ianacos dădu din cap.

— Mă tem, boierule, răspunse el, că aşa cum merg lucrurile, în curînd o să iau şi eu drumul munţilor ; trimite pe altcineva.

Panaiotaros veni să-i raporteze lui Patriarheas :

— Boierule, am aflat de la cineva de încredere că Manolios şi-a ales bîrlogul pe Sarachina ; acolo îi adună pe băjenari în jurul lui, le vorbeşte, îi aţîţă, strigă că cei ce flămînzesc au dreptul să-i prade pe cei ce nu flămînzesc. Ţine bine minte ce-ţi spun, boierule : cînd o să-i răzbească foamea, ăştia au să coboare în sat şi au să-l prade, ca lupii.

Se opri o clipă, ca şi cum ar fi şovăit, oftă, trase cu ochiul în jurul lui, apoi se aplecă spre bătrîn, şoptindu-i la ureche :

— Îmi trece prin cap o bănuială, boierule...

— Vorbeşte, Panaiotaros, te ascult. Tu nu ţii la nimeni, aşa că le vezi bine pe toate. Spune !

— Manolios e bolşevic !

— Bolşevic ? făcu boierul scărpinîndu-se în cap. Ce vrea să mai zică şi asta ?

— Asta vrea să zică aşa : înhaţă dacă vrei să mănînci şi fură dacă vrei să ai ! E o bandă de tîlhari care cutreieră de cîţiva ani încoace lumea.

— Şi zici că...?

— Cum te văd şi cum mă vezi. Tîlharii ăştia au oameni de-ai lor în orişicare ţară şi în orişicare sat, pînă la capătul pămîntului. Dacă te duci şi în pustiu, ai să dai şi-acolo de ei ; dacă te duci şi pe insulele nelocuite din mijlocul mării, şi-acolo ai să dai de ei ; în dosul orişicărei stînci ai căta, vei găsi măcar unul. Ce mai încoace-încolo, la Licovrisi l-au trimis pe Manolios.

— Iadul şi prăpădul lumii, ce tot îndrugi acolo, măi Panaiotaros ? Dar ăsta nu e lucru de şagă... Tu mă faci să-mi pierd capul ! Vorbeşte mai limpede.

— Are şi de ce să-şi piardă omul capul ! De-ai şti cu ce iscusinţă lucrează satanele astea ! Nu l-ai văzut pe Manolios ? Face pe sfîntul ; cică nu-i place vinul, cică nu spune minciuni şi că nu se duce la femei. Ba încă de la o vreme umblă hojma cu o *Evanghelie* mică în mînă, şi îndată ce vede pe cineva o răsfoieşte de zor şi se face că citeşte. Dar toate astea-s prefăcătorii, boierule ! Iar mai zilele trecute, cînd era să fie spînzurat, ştii ce-am aflat ? Să auzi şi să ţi se facă părul măciucă, nu alta ! Se înţelesese cu Marta, cocoşata, care găsise hainele pătate de sînge ale seizului, să nu le dea la iveală decît în ultima clipă. De ce crezi ? Ca să vadă sătenii că Manolios era gata să-şi dea viaţa pentru a scăpa satul, şi asta numai aşa, ca să-i meargă vestea în lume, să tragă oamenii de partea lui, şi cînd o primi ordine de la Moscova, avînd poporul de partea lui, să-l aţîţe la răscoală şi să-i măcelărească pe boieri şi pe fruntaşi...

Bătrînul Patriarheas căzu pe scaun, se luă cu mîinile de cap şi bolborosi :

— Doamne, Dumnezeule, se apropie sfîrşitul lumii!

Apoi sări deodată în sus, holbîndu-şi ochii bulbucaţi.

— Dar atunci, cu fecioru-meu cum e...? făcu el cu un rînjet ce-i schimonosi toată faţa.

— Manolios îl duce de nas, boierule; i-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii şi s-a făcut şi el, fără să-şi dea seama, bolşevic. N-ai văzut cum a plecat din casa dumitale şi s-a dus pe munte să-l întîlnească pe cioban? Curînd — ai să vezi — o să se ducă şi Ianacos; ba încă şi Costantis o să-şi lase nevasta şi copiii, şi-o să se ducă şi el... E ca o boală molipsitoare, boierule; unul îl molipseşte pe celălalt. Antonis, bărbierul, nu mai are mult, şi nici burtosul de Dimitros, măcelarul; da' ce să-ţi mai spun? chiar şi învăţătorul...

— Ce tot spui, măi Panaiotaros? Apăi, ăsta-i sfîrşitul lumii... Am să mă duc să stau de vorbă cu popa Grigoris, să facem ordine...

— Cît despre popa Fotis şi zdrenţăroşii pe care-i tîrăşte după el, nu încape nici un pic de îndoială că p-ăştia i-a trimis Moscova de-a dreptul la noi în Licovrisi. Cică i-au năpăstuit turcii... cică s-au jertfit pentru patrie... Vorbe! Îţi spun eu, Moscova i-a trimis! Manolios le-a făcut o scrisoare şi le-a dat de veste că aici, în Licovrisi, e pîine din belşug, sînt bogăţii — veniţi să jecmănim! Avem aici şi un boier ramolit, el n-o să ne stea în cale. De ce crezi că Manolios şi popa Fotis s-au unit aşa de repede şi s-au împrietenit numaidecît? N-ai văzut cum îşi făceau semne cu ochiul unul la altul? Se înţelegeau ca doi hoţi! De aceea, alaltăieri, cînd l-ai alungat pe Manolios unde crezi că s-a dus? De-a dreptul pe Sarachina! Ce mai, lucrurile sînt limpezi, boierule!

Bătrînul Patriarheas măsura odaia cu paşi iuţi în sus şi în jos. Deodată, se opri în loc; prin cap îi trecu o idee.

— Du-te şi spune-i părintelui Grigoris că trebuie să-l văd cu orice chip; chiar astă-seară!

— Popa Grigoris a plecat azi după-prînz cu fiică-sa la tîrg! O să se înapoieze mîine. S-a dus s-o arate la doctori, că tuşeşte într-una şi scuipă sînge. E bolnavă de oftică, săraca!

— Dracu să te ia! strigă bătrînul furios. Altceva n-ai găsit să vii să-mi spui, nemernicule, decît nenorociri?

— Astea am aflat, boierule, astea îţi spun. Dacă vrei, crezi; dacă nu, nu; te priveşte. Te-am ţinut destul; să mă ierţi; acum mă duc.

„Du-te dracului, Iudă!" făcu în sinea lui bătrînul; iar pe faţă:

— Mergi cu bine, Panaiotaros; şi tot ce afli...

— Fii pe pace, boierule; aici sîntem!

Ieşi cu paşi grei, ca de urs; pe faţa-i ciupită de vărsat se citea o mare bucurie.

Bătrînul Patriarheas se întinse, răsturnat pe spate, în pat; în gînd repeta mereu cuvintele lui Panaiotaros, care nu-i mai dădeau pace.

„Iadul şi prăpădul lumii, era cît pe-aci s-o păţim! Şi Dumnezeu ne-a orbit pe toţi, nimeni n-a prins de veste, nici popa, care-i mare pişicher, nici învăţătorul cu toată ştiinţa lui de carte, nici chiar eu!... Şi cînd te gîndeşti că ţineam în tîrla mea o iscoadă!... Tocmai din casa mea era să ţîşnească focul ce-avea să ardă satul! Halal aşa boier, halal aşa creier, ce să zic! Şi tocmai ursul ăsta, bruta asta, să vină să ne deschidă ochii!... Trebuie să-l alungăm pe ticălosul de Manolios de pe meleagurile noastre; e musai să-şi ia tălpăşiţa şi zdrenţăroşii de pe Sarachina, bolşevicii ăştia zoioşi, să curăţăm ţinutul de ei, să

domnească din nou în satul nostru cinstea şi dreptatea! Mîine, cînd o veni popa, o să facem ordine!"

Aceste gînduri îl mai liniştiră puţin. Închise ochii să doarmă. Dar cum să-l prindă somnul? Jos, Lenio cînta şi gungurea ca o porumbiţă; nu-i mai ajungea curtea, deschidea mereu poarta, ieşea şi se uita pe uliţă; îşi aştepta prietenele să vină să-i admire zestrea. Ca să pară mai multe, întinsese cu dibăcie în tindă pînzeturile şi macaturile, împreună cu cununile, cofeturile şi lumînările mari, albe, pentru cununie.

Astă-seară Nicolios trebuie să coboare de la munte, îmbrăcat în straiele lui noi, pe care stăpînul i le făcuse dar de nuntă, şi cu baticul roşu de mătase, pe care i-l dăruise Lenio, legat în jurul capului cu păr negru ca pana corbului. Mîine, duminică, urmează să se facă nunta, după care tînăra căsătorită, nevasta lui Nicolios, călare pe un catîr acoperit cu o velinţă roşie, va urca la munte, în regatul ei.

Bătrînul, lungit cu faţa în sus pe pat, o auzea, jos pe Lenio, care cînta, le auzea pe prietenele ei, care veneau, scoteau exclamaţii de bucurie şi chicoteau cu glasurile lor de fetişcane... Îşi aduse aminte de nunta lui de odinioară; era un flăcău de douăzeci şi doi de ani, sprinten pe vremea aceea şi frumos ca sfîntul Gheorghe. Venise în satul miresei, pentru cununie, călare pe un cal bălan. Mireasa apăruse în pragul casei părinteşti acoperită cu un văl alb, aşa cum cerea obiceiul, ca să nu i se vadă faţa. Dar ginerele, în mare pîrpără, le strigase socrilor: „Daţi norul ăsta la o parte, să apară soarele!" Şi bătrîna mamă, cu ochii plini de lacrimi, se ridică în vîrful picioarelor şi trase vălul. Patriarheas îşi amintea cum tot alaiul acela — ginere, socri, prieteni, cai, catîri, velinţe multicolore — i se păruse atunci că străluceşte, de parcă s-ar fi arătat cu adevărat soarele.

Şi apoi, cu o fîlfîire lungă de aripi, gîndul bătrînului Patriarheas se strămută în altă parte.

Anii trecuseră, soarele se întunecase, sfîntul Gheorghe se îngrăşase, făcuse burtă; dar sîngele clocotea încă în vinele lui... Avea în casa-i boierească o slujnică, bine legată la trup, cu numele de Garufalia; femeiuşca aceea avea un piept ce-i spărgea cămaşa, nişte coapse ce puteau să cuprindă o lume întreagă şi nişte călcîie rotunde şi roşii ca mărul fraged! Într-o noapte, boierul coborî scara, călcînd ca un motan, să nu scîrţîie treptele şi s-o trezească pe nevastă-sa, îmbătrînită înainte de vreme; intră în odăiţa unde dormea Garufalia şi se întinse în aşternut alături de ea; în noaptea aceea o zămislise pe Lenio... Şi iată că acum Lenio se mărita.

Bătrînul Patriarheas zîmbi; uitase tot ce-i spusese Panaiotaros, uitase că feciorul său părăsise casa. În el se treziră anii morţi şi îngropaţi de mult, înviară plăcerile de odinioară, crailîcurile şi chiolhanurile pe care le făcuse în viaţa lui, găinile, curcanii, curcile, iepurii, potîrnichile, barbunii, purceii de lapte şi nenumăraţii miei la frigare pe care îi mîncase, precum şi pilafurile, macaroanele la cuptor, frigăruile, stridiile, baclavalele, cataifurile, pandişpanurile, şerbeturile, vinurile vechi, caviarurile...

— Slavă ţie, Doamne, murmură el, că bine mi-am petrecut viaţa!

Cu aceasta, închise ochii şi adormi.

În acest timp, părintele Grigoris, călare pe catîrul său şarg, împreună cu fiica lui, Mariori, urcată pe măgăruşul lui Ianacos, se abăteau pe la muntele unde se retrăsese Mihelis. Tînăra fată ceruse tatălui ei să-i facă hatîrul ăsta.

— Vreau să-l văd, tată, că nu ştiu dacă o să mă mai întorc de acolo de unde mă duc...

— Nu spune asemenea vorbe, copila mea! răspunse tatăl, căutînd să-şi înăbuşe suspinele. O să te faci bine, că mare-i mila lui Dumnezeu! Şi de Crăciun o să-ţi jucăm la nuntă. Am să joc şi eu, numai de dragul tău.

— Să trecem pe la munte, tată, să-l mai văd măcar o dată... stărui tînăra fată.

— Facă-se aşa cum vrei tu, copila mea; pot eu să-ţi stric cheful? spuse popa şi trase de dîrlog pentru a îndemna catîrul să apuce spre munte.

Mihelis şedea pe laviţa de piatră, singur. Nicolios se gătise cu hainele de ginerică, îşi strînsese părul, spălat şi încreţit, în baticul roşu de mătase, îşi pusese caţa pe umerii arşi de soare şi cu mîinile pe după ea îi strigă lui Mihelis, care-l urmărea din ochi fără să scoată o vorbă:

— Bună seara, stăpîne! Bună seara! Mă duc să mă-nsor. Spune-le noapte bună din partea mea cucuvelelor!

Şi tot muntele răsună de rîsul lui.

Trecu pe lîngă turmă, îşi vîrî degetele în gură şi scoase o fluierătură puternică, salutîndu-şi oile. Dar văzînd că Miţosul, berbecul cu coarnele răsucite, îşi ia vînt şi se repede spre el, nu se putu stăpîni, îi ieşi în cale, îl apucă de coarne şi începu să se lupte cu el.

— Gata, cornutule, îi strigă după ce se sătură de luptă, acum du-te la oile tale; eu mă duc la Lenio a mea! Pe luni dimineaţa! Dă-mi blagoslovirea ta, Miţosule!

Şi porni iute la vale, şuierînd ca un cintezoi.

Mihelis auzi zvon de glasuri şi se ridică de pe laviţa de piatră. Printre stînci îl zări pe părintele Grigoris, care venea spre el, urmat de Mariori. Inima începu să-i zvîcnească în piept, îngrijorată.

— Unde s-or fi ducînd? Oare ce caută aici? Pesemne că s-a întîmplat vreo nenorocire! murmură el şi alergă să-i întîmpine.

— Bine te-am găsit în singurătatea ta, Mihelis! rosti preotul. Noi ne ducem la tîrg, dar Mariori nu voia să plecăm înainte de-a trece să te salutăm; ea e puţintel suferindă şi ne ducem să vedem ce are.

— Bine te-am găsit, Mihelis, spuse la rîndul ei, cu voce stinsă. tînăra fată şi se roşi toată privindu-şi cu admiraţie iubitul.

Mihelis îi ajută să descalece şi toţi trei se aşezară pe laviţa de piatră. Soarele era încă sus. În depărtare cîmpia aburea, înecată în lumină. Doi corbi trecură pe deasupra lor croncănind; preotul îi văzu, îşi încreţi sprîncenele, dar tăcu mîlc. Cei doi tineri nu observară nimic. Mihelis ţinea în mîinile lui degetele subţiri ca nişte condeie ale logodnicei sale, în care lucea verigheta de aur.

— Eu mă reped puţin înăuntru să-ţi văd palatul, spuse popa şi intră în bordei ca să-i lase singuri.

— Scumpa mea Mariori, zise Mihelis cu tulburare, nu te simţi bine? Dumnezeu e mare, scumpa mea; ai încredere în el; o să te vindeci; doar n-ai nimic. Nu-ţi pierde curajul, lunile trec repede; pînă la Crăciun nu mai e mult.

— Da, făcu încet Mariori, pînă la Crăciun nu mai e mult.

Şi după o clipă de tăcere, îl întrebă:

— Te-ai certat cu tatăl tău?

— Lasă-l pe taică-miu. E o poveste tristă pentru mine, să nu mai pomenim de ea, scumpa mea Mariori. Te iubesc! Nu vreau să te pierd. Numai tu mă mai legi de pămînt, nimeni altcineva; numai tu. Să ştii.

— Şi dacă n-am să mai fiu eu, ce-ai să faci ?

Mihelis întinse braţul şi-i astupă gura cu palma.

— Taci...

Mariori avu destul timp ca să sărute palma lui Mihelis.

— Dragostea mea... murmură ea, şi în ochii mari, deznădăjduiţi se iviră lacrimile.

Părintele Grigoris reapăru în prag.

— Mariori, să nu ne-apuce noaptea pe drum. Cu voia lui Dumnezeu, să mergem.

Şi întorcîndu-se către Mihelis :

— Voiam să stau de vorbă cu tine, dragă Mihelis ; dar să lăsăm după ce-oi veni de la tîrg. Cînd ai de gînd să te întorci la taică-tu ?

— Cînd o vrea Dumnezeu, părinte, răspunse Mihelis, aplecîndu-se să-i sărute mîna.

— Dumnezeu aşteaptă uneori ca inima omului să-i facă semn, Mihelis ! rosti preotul, privindu-l cu severitate.

Ar fi vrut să-i spună mai multe, dar se stăpîni.

— Mergeţi cu bine ! le ură Mihelis. Dumnezeu să vă aibă în paza lui !

Ţinu o clipă mînuţa slabă a lui Mariori în cele două mîini ale lui.

— Scumpa mea Mariori, spuse foarte încet, numai tu...

Şi întoarse faţa, ca să-şi ascundă lacrimile. Apoi se urcă pe o stîncă înaltă şi-i privi îndelung cum se duc la vale. „Da, murmură el, inima mea e încă legată de pămînt..."

Dădu o raită pe munte, coborî puţin spre cîmpie. Începuse culesul viilor şi văzduhul răsuna de cîntecul voios al fetelor în care se trezise dorul de dragoste. Fetele tăiau ciorchinii copţi şi-i aruncau în coşuri ; mîinile lor erau mînjite de zeama de struguri, roşie ca sîngele ; în timp ce munceau, trăgeau cu ochiul la

flăcăii care cărau coşurile ; unele oftau, altele abia îşi stăpîneau neastîmpărul, şi toate cîntau cu jumătate glas, ca să-şi aline dorul.

Mihelis se opri în loc. Acum îi auzea pe flăcăii care răspundeau ca nişte cocoşi răguşiţi la cîntecele fetelor ; simţea o mîhnire sfîşietoare ce-i cuprindea inima. Asculta în fiecare an aceste cîntece de la culesul viilor, dar anul ăsta ele îi răsunau în urechi ca un bocet de jale...

În picioare, nemişcat, Mihelis simţea cum începe să-i clocotească iarăşi în piept viaţa năvalnică şi neînduplecată. Roata anotimpurilor se învîrtea fără încetare ; acum era la culesul viilor ; pe urmă o să vină rîndul măslinilor ; după aceea o să vină naşterea lui Hristos... Iar după aceea or să înflorească din nou migdalii, o să crească din nou grîul, o să vină iar vremea secerişului... Mihelis era parcă legat de o roată ; se urca şi cobora, cînd pe vreme cu soare, cînd pe ploaie. De aceeaşi roată erau legate ziua şi noaptea, care urcau şi coborau şi ele, o dată cu el. Însuşi Hristos se năştea, creştea, devenea bărbat, pornea să semene fără teamă şi-prihană cuvîntul lui Dumnezeu, era răstignit, învia, apoi cobora din nou, anul următor, din cer, şi era din nou răstignit...

Tîmplele lui Mihelis se învîrteau ca o morişcă ; ameţi. Se agăţă de o stîncă, vrînd parcă să oprească din mers roata aceea, să nu se mai învîrtească... Se prăbuşi la pămînt şi, deodată, fără să ştie de ce, izbucni în hohote de plîns.

A doua zi, duminică, bătrînul Patriarheas nu se putu scula din pat. Nu închisese ochii toată noaptea; cum apuca să aţipească o clipă, îl năpădeau coşmarurile, sîngele îi năvălea la cap, se înăbuşea. Trimisese vorbă feciorului său să vină la nunta lui Lenio, dar Mihelis îi răspunsese : „Dacă ar fi vorba de

moarte, aş veni, dar pentru o nuntă nu mă ostenesc". Bătrînul primise acest răspuns ca pe o lovitură de cuţit.

— Ce i-am făcut oare, ce i-am făcut ? murmura ca un nenorocit, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi. Numai pe el îl mai iubesc pe lumea asta. De ce mă urăşte ? Ce i-am făcut eu ?

Depăna în gînd întreaga sa viaţă ; îşi aminti de tatăl său, pe vremea cînd îmbătrînise. Veşnic înfuriat, cu gura veşnic încleştată, fără să scoată o vorbă, umbla toată ziua cu biciul în mînă şi-şi bătea argaţii şi slujnicele sau azvîrlea cu pietre în fetele care se duceau la izvor, ca să le spargă ulcioarele. Se îndopa ca un căpcăun şi bea ca un bivol. Niciodată nu ştiuse ce înseamnă boala ; începuseră să-i crească dinţi noi, spre groaza tuturor. Dar într-o bună zi, bătrînul se rostogoli de pe munte şi muri. Amintindu-şi cele ce au urmat după aceea, Patriarheas fu cuprins de groază. Cînd i se adusese vestea : „Tatăl tău s-a prăpădit !" îl apucase un rîs nervos, că tot satul rămase uluit de ferocitatea feciorului. Dar el rîse mai departe pînă se uşură ; i se părea că o stîncă ce-l apăsase pînă atunci se prăvălise deodată şi că răsufla, în sfîrşit, liber, şi nu-şi mai putea stăpîni bucuria.

Iar acum, bătrînul boier, amintindu-şi de această întîmplare, se înfioră.

„Nu cumva şi Mihelis simte că eu sînt o stîncă pentru el, care-l apasă şi nu-l lasă să răsufle ? Nu cumva totul se plăteşte în lumea aceasta ? Nu cumva şi Mihelis o să rîdă cu hohote la rîndul lui ?"

Holbă ochii, înspăimîntat.

„Cu toate astea, eu îl iubeam pe taică-miu... Dar şi Mihelis mă iubeşte pe mine... Atunci ? Zău dacă pricep ceva ! Să fie oare scris ca feciorul să urască şi pînă la sfîrşit să se scîrbească de omul care i-a dat viaţă ? De ce ? Iată ce nu pot să pricep !"

Bătrînul Patriarheas era frămîntat de aceste gînduri şi ofta ; se răsucea în pat, cînd pe o parte, cînd pe alta, făcînd să se zdruncine toată odaia. Abia către seară, cînd afară se deschiseră porţile şi începură să vină oaspeţii, cînd sosi şi părintele Grigoris şi cînd auzi cîntările bisericeşti, se sculă, se spălă, se îmbrăcă gemînd, se găti cu multă grijă, îşi căni cu mult dichis mustaţa şi sprîncenele, îşi stropi părul cu apă de flori şi coborî să-şi cunune fiica şi argatul.

Mirii străluceau de spălaţi şi curaţi ce erau, în veşmintele lor de sărbătoare ; erau puţin năduşiţi şi răspîndeau un miros înţepător, ca nişte cai ce ies din mare. Uitîndu-te la ei, îţi venea să zici că, dacă aceste două trupuri ar rămîne numai ele singure pe lume, lumea s-ar umple repede, din nou, de oameni.

Bătrînul boier se duse şi se aşeză alături de miri ; era naşul lor şi trebuia să le schimbe cununiile. Părintele Grigoris începuse să cînte, dascălul legăna ritmic cădelniţa de argint, oaspeţii stăteau de jur împrejur şi priveau cu admiraţie ceremonia, două fetiţe aşteptau cu două tăvi pline de cofeturi.

Părintele Grigoris se grăbea să termine mai repede ; nu era în apele lui astăzi ; gîndul îi zbura la fiică-sa ; chiar în dimineaţa aceea o cercetaseră doctorii şi dăduseră din cap. Cînta repede, mîncînd cuvintele pe jumătate. Mireasa şi mirele erau de asemenea nerăbdători să rămînă singuri ; nu se dumereau de fel la ce era nevoie de toate acestea pentru ceea ce aveau să facă ei pe urmă. Bătrînul Patriarheas era şi el nerăbdător să se termine totul mai iute, deoarece simţea că i se înmoaie genunchii ; dar strîngea din dinţi, se ţinea tare, să nu se facă de ruşine.

— Prieteni, vorbi el la sfîrşitul ceremoniei, Lenio şi Nicolios fac astăzi nunta. Fiţi bineveniţi în casa mea ! Mîncaţi şi beţi, petreceţi pe-ndelete ! Am tăiat miei ca s-ajungă la toată lumea, iar vin, slavă Domnu-

lui, avem din belşug. A început culesul viilor, o să umplem din nou butoaiele pînă la cep. Aşa că beţi cît poate să încapă în burţile voastre !

Apoi se întoarse către noua pereche şi-i ură :

— Să trăiţi fericiţi, copiii mei, să-mbătrîniţi, să faceţi copii, să apucaţi nepoţi ! Creşteţi şi vă-nmulţiţi, ca să nu se stingă neamul omenesc ! Să nu lăsăm moartea să ne-o ia înainte ! Ea seceră, noi semănăm ; să vedem care-o să fie mai tare. Mă auzi, Nicolios ? Foloseşte bine sămînţa ; seamănă cît poţi mai mult ! Eu, prieteni, să mă iertaţi, mă duc sus să mă culc, că nu mă simt tocmai bine. Dar voi vedeţi-vă de treabă ! Mîncaţi şi beţi ; vreau ca nunta asta să rămînă de pomină. Petreceţi pînă la ziuă ! Şi voi, fetişcanelor, şi voi, flăcăilor, cărora nu v-a mijit încă mustaţa, să vă jucăm şi vouă la nuntă, şi cît mai repede ! Iar eu aş vrea să fiu atunci un flăcăiandru fără mustaţă şi să vă car vinul cu ciurul !

Toţi cei de faţă pufniră în rîs. Boierul ridică mîna dreaptă şi salută asistenţa ; o fată alergă să-i deschidă uşa, dar el se opri în prag, se întoarse către părintele Grigoris, care îşi împăturea tăcut patrafirul şi-şi strîngea lucrurile sfinte, şi-i spuse :

— Taică părinte, după ce iei o gustărică, te rog să pofteşti pînă sus, c-avem de vorbit ceva.

Dar popa se ridică numaidecît şi-l urmă.

— Vin chiar acum cu domnia-ta, boierule, răspunse el. Domnul fie cu voi, fiii mei ! Iar vouă, tinerilor însurăţei, vă spun bune şi cinstite cununii !

Cei doi bătrîni fruntaşi plecară. Oamenii răsuflară uşuraţi, simţindu-se la largul lor, şi se puseră pe mîncare şi pe băutură.

Cei doi capi ai satului se urcară în odaie şi se încuiară pe dinăuntru. Jos, petrecerea era în toi ; carnea şi vinul date pe gît se transformau în cîntece, în jocuri, în rîsete şi în chiote şăgalnice. Dar sus, cei doi

bătrîni nici vorbă să le audă ; ei erau adînciţi în grijile lor apăsătoare.

Bătrînul Patriarheas, întins în patul lui, îşi dădu drumul la gură. Vorbea despre bolşevici. În închipuirea lui, aceştia erau nişte fiinţe fabuloase, cu trupuri corcite : jumătate oameni, de la brîu în sus, jumătate lighioane. Se revărsau de undeva, din nord, aveau potcoave la picioare, încît pietrele aruncau scîntei pe unde călcau, iar satele luau foc în urma lor. Manolios gonea în fruntea hoardei ; se făcuse şi el jumătate fiară, jumătate om, şi arunca văpăi pe gură şi pe nări, iar cu braţul întins înainte arăta spre satul Licovrisi.

— Şi popa Fotis, apostatul, e cu el, spuse părintele Grigoris. Ăla-i capul bandei !

— Nu numai popa Fotis, părinte dragă, ci toţi zdrenţăroşii de pe Sarachina. Toată Sarachina s-a pus în mişcare şi a pornit să dea năvală asupra satului nostru. Bine ai spus domnia-ta o dată : s-au ridicat picioarele să înfrunte capul... De-aia voiam, părinte, să te văd şi să chibzuim împreună, să vedem ce măsuri putem lua, ca să facem ordine.

Părintele Grigoris asculta ce asculta, şi din cînd în cînd începea să fiarbă de furie ; dar numaidecît gîndul îi zbura din nou la Mariori ; atunci ochii i se tulburau, urechile îi vîjîiau şi nu mai auzea nimic.

Se sfătuiră aşa pînă la miezul nopţii. În cele din urmă, obosiră amîndoi ; se săturară unul de celălalt şi începură să se privească cu ură. „De i-ar putrezi limba în gură, să tacă o dată !" îşi spunea în sinea lui popa Grigoris. „N-are de gînd să se mai care odată ? se întreba celălalt. Sînt mort de oboseală, şi taurul de popă nici gînd să plece !"

Părintele Grigoris îşi aduse aminte de Mariori. O lăsase la spital, într-o cămăruţă în care te înăbuşeai, cu o ferestruică îngustă ce dădea într-o curte. „Trebuie să stea cîtva timp aici", spuseseră medicii. „Sînt motive

de temere ?" întrebase preotul, cu glas tremurînd. „Sînt şi motive de temere, sînt şi motive de nădejde, părinţele dragă ; o să vedem. În sîngele fiicei dumitale se dă o luptă între două puteri, o să vedem care va birui." „Spuneţi-mi tot adevărul", îi rugase preotul stăruitor şi călduros. „Ţi l-am spus, părinţele ; mai treci pe aici peste o lună." „O să mă rog lui Dumnezeu pentru ea.", spusese preotul. „Fă tot ce crede de cuviinţă cuvioşia-ta ; noi aici o să facem tot ce ne-o sta în puteri. Mergi sănătos şi să dea Dumnezeu să fie bine." Se grăbeau să scape de el, fiindcă mai aveau şi alţi bolnavi de îngrijit.

Popa se ridică deodată şi-i întinse mîna lui Patriarheas.

— Noapte bună, boierule ! spuse el oftînd. O să mai vorbim mîine.

— Nu mai stai, părinte ? De ce eşti aşa grăbit ? Iartă-mă, am uitat să te întreb de Mariori ; ce-au spus doctorii ?

— Se pare că n-are nimic ; e fată tînără, tînjeşte şi ea, de ! S-ar zice că trebuie să se mărite cît mai repede.

Şi ca să schimbe vorba, întrebă :

— Dar Mihelis ce mai face ? Sînt tare îngrijorat din pricina lui, boierule.

— Nu te îngrijora, părinte, răspunse bătrînul cu oţărîre. E tînăr, are şi el toanele lui ; o să-i treacă. Să ne descotorosim de Manolios şi totul se îndreaptă... Noapte bună, părinte !

— Şi dintr-o mişcare se întoarse cu faţa la perete. Îl auzi pe popă cum coboară scara de afară cu paşi grei.

— Ţapul de popă ! murmură el. Auzi colo, cică-i îngrijorat ! Eu, mă, eu sînt îngrijorat din pricina fiicei tale, Mariori ! Dacă-i vorba ca feciorul meu să se însoare cu o ofticoasă şi să-mi molipsească neamul, apăi mai bine să-ţi moară podoaba de fată şi să scăpăm.

Mi-e milă de ea, sărmana ; numai Dumnezeu ştie cît mi-e de milă, dar mai bine să moară !

În timp ce fruntaşii din Licovrisi chibzuiau cum să se descotorosească de Manolios, acesta, împreună cu părintele Fotis, se străduia să găsească un mijloc ca băjenarii din Sarachina să poată ieşi din iarna ce bătea la uşă şi să nu moară de frig şi de foame.

— Numai munca ne poate scăpa, spunea părintele Fotis. Numai munca şi iubirea.

Îi strînseră pe toţi bărbaţii şi femeile care erau în stare să muncească şi-i împărţiră în mai multe grupuri separate, cu caracter de frăţii ; în fruntea fiecărei frăţii puseră cîte un conducător, primul frate sau prima soră, şi-i trimiseră prin satele din împrejurimi să se angajeze cu simbrie şi să lucreze pe la oameni. Pe Sarachina nu mai rămîneau decît bătrînii şi bătrînele, ca să aibă grijă de copii.

— Binecuvîntarea lui Dumnezeu fie cu voi, fiii mei ! le spuse părintele Fotis, petrecîndu-i o bucată de drum. Munciţi, strîngeţi tot ce puteţi : grîu, untdelemn, vin, îmbrăcăminte ; să aveţi mereu gîndul numai la noua noastră aşezare. Uitaţi-vă la albine : ele îşi părăsesc stupul şi se împrăştie prin munţi şi pe cîmpii ca să adune hrană, apoi se întorc, încărcate cu miere, în chilioarele lor de ceară, unde şi-au lăsat urmaşii. Tot aşa să faceţi şi voi, fiii mei. Haide, duceţi-vă, şi binecuvîntarea lui Dumnezeu fie cu voi !

Adesea, se ducea cu ei şi Manolios, le vorbea pe drum, îi îmbărbăta, le spunea ce sate sînt primprejur, ce nevoi au oamenii de pe acolo, la ce porţi să bată. După ce le găsea de lucru, se întorcea din nou la Sarachina. Aici îl ajuta pe părintele Fotis să strîngă laolaltă toţi copiii şi, slujindu-se de tăbliţele pe care le primiseră de la Hagi Nicolis, învăţătorul, îi învăţau alfabetul.

Iar cînd se lăsa noaptea, se aşezau amîndoi pe piatra din faţa schitului şi stăteau de voabă pînă tîrziu.

— Chiar şi în cea mai mică pietricică, îi spuse într-o seară părintele Fotis, chiar şi în cea mai umilă floare, chiar şi în cel mai întunecat suflet, Dumnezeu sălăşluieşte viu şi întreg, dragul meu Manolios. Să facem tot ce ne stă în putinţă ca acest mic sătuc al nostru, acest stup al nostru să strălucească de lumina dumnezeirii prin hărnicie, prăsilă şi iubire. Sătucul nostru să fie aşa cum am vrea să vedem că e lumea întreagă ! Căci, s-o ştii, chiar şi în cel mai îndepărtat pustiu, o faptă bună îşi are răspunsul ei în lumea întreagă.

Manolios ridică ochii şi se uită la părintele Fotis ; i se părea că faţa lui slabă, străvezie, strălucea în întuneric, şi că mîinile lui, aşa cum le ţinea întinse spre cer, se mişcau prin aer ca nişte flăcări.

— Şi fiecărui om, adăugă Manolios cu însufleţire, îi stă în putinţă să scape de nevoi o lume întreagă. De multe ori stau şi mă gîndesc la asta, părinte, şi mă cuprind fiorii. Care va să zică, avem noi o răspundere atît de mare ? Şi ce trebuie să facem înainte de a muri ? Care-i drumul ce trebuie să-l urmăm ?

Tăcu. Se făcuse noapte de-a binelea ; bătrînele aprinseseră focurile în vetre şi pregăteau cina, iar copiii stăteau pe vine în jurul lor şi aşteptau, flămînzi.

Manolios întinse braţul şi atinse uşor genunchiul părintelui Fotis, care, cufundat în gîndurile sale, nu-i răspunsese la întrebări.

— Cum trebuie să-l iubim pe Dumnezeu, părinte ? întrebă din nou Manolios.

— Iubindu-i pe oameni, fiule.

— Şi cum trebuie să-i iubim pe oameni ?

— Străduindu-ne să-i aducem pe calea cea bună.

— Şi care-i calea cea bună ?

— Aceea care urcă.

XIV

A doua zi, către amiază, aga se întoarse de la Smirna. Nu venea singur. În urma lui, călare pe un căluţ murg, aducea un alt turculeţ. Acesta era ursuz, năbădăios, plin de o sălbatică vigoare bărbătească. Nu mesteca sacîz de Hios, ci era veşnic flămînd şi însetat, astfel că bea şi mînca într-una. Nu cînta *Lumea e un vis*, ci zbiera, înjura, avea tot felul de toane şi-i dădea porunci agăi, care, amorezat de el, îl mîngîia din ochi şi-i făcea toate hatîrurile. Numele lui era Ibrahim, dar aga îi spunea Braimachi. Avea cincisprezece ani şi deasupra buzelor arcuite abia îi dăduseră tuleiele.

Aga îl descoperise într-un cartier rău famat, unde fiecare casă avea atîrnat în faţa porţii un felinar mic, roşu. Stătea lîngă un coş din care vindea, una peste alta, seminţe de dovleac, prezervative englezeşti, crabi prăjiţi şi iasomie. Către seară, în acea străduţă îngustă se revărsau din toate mahalalele şiruri de bărbaţi, tineri şi bătrîni, ovrei, musulmani, creştini, care veneau aici să se desfete o clipă şi să uite necazurile de peste zi. Femeile îi adulmecau din pragul uşilor, peste măsură de sulemenite, pe jumătate dezbrăcate, aruncîndu-le ocheade provocatoare.

Aga îl văzu pe micul Ibrahim şi-i plăcu. Se apropie de el, îi făcu propuneri, se tocmiră, şi pînă la urmă căzură la învoială. Îi cumpără un căluţ murg pentru călărie ; îi mai cumpără apoi un costum nou-nouţ din postav scump, un ceas de argint cu lănţişor, o sticluţă de mosc şi un săculeţ de cuişoare şi flori de scorţişoară. Îl duse la hamam, îl spălă şi-i turnă în apa în care se îmbăia ulei parfumat. Pe urmă, îl duse la bărbier, îi tunse părul şi-i turnă pe cap apă de levănţică. După aceea îl dădu pe mîna unui vechi prieten de al lui, un hoge bun de ştreang şi de ţeapă, să-l înveţe cîteva ţachismete de înaltă artă.

După ce micul Ibrahim fu îmbăiat astfel, parfumat cu mosc şi instruit bine, aga îl luă în primire şi-l aduse în beilicul lui.

Marta întîmpină noua pereche bombănind ; dar cînd îl cercetă mai îndeaproape pe noul oaspete, rînji a mulţumire : „Corcitura asta o să sugă toată vlaga din agă..."

— Ce mai e nou pe aici, Marta ? întrebă aga descălecînd în mijlocul curţii. A mai murit cineva în sat, s-a mai căsătorit cineva ? Cum au mers secerişul şi culesul viilor ? Cioclovina de Patriarheas şi ţapul de popa Grigoris mai sînt încă în viaţă ? Grecii s-au încăierat, şi-au scos ochii ? Bre, bre, mi se pare că au trecut ani de zile de cînd am plecat !

Apoi se întoarse către Braimachi şi-i explică :

— Dînsa-i baba Marta, sclava noastră ; femeie cumsecade, gospodină bună, ştie să tacă, cinstită... Puţin cocoşată, dar o să te obişnuieşti. Fă din ea tot ce vrei ; poţi s-o omori, s-o încaleci ; e a ta.

Braimachi îşi încreţi gura arcuită, dădu un dupac în cocoaşa bătrînei şi se prăpădea de rîs.

— Ce să fac cu ea ? E o cămilă ; ţi-o las ploçon !

Şi intră în casă spre a se instala în noua lui locuinţă.

— Nu te supăra pe el, Marta, spuse aga. E încă un mînz neîmblînzit ; dă din picior şi muşcă. Nu-i spune nimic ; şi eu fac la fel. Răbdare, Marta, şi-o să-l dăm noi pe brazdă.

Braimachi, după ce dădu o raită prin casă, apăru iar în curte.

— Sînt ceva femei frumoase în satul ăsta al tău ? îl întrebă pe agă. Într-o zi să le pui să joace, ca să le văd şi să-mi aleg una.

Aga sări ca ars.

— A, nu ! Toate ca toate, dar asta nu ! Aici sînt numai greci ; nu vreau să am belele. Cată-ţi de-ale tale !

— Ba să mi le caute ele ! i-o întoarse cu neruşinare mînzul, şi izbucni în rîs. Hei tu, babă cocoşată, pune masa să mîncăm ; mi-e foame !

Aga oftă. Îşi aduse aminte de micul lui Iusuf ; avea şi el gură, dar nu scotea o vorbuliţă ; îi spuneai : „Cîntă", şi cînta ; îi spuneai : „Aprinde-mi ciubucul", şi-l aprindea ; „Vino să ne culcăm", şi venea... Ăsta-i un drac împeliţat ; dar, ce să-i faci, e gingirliu, pehlivanul !

— Bine, dragul meu Braimachi, spuse aga. Totul o să se facă ; iavaş-iavaş... Haide, Marta, du-te şi taie repede o găină.

O oră mai tîrziu, aga şi băieţandrul, după ce mîncară şi băură bine, se încuiară în odaie, întorcînd cheia de două ori în broască. Nu se ştie ce s-a petrecut acolo, între cei patru pereţi ; destul că spre seară, aga ieşi din odaie mulţumit, pocîltit, cu ochii traşi în fundul capului, şi-o strigă pe Marta :

— Du-te, bre, de-i spune lui Patriarheas să poftească pînă aici. Vreau să-i vorbesc. Braimachi ţine morţiş să vadă femeile cum joacă ; se poate să nu-i facem hatîrul ? Hai, pune-ţi basmaua pe cap şi mînă !

Marta găsi casa boierească a lui Patriarheas cu susul în jos. Pe uşa ce da în curte intrau şi ieşeau cîinii, slujnicele strîngeau resturile de mîncare, spălau farfuriile, ştergeau mesele, curăţau odăile... Lenio şi mirele plecaseră, se duseseră să ia în stăpînire stîna lui Manolios ; casa boierească intrase pe mîinile babei Madalenia, care supraveghea şi dădea sfaturi şi ordine în dreapta şi-n stînga. Făcuse rost de o traistă şi vîra în ea tot ce-i cădea în mînă, lucrînd şi pe faţă şi pe furiş. Din cînd în cînd, urca scara mare de piatră şi se ducea să vadă cum se mai simte stăpînul.

Bătrînul boier nu se simţea de loc bine în ziua aceea. Se trezise din somn pe jumătate înţepenit ; nu-şi putea mişca nici braţul drept, nici piciorul drept, iar gura îi rămăsese strîmbă.

— Nu-i nimic, îi spunea baba Madalenia. Nu-i nimic, nu-ţi face sînge rău, boierule. Am să te trag puţin şi-o să-ţi treacă ; e o răceală...

Dar bătrînul stătea cu privirile pironite la fereastra din faţa lui, şi pe la colţurile gurii îi curgeau şiroaie de bale.

Baba Madalenia, de cum o zări pe bătrîna Marta că trece pragul, alergă înaintea ei, oprind-o să intre în casă. Nu putea s-o sufere şi era geloasă pe ea.

— Ce drum te-aduce încoace, Marta ? S-a abătut iar vreo nenorocire asupra satului nostru ? S-a întors aga ? Vorbeşte, fă, nu mă lăsa să crăp !

— Ai puţină răbdare ! Lasă-mă întîi să răsuflu, vrăjitoareo ! Vreau să-l văd pe boier ; trebuie să-l văd cu orice chip.

— N-o să-l vezi ! Nu, îţi spun, nu mai stărui degeaba, n-o să-l vezi. E bolnav rău de tot ; nici nu poate să se mai mişte ; a trimis vorbă feciorului său să vină acasă ; l-a lovit damblaua ; abia mai vorbeşte, bolboroseşte, îi curg balele. N-o să-l vezi !

— Lasă-mă, baccea afurisită, să-l văd cu ochii mei ; altfel aga n-o să mă creadă !

— Nu te las !

— Ba o să mă laşi !

Se încăierară. Slujnicele alergară şi le despărţiră. Cocoşata făcu ce făcu şi se agăţă de balustradă, urcă scara repede-repede, ghemuindu-se, lăbărţîndu-se, ca un păianjen care îşi deapănă pînza. Deschise uşa de la odaie, se strecură înăuntru ; bătrînul boier întoarse ochii, o văzu, dar nu se mişcă.

— Boierule, spuse bătrînica, eu sînt Marta. Aga îţi trimite multe bineţe şi zice să pofteşti pînă la dînsul ; vrea să-ţi vorbească.

Bătrînul întoarse capul ; buzele i se mişcară, bolborosi ceva. Marta se apropie de pat, dar tocmai atunci baba Madalenia intră furioasă, o îmbrînci la o parte şi se plecă spre bătrîn.

— Ai spus ceva, boierule ?

Bătrînul îşi mişcă din nou buzele strîmbe şi baba Madalenia se întoarse către cocoşată.

— Zice să te duci dracului ! Asta a spus.

Dar bătrînica stărui :

— Ce răspuns să-i duc agăi, boierule ?

Bătrînul mai mişcă o dată din buze, după care Madalenia se întoarse din nou :

— Spune-i să se ducă dracului şi el. Asta-i răspunsul.

Cocoşata dădu din cap ; se apropie şi se aplecă spre bolnav.

— Boierule, îi şopti ea, aga a pus gînd rău satului. A adus de la Smirna altă unealtă a Satanei, care-o să ne ardă de vii pe toţi. Neruşinatul, cică vrea să se adune toate fetele în piaţă, la platan, şi să joace sub ochii lui, ca să aleagă... Ceasul rău a făcut să te îmbolnăveşti tocmai acum, boierule !

Bătrînul își bulbucă ochii și se aprinse la față. Își adună toate puterile și strigă :

— Niciodată !

Și căzu istovit pe pernă.

— O să-l ucizi, cocoșată blestemată ; du-te dracului de-aici ! piui baba Madalenia.

O înhăță pe Marta de cocoașă și o zvîrli pe ușă afară. Apoi se întoarse la patul bătrînului și începu să-l tragă cu ulei de camfor ; bolnavul se mai ușură puțin și deschise ochii.

— Trimite vorbă părintelui Grigoris să vină să mă vadă, spuse el și închise din nou ochii.

Tocmai atunci se deschise ușa și intră Mihelis.

— Ieși afară de-aici, hîrcă ! strigă el către babă și se repezi la pat.

Madalenia își strînse toate leacurile ei băbești și dispăru pe ușă.

Mihelis, nemișcat, se uita la tatăl său ; ochii i se umplură de lacrimi. Fața bătrînului, acoperită de bale, avea o paloare de mort ; gușa-i în straturi se golise și se întindea fleșcăită pe gît ; gura îi era strîmbată în partea dreaptă și buzele îi atîrnau în jos.

Bătrînul deschise ochii, îl văzu pe feciorul său și zîmbi.

— Tu ești ? Ai venit ? mormăi el, întinzîndu-i mîna stîngă.

Mihelis se aplecă și o sărută. Bătrînul își fixă ochii la feciorul lui, îl privi adînc, cu deznădejde, de parcă își lua adio de la dînsul.

— Rămîi cu bine, rosti încet, abia auzindu-se.

Apoi își adună toate puterile ce-i mai rămăseseră și se strădui să spună cît mai limpede cu putință :

— Fătul meu, eu mă duc. Mă ridic de la masă, îmi împăturez șervetul, am terminat... Dacă s-a întîmplat să-ți spun vreodată vreun cuvînt aspru, iartă-mă ; orice tată își iubește fiul, și adesea iubirea nu știe ce spune. Numai un singur lucru te rog...

— Spune, tată.

— Mariori...

Tăcu. Sudoarea îi brobonă fruntea ; feciorul se aplecă, luă batista și-i șterse fața.

— Mariori are, mi se pare, o boală rea ; dacă e așa cum cred eu, să n-o iei de nevastă ; o să ne molipsească sîngele... Auzi ?

— Aud, tată.

— O să faci așa cum îți spun ?

Mihelis tăcea.

— E singura mea dorință. O să mi-o împlinești ? Spune da, ca să mor liniștit.

Se scurseră cîteva secunde ; bătrînul își privea feciorul cu neliniște.

— Da... murmură în cele din urmă Mihelis.

Bătrînul închise ochii.

— Numai atît îți cer, murmură el. Nimic altceva !

Mihelis se duse la fereastră, privi afară. Se însera. Țăranii se întorceau obosiți de la culesul viilor ; cîteva fetișcane trecură pe drum, ciripind, cu ulcioarele pe umeri ; moș Ladas străbătu ulița gîrbovit, desculț, cu mîinile mînjite de must ; își culegea și el via.

Patriarheas se mișcă în patul lui și oftă ; Mihelis se întoarse spre el ; bătrînul îi făcu semn să se apropie.

— Să nu pleci, îi spuse. Stai aici.

— Nu plec ; dormi, tată...

Undeva, departe, înspre puțul sfîntului Vasile, se auzi un glas de fată cîntînd un cîntec de dragoste, tărăgănat, tînguitor, încărcat de tristețe, de parcă niciodată un bărbat și o femeie nu se uniseră pînă atunci, de parcă niciodată o pereche omenească nu se săturase de îmbrățișări ; glasul fetei era plin de jale și de dor. Mihelis își aminti de logodnica lui și-i venea să scoată

un chiot din adîncul pieptului spre a-l uni cu cîntecul îndepărtat al fetei aceleia.

Pe neaşteptate, jos, la intrarea în curte, zări statura de mitropolit şi barba albă, despicată în două a părintelui Grigoris. Străbătu odaia în vîrful picioarelor, spre a nu-l trezi pe bătrîn, deschise uşa şi-l aşteptă pe preot în capul scării.

— Ce-au spus doctorii, părinte ? întrebă Mihelis cu îngrijorare, după ce popa urcă scara cu pas încet, solemn.

— N-are nimic, fiul meu ; după o lună o să fie de nerecunoscut, ai să vezi !

Şi îşi furişă privirea în odaie prin uşa deschisă.

— Pare-se că-i bolnav ; mi-a trimis vorbă să vin.

— Nu se simte bine, părinte. Intră înăuntru... Încet, să nu-l trezim.

Dar bătrînul nu dormea ; auzise glasuri în jurul lui şi deschise ochii.

— Bine ai venit, taică părinte, murmură el.

— Ce-ai păţit, boierule ? Nu-i nimic ; curaj !

— Nu-i nimic, părinte, ai dreptate ; o să mor. Stai jos, vreau să-ţi vorbesc. Apropie-te şi tu, Mihelis.

Şi bolborosind, stîlcind şi mîncînd cuvintele, începu să le spună că aga i-a trimis vorbă să se ducă numaidecît la el, sub motiv că noul Iusufachi vrea să pună toate fetele din sat să joace în faţa lui ca să aleagă una.

— Niciodată ! strigă părintele Grigoris, sărind în sus. Mai degrabă să moară toate !

— Mai degrabă să murim cu toţii ! întări Mihelis, nu mai puţin înfuriat.

— Faceţi-vă datoria, spuse muribundul. Eu n-am să mai fiu cu voi ; în locul meu o să rămînă Mihelis.

Închise ochii, istovit ; întinse mîna spre părintele Grigoris.

— Vino deseară să mă împărtăşeşti.

Popa se îndreptă spre uşă ; Mihelis îl urmă.

— Nu-l părăsi, stai lîngă el, dragă Mihelis. Nu se simte bine. Domnul să-l aibă în paza lui !

Pregetă o clipă, apoi spuse :

— O să mă duc chiar acum să-l văd pe agă şi o să-i vorbesc. Să ne ferească Dumnezeu de-aşa ruşine !

Mihelis se întoarse înăuntru şi se aşeză lîngă bătrînul său tată. Contempla, cu privirile aţintite asupra lui, chipul îmbătrînit, cu buzele strîmbate, cu obrajii fleşcăiţi, cu părul alb năclăit de sudoare.

„Ăsta a fost tatăl meu, gîndea el, ăsta a fost tatăl meu... Iată ce a mai rămas din falnicul boier Patriarheas, care în tinereţea lui era frumos ca sfîntul Gheorghe, care chiar cînd mergea pe jos părea semeţ ca un cavaler în şa, care a mîncat cele mai bune bucate şi a băut cele mai alese băuturi, care s-a culcat cu slujnice şi cu nevestele altora, care a ispitit două călugăriţe şi o stareţă şi a umplut casele oamenilor cu fete şi băieţi din flori..."

Ceasurile treceau încet ; satul adormise. Popa veni o clipă, îl spovedi în grabă pe bătrînul boier, îi iertă păcatele, îl împărtăşi, pe urmă Mihelis rămase din nou singur lîngă trupul greu şi amorţit care fusese cîndva tatăl lui... Stătu de veghe toată noaptea. Spre revărsatul zorilor, un cîine din vecini începu să urle. Mihelis se ridică, se apropie de fereastră ; la răsărit cerul începuse să se învăpăieze ; copacii, păsările şi apele dormeau încă ; dăinuia o linişte adîncă, pe care n-o tulbura decît urletul sinistru al javrei.

Bătrînul Patriarheas auzi urletul cîinelui, deschise ochii şi văzu un arhanghel cu aripile negre plutind deasupra patului său ; scoase un ţipăt şi-şi dete deodată sufletul, fără să mai încerce nici o împotrivire.

Uşa se dădu de perete şi părintele Grigoris apăru în prag. Se apropie de pat, puse mîna pe inima bătrînului boier : nu mai bătea. Atunci popa se întoarse mînios către Mihelis.

— Tu l-ai omorît! îi spuse cu glas înăbuşit. Tu!
Mihelis înălţă capul, îl privi pe popă în albul ochilor, dar nu rosti nici o vorbă.

Unul din stîlpii care susţineau satul Licovrisi pe acest pămînt se prăbuşi. Tot satul se cutremură cînd se zvoni din poartă în poartă: „Bătrînul Patriarheas a murit!" Chiar şi aga, care abia se trezise şi şedea în ceardac cu ochii pe jumătate închişi, gîndindu-se la tot ce văzuse şi făcuse peste noapte, chiar şi el tresări, cuprins de un fior, cînd bătrîna Marta îi aduse neagra veste.

— Cum, a murit?! S-a dărîmat aşadar turnul? A rămas satul şontorog? Bre, trebuie să fi dormit adînc, de n-am auzit nimic!

— Toţi cîinii din sat au urlat, agă, toată noaptea, îi spuse bătrînica. Eu am priceput din capul locului şi mi-am zis: pesemne că Arhanghelul a intrat în sat ca să ia vreun suflet şi cîinii l-au simţit şi s-au speriat.

— Era un om de ispravă, zise aga, sorbindu-şi cafeaua. Era unul din aceia care se duc drept în rai: mîncău, puţin chefliu, petrecăreţ... Dar, săracul, n-a avut noroc să fie musulman: ar fi intrat în raiul nostru, unde ar fi găsit munţi de pilaf, băieţandri ca micul Iusuf şi cadîne, pe alese. Acolo, bre Patriarheas, acolo trebuia să te strecori tu; dar acum e prea tîrziu!

Lîngă el apăru Braimachi, cu părul ciufulit, mahmur, cu pieptul dezgolit; o aluniţă îi strălucea la rădăcina gîtului. Gîndurile agăi apucară alte căi; întinse braţul, mîngîie părul vîlvoi, obrajii băieţandrului, apoi aluniţa de pe gît şi ochii îi sticliră.

— Cînd au să joace femeile? făcu turculeţul pli[illegible]tisit, apucînd cu dispreţ mîna agăi şi azvîrlind-[illegible] cît colo.

— Nu te grăbi, rogu-te; o să-ţi fac hatîrul, dar nu vreau să dau foc satului aşa, netam-nesam... Aseară a venit hogele lor şi mi-a spus: „Cruţă-ne de asemenea ruşine, iubite agă! O să dai foc satului. Mai ai răbdare, şi-o să găsim noi un mijloc..." Aşadar, mai ai puţină răbdare, scumpul meu Braimachi; o să fie într-o zi un bîlci, şi-atunci ele au să joace singure, fără să le zorim, şi-o să le vezi...

Dar pe măsură ce vorbea, aga se înfierbînta.

— Şi, la urma-urmei, strigă el furios, să fim înţeleşi: nu te-am adus aici ca să te-nsor!

Între timp, uşa cea mare de la casa boierească a lui Patriarheas fusese larg deschisă; mortul fusese coborît în mijlocul curţii şi oamenii din sat intrau pe rînd să-şi ia rămas bun de la el. Toate cusururile răposatului fură date uitării; lumea nu-şi mai amintea decît de calităţile lui şi toţi se întreceau în a i le lăuda; pînă şi Panaiotaros, cînd veni să-l sărute pe mort, nu putu să-şi ascundă o lacrimă: „Iartă-mă, şi Dumnezeu să te ierte", murmură el, punîndu-şi buzele groase pe fruntea rece a răposatului. Venise şi bătrînul Ladas să-i dea ultimul sărut; cercetă cu ochii săi iscoditori ograda boierească; prin gînd i se perindară într-un cortegiu bogat viile, ogoarele, măslinii, grădinile mortului şi oftă: „Păcat de atîta avere! Mihelis are s-o dea repede de istov. Trebuie să fiu cu ochii-n patru... Nu mi-e teamă decît de popă!"

Baba Madalenia vru să înceapă un bocet; îşi trase basmaua neagră de pe cap şi-şi despleti părul, dar Mihelis întinse braţul şi o dădu deoparte:

— Să nu aud nici un ţipăt! spuse el.

La marginea gropii, săpată proaspăt, învăţătorul rosti o cuvîntare. Drept început, o porni de la Grecia antică, de la Miltiade, Temistocle şi războaiele medice; apoi trecu la Alexandru cel Mare şi la vremea lui Hristos, făcu istoricul Imperiului bizantin, stărui mult cînd aduse vorba despre sfînta Sofia şi despre

împăratul Vasile Bulgaroctonul ; în sfîrşit, foarte emoţionat şi leoarcă de sudoare, ajunse la căderea Constantinopolului. La acest punct, izbucni în hohote de plîns... Şi tot poporul vui ca o furtună, cînd îl auzi că strigă într-un delir frenetic : „Din nou, după ani, după secole, el o să fie din nou al nostru !" Răsuflă o clipă, îşi şterse sudoarea de pe faţă şi, luîndu-şi avînt, trecu repede peste anii de robie şi se opri la revoluţia naţională din 1821. De aici, un salt îndrăzneţ îl readuse pe marginea gropii deschise de la picioarele lui, la boierul Patriarheas.

Obosit de lunga incursiune prin istorie şi veacuri, făcu o pauză să răsufle din nou şi să-şi şteargă ochelarii mici, care se aburiseră de sudoare ; apoi îşi adună toate puterile şi începu să-l laude pe răposat.

— Regretatul Gheorghios Patriarheas, strigă el, a fost un strănepot neaoş al grecilor antici ; a fost un nepot neaoş al marelui imperiu bizantin ; a fost un fiu neoaş al eroilor din 1821. Acest boier evghenicos năzuia spre împlinirea misiunii veşnice a neamului nostru grecesc : lupta omului pentru libertate ! În ceasurile de primejdie era cel dintîi care făcea din pieptul său pavăză împotriva gloanţelor duşmanului, fiind totdeauna gata să-şi jertfească viaţa. Asemenea lui Alexandru cel Mare, Gheorghios Patriarheas păstra nestinsă făclia gîndirii, aici, în străfundurile Asiei, şi nu lăsa barbarii să înăbuşe lumina elenismului. Moartea lui Gheorghios Patriarheas ar fi pentru neamul nostru o catastrofă naţională dacă n-ar lăsa în urma lui un fiu vrednic de el, Mihelis, care va continua tradiţia eroică a gloriosului său părinte...

Toţi sătenii crezură pentru un moment cele ce spunea învăţătorul ; văzură, pentru întîia oară, ce mare erou le era dat să piardă, şi începură să plîngă. Mihelis, nemişcat pe marginea mormîntului, privea sicriul care era coborît în pămînt ; nu se gîndea decît la un singur

lucru — la vorbele acuzatoare ale popii : „Tu l-ai omorît ; tu..." Ianacos şi Costantis îl luară fiecare de cîte un braţ şi-l conduseră în tăcere acasă, la gospodăria rămasă orfană. Dar în urechile lui Mihelis răsunau tot timpul vorbele acelea cumplite : „Tu l-ai omorît ; tu..." şi nu era în stare să rostească un cuvînt.

Cînd ajunseră acasă şi închiseră poarta în urma lor, Mihelis se duse şi se prăbuşi în mijlocul curţii, acolo unde fuseseră depuse dimineaţa rămăşiţele pămînteşti ale tatălui său. Se plecă, sărută ţărîna ogrăzii, apoi se ridică deodată într-un salt uşor, stăpînit de o bucurie nemărturisită, ce pornea din fibrele cele mai adînci ale fiinţei lui, de la rădăcina măruntaielor sale. O chemă pe baba Madalenia.

— Fă-ne trei cafele, porunci el. Taie cocoşul alb şi pregăteşte-ne masa ; repede !

Cei doi prieteni îl priveau îngrijoraţi şi uluiţi. Mihelis avea ochii plini de lacrimi, dar vocea îi era hotărîtă şi voioasă. Străbătu în goană toată casa, din hrubă şi pînă în pod, ca şi cum ar fi cercetat-o pentru prima oară ; intră în chilere, destupă chiupurile, ciocăni butoaiele să vadă dacă sînt pline, deschise sipetele... Apoi veni şi se aşeză la masă ; îl puse pe Ianacos în dreapta şi pe Costantins în stînga lui, umplu paharele cu vin, îl ridică pe al său şi zise :

— Tot ce a îndrugat învăţătorul la cimitir despre tatăl meu erau minciuni. Tatăl meu n-a fost un erou, nu şi-a făcut niciodată pieptul pavăză în faţa primejdiei, n-a izbutit niciodată, în toată viaţa lui, să ia o hotărîre curajoasă ; a fost un om de treabă, atîta tot, căruia îi plăcea viaţa liniştită şi traiul bun. Dar tot ce a spus învăţătorul despre neamul nostru grecesc e adevărat. Orice grec de pe această lume, chiar şi cel mai umil, chiar neştiutor de carte, este, fără s-o ştie, un bărbat mare ; drept aceea, el are şi o mare răspundere. Orice grec care nu ia, măcar o singură dată

în viaţa lui, o hotărîre curajoasă îşi trădează neamul. În timp ce vorbea învăţătorul, mi-am dat seama că eram în primejdie să apuc şi eu pe drumul pe care a mers tatăl meu, pe drumul cel mai neted, cel mai uşor. Şi atunci am înţeles dintr-o dată ce am de făcut : vreau să apuc drumul pe care a apucat neamul nostru cu mii de ani în urmă...

— Care drum ? întrebă Ianacos, ascultînd cu tulburare cuvintele prietenului său. Care drum, Mihelis ?

— Acela care urcă. Pentru aceea vă cer să-mi daţi o mînă de ajutor, dragi tovarăşi şi prieteni. Desearä, cînd s-o întuneca, să ne urcăm pe Sarachina şi să-i căutăm pe Manolios şi pe părintele Fotis. Toată noaptea, în timp ce-l privegheam pe tatăl meu, în cap mi se învîrtea într-una un gînd, fără să pot lua vreo hotărîre ; dar azi, la cimitir, am luat hotărîrea. Deseară, cînd o să ne întîlnim laolaltă toţi cinci, o să vă spun despre ce e vorba. Fraţilor, vă cer să fiţi alături de mine.

— Vom fi cu tine, Mihelis, pînă la moarte ! exclamară într-un glas cei doi prieteni.

Ciocniră paharele şi nu mai scoaseră nici o vorbă.

Către seară, părintele Fotis şi Manolios şedeau în faţă peşterii lor şi discutau. Abia se înapoiaseră din satele de primprejur, unde se duseseră să-şi ajute tovarăşii să găsească de lucru ; erau obosiţi amîndoi, fiindcă mărşăluiseră toată ziua prin colbul de la cîmpie, topiţi de văpaia soarelui. La întoarcere se întîlniseră cu moş Hristofis şi aflaseră că boierul Patriarheas murise şi că fusese înmormîntat chiar în ziua aceea.

— Păcat de aşa bunătate de moară, că a încetat să mai lucreze şi să producă scîrnă şi bastarzi ! spuse chirigiul cel hîtru de gură. Ştiu că au rămas la văduve pe meleagurile noastre !... Să-i fie ţărîna uşoară ! Iar voi, şteoalfelor, să aveţi parte de o viaţă cît mai lungă !

— Cînd a murit ? Cum s-a întîmplat ? Vorbeşte ca lumea, moş Hristofis !

— Păi să vedeţi ! După cîte am auzit, cică a mîncat în ajun, la nunta fiicei lui, doi purcei de lapte ; se pare că voia să pregătească aceeaşi soartă şi unui curcan, dar taman cînd a vrut să pună mîna pe el, i-a amorţit braţul drept. L-au întins în patul lui, iar dimineaţa l-au găsit ţeapăn. Învăţătorul a rostit un logos ca de zile mari, acoperindu-l cu laude şi preamărindu-l în neam de neamul lui, dar să fiu al dracului dacă am priceput o iotă ! Am început să plîng şi eu, pentru că vedeam că aşa făceau toţi. După aceea, am luat un pumn de pămînt şi l-am aruncat peste el. Mă tem că i s-a aplecat de atîta pămînt ! Asta i-a fost cel din urmă purcel de lapte ! Dumnezeu atotputernicul odihnească-i pîntecul acolo, în mormînt !

După ce spuse acestea, chirigiul dădu să plece ; dar se opri, şovăi o clipă şi strigă, prăpădindu-se de rîs :

— O fi adevărat, taică părinte Fotis, că poarta raiului e îngustă de tot ? Cică ăia graşi nu pot să treacă neam prin ea. Dar noi ăştia trei, noi o să trecem, nu-i aşa ? Trăiască sărăcia !

Chirigiul se dusese în treaba lui şi acum, în faţa peşterii lor, părintele Fotis îi spunea lui Manolios :

— Moş Hristofis are o gură păcătoasă, dar tot ce-a spus el e adevărat. Omul bogat e foarte greu să fie izbăvit. Pentru că nu-i de ajuns să fie cumsecade ; căci, deşi ştie foarte bine că pe lume există mulţi flămînzi, el nu se îndură să-şi împartă avuţiile la cei sărmani : o face pe prostul, fiindcă s-a obişnuit rău, nu are curaj... Acum să vedem ce-o să facă Mihelis ; acum are prilejul să arate ce-i în sufletul lui !

— Eu am încredere în Mihelis, spuse Manolios.

— Să te-audă Dumnezeu! Numai că eu am văzut atîtea în viaţa mea...

N-apucă să-şi termine vorba, că cei trei prieteni sosiră la peşteră; preotul şi Manolios se ridicară în picioare.

— Mîngîierile noastre, Mihelis! ziseră ei. Dumnezeu să-i odihnească sufletul în pace!

Apoi se aşezară iar jos, toţi cinci. Cîtva timp n-spuse nici unul nimic. În cele din urmă, Mihelis grăi:

— Părinte, fraţilor şi tovarăşilor, trebuie să vă spun că l-am plîns pe tatăl meu; sînt carne din carnea lui, m-a durut cînd a murit. Dar totodată am simţit — Dumnezeu să mă ierte! — că am devenit deodată mai liber, parcă am scăpat de o greutate care mă apăsa. Simt că de acum încolo eu singur, şi numai eu, am să dau socoteală pentru fiecare din faptele mele. În faţa mea se deschid două drumuri: unul pe care mă tîra tatăl meu, şi altul, mult mai greu, pe care mă cheamă Hristos... Pe care din cele două drumuri să-l aleg? Azi-dimineaţă, la cimitir, am ales — şi am venit să vă împărtăşesc, aici, astă-seară, care e hotărîrea mea şi să vă cer, dumitale, părinte, şi vouă, prieteni, să mă ajutaţi.

Tăcu şi puse mîna pe genunchiul părintelui Fotis, ca şi cum i-ar fi cerut ajutor. Preotul luă mîna lui Mihelis şi i-o strînse în palmele lui străvezii, descărnate.

— Fiule, spuse el, sîntem alături de tine în ceasul ăsta greu. Vorbeşte: ai încredere în noi.

— Tatăl meu a moştenit de la tatăl lui, care şi el, la rîndul lui, a moştenit de la bunicii săi, mult pămînt şi mulţi pomi roditori. Înaintaşii mei s-au bucurat din plin de toate acestea. Din cînd în cînd, aruncau cîte o fărîmitură săracilor şi închideau ochii mulţumiţi că şi-au făcut datoria. Aşa credeau ei... Aşa credeam şi eu... pînă în ziua cînd, datorită lui Manolios şi părintelui Fotis, Dumnezeu mi-a deschis ochii, şi atunci am văzut; mi-a deschis inima, şi atunci am suferit. Astăzi am luat o hotărîre: vreau să-mi împart averea întreagă săracilor. N-am să păstrez pentru mine nici măcar fărîmitura pe care strămoşii mei o aruncau celor flămînzi. Dau totul, părinte, obştii dumitale de pe Sarachina. Ia totul!

Ceilalţi patru ascultau cu capetele plecate. Cînd Mihelis termină, multă vreme nici unul dintre ei nu înălţă capul. Pe neaşteptate, în întunericul nopţii ce se lăsase, se auziră suspinele părintelui Fotis, care plîngea. Atunci Ianacos, nemaiputîndu-se stăpîni, se aruncă, îl cuprinse pe Mihelis în braţe şi-l strînse cu putere; încercă să spună ceva, dar vorbele i se încurcau în gură, şi începu să rîdă şi să joace. La urmă, izbuti să lege cîteva cuvinte:

— Dăruiesc şi eu măgăruşul meu obştii de pe Sarachina! N-am nimic altceva pe lume. Ia-l, părinte!

Părintele Fotis se ridică şi îşi puse amîndouă mîinile pe capul plecat al lui Mihelis.

— Fiul meu, spuse el, în viaţa mea am fost adăpat cu multe amărăciuni, dar acum am uitat totul. Să-ţi răsplătească Dumnezeu, dragul meu Mihelis, şi în lumea asta şi în cea veşnică! În clipa asta tu mîntuieşti de la ruşine şi moarte mii de suflete, pe fugarii de aci şi pe copiii lor, şi pe copiii copiilor lor, generaţii şi generaţii întregi. Fii binecuvîntat, Mihelis!

Manolios încă nu-şi ridicase capul; plîngea. Niciodată nu simţise o bucurie mai mare, nici măcar atunci cînd apăruse în poarta agiei şi se îndrepta spre platanul de care trebuia să fie spînzurat... Acum vedea că sămînţa lui Hristos este atotputernică şi biruia toate avuţiile pămîntului. E uşor să aduci jertfă lui Dumnezeu cînd n-ai nimic, dar e greu atunci cînd stăpîneşti totul. Mihelis jertfea totul. Şi Manolios, gîtuit de bucurie şi emoţie, stătea nemişcat, cu capul

plecat, fără să poată rosti o vorbă... Deodată, se ridică, îl strînse în braţe pe Mihelis şi-l sărută.

Costantis privea şi asculta cu inima strînsă. „Eu n-am dat nimic, îşi spunea el ; n-am făcut nimic ; n-am părăsit nimic de dragul lui Hristos, nici pe copiii mei, nici pe femeia mea, nimic, nimic..."

Noaptea era frumoasă în seara aceea. Luna apăruse pe neaşteptate şi se ridica pe cer liniştită, zîmbitoare, revărsîndu-şi mierea albă peste muntele Sarachina.

Mihelis privea tăcut luna, care îşi răspîndea lumina dulce deasupra lumii. Îşi simţea şi el inima strînsă : „N-am nici un merit, nici unul, îşi spunea în sinea lui. Tot ce fac, fac nu din bunătate, ci de teamă. Mi-e teamă că mi-am ucis tatăl prin purtarea mea. Îmi simt cugetul încărcat cu un păcat îngrozitor. Şi dau totul ca să mă uşurez, ca să uit, ca să pot dormi, ca să nu mai aud acele cuvinte înspăimîntătoare : «Tu l-ai omorît ; tu !»"

A doua zi, cînd în sat explodă bomba că Mihelis îşi lăsa toată averea zdrenţăroşilor de pe Sarachina, părintele Grigoris se repezi în uliţă cu papucii lui prăpădiţi, fără brîu, fără potcap, cu părul vîlvoi, şi alergă la casa boierului, în nădejdea că-l va mai găsi pe Mihelis acolo.

Găsi poarta deschisă, urcă treptele scării două cîte două şi dădu peste Mihelis aşezat în faţa ferestrei, scriind. Îi scria lui Mariori ; se chinuia de mult timp să ticluiască o frază prin care să-i spună logodnicei lui cît de tare o iubeşte şi, în acelaşi timp că e nevoit s-o părăsească. Scria, ştergea cu condeiul şi scria din nou ; frazele i se păreau prea aspre, prea crude ; unul şi acelaşi cuvînt nu putea să cuprindă laolaltă dulceaţa dragostei şi amărăciunea despărţirii ; „veşnic" şi „niciodată" erau două vorbe cu totul deosebite ; ceea ce căuta Mihelis era un singur cuvînt care să cuprindă

laolaltă aceste două prăpăstii ameţitoare din străfundul inimii omeneşti.

În clipa aceea, părintele Grigoris năvăli în cameră ca un uragan întunecat, cu anteriul fîlfîindu-i în vînt.

— Ce-i această nouă nenorocire de care aflu, Mihelis ? strigă el gîfîind. Faci pomană cu averea tatălui tău, dînd-o zdrenţăroşilor de pe Sarachina ? Săvîrşeşti o crimă ! O crimă ! Ruşine !

Mihelis strînse şi rupse scrisoarea pe care o scria. Se uita la preotul ce-şi ieşise din fire şi tăcea.

— N-ai nici un pic de respect pentru memoria lui taică-tu ? Nu-i de ajuns că l-ai omorît, acum îl mai tai şi în bucăţi, să-l împarţi desculţilor şi haimanalelor ? Nu ţi-e teamă de Dumnezeu ?

— Dar tocmai pentru că mi-e teamă de Dumnezeu, părinte, fac ceea ce fac. La ce-ţi foloseşte, spune Hristos, să ţii toate poruncile ? Numai atîta nu-i de ajuns. Vinde-ţi avutul şi împarte-l săracilor, dacă vrei să intri în împărăţia cerurilor. Aşadar, părinte, nu fac decît să mă supun poruncii lui Hristos. De ce ţipi la mine ?

Popa Grigoris înnebunea de furie ; se învîrtea prin odaie ca o fiară în cuşcă şi-şi muşca mîinile de turbare.

— De ce nu-mi răspunzi, părinte ? Mă supun, da sau nu, poruncii lui Hristos ? Da, sau nu ? Răspunde !

— Surpi temeliile societăţii, asta pot să-ţi spun ! Declar desfăcută logodna cu fiică-mea, poftim răspunsul meu ! Nu vreau să te mai am de ginere. N-o să treacă mult şi-o să te văd cutreierînd uliţele satului cu o traistă pe umăr, cerşind !

— Şi ce pierd cu asta, dacă o să cîştig împărăţia cerurilor ? rosti Mihelis liniştit. Ce preţ are viaţa asta de aici, de pe pămînt, părinte ?

— Eşti nebun ; nu ştii ce vorbeşti ; eşti un zălud !
— Sînt creştin, părinte, şi nimic altceva.
— Am să te afurisesc de pe amvon, pe tine şi pe dascălul tău, Manolios. Sînteţi nişte trădători. Da, nişte trădători ; amîndoi ; ba toţi trei, împreună cu banditul de popa Fotis ! Da, da, nu căsca ochii ca nişte cepe ! Ştiu secretul !
— Secretul ? făcu Mihelis mirat. Care secret ?
— Bolşevicilor ! Primiţi îndemnuri de la Moscova ca să surpaţi religia, patria, familia şi proprietatea, cele patru mari temelii ale lumii ! Manolios — blestemat fie el în vecii vecilor ! — este şeful vostru ; iar popa Fotis a venit de la mama dracului şi propovăduieşte drept o nouă *Evanghelie* ordinele Moscovei !
— Atunci înseamnă că şi Hristos e bolşevic ! făcu Mihelis.
— Aşa cum l-aţi pocit voi, după chipul şi asemănarea voastră, este ! Dar acela nu-i Hristos, ci Antihrist !
Mihelis îşi pierdu cumpătul şi sări în sus.
— Ba aşa cum l-aţi pocit voi, popii, mitropoliţii, bogătaşii ! Prin voi, Hristos a devenit un biet moş Ladas, cămătar, şiret, făţarnic, mincinos şi laş, cu lăzile pline de lire turceşti şi englezeşti... Şi apoi, Hristosul acesta al vostru a căzut la învoială cu toţi puternicii pămîntului, ca să-şi pună la adăpost pielea şi punga !
— Ne declari război, chir Mihelis ? mugi popa, împroşcînd tot peretele cu scuipat.
— Nu declar nici un război, ci predic dreptatea. Dar dacă o să tăbărîţi pe noi, o să ne luptăm. Adevăratul Hristos e cu noi ; şi-o să vezi că într-o zi Sarachina cea zdrenţăroasă o să doboare Licovrisi, satul bogat al cuconilor !
Popa sări ca ars ; îşi lovi fruntea cu mîna, ca şi cînd ar fi priceput pe neaşteptate despre ce e vorba.

— De aceea, care va să zică, ţi-ai împărţit ogoarele şi casele sarachinioţilor ! Ca să-şi pună piciorul în Licovrisi şi să ne înghită pe toţi ! Dar n-o să intre ei în satul nostru, nu ! N-o să le meargă ! Iar dac-or veni, o să-i gonim. Cît despre măslinii, grădinile şi ogoarele tale, au să rămînă nesăpate, neudate şi au să se usuce, pustiite. Iată, ridic mîinile şi jur ! Duminica ce vine o să mă urc pe amvon şi o să arunc anatema asupra voastră !
Cu această ameninţare, popa plecă, trîntind uşa după el. Mihelis îl privea de la fereastră cum străbate curtea, tîrşîindu-şi papucii vechi şi ponosiţi ; anteriul ce-i flutura în vînt umplu o clipă poarta, apoi dispăru în uliţă. Mihelis auzi cîtva timp cîinii care lătrau speriaţi la trecerea sfinţiei sale.
Se aşeză din nou în faţa ferestrei şi se apucă iar de scrisoarea pentru Mariori. De data asta, găsea cuvintele care-i trebuiau ; îi scrise logodnicei sale cum tatăl ei, preotul, plecase chiar atunci, furios pe el din pricină că s-a hotărît să urmeze cuvintele lui Hristos şi să-şi împartă averea săracilor, şi cum i-a spus că strică logodna... Şi, aici, Mihelis începu să-i vorbească deschis despre dragostea lui ; îi explică lui Mariori că ea îi stăpîneşte gîndul şi inima zi şi noapte şi că viaţa lui fără dînsa ar fi aspră, ca un urcuş greu şi fără bucurii. Îi mărturisi dragostea lui şi, pe măsură ce i-o mărturisea, această dragoste creştea sau, mai degrabă, îi umplea inima cu o pasiune pe de-a-ntregul nouă. S-ar fi zis că fiece cuvînt de dragoste, aşternut pe hîrtie ca s-o mîngîie pe Mariori, stîrnea un simţămînt care, cu o clipă mai devreme, înainte de a fi exprimat, nu exista... Şi, pe neaşteptate, lui Mihelis i se păru că viaţa fără Mariori ar fi un martiriu de nesuportat... Ochii i se umplură de lacrimi.
— Nu ştiam că o iubesc atît de mult, murmură el. Nu ştiam...

În această vreme, părintele Grigoris trecu pe la fratele său, învățătorul, apoi pe la moș Ladas, și după aceea pe la gospodarii mai înstăriți din sat. Le arătă cum stau lucrurile, le spuse că-i păștea o mare primejdie pe toți, îi convinse că oamenii cinstiți și gospodarii cu stare trebuie să se unească și să-l lovească pe Antihrist în moalele capului, și cît mai repede, înainte de a-l lăsa să se întărească și să molipsească satul. Numai învățătorul făcu, sfios, cîteva obiecții, dar fratele lui se burzului, țipă la el, și învățătorul tăcu mîlc.

Se înțeleseră ca în ziua cînd sarachinioții vor veni să pună stăpînire pe proprietățile lui Patriarheas, să-i gonească cu forța, iar duminica viitoare, după slujbă, părintele Grigoris să rostească anatema, la început numai împotriva lui Manolios, șeful lor, și apoi, dacă n-or să se căiască, și împotriva tovarășilor lui : Mihelis, Ianacos, Costantis și ceilalți. „Toată neghina, strigă părintele Grigoris, să fie aleasă și aruncată din satul nostru, să nu rămînă decît grîul curat !" Apoi, după ce totul fu pus la cale, popa se grăbi să se întoarcă acasă pentru a-i scrie fiicei sale. Îi povesti halul în care a decăzut pricopsitul ei de logodnic și-i atrase luarea-aminte că ar fi bine să-l șteargă din inima ei. O să-i găsească el, adăugă popa, un bărbat mai înțelept și mai evlavios atunci cînd, cu puterea lui Dumnezeu, o să se facă bine și o să se întoarcă din nou acasă. Și, în încheiere, îi mai spunea că trebuie să-i mulțumească numai lui Dumnezeu că Mihelis și-a dat arama pe față și s-a arătat ce ticălos e, înainte de a apuca să se facă nunta !

După aceea, părintele Grigoris îl chemă la sine pe Panaiotaros, căruia îi spuse :

— Bagă de seamă, Panaiotaros, îți dau o sarcină mare. Du-te din cînd în cînd și aruncă-ți ochii printre cei de pe Sarachina. Caută de vezi ce fac și ce

spun ; pe urmă, vino să ne dai de veste. Ne amenință pe toți aceiași dușmani, dar tu ai mîini vînjoase și s-ar putea ca în curînd să avem nevoie de tine.

— Mi-e scîrbă de voi, de toți, răspunse Panaiotaros. Dar cei care mă rîcîie mai mult sînt icioglanul ăla de Manolios, care face pe Hristos, și neisprăviții lui de părtași, cărora le-a intrat în cap că-s apostoli. Numai pentru asta intru în slujba voastră, că altfel mi-e scîrbă de voi !

Popa îi întinse mîna să i-o sărute, dar Panaiotaros îi întoarse spatele și deschise ușa.

— Eu n-am sărutat niciodată mîini și poale pișate, pufni el, și păși pragul.

În duminica următoare, satul întreg se adunase, dis-de-dimineață, la biserică. Printre bărbații și femeile de acolo, unii erau neliniștiți, alții veseli. Fuseseră cărați pînă și bolnavii, ba chiar și copiii mici, ca să vadă bine și să nu uite niciodată ce pățesc aceia care îl renegă pe Hristos.

Biserica vuia ca un stup de albine, răvășit de un bărzăune care a pătruns în el să-l jefuiască. Moș Ladas stătea în picioare, în strana epitropilor, cu pieptul umflat. În cinstea acestei zile solemne se îndurase să-și încalțe ghetele ; le cumpărase de la tîrg în vremea de demult cînd fusese ginere, și nu le încălța decît o dată pe an, la Paști. Acum picioarele i se îngroșaseră și ghetele îl strîngeau, îl rodeau, astfel că mergea cu ele ca un șontorog. De aceea, cînd pleca de acasă, le lua în mînă și nu le încălța decît cînd ajungea la biserică ; iar după ce se termina slujba, le scotea din picioare și se întorcea acasă cu ele la subsuoară.

Venise acolo și Panaiotaros, care nu mai călcase în biserică de luni de zile ; fața ciupită de vărsat îi strălucea de bucurie ; își pusese o țigară la ureche, s-o fumeze după ce se va termina cu anatema.

Baba Madalenia, foarte tulburată, îmbrăcată în negru, venise şi ea să ia parte la umilirea nepotului ei, Antihristul, ale cărui nelegiuiri umpleau de ruşine neamul ei de oameni cinstiţi. Spusese totdeauna că învăţătura multă înseamnă pierzania acestei secături de băiat, şi acum se bucura că prezicerea i se adeverise şi că zevzecul încăpuse pe mîna Satanei.

Venise şi Mihelis, palid, mîhnit, îmbrăcat în doliu. În ultimele nopţi nu putuse să închidă ochii de loc ; de cîte ori aţipea cîte puţin, în zori, îşi vedea în vis tatăl, care îl privea aspru şi dădea din cap, de parcă îl blestema. Împreună cu el veniseră şi Ianacos cu Costantis, urmaţi la cîţiva paşi de Antonis, bărbierul, şi de grăsanul Dimitros, măcelarul.

— Am să tai un miel, îi spunea Dimitros bărbierului, şi am să-l duc pe Sarachina, să sărbătorim afurisirea. Vino şi tu să guşti o bucăţică.

— Iar eu am să mă duc să-l rad pe Manolios şi să-i dau pe cap cu apă de levănţică, din aceea bună, declară bărbierul. Chiar am în buzunar sculele de ras şi sticluţa.

Învăţătorul se aşeză alături de strana ţîrcovnicului, în dreapta, ca să ţină isonul. Era posomorît, deoarece nu aproba cîtuşi de puţin această ceremonie neomenoasă. În sinea lui îşi spunea că era un lucru nedrept, o răzbunare personală, pornită dintr-o patimă josnică, dar nu cuteza să ridice capul. De cînd era mic prinsese frica popii Grigoris, fratele lui mai mare, care-l bătea fără milă ; nici acum nu se dezbărase de teama acestuia, cu toate că era flăcău tomnatic, ajuns la şaizeci de ani.

Părintele Grigoris apăru în biserică furios, pornit, cu barba-i albă despicată în două, ca un proroc. Începu slujba şi o termină repede, dînd-o peste cap ; era grăbit ; şi sătenii erau grăbiţi. Se urcă apoi pe amvon ; toţi oamenii ridicară feţele şi-l priviră cu

groază. Clopotul începu să sune ca de moarte, ca şi cum s-ar fi prăpădit un suflet.

De sus, din înălţimea amvonului, părintele Grigoris îşi roti ochii pe deasupra turmei sale. Îşi înăspri privirea, îşi îngroşă glasul.

— Fraţi creştini ! strigă el cu o voce tare, ce răsună pînă în înaltul boltei. Fraţi creştini, biserica e o stînă, credincioşii sînt oile, Hristos e păstorul, iar preotul e reprezentantul lui Hristos. Cînd o oaie e atinsă de molimă, păstorul o scoate din stînă, ca să nu le molipsească şi pe celelalte, şi-o alungă departe, în prăpastie, ca să moară acolo. Îl doare inima că pierde o suflare, dar are datoria să fie nemilos, spre a-şi salva restul turmei... O oaie din stîna noastră creştinească are rîie, fraţi creştini ; acesta e Manolios. El s-a ridicat împotriva lui Hristos ; sîntem datori să-l lovim fără milă în creştetul capului. S-a ridicat împotriva patriei, a familiei, a proprietăţii şi flutură un steag al lui, un steag roşu, ca să ne arunce pe toţi în sînge. Primeşte ordine de la Moscova ; credinţa, patria, cinstea sînt în primejdie. Manolios e un bolşevic ! Sîntem datori să aruncăm asupră-i anatema, să-l despărţim de oile sănătoase şi să-l izgonim în prăpastia Satanei, să-i dăm brînci în ea, ca să ne salvăm noi, ceilalţi. Acum am să mă dau jos din amvon şi-am să-l alung !

Coborî din amvon. Paracliserul îi ieşi înainte cu o căldăruşă plină de agheasmă. Popa muie pămătuful de busuioc în căldăruşă, stropi în sus şi strigă cu glas tunător :

— Piei din mijlocul nostru, piei din mijlocul nostru, afurisitule !

Făcu un pas, stropi din nou în toate ungherele şi strigă iarăşi :

— Piei din mijlocul nostru, piei din mijlocul nostru, afurisitule !

Străbătu astfel biserica de la un capăt la altul, ca şi cum Manolios s-ar fi aflat acolo, nevăzut, în aer, şi slujitorul lui Dumnezeu îl alunga pas cu pas. Ajunse pînă la uşa bisericii, stropind neîncetat aerul. Sătenii se dădeau la o parte cu groază, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i atingă umbra blestemată ce se retrăgea pas cu pas şi era izgonită din biserică.

Ajuns la uşă, popa mai scutură o dată cu toată puterea pămătuful, apoi se întoarse către săteni.

— Strigaţi de trei ori, fraţi creştini, strigaţi cu toţii : „Afurisit să fie Manolios !"

Din toate piepturile ţîşni un strigăt ce cutremură biserica ; întreaga asistenţă ridică mîinile ameninţător şi strigă de trei ori :

— Afurisit să fie Manolios !

Popa stropi prin biserică pentru ultima oară, strigînd : „Piei din mijlocul nostru, piei din mijlocul nostru, afurisitule !" şi închise uşa apăsat. Cei de faţă răsuflară uşuraţi, ca şi cînd Demonul ar fi ieşit afară şi aerul s-ar fi însănătoşit.

Popa se întoarse şi se opri în mijlocul bisericii.

— De azi încolo, fraţi creştini, nimeni, nimeni să nu se apropie de el ! Nimeni să nu întindă braţul să-i dea o bucată de pîine sau un pahar de apă ! Nimeni să nu deschidă gura să-i spună bună ziua ! Iar cine îl întîlneşte, să scuipe de trei ori la pămînt şi să-l ocolească. S-a lepădat de Hristos, şi Hristos se leapădă de el ! A călcat în picioare religia, patria, familia, proprietatea, şi ele îl calcă acum în picioare ! Piei din mijlocul nostru şi să ai parte de focul gheenei ! Amin !

— Amin ! strigă mulţimea într-un urlet de bucurie.

— Amin ! mugi mai tare decît toate celelalte, vocea înfricoşătoare a lui Panaiotaros.

In aceeaşi clipă, un glas potolit, desprins de celelalte, se auzi în mijlocul bisericii.

— Părinte, Manolios nu e singur. Şi eu sînt împreună cu el ! Afuriseşte-mă şi pe mine, Mihelis Patriarheas.

Numaidecît răsună un alt glas, vibrînd de mînie :

— Şi pe mine, Ianacos, marchitanul şi factorul. Şi eu sînt împreună cu el !

— Şi pe mine, Costantis, cafegiul. Şi eu sînt împreună cu el !

În biserică se produse deodată o mare vînzoleală. Sătenii se dădură la o parte, făcînd gol în jurul celor trei prieteni şi lăsîndu-i singuri în mijlocul bisericii.

Glasul popii Grigoris tună :

— O să vină şi rîndul vostru, îngeri ai Satanei, nu vă grăbiţi ! Biserica lui Hristos e îngăduitoare şi milostivă ; ea vă lasă timp să vă căiţi. Trăsnetul lui Hristos atîrnă deasupra capetelor oamenilor şi aşteaptă cu răbdare. Vă las, deci, în milostivirea Celui de sus !

— Cel de sus o să ne judece cu dreptate, părinte, strigă Ianacos. Avem încredere în el. Dumnezeu e acela care o să ne judece, nu dumneata !

— Dumnezeu v-a judecat prin gura mea ! răgi popa, din ai cărui ochi ţîşneau scîntei. Eu, preotul vostru, sînt în Licovrisi glasul lui Dumnezeu !

— Numai o inimă curată e glasul lui Dumnezeu ! îi întoarse vorba Mihelis. Şi inima noastră, părinte, e curată !

Apoi, întorcîndu-se către cei doi prieteni ai lui, le zise :

— Haideţi, fraţilor, să plecăm. Să ne scuturăm picioarele de colbul din Licovrisi. Rămîneţi cu bine, consăteni !

Nimeni nu scoase o şoaptă. Femeile se închinau îngrozite, îşi scuipau în sîn şi murmurau : „*Kyrie eleison ! Kyrie eleison !*"

— Rămîneţi cu bine, consăteni ! repetă Mihelis.

Hristosul nostru e sărac, prigonit ; bate la porți și nimeni nu-i deschide. Hristosul vostru e un boier bogat ; se are bine cu aga ; își zăvorăște poarta și mănîncă pe săturate. Hristosul vostru, ghiftuitul, trîmbițează : „Această lume e dreaptă, cinstită, milostivă ; îmi place de ea. Afurisit să fie oricine va cuteza să ridice mîna și să o zdruncine !" Hristosul nostru, desculțul, privește trupurile flămînzite, sufletele asuprite și strigă : „Această lume e nedreaptă, necinstită, nemiloasă ; trebuie dărîmată !"

Părintele Grigoris își sumeți odăjdiile de pe el și se repezi la cei trei, răcnind :

— Bolșevicilor, pieriți din sălașul lui Dumnezeu !

Sătenii erau ațîțați. Moș Ladas sări din strana epitropilor. Panaiotaros ridică pumnul, cîteva glasuri strigară cu tulburare :

— Plecați de aici ! Ieșiți afară ! Pieriți din mijlocul nostru !

Ianacos se repezi să dea cu pumnii, dar Mihelis îl apucă de braț.

— Să mergem, zise el. Să-l lasăm pe Dumnezeu să judece !

Și ieși din biserică, însoțit de Ianacos și de Costantis. Antonis, bărbierul, și Dimitros, măcelarul, se desprinseră pe furiș din mulțime și porniră după ei, ceva mai în urmă.

În spatele celor trei prieteni se auzi deodată o voce șuierătoare :

— Ne părăsești, Costantis, hai ? Îți lași femeia și copiii de izbeliște, și pleci, afurisitule ?

Costantis se întoarse să vadă cine-i. Zărindu-și nevasta, care alerga cu părul despletit în vînt, se opri din drum și șovăi. Dar Ianacos îl trase cu forța :

— Haide, haide, nu te mai uita în urmă !

XV

Părintele Grigoris se întoarse acasă mîniat foc, ca și cînd trăsnetul pe care îl dezlănțuise împotriva celorlalți s-ar fi abătut asupra lui.

„Cuvîntul preotului ar trebui să aibă puterea de a ucide, gîndea el. Să zică : «Anatemă !», și omul pe care-l blestemă să cadă pe loc mort ! Numai așa lumea ar scăpa de lepădături și pe pămînt ar domni pacea și dreptatea."

Îi defilară prin minte oamenii pe care i-ar ucide, dacă ar avea această putere. Întîi și întîi, pe Manolios ; ăsta e cel mai primejdios, pentru că nu-i poți găsi nici un cusur ; nu fură, nu blestemă, nu minte, nu păcătuiește cu femeile... Deci, el ar fi primul. Imediat după el, sau mai bine împreună cu el, ar urma canalia aceea de popa Fotis. Îl ura de moarte pe preotul fugarilor ; dacă ar putea, i-ar scoate ochii. Totul la el îl călca pe nervi : chipul de ascet, ochii sfredelitori, glasul înflăcărat, cumpătarea la mîncare și la băutură, vița fără de prihană și venerația de care se bucura în mijlocul alor săi — ah, cum l-ar doborî la pămînt, cum i-ar smulge barba, cum i-ar reteza nasul ! Cu cît părintele Grigoris se gîndea la potrivnicul lui, cu atît turba mai tare de

furie ; pînă la urmă, nu mai ştia pe care să-l omoare întîi, pe popa Fotis, sau pe Manolios.

După aceea, veneau la rînd Ianacos şi Costantis ; aceştia au apucat pe un drum rău, dau o pildă rea, ar fi bine să mîntuie satul de ei. Dar Mihelis ? Popa chibzui o clipă ; „Să mai aşteptăm puţin..." murmură el. Pe moş Ladas, fireşte, l-ar ucide fără să mai stea pe gînduri ; nu pentru că era zgîrcit, hapsîn şi a aruncat pe drumuri o droaie de orfani, ci pentru că-i strigase în faţă, în ziua aceea, în temniţă „ţap de popă" şi-l făcuse de două parale, spunîndu-i că-i făţarnic şi iezuit.

Pe ăştia cinci i-ar băga în primul lot ; apoi, zi de zi, ar tăia piuitul oricui ar cuteza să i se împotrivească. Mai avea de pus la punct nişte socoteli vechi şi la episcopia din tîrg, cu cîţiva arhimandriţi şi protopopi şi chiar cu vlădica însuşi ; le-ar veni şi ăstora de hac... Şi nu s-ar opri aici : pe vremea cînd îşi făcea studiile, cîţiva din colegii lui se tot legau de el ; dacă mai sînt încă în viaţă, s-ar răfui şi cu aceia...

Părintele Grigoris oftă : preotul ar trebui să aibă această putere ; da, ar trebui...

Sătenii se împrăştiaseră ; unii se duseseră în piaţă, alţii stăteau încă în faţa bisericii şi vorbeau cu mare însufleţire. Nu se putea spune că nu erau bucuroşi ; existenţa lor devenise deodată bogată în întîmplări : văzuseră un om spînzurat, văzuseră un fruntaş al satului îngropat, un turculeţ omorît, o văduvă înjunghiată ; iar acum le-a fost dat să vadă şi o afurisire !

Panaiotaros, aşezat sub platan, îşi aprinse ţigara şi şi-o fuma fericit. „Totul merge ca pe roate, îşi zicea el în gînd. Pîra mea a prins. O să le fac de petrecanie la toţi, şi Hristos şi apostoli. Să se ducă în braţele Diavolului !" Trase cu nesaţ cele din urmă pufăituri, scoase fumul pe nări, scuipă şi se ridică spre a se

duce să dea o raită pe Sarachina, ca să vadă ce se mai petrece acolo.

Apucă pe o potecă puţin umblată, pe care o cunoştea însă bine, şi începu să urce. Pe drum se întîlni cu un bătrînel de pe Sarachina, care aduna surcele şi vreascuri pentru aprins focul.

— Hai noroc, moşule ! făcu Panaiotaros. Ce mai nou pe la voi ?

— Toate bune, băiatule ! N-ai aflat ? Se zice că cineva ne-a dăruit ogoare şi vii, ca să nu murim şi noi, sărmanii, de foame. Domnul fie lăudat ! Chiar mîine coborîm în Licovrisi să începem culesul viilor.

— Şi-or să vină oameni de-ai voştri să culeagă, moşule ?

— Păi cum crezi ! Că doar avem şi noi flăcăi şi fete vrednice. O să-i vedeţi mîine la treabă !

Panaiotaros îşi continuă drumul. „Bine că am aflat, gîndi el ; o să mă duc să-i dau de veste ţapului de popă..."

Ajunse la stînca unde îşi făcuse postul de pîndă şi de unde putea să vadă tot ce se petrece în peşteri ; se întinse pe burtă, îşi rezemă bărbia în mîini şi începu să caşte ochii.

Părintele Fotis terminase pesemne slujba, căci o mulţime de moşnegi, de femei bătrîne şi de copii se adunaseră în faţa peşterii cu zugrăveli, în jurul preotului şi în jurul lui Manolios, care le vorbeau pe rînd. Panaiotaros îşi ascuţi auzul. Din timp în timp, ajungeau pînă la urechile lui unele cuvinte răzleţe, dar nu le auzea bine. Totuşi, legînd frînturile de frază între ele, înţelese, în mare, cam ce spunea Manolios ; „Nu m-a afurisit Dumnezeu, m-a afurisit părintele Grigoris ; nu-i totuna !"

Ceva mai încolo, ardea un foc zdravăn ; grăsanul Dimitros, în genunchi, învîrtea o oaie în frigare, iar

Ianacos, în picioare, lîngă el, ţinea un cuţit în mînă şi din cînd în cînd înţepa oaia, să vadă dacă era destul de friptă ; amîndoi spuneau ceva de haz, că rîdeau. La cîţiva paşi de ei, Antonis pregătea clăbucul de săpun, pentru a rade un bătrîn care stătea alături. În jurul lui se strînseseră mai mulţi copii, să le taie părul, şi ţopăiau de bucurie, aşteptînd să le vină rîndul. Costantis, ajutat de două-trei bătrîne, căra apă cu ciuberele.

— Măi, să fie ! bombăni Panaiotaros. Nici nu le pasă ! Ai zice că la ei e sărbătoare... Unde ţi-e, popă Grigoris, trăsnetul de care vorbeai cu atîta tărie ? Unde ţi-s focurile iadului ? Vai de capul tău !

Se tîrî mai aproape, ca să poată vedea şi auzi mai bine, şi-şi propti căpăţîna în marginea stîncii.

„Unde-o fi Mihelis ? se întrebă el. Nu-l văd. Şi-o fi plîngînd soarta prin vreun colţ, flaimucul. Toate i-au ieşit pe dos : pe porcul de taică-su l-a pierdut, averea şi-a împărţit-o, popa i-a spus în faţă că nu-l mai vrea de ginere şi a desfăcut logodna — ce mai : a rămas orfan, sărac şi văduv !"

Se auziră strigăte, rîsete ; un bejenar adusese o cobză şi o acorda. Ianacos şi Dimitros ridicară oaia de pe jar şi-o puseră pe nişte pietre ; mulţimea înfometată dădu fuga, făcu cerc în jurul fripturii ; cîţiva începură să bată în nişte tingiri vechi, dănţuind de bucurie... Părintele Fotis se apropie, îşi făcu cruce, binecuvîntă oaia şi începu să înpartă bucăţelele, de parcă ar fi împărţit anafură. Toată lumea se aşeză pe jos, se porni veselia, cobza zdrăngănea voioasă.

Deodată, Manolios sări în sus şi cătă cu ochii în jurul lui, neliniştit.

— Mihelis ! strigă el. Hei, Mihelis !

Dar în zadar ; nimeni nu răspunse.

Părintele Fotis dădea mereu din mîini plin de voie bună şi vorbea tare. Panaiotaros îl auzea acum desluşit.

— Fiii mei, spunea popa, binecuvîntată fie această zi ! Ceea ce a prezis Hristos pentru ucenicii lui, iată, pogoară astăzi ca o binecuvîntare deasupra capetelor noastre ! Hristos a spus : „Fericiţi veţi fi şi voi cînd veţi fi ocărîţi şi prigoniţi şi în tot felul grăiţi de rău, pe nedrept, pentru Mine. Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, că plata voastră multă este în ceruri, căci aşa au prigonit şi pe prorocii care au fost înainte de voi !" Acestea sînt, fiii mei, cuvintele lui Hristos. Şi iată că astăzi oamenii ne ocărăsc şi ne învinuiesc pe nedrept şi ne izgonesc din pricina lui Hristos ; iar prietenul nostru Manolios a fost afurisit astăzi de popă. Dar, Domnul fie lăudat, am apucat pe calea cea bună, Hristos merge înainte şi noi păşim pe urmele lui. Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, fiii mei ! Hristos a înviat încă o dată !

După aceste cuvinte, preotul umplu o bărdacă cu apă şi o goli dintr-o sorbitură.

— Măi, să fie ! Ăştia nu-s oameni, ci lighioane ! bombăni iarăşi Panaiotaros. Clopotul a sunat de moarte, au fost afurisiţi, au fost daţi afară din biserică, şi ei se prăpădesc de rîs, ba chiar se îngîmfează... Unde-or fi găsind atîta voie bună ? Să-l aibă oare în ei pe Hristos sau pe Dracul ? Să fiu tăiat în bucăţi dacă pricep ceva !

Îşi lăsă capul mai în jos, ca să audă şi mai bine. Dar, pe neaşteptate, simţi o mînă înfigîndu-i-se în ceafă ca un cleşte. Se răsuci gata să ridice pumnul ; Mihelis era aplecat deasupra lui şi-i zîmbea.

— Ce spionezi aici, Panaiotaros ? îl întrebă el cu blîndeţe. De ce nu vii să guşti o bucăţică de oaie cu noi ? Hai, vino cu mine...

Şi-l trase încet de mînă. Dar Panaiotaros se zbîrli ca un arici.

— Nu viu ! strigă el. Nu-mi trebuie oaia voastră, nu vreau tovărăşia voastră, afurisiţilor ! Lăsaţi-mă în pace, lăsaţi-mă în singurătatea mea !

— Nu ţi-e ruşine, Panaiotaros, tu, care eşti un om adevărat, deschis la inimă şi cinstit, nu ţi-e ruşine să te înhăitezi cu ticăloşii şi trîntorii ? Nu-i aşa că ei te-au trimis aici ca să ne iscodeşti ?

— Nu mă înhăitez cu nimeni. Trăiesc singur şi retras în vizuina mea, ca un urs. Nu pricepi atîta lucru ! Mi-e scîrbă de toţi, şi de voi şi de ei. Taci, nu mai scoate o vorbă, că muşc !

— Ce-ai păţit, dragă Panaiotaros ? spuse Mihelis, aşezîndu-se în capul oaselor lîngă el. De cîteva luni de zile te-ai schimbat, te-ai făcut altul. Întotdeauna ai fost tu repezit, dar nu erai om rău. Cine te-a înrăit, Panaiotaros ? Cine-i vinovat ? Ce s-a întîmplat cu tine ?

— Multe, multe, ştii prea bine. La ce mă mai întrebi ? Le ştii pe toate !

— Că te-au ales pentru rolul lui Iuda ? întrebă sfielnic Mihelis. Dar ăsta nu-i decît un joc, măi frate, un joc sfînt, nu-i de-adevărat... Parcă ce, Manolios e Hristos ? Sau eu, nevrednicul de mine, sînt Ioan, ucenicul iubit al lui Hristos ? Cum de-ai putut să cazi în asemenea păcat ? S-a întîmplat aşa numai fiindcă ai barba roşcată...

— Am s-o rad ! strigă Panaiotaros cuprins de furie. Am s-o rad, parşivenia ei !

Mihelis rîse.

— Prea bine ! Hai cu mine, tocmai avem bărbierul aici... Vino să ţi-o radă ; abia o să-ţi linişteşti sufletul !

— Am s-o rad eu cu mîna mea, cu un cărbune aprins ! Am să-i dau foc, s-o ia dracu ! Mă duc !

spuse Panaiotaros, ridicîndu-se brusc, de parcă s-ar fi hotărît deodată să plece.

— Vino la noi, îl rugă din nou Mihelis cu vocea lui blîndă. Vino la noi, şi-o să vezi cum o să te primim toţi cu braţele deschise ; numai tu lipseşti dintre noi, ca să fim pe deplin fericiţi.

Dar Panaiotaros coborî de pe stîncă şi o porni la vale. Întoarse o clipă capul, îl văzu pe Mihelis, care-l privea trist, de sus, de pe stîncă, şi strigă :

— Duceţi-vă dracului toţi, şi voi şi ăia de-acolo !

Şi arătă, cu mîna-i uriaşă, mai întîi spre Sarachina, apoi spre Licovrisi.

În noaptea aceea, Mihelis se culcă în aceeaşi peşteră în care dormea şi Manolios. Peste zi, adusese pe munte aşternuturile şi hainele pe care apucase să le ia din casa părintească ; pe cele mai multe le împărţise acelora care nu aveau nici de unele ; pentru el păstrase doar cîteva lucruri, şi-i spusese părintelui Fotis :

— Părinte, de azi încolo părăsesc Licovrisi şi mă aciuiez aici, sub aripa dumitale ocrotitoare. Am să muncesc, am să lupt şi am să înving, sau am să fiu învins împreună cu voi. Nu-mi mai prieşte aerul de la cîmpie.

— Fii binevenit în oastea noastră, fiul meu ! îi răspunse preotul. O să facem împreună urcuşul ; sus, în vîrf, o să-l găsim pe Dumnezeu. Tu eşti obişnuit cu traiul bun, dar ai un suflet viteaz şi o inimă mare. Ai să fii cel mai bun dintre noi, în luptă. Fii binevenit !

— Vino cu mine, dragă Mihelis, îi spuse apoi Manolios. Vom împărţi amîndoi palatul meu, adică peştera de lîngă biserica noastră. Ai să găseşti acolo Răstignirea înconjurată de stoluri de rîndunici, pe care mi-ai dăruit-o tu.

Mihelis își dusese în peșteră puținele lucruri pe care le avea, printre care *Evanghelia* mare, îmbrăcată în argint, și dormi acolo în noaptea aceea. Dar avu un vis urît, care-l înspăimîntă. Se făcea că Mariori era închisă într-un turn înalt și păzită de doi zăvozi mari, negri. Mihelis stătea la picioarele turnului și cînta, pentru ca ea să-i audă vocea și să se arate. Deodată, văzu porțile de fier ale turnului deschizîndu-se, și Mariori apăru îmbrăcată cu o rochie albastră ca marea, a cărei coadă lungă se tîra pe jos. Avea trei trandafiri mari, roșii — unul în dreptul inimii, altul la brîu, și al treilea la genunchi ; zăvozii aceia negri alergau tăcuți, cu limbile scoase, unul înaintea, celălalt în urma ei. Mariori ținea în mînă batistuța ei albă și-și ștergea gura cu ea. Deodată, la picioarele turnului se ivi un caic îngust, îngust de tot, ca un sicriu ; jur-împrejur, pămîntul se retrase și se făcu numai o mare ; Mariori se urcă în caic și plecă. Dar înainte de a pleca, întoarse capul, îl văzu pe Mihelis și flutură batista ei mică, plină de pete roșii. Mihelis scoase un țipăt puternic, sfîșietor, și sări din somn.

— Ce-i, dragă Mihelis ? îl întrebă Manolios, care se trezise și el la auzul țipătului.

— Am visat ceva rău, Manolios ; am văzut niște cîini negri, o corabie și pe Mariori, care pleca.

Manolios simți un fior, dar tăcu ; auzea fîlfîind prin aer aripa arhanghelului Mihail.

O șuviță de lumină pătrundea pe gura peșterii și mîngîia cu atingerea ei ușoară cele două chipuri, precum și *Evanghelia* cu scoarțe de argint a lui Mihelis, care se afla într-o firidă a stîncii.

— Astăzi avem mult de lucru, zise Manolios, dîndu-se jos din pat. Am trimis vorbă unei tovărășii de douăzeci de oameni, care lucrează într-un sat din apropiere, să vină să culeagă viile pe care tu le-ai dăruit obștii. Multe suflete ai salvat cu asta, Mihelis !

— Nu mi-a fost de loc greu să dau tot ce aveam, Manolios ; de aceea cred că n-am făcut nimic ca să-mi izbăvesc sufletul. Numai jertfa are valoare ; or, eu n-am făcut nici o jertfă. Ianacos, dăruindu-și măgărușul, a făcut o jertfă mult mai mare.

Manolios cîntări o clipă în minte cuvintele prietenului său, înainte de a răspunde :

— Cred că ai dreptate, dragă Mihelis.

Un grup de vreo zece întovărășiți și cam tot atîtea femei sosiseră deja și stăteau de vorbă, plini de voioșie, în fața peșterii. Îndată ce-l văzură pe Mihelis, alergară să-i strîngă mîna.

— Mulțumită ție, acum avem din nou pămînturi, îi spuseră ei. Dumnezeu să odihnească în pace sufletul tatălui tău !

O clipă, Mihelis văzu plutind în aer chipul tatălui său, umflat, cu lacrimi în ochii care-l priveau mustrători și cu buzele strîmbate, mișcîndu-i-se neputincioase, vrînd parcă să grăiască și să-i spună : „De ce m-ai omorît ? De ce ?“ Dar buzelor le era milă de el și tăceau.

— Am făcut-o pentru odihna sufletului său, murmură Mihelis, plecîndu-și capul. Dumnezeu să-l ierte de păcate...

Șovăi o clipă, apoi se hotărî și spuse :

— Asta a fost ultima dorință a tatălui meu. Mi-a lăsat cu limbă de moarte să împart toată averea lui la săraci...

Manolios întoarse fața, își privi prietenul în ochi, se apropie de el și-i strînse mîna ; dar Mihelis dădu din cap, mîhnit, și-și lăsă fața în jos, ca să-și ascundă tulburarea.

Apăru părintele Fotis.

— Fiii mei, zise el, faceți-vă cruce ca niște buni creștini și duceți-vă să culegeți, cu binecuvîntarea lui Dumnezeu, viile noastre ; Manolios o să vină cu voi să

vă călăuzească. Fiii mei, începem să avem iar pămînt şi să prindem rădăcini. Ceea ce pînă acum era un vis, începe să capete întrupare. Acum avem şi noi pămînturi şi pomi ; o să le muncim împreună, ca să ne bucurăm de ele împreună. Nici unul dintre noi n-o să fie bogat, nici unul n-o să fie sărac ; toţi o să alcătuim o singură familie, unită şi iubitoare. Facă Dumnezeu să putem arăta cum trebuie să trăiască oamenii între ei şi cum poate domni dreptatea pe pămînt. Cu binecuvîntarea lui Dumnezeu şi a preasfintei Fecioare, fie ca această zi să însemne un început bun ! Du-te cu ei, dragă Manolios ; călăuzeşte-i, căci tu ştii unde sînt viile. Eu o să mă duc cu Mihelis la tîrg, să întocmim actele oficiale prin care obştea noastră va intra în stăpînirea averii boierului Patriarheas.

Întovărăşiţii se închinară cu toţii ; Manolios trecu în fruntea lor şi porniră. Coborau veseli la vale, cîntînd cîntecele culesului de vii, fără să bănuiască ce-i aştepta în Licovrisi.

În ajun, îndată ce se întoarse de pe Sarachina, Panaiotaros alergă la părintele Grigoris să-i dea raportul.

— Marţafoii se pregătesc să vină mîine să culeagă viile. Ia măsuri !

Părintele Grigoris era tocmai la masă ; aruncă furculiţa cît colo.

— N-am să-i las să intre în sat ! strigă el. Nu, n-o să culeagă nimic ! N-o să-i las să pună stăpînire pe satul meu. Mă duc la agă.

Îşi îmbrăcă anteriul cel nou, îşi agăţă la gît crucea mare de argint, îşi luă toiagul înalt cu mînerul de fildeş şi se îndreptă, cu pas încet şi solemn, spre conacul agăi.

Aga abia terminase masa şi-şi sorbea cafeaua ; alături de el, Braimachi răsucea o ţigară. Turculeţul stătea cu spatele întors la agă ; desigur că se certaseră

iar. Bietul agă îşi sorbea cafeaua schimonosindu-şi faţa, de parcă ar fi băut otravă.

Părintele Grigoris intră în odaie şi făcu un salamalec adînc.

— Ziua bună, agă !

Aga nu catadicsi să întoarcă capul.

— După glas, aş zice că eşti popa, făcu el apelpisit. Ce belele noi îmi mai aduci pe cap ? Treci în faţa mea, să te văd. Ia un scaun şi şezi.

Bătu din palme ; bătrîna cocoşată apăru pe uşă.

— O cafea pentru efendi popa, porunci el.

Apoi, spre popă :

— Vorbeşte !

— Scumpe agă, începu el, după cum prea bine ştie domnia ta, lumea atîrnă de un fir de aţă ; dacă acest fir ar fi tăiat, lumea ar cădea de sus şi s-ar sfărîma în mii de bucăţi.

— Astea le ştie şi catîrca mea, spuse aga enervat. Mai departe.

— Firul ăsta, iubite agă, cineva vrea să-l taie.

Aga se însufleţi deodată, apucă iataganul şi sări în picioare, gata să lovească.

— Cine-i ăla, strigă furios, să-i retez capul ! Da, jur pe Mohamed ! Spune-mi, popo, cine-i, şi-o să vezi !

— Moscovitul, răspunse popa.

Aga lăsă braţul în jos, încremenit. Cum să plece el tocmai acum din Licovrisi, să-l părăsească pe Braimachi, să lase huzurul de aici şi să se ducă la mama dracului, la capătul lumii, să orbecăiască prin nămeţii din miazănoapte, ca să-l ucidă pe moscovit ? !

— Departe-i ghiaurul ! zise aga, punînd iataganul la loc. E prea departe ; cum o să mă duc eu pînă acolo ? Fă-te că nu ştii nimic, popo ; e lucrul cel mai bun. O să mă fac şi eu că nu ştiu nimic pînă o să ne petrecem din viaţă, şi aşa scăpăm de bucluc.

— Dar nici nu e nevoie să te mişti din Licovrisi, iubite agă. Moscovitul şi-a trimis oamenii lui chiar aici, în satul nostru. Ei au să înceapă să taie firul de aici, din Licovrisi. În ce mă priveşte, eu mi-am făcut datoria, azi-dimineaţă, în biserică. Acum fă-ţi-o şi domnia-ta !

— Aha, da, da, mi-a îndrugat ceva cocoşata, dar n-am priceput nimic.

— L-am afurisit pe Manolios, moscovitul ; l-am alungat din rîndurile turmei lui Hristos.

— De ce, bre popă ? Că doar e un băiat bun, săracul de el ! Şi-i puţin agiamiu, după cîte ştiu. Nu el voia să fie spînzurat, nu el spunea că l-a omorît pe Iusufachi, numai ca să scape satul ?

— Făţărnicie, scumpe agă, făţărnicie ! Era o capcană, ca să amăgească poporul.

Aga se scărpină în cap ; începea să se înfurie.

— Carnaxi ! exclamă el. Să vă ia dracu de greci, cu tot neamul vostru. Nu vă întrece nici tatăl şeitanilor în farafastîcuri ! Cum naiba să mai priceapă, bre, un om cinstit ce vreţi voi ? Başca gîndiţi, başca vorbiţi şi başca faceţi ! Haide, popo, nu mă zăpăci ; lasă-mă-n pace ; astăzi sînt ciufut ! Vezi bine, mai am de-a face şi cu pezevenghiul ăsta... adăugă el, arătîndu-l pe Braimachi.

Braimachi fuma în linişte şi nu scotea o vorbă ; făcea rotocoale, le arunca în tavan şi scrîşnea din dinţi — nişte dinţi albi şi ascuţiţi, ca de cîine. Dar auzind că se vorbea de el, se întoarse spre agă, încruntat.

— Spune-i popii ce ne-a fost vorba, că de nu, plec ; mă duc înapoi la Smirna ; aici o să turbez dacă mai stau aşa !

Dădu să se ridice, dar aga îl apucă de umăr :

— Stai jos, pehlivane ! Stai aci ; am să-i spun !

Şi se suci către părintele Grigoris.

— Efendi popă, la urma urmei ce vrei de la mine ? Ai venit să-mi ceri vreun hatîr ? Ce anume ? Spune, poate c-o să facem alişverişul. Dar spune pe şleau, în vorbe puţine, fără marazuri, ca să înţeleg. Nu umbla cu ocolişuri, pricepi ? N-o să-mi screm acum mintea ca să înţeleg ce vrei tu. Te ascult.

— Iubite agă, spuse popa Grigoris, trăgîndu-şi scaunul mai aproape, zăludul de fecior al răposatului Patriarheas şi-a dat toată averea zdrenţăroşilor de pe Sarachina.

— E dreptul lui, spuse aga. De vreme ce averea e a lui, e liber să facă cu ea ce vrea.

— Da, dar toţi zdrenţăroşii ăia sînt oamenii moscovitului ; ăsta i-a trimis aici ca să taie firul.

— Ce-mi îndrugi acolo, bre popo ? Vorbeşte limpede ! Toţi ?

— Toţi. Şi au ca şefi pe părintele Fotis şi pe Manolios. Mîine au să vină să culeagă, cică, viile lor... Înţelegi ce vrea să zică asta ? Îşi pun piciorușul în satul nostru, în satul tău, scumpe agă, şi încet-încet o să ne azvîrle frumuşel pe toţi afară ; şi s-a dus firul !

— Şi atunci ? Ce vrei ?

— Mîine, cînd or veni moscoviţii, să binevoieşti a te osteni să ieşi la marginea satului şi să-i alungi.

— Dar cum, bre, popo ? Viile nu sînt ale lor ?

— Nu !

— Cum nu ? Allah ! O să-mi pierd capul ! Parcă spuneai că Mihelis le-a dăruit lor ? Nu sînt ale lor acum ?

— Nu, aşa cum îţi spun, agă ! O să-l declarăm pe Mihelis dezechilibrat...

— Dezechilibrat ? Ce mai e şi asta, bre ? Vorbeşte-mi pe şleau.

— Asta e aşa, că-i nebun ; adică nu mai ştie ce face, ca unul care şi-a pierdut minţile, şi prin urmare donaţia e nulă.

— Care va să zică, Mihelis e nebun ? Pe legea mea, mie mi se pare că-i un om cu mintea întreagă şi care ştie ce vrea.

— De la cuminţenie pînă la nebunie, scumpe agă, nu e decît un pas. Poate să spună cineva unde se sfîrşeşte cuminţenia şi unde începe nebunia ? Aşa că o să găsim noi mijlocul să dovedim că Mihelis e nebun.

Aga se luă cu mîinile de cap şi izbucni deodată în hohote de rîs.

— Am priceput, strigă el, am priceput ! Bre, voi grecii sînteţi tare mehenghii ! Sînteţi gata să luaţi lumea în pumn şi s-o vîrîţi în buzunarul vostru !

— Aşadar, scumpe agă ?

— Ascultă, popă Grigoris, să vorbim deschis ; dă-mi, să-ţi dau. O să mă duc la marginea satului, aşa cum spui, şi-o să-i alung pe blestemaţii ăia de sarachinioţi. Dar domnia-ta, la rîndul tău... Că doar am spus : dă-mi, să-ţi dau !

Popa înţelese : se îngălbeni.

— Auzi ? reluă aga. O să-ţi fac hatîrul, popo. Dar o să mi-l faci şi tu pe al meu ?

— Vorbeşte, scumpe agă, făcu popa cu jumătate de gură. Dacă îmi va sta în putinţă...

— E vorba de un lucru simplu ; nu-ţi face sînge rău. Uite, Braimachi, aci de faţă, ţine morţiş să vadă într-o zi fetele din sat jucînd, ca să-şi aleagă una.

— Lucru grav, scumpe agă.

— Grav, negrav, altfel nu se poate. Uită-te la el. E un zamparagiu de cincisprezece ani. Cine-i poate ţine piept ? Tu ? Eu ? Ar termina cu noi cît ai zice pîs. Numai o femeie e în stare să-i vină de hac. Deci, să-i găsim o femeiuşcă să-l îmblînzească. El e acum ca un mînz sireap ; încerci să-l încaleci, te azvîrle cît colo : dar cînd s-o îmblînzi, o să-l încaleci în voie, ba o să dea şi din coadă !

Braimachi asculta şi chicotea, de parcă l-ar fi gîdilat cineva.

— Nenorocirea e că a murit văduva... murmură preotul.

— Să-i găsim alta, popo...

Aici Braimachi interveni :

— Vreau una tînără şi grasă, fără cocoaşă, şi să fie cu pielea albă ca o franzelă. Vreau una care să nu se lase de bună voie ; vreau să mă lupt cu ea, s-o trîntesc la pămînt, să ţipe, să plîngă şi să se zbată, ca să fac haz... Ai înţeles, popo ?

Popa căzu pe gînduri.

— Trebuie să găsim o orfană care să nu aibă rude în sat, spuse el în cele din urmă, ca să nu se facă tărăboi... Numai de tărăboi mă tem, scumpe agă, de nimic altceva... Dă-mi un mic răgaz...

— Ce zice că vrea ? făcu Braimachi cu nervozitate.

— Cîteva zile de răgaz, ca să-ţi găsească femeia pe care o vrei, corcitură ! Dumnealui, hogea, are dreptate. Ce crezi, că le ţine închise în coteţ, ca pe nişte găini, şi poate să ţi-o aleagă aşa, la repezeală, pe aceea pe care o vrei tu ? Nu face mutre că, pe Mohamed, am să te snopesc, să te potoleşti, diavole, şi să ne găsim şi noi liniştea. Auzi ce-ţi spun ? Să-ţi tacă fleanca ! Iar dacă nu te mai poţi ţine, poftim, o ai pe Marta.

— Ptiu ! făcu Braimachi, scuipînd în perete. N-am nevoie de ea !

— Bine, popo, şi nu te uita la el. Îţi dau cîteva zile de răgaz... Ai auzit cum o vrea : tînără, baldîră, bălană şi cinstită.

Popa oftă adînc.

— Ne-am înţeles, scumpe agă, spuse el şi se ridică. Mîine, cînd or apărea moscoviţii...

— S-a făcut ; dar şi domnia-ta, la rîndul tău...

— Am să încerc să caut... şi Dumnezeu să mă ierte...

— Nu-ţi fie teamă, bre popo ; o să te ierte. Allah are şale mari ! zise aga izbucnind în rîs.

Popa ieşi din casa agăi împovărat de gînduri. Afacerea asta nu-i convenea de loc, dar n-avea încotro. Decît să lase satul să se prăpădească şi să cadă în ghearele părintelui Fotis... decît să pună în primejdie religia, patria, cinstea şi proprietatea... decît să vadă tăiat firul care ţine lumea să nu cadă şi să se zdrobească în bucăţi...

Ajuns acasă, chemă la sine pe gospodarii mai înstăriţi şi le ţinu următoarea vorbire :

— Mîine au să dea năvală zdrenţăroşii să culeagă viile pe care le-a donat nătărăul ăla de Mihelis... Dar noi, toţi cei de aci, sîntem în măsură să mărturisim — şi, dacă o fi nevoie, cu prestare de jurămînt — că Mihelis, încă de cînd era mic, nu era în toate minţile — mă înţelegeţi ? — că vorbeşte în bobodă, că-i năuc, tehui, scrîntit. Fitece şiret, să zicem un om ca părintele Fotis, poate să-l ducă de nas şi să-l pună să semneze orice... Drept care eu — martor mi-e Dumnezeu ! — am şi desfăcut logodna lui cu fiică-mea. Asta înseamnă că donaţia lui e nulă ; viile nu-s ale lor, nici ogoarele, nici livezile şi nici casele... Şi cum Patriarheas n-avea alte rude, averea lui o să revină comunei... Ne-am înţeles ?

— Ne-am înţeles ! răspunseră într-un glas ţăranii, admirînd şiretenia preotului lor.

— Acum vin de la agă, şi m-am înţeles şi cu el. L-am convins, după multă stăruinţă şi cu mare greutate, să iasă singur la marginea satului şi să nu-i lase pe zdrenţăroşi, pe bolşevici, să intre. O să vă adunaţi şi voi, cu toţi argaţii voştri, cu cîinii, cu ciomegele, să-l ajutaţi pe agă... Dar băgaţi de seamă : nici o

picătură de sînge ! Sîntem creştini şi se cuvine să-i iubim chiar şi pe duşmanii noştri...

Pe urmă, părintele Grigoris îl chemă pe Panaiotaros. Acesta veni abia spre seară şi era într-un hal de nerecunoscut. Îşi pîrlise barba cu un cărbune aprins, încît obrajii şi gîtul îi erau plini de arsuri şi de băşici ; pe deasupra, îşi tăiase şi părul cu o foarfecă mare de tuns oile.

Popa, cu toate grijile pe care le avea pe cap, nu-şi putu stăpîni rîsul.

— Panaiotaros, nenorocitule, ce-i halul ăsta pe tine ?

— Treaba mea ! mugi Panaiotaros. Nu te băga unde nu-ţi fierbe oala, popo, că plec şi te las baltă ; şi ştiu că ai nevoie de mine.

— Nu te supăra, Panaiotaros ; doar nu te-am jignit ! Ascultă : mîine vreau să fii la datorie. Ia-ţi bîta, şi dacă o veni cumva cu ei Manolios, tabără pe el şi dă-i la mir. L-am afurisit, aşa că n-ai să dai socoteală nimănui. Poţi să-l şi omori. Dumnezeu e de partea ta.

— Lasă-l pe Dumnezeu în pace, popo ; nu-l amesteca în potlogăriile noastre. Tu, te temi de părintele Fotis ; eu, îl urăsc de moarte pe Manolios ; şi cu asta basta ! N-amesteca în treburile astea nici un Dumnezeu şi nici o sfîntă Fecioară ; că aşa ceva la mine nu se prinde. Eşti destul de şmecher să pricepi ce vreau să zic.

Se îndreptă spre uşă ca să plece, dar se întoarse, făcu cu ochiul către popa Grigoris şi-i aruncă cu un rînjet drăcesc :

— Înghiţi-ne-ar iadul pe amîndoi !

Sarachinioţii coborau, după cum am spus, de la munte cîntînd ; dar Manolios, care mergea în fruntea

lor, era îngîndurat. „De-ar da Dumnezeu, îşi spunea el, să nu întîmpinăm împotrivire."

Cînd se apropiară însă de sat, zăriră o liotă de oameni adunaţi lîngă puţul sfîntului Vasile ; unii şedeau pe jos, alţii umblau de colo-colo cu reteveiele în mînă ; se auzeau chiar strigătele şi ameninţările lor furioase.

Manolios se opri şi se întoarse către însoţitorii lui.

— Băieţi, mi se pare că vor să ne taie drumul... Femeile să rămînă aici şi să aştepte, iar noi, bărbaţii, să înaintăm — şi ce-o vrea Dumnezeu ! Să nu căutăm gîlceavă ; dreptatea e de partea noastră. Iar dacă vor cu tot dinadinsul ceartă, n-o să ne batem cu dînşii, căci sînt fraţi de-ai noştri, ci o să ne ducem la agă. El e cel mai mare în sat şi o să judece ; şi, fiindcă viile sînt acum ale noastre, nu poate decît să ne dea dreptate. Care va să zică, în numele lui Dumnezeu, înainte !

Femeile se aşezară pe pietrele din jur, unde rămaseră să aştepte ; bărbaţii înaintară. Dar nu făcură nici o sută de paşi, că o piatră vîjîi pe deasupra capului lui Manolios ; apoi alta, şi alta ; atacul începuse. Liota de oameni din jurul puţului se puse în mişcare, îndreptîndu-se spre ei ; în frunte mergea Panaiotaros, călcînd greu ca un urs, cu o privire de fiară întărîtată şi cu părul ciopîrţit ca vai de lume.

— Ce facem ? răcni Luca, Prăjină-lungă. Să aşteptăm pînă ne doboară pe toţi, unul cîte unul ? Puneţi mîna pe pietre, băieţi, şi pe-ei !

Dar Manolios îi opri :

— Staţi ! Să nu facem vărsare de sînge, fraţilor !

Din partea cealaltă se auziră nişte ţipete sălbatice :

— Înapoi ! Înapoi ! N-o să intraţi în sat ! Înapoi !

Manolios înaintă spre ei, făcînd semn cu mîna că vrea să le vorbească.

— Fraţilor, fraţilor, ascultaţi-mă !

— Afurisitule ! Hoţule ! Ucigaşule ! Bolşevicule !

Banda, spumegînd de furie, se repezi spre el. Dar Panaiotaros făcu zid cu braţele-i mari şi strigă :

— Să nu-l atingă nimeni ! E al meu ; eu mă răfuiesc cu el ! Şi scoţînd un muget înfricoşător, dădu să tabere pe Manolios. Atunci sarachinioţii se strînseră în jurul şefului lor.

— Cui s-o atinge de Manolios, strigă Luca, punînd mîna pe un pietroi, îi sparg capul ca pe un pepene verde !

Totuşi, paracliserul, pus la cale de părintele Grigoris, dădea din mîini şi din picioare şi ţipa cît îl ţinea gura :

— A fost afurisit ! Loveşte-l, Panaiotaros ! O să-ţi fie mîna sfinţită !

Tocmai atunci sosi şi învăţătorul, alergînd cu sufletul la gură.

— Pentru numele lui Dumnezeu, oameni buni ! strigă el. Ce se întîmplă aici ? Opriţi-vă !

— Vor să ne calce satul ! zbieră paracliserul. Să ne cotropească !

— Vrem să culegem viile ! strigau sarachinioţii. Sînt ale noastre, ni le-a dăruit Mihelis !

— Mihelis a fost declarat nebun, donaţia e nulă ! scheună cu vocea-i ascuţită moş Ladas, ascuns în dosul învăţătorului.

— Donaţia e nulă ! În lături ! În lături, bolşevicilor, vînduţilor, trădătorilor !

Între timp, Panaiotaros, cu capul înainte, ca un taur, se năpusti asupra lui Manolios. Dar Luca ridică pietroiul în sus, cu amîndouă mîinile, şi-l azvîrli cu toată puterea. Bolovanul de piatră îl lovi pe Panaiotaros în fluierul piciorului ; acesta se clătină, îşi pierdu echilibrul şi căzu la pămînt. Luca sări numaidecît, încălecă pe el şi se porni a-l buşi cu mînie. Panaiotaros îşi adună toate forţele, se smuci o dată, se

ridică de jos şi işi înşfăcă adversarul de mijloc. Cei doi vlăjgani se luptau încrîncenaţi, se rostogoleau pe jos, cînd unul sus, cînd celălalt, şi scoteau nişte mugete înfiorătoare.

Paracliserul luă o piatră şi-l ţinti pe Manolios, strigînd :

— Afurisitule, bolşevicule !

Piatra îl nimeri pe Manolios drept în frunte ; sîngele ţîşni deodată în şiroaie şi-i acoperi toată faţa.

— Îl omoară pe Manolios, pe ei ! urlară sarachinioţii, aruncîndu-se asupra licovrisioţilor.

Încăierarea începu de-a binelea, într-o larmă asurzitoare. Moş Ladas o rupse la fugă ; învăţătorul voi să treacă între cele două tabere, dar fu otînjit, fără milă, din amîndouă părţile. Un drac de băiat alergă în sat, trîmbiţînd în gura mare :

— L-a omorît pe Manolios ! L-a omorît pe afurisitul ! L-a omorît pe bolşevicul !

Costantis îşi înhăţă bîta şi ieşi ca vîrtejul pe uşa cafenelei.

— Unde ? Unde, mă ? urlă el după băiatul care alerga la vale.

— La puţul sfîntului Vasile !

Costantis se avîntă într-acolo. Pe drum se întîlni cu Ianacos ; nu schimbară o vorbă ; alergau amîndoi în goana mare.

În jurul puţului, sarachinioţii şi licovrisioţii erau prinşi într-un vălmăşag de nedescris, ce se mişca încoace şi încolo printre pietre, umplînd văzduhul de urlete. Femeile de pe Sarachina se aruncară în luptă cu osîrdie ; erau călite, aveau pumni tari şi braţe oţelite de muncile casei şi ale cîmpului ; loveau şi erau lovite, la fel ca şi bărbaţii.

— Manolios ! Manolios ! se auziră două voci răguşite, deznădăjduite.

Manolios, care şedea pe o piatră şi-şi lega rana, recunoscu vocile şi întoarse capul.

— Sînt aici, fraţilor ! strigă el. Nu vă speriaţi !

În clipa aceea, moş Ladas, care se căţărase pe o stîncă, scoase un ţipăt de bucurie :

— Vine aga ! Vine aga !

Se auzi un nechezat de iapă ; pietrele de pe drum scăpărau scîntei. Aga sosi la faţa locului, proptit în scări, cu pistoalele lui de argint, cu iataganul lui lung, cu fesul lui roşu ; era beat turtă. Smuci dîrlogii, şi iapa sări în două picioare ; dar aga se prinse cu amîndouă mîinile de gîtul ei şi izbuti să rămînă în şa. Scoase un pistol de la brîu, trase un foc în aer şi răcni cu vocea-i răguşită, ca un smintit :

— Ghiauri !

Dintr-o dată, vălmăşagul se descîlci. Sarachinioţii se rînduiră într-o parte, licovrisioţii în cealaltă ; erau ciufuliţi, plini de praf şi de sînge. Învăţătorul rămăsese la mijloc, lungit la pămînt, cu trupul sfîşiat de răni ; se căznea să se ridice şi să-l salute pe agă, dar puterile îl părăsiră.

— Ghiauri ! strigă din nou aga, sfredelind cu ochii injectaţi grupul sarachinioţilor. Ce căutaţi în satul meu ? Ştergeţi-o ! Ştergeţi-o, ghiaurilor !

Manolios ieşi din rînd.

— Agă, spuse el, avem vii în Licovrisi ; am venit să le culegem ; sînt ale noastre !

— Pe dracu, pezevenghilor ! De cînd sînt ale voastre ? Cine vi le-a dat ? Unde le-aţi găsit, zdrenţăroşilor ?

Moş Ladas se plecă sus, pe marginea stîncii, ca să vadă mai bine, şi rînji.

— Ni le-a donat Mihelis ! răspunse Manolios.

— Zapisul lui n-are valoare, zurbagiilor ; el e minor ! făcu aga.

— Nu minor, agă, îl îndreptă moş Ladas de sus, din cuibul lui. Nu minor, ci nebun !

— Tot dracu ăla-i, bre, ciufut bătrîn ! Tacă-ţi fleanca !

Şi scoase pistolul, îndreptîndu-l spre moş Ladas.

— Aman ! Aman ! strigă moşneagul, pitindu-se pe după stîncă. Ai dreptate, scumpe agă, ai dreptate, e minor !

Aga vîrî din nou pistolul în sileaf, prăpădindu-se de rîs. Se întoarse spre sarachinioţi.

— Care dintre voi e Manolios ? strigă el. S-a înnorat şi nu văd bine. Să iasă la faţă !

— Eu îs, făcu Manolios, apropiindu-se de iapă.

— Tu eşti un om bun, bre Manolios, orice-ar zice ei ! Vino mai încoace, ghiaurule ! Spune-mi, pe legea ta, ce-i aia bolşevic ? Mi-au împuiat urechile de două zile cu vorba asta. Carnaxi ! Ce-i aia, bre ? E om, e fiară, e o boală ca holera ? Eu nu pricep... Tu pricepi ?

— Da, agă, pricep, răspunse Manolios.

— Atunci spune, bre, în numele lui Allah, fă-mă să înţeleg şi eu !

— Cei dintîi creştini, agă...

— Lasă-i în pace pe cei dintîi creştini, ghiaurule ; nu mă ameţi şi tu, destul m-a ameţit rachiul ! Asta-mi lipseşte, să mai am de-a face şi cu cei dintîi creştini... Eu te întreb, ce vrea să zică aia bolşevic ?

— Să-ţi spun eu, agă, piui moş Ladas. Bolşevic vrea să zică : să nu mai fie bogaţi şi săraci, ci numai săraci ; să nu mai fie agale şi raiale, ci numai raiale ; să nu se mai zică : femeia ta şi femeia mea, ci toate pentru toţi !

— Să nu fie agale şi raiale ? ! răcni aga. Care va să zică, să se strice rînduiala lui Allah ? O, la, la ! Îşi desfăcu cele cinci degete de la mînă şi i le vîrî sub ochi lui Manolios.

— Beleşte ochii, bulibaşă, şi priveşte : degetele astea sînt toate la fel ? Unele sînt mai mici, altele mai mari ; aşa le-a făcut Allah. Tot aşa şi la oameni, bre, el a făcut pe unii mici, şi pe alţii mari ; pe unii boieri, şi pe alţii robi. Tot aşa a făcut şi cu peştii : peştele cel mare înghite pe cel mic. Tot aşa a făcut Allah oile, şi alături de ele a făcut lupii, pentru ca lupii să mănînce oile. Asta-i rînduiala lui Allah ! Şi acum veniţi voi, bolşevicii... Sictir !

Apoi îşi trase iataganul, dădu pinteni iepei şi se năpusti asupra sarachinioţilor.

Femeile începură să ţipe şi o luară la fugă spre munte ; bărbaţii se retraseră şi ei, speriaţi ; numai Manolios rămase neclintit.

— Ghiaur parşiv, îi strigă aga, şterge-o, să nu-ţi retez capul. Nu ţi-e frică ?

— Mi-e frică, răspunse Manolios, dar numai de Dumnezeu ; de oameni nu mi-e frică.

— Pe legea mea, tu eşti agiamiu, bre, bun de legat ! se răsti aga şi izbucni din nou în rîs. Dar eşti şoitar cu haz. Ascultă, nu vrei să vii la mine, ca să mă faci să-mi treacă timpul mai uşor ? La *Coranul* nostru scrie că între nebuni şi sfinţi nu-i nici o deosebire : sînt totuna. Tu, bre, eşti şi nebun şi sfînt ; şoitar cu haz, aşa cum ţi-am spus. Hai, vino la mine, am să-ţi dau de mîncare, am să-ţi dau de băut, am să te îmbrac, am să scot din tine om... Ce ? Nu vrei ? Păcat de tine, bre ! Atunci, du-te, şterge-o de-aici ! M-am răzgîndit ; nu te mai omor !

Apoi se întoarse către licovrisioţi, care se bucurau auzindu-l pe agă că le ia apărarea.

— Voi, ghiaurilor, nu sînteţi nici nebuni, nici sfinţi. Căraţi-vă la dracu ! Ciorbagii, zgîrciţi, trîntori... Sictir !

Licovrisioţii o zbughiră, şi speriaţi şi veseli. Ianacos şi Costantis îl ridicară pe învăţător, îl luară de sub-

suori şi-l duseră acasă la el ; nenorocitul şchiopăta şi se văieta că-l doare tot trupul.

— Aşa-mi trebuie ! se tînguia el. Nu sînt nici oaie, nici lup ; sînt un fel de corcitură ; lupii mă muşcă şi oile se baligă pe mine. Eu, măi Ianacos şi Costantis, ştiu bine care-i calea cea dreaptă, dar n-am curaj s-o urmez ; ştiu de partea cui e adevărul, dar mi-e teamă s-o spun. Nu îndrăznesc, sărmanul de mine, să ridic niciodată capul. Totdeauna mi-e frică... Şi rezultatul, uite-l : m-au stîlcit în bătaie şi licovrisioţii şi sarachinioţii. Au dreptate ! Au dreptate ! Aşa-mi trebuie, bine mi-au făcut !

Întoarse pe rînd faţa către cei doi prieteni care-l ajutau să meargă.

— Vouă nu vă e frică ? îi întrebă cu un accent de admiraţie.

— Şi nouă ne e frică, învăţătorule, răspunse Ianacos, dar o facem pe vitejii... Nu ştiu cum să-ţi spun mai lămurit ce se petrece înăuntrul meu... O fac pe viteazul, însă inimioara tremură în mine ca piftia ; dar, să vezi, încet-încet — e o taină ! — făcînd pe viteazul, mă pomenesc că-s viteaz ! Pricepi, învăţătorule, ce vreau să zic ? Eu, să-ţi spun drept, nu prea !

Învăţătorul, deşi îl înţepau durerile, zîmbi.

— Aş da toată ştiinţa mea de carte, spuse el, ca să semăn cu tine; Ianacos... Dar tu, Costantis ?

— Cu mine-i mai rău decît cu Ianacos, învăţătorule. Eu nu sînt viteaz şi nici nu fac pe viteazul ; mi-e frică, dîrdîi, îmi îngheaţă sîngele în mine, dar de ruşine mă ţin mîndru. Iar dacă într-o bună zi o să părăsesc totul şi o să apuc calea lui Hristos, n-am s-o fac din bunătate, nici din vitejie, ci din mîndrie. O să-mi fie frică, o să tremur de groază, dar n-o să dau înapoi. Ai înţeles, învăţătorule ?

— Manolios e mai bun ca noi toţi, spuse Ianacos. El n-o face pe viteazul, el este.

XVI

A doua zi, dis-de-dimineaţă, Mihelis cobora de la munte, fierbînd de mînie. Îşi zicea : „Am să mă duc la popă şi am să-i smulg barba fir cu fir. O să-i înjur pe fruntaşi, să mă ţină minte. Am să trag clopotul de la biserică, am să chem tot satul, să mă asculte."

Se aprindea, se potolea iar, căuta vorbele cele mai usturătoare şi nu ştia cu ce să înceapă mai întîi... Toată noaptea nu izbutise să închidă ochii ; în zori aţipise puţin, dar îi apăruse iarăşi mortul, care se oprise în faţa lui şi-l privea cu mîhnire, dînd din cap a învinuire şi mişcîndu-şi buzele, vrînd parcă să spună ceva... Mihelis îi auzise glasul, un glas slab, stins, venind de pe celălalt tărîm şi întrebîndu-l cu repeziciune : „De ce ? De ce ? De ce ?" Atît. Mihelis sărise din pat, îşi luase băţul şi, tremurînd tot, pornise la vale, spre sat.

Se duse de-a dreptul la popă. Împinse poarta, intră, străbătu curtea. Îl găsi pe părintele Grigoris stînd în faţa ferestrei, în fîşia de lumină, aplecat deasupra unei scrisori pe care o citea plîngînd. Cum îl văzu pe Mihelis, ascunse numaidecît scrisoarea la sîn ; dar Mihelis avu timp să vadă şi să recunoască scrisul. Dintr-o dată, înţelese totul. Furia i se domoli ; vedea aidoma moartea plutind în aer şi inima i se strînse de durere.

Popa își reveni repede, lacrimile i se uscară ; îl măsură din ochi pe Mihelis.

— Ce vînt te-aduce aici, boierule ? întrebă el pe un ton batjocoritor. Te-ai săturat așa iute de Sarachina ? Călugăria e grea, băiatule ! Cată-ți de treabă ; întoarce-te în sat, la averea ta... Ai făcut actele ? adăugă apoi cu un aer îngrijorat.

— Nu mai am nimic, răspunse Mihelis. M-am ușurat de orice povară, sînt liber.

— Ai făcut actele ? întrebă din nou preotul cu înfrigurare.

— Da.

— Ești nebun ! Nebun de legat ! mugi popa, izbind mînios cu pumnul în pervazul ferestrei. Ești un om pierdut, nenorocitule ! De-acum o să fii robul șarlatanului ăla de popă. Păcat de atîta bogăție adunată de înaintașii tăi !

— Sînt liber, repetă Mihelis, al cărui piept începu să se umfle din nou de furie. Dumneata ești rob, părinte ! Păcat de haina preoțească pe care-o porți !

Popa răspunse încet, cu amărăciune :

— Eu luptam pentru binele tău și al fiicei mele... Acum, totul e pierdut !

— Ce-ți scrie ?

— Citește ! făcu preotul, scoțînd scrisoarea de la sîn și aruncîndu-i-o lui Mihelis.

Acesta o luă în mînă : hîrtia era udată de lacrimi — ale preotului, sau ale fetei ? O citi încet, cu greutate ; ochii i se încețoșară.

„...Nu mă simt bine, tată. Iartă-mă că îți fac griji, dar nu mă simt bine. Mă topesc zi de zi, pier. Doctorii trec acum prin fața patului meu și nici nu-și mai întorc capul să mă vadă. M-au șters din rîndul celor vii, iar eu stau întinsă, cu ochii pironiți în tavan, de parcă aș vedea acolo cerul. Alt cer nu mi-a mai rămas decît

ăsta, tavanul. Și aș fi liniștită, poate chiar fericită că mor, dacă n-ai fi tu, tată, care rămîi în urma mea, singur, fără să mai ai pe nimeni care să-ți dea un pahar de apă. De tine îmi pare rău, de tine și de fostul meu logodnic. Poate că lui nu-i pare rău că plec, dar eu plîng, plîng, de cîte ori mă gîndesc la el. De ce ? De ce ? Cu ce am păcătuit, Doamne ? Voiam să am un cămin și un copil. Și acum...“

Mihelis nu putu citi mai departe ; lăsă scrisoarea pe marginea ferestrei și se îndreptă spre ușă.

— Bine, spuse el. Mă duc.

— Ce voiai de la mine ? De ce-ai venit ?

— Așa, într-o doară. Nu voiam nimic de la dumneata. Ce-aș putea să vreau ? Rămîi cu bine !

— Dumnezeu e crud ; lovește fără milă în oameni... Oare cu ce sînt eu vinovat ?

Mihelis ajunsese în pragul porții, dar se opri, se întoarse din drum și spuse cu năduf :

— Pe dumneata, părinte, care ești plin de patimi josnice, pe dumneata trebuia să te lovească Dumnezeu, nu pe fata dumitale !

— Știe el unde să mă lovească, și m-a și lovit... murmură popa, din ochii căruia începură să curgă din nou lacrimi.

Dar deodată se înfurie ; dintr-un salt fu în mijlocul curții, desculț.

— Voi toți, Manolios, țapul ăla de popă și tu, numai voi sînteți de vină. Voi sînteți de vină, cu nelegiuirile și trădările voastre ! Trăiam liniștiți aici, toate mergeau așa cum a lăsat Dumnezeu. Fiică-mea și-ar fi recăpătat sănătatea ; tu nu l-ai fi răpus pe taică-tu cu purtarea ta ; iar eu, după un an, aș fi ținut în brațe nepoțelul... Dar Manolios, prefăcutul, ți-a sucit capul ; colac peste pupăză, a mai venit și scîrnăvia aia de popă — și taică-tu a murit de supărare, tu ți-ai irosit averea, eu am desfăcut logodna, iar fata mea, cum a aflat, s-a îmbol-

năvit şi mai rău ; acum e pierdută, e pierdută, nu mai e nici o nădejde... O ai şi pe ea pe suflet, blestematule... Înainte, sărmana, mai avea curaj să lupte, dar acum...

Umbla de colo pînă colo prin curte, blestema şi ofta, şi din ochi îi curgeau lacrimi. Se repezi din nou, cu vocea gîtuită de mînie :

— Bine am făcut eu cînd am spus la toată lumea că eşti smintit la minte şi că semnătura ta n-are nici o valoare. Am să-ţi iau toate bunurile şi am să le dau comunei ! Şleahta de blestemaţi de pe Sarachina n-o să pună mîna pe nici un bob de strugure, pe nici o măslină, pe nici un grăunte de grîu... Nu, nu, n-o să-ţi meargă ! Am să te răpun, ţi-o jur, aşa cum l-ai răpus şi tu pe taică-tu, aşa cum ai răpus-o pe fiică-mea... Ai să vezi, ai să vezi ; nu rîde ! Am să mă duc la mitropolit şi-am să-i spun totul ; am martor satul întreg ; şi aga e de partea mea. N-o să-ţi meargă, nu !

— Da, ai toată lumea de partea dumitale, spuse Mihelis, al cărui suflet se rupea de milă în faţa durerii şi răutăţii preotului. Ai toată lumea de partea dumitale, numai pe Dumnezeu nu-l ai... Cum te rabdă inima, părinte, să laşi atîtea suflete să moară de foame pe Sarachina ? Nu ţi-e teamă de Dumnezeu ?

— Dacă fiică-mea Mariori o să moară, am să devin o fiară sălbatică, n-o să-mi fie teamă de nimeni, nici de oameni, nici de Dumnezeu ! Am să azvîrl rasa de pe mine, am să iau puşca şi am să omor pe cine mi-o ieşi în cale. Adică de ce s-o omoare Dumnezeu pe Mariori ? Ce i-a făcut ea ? Era pe lume o făptură mai nevinovată, mai cuminte, mai bună ca dînsa ? Întîi şi întîi, am să-l omor pe Manolios ; cîinele ăsta mi-a adus pierzarea ! Dacă nu l-a spînzurat aga, o să-l spînzur eu ! Face pe sfîntul, pe mucenicul, pe eroul, şi cînd colo e vîndut Moscovei ! Trădător, ateu, bolşevic !

Spumega ; strînse pumnii, îi ridică deasupra capului lui Mihelis şi urlă :

— Piei din faţa mea, să nu te mai văd ! Pleacă de-aici, că de nu, îmi zdrobesc capul de perete !

Se rostogoli jos, pe pietrişul curţii, cu gura plină de bale. În casă nu era nimeni ; Mihelis se aplecă, îşi încordă puterile şi-l ridică de jos, îl duse înăuntru şi-l întinse pe canapea. Apoi intră în bucătărie, umplu un pahar de apă şi i-l aduse. Părintele Grigoris luă repede paharul, bău cu înghiţituri mici, deschise ochii.

— Mihelis, murmură el, sînt un om pierdut. Dumnezeu mă loveşte drept în faţă, dar nu pot să mă căiesc niciodată, nu pot... Nu pot să iert pe nimeni, pe nimeni ! Du-te, nu vreau să te mai văd !

Se învioră din nou, se ridică, ieşi afară, străbătu curtea şi deschise poarta.

— Du-te, şi să nu mai calci în casa mea ! spuse el, trîntind poarta cu putere în urma lui Mihelis.

Mihelis rătăcea pe uliţele satului, ca şi cum picase atunci, pe neaşteptate, într-un loc necunoscut, ca şi cum umbla printr-o lume de năluciri şi vedea pentru întîia oară aceste case, aceste dughene şi platanul din piaţă. Cînd trecu prin dreptul casei părinteşti, se opri şi o privi îndelung, de parcă se străduia să-şi amintească ceva... Dădu să intre pe poartă, dar îl cuprinse deodată groaza, ca şi cum în mijlocul curţii, dintre buruienile ce crescuseră acolo sălbatice, un mort înalt şi gras întindea braţele şi nu-l lăsa să intre... I se zbîrli părul în cap ; grăbi pasul şi plecă. O clipă, i se păru că vorbele cumplite ale preotului ; „Tu l-ai omorît ; tu..." se transformaseră în oameni, în morţi, în schelete, şi-l goneau din urmă, pas cu pas.

La marginea satului se opri. „De ce am venit aici ? se întrebă el. De ce ? Eram furios ; acum de ce nu mai sînt ?" Deodată, chipul lui Mariori îi apăru în faţă, ri-

dicîndu-se în văzduh palidă, cu ochii mari deschişi, cu o batistă roşie la gură... „Satul ăsta-i plin de morţi, îşi spuse el, plin de năluci ; mă duc de-aici.“

Cerul se mohorî ; soarele se ascunse în nori ; vîntul se stîrni pe neaşteptate ; arborii începură să se clatine ; frunzele ce dădeau în veştejit se scuturară şi pămîntul se umplu de pete galbene, ca un trup mare, bolnav.

Cîţiva săteni trecură pe drum ; se făcură că nu-l văd pe Mihelis şi cotiră repede pe uliţa cea mai apropiată. Un copil întoarse capul, îl văzu şi începu să plîngă şi să ţipe. O bătrînică deschise poarta, se uită după el, îşi făcu cruce şi închise numaidecît poarta la loc. Bătrînica se duse după moşneagul ei, care umbla prin curte în căutarea unei raze de soare, să-şi încălzească mădularele amorţite.

— Fostul nostru boieraş e afară, în uliţă, îi şopti ea. Dacă l-ai vedea... Ţi se rupe inima de milă. În ce hal a ajuns, Doamne păzeşte ! A slăbit, a pălit şi are nişte ochi sticloşi...

Bătrînul clătină din cap.

— Aşa-i trebuie, spuse el. Şi-a împărţit averea şi acum rătăceşte pe uliţi... E desculţ ?

— Nu, mai are încă ghetele-i vechi... Săracul de el, nu degeaba zice lumea că-i cam într-o doagă !

— S-a terminat cu neamul lui Patriarheas ! făcu bătrînul rînjind. Au supt lumea, şi acum, iată unde au ajuns ! Orice s-ar zice, Dumnezeu îi drept, ştie el ce face ! Ascultă, femeie : mîine-poimîine, cînd o începe să bată pe la porţi, dă-i o bucată de pîine. Aşa, o să putem spune şi noi, că am miluit pe unul din neamul lui Patriarheas ! Se închină şi murmură, cu satisfacţie : Slavă ţie, Dumnezeule !

Cîteva tunete bubuiră în depărtare. Vîntul se răcori ; mirosea a ploaie. Mihelis se zgribuli.

— Mă duc să-l caut pe Ianacos ! hotărî el deodată şi intră din nou în sat.

Începură să cadă picături mari de ploaie ; uliţele erau acum pustii. Trecînd prin faţa casei văduvei, se opri, împinse poarta ; în curtea părăsită, garoafele roşii se veştejiseră. Mihelis intră în casă ; oamenii furaseră ţoalele, scaunele şi singura ladă pe care o avea văduva ; îi stricaseră patul şi scoseseră din balamale toate canatele ferestrelor ; numai unul singur mai rămăsese, şi-l trîntea vîntul, făcîndu-l să scîrţîie strident. Trecătorii de pe drum luaseră obiceiul să se abată în această casă şi să-şi facă treburile prin colţuri, să stropească pereţii...

— Sărmană Caterină... murmură Mihelis. Cîte plăceri ai dat bărbaţilor, cîte plăceri ai avut de la ei ! Cîte o fi văzut şi auzit această odaie părăginită ! Ah, scîrnavă mai e lumea asta !

Un şoricel chiţcăi undeva ; se vîrîse în tavanul de trestie, pe care-l rodea cu patimă, ca şi cum Dumnezeu i-ar fi dat să îndeplinească această sarcină, plătindu-l cu ziua şi fixîndu-i un termen pînă cînd s-o gate ; şi şoricelul se zorea să-şi ducă sarcina la bun sfîrşit.

Mihelis închise uşa în urma lui şi se îndreptă spre casa lui Ianacos. Pe drum, îşi spunea în sinea lui : „Mai degrabă o să intre Caterina în rai, cu toate desfrînările ei, decît părintele Grigoris, cu toate odăjdiile lui preoţeşti... Poate că ea a şi intrat, şi acum stă de vorbă acolo cu Maria Magdalena...“ Cu inima ceva mai liniştită la gîndul acesta, bătu în poarta lui Ianacos.

De cum mijise de ziuă, Ianacos intrase în grajd, pentru a-şi lua rămas bun de la măgăruşul lui. Făgăduise să-l dea izgoniţilor de pe Sarachina, dar în ajun primise un bileţel de la moş Ladas : „Sau îmi dai înapoi cele trei lire, sau îţi iau măgăruşul. Fă-ţi bine socoteala, dacă nu vrei să te bag în puşcărie.“

Strîngea în brațe gîtul cald și lucios al măgărușului, îi vorbea și îl bocea, îl mîngîia cu vorbele cele mai duioase :

— Scumpul meu Iusufachi, oamenii sînt răi și pizmași și vor să ne despartă. Cine-o să mai vină, Iusufachi, în fiecare dimineață, să-ți vorbească, să te dezmierde și să-ți umple căldarea cu apă limpede și ieslea cu fîn ? Cine o să se mai ducă la cîmp să-ți aducă iarbă cu rouă ca să te răcorești ?... Nu te-aveam decît pe tine pe lumea asta ! Zău dacă-mi păsa de toate necazurile pe care mi le făceau oamenii și de toate răutățile pe care mi le spuneau ei ! Îi ascultam și zîmbeam, fiindcă știam că, întorcîndu-mă acasă, te găsesc aici pe tine, dragul meu Iusufachi, așteptîndu-mă și întîmpinîndu-mă cu ochii tăi nevinovați și dînd din codița ta, bucuros... Și știam că aveam să pornim amîndoi, tu înainte, eu în urma ta, să colindăm satele, să ne vindem marfa și să cumpărăm alta, cîștigîndu-ne astfel în mod cinstit, cu sudoarea frunții noastre, pîinea cea de toate zilele... Și acum, ce-o să te faci tu în mîinile ciufutului ăluia de zgîrcit, care vrea să ne despartă ? Ce-o să mă fac eu, singur pe lume ? S-a zis cu noi, Iusufachele meu scump ! Blestemul să cadă asupra oamenilor răi, asupra lirelor lor și asupra soartei care ne-a făcut săraci și fără apărare împotriva nedreptății... Adio, dragul meu Iusufachi...

Se aplecă și sărută gîtul cald și lucios al animalului, își trecu încet, adînc, mîna prin puful alb de pe burta lui, îi mîngîie crupa, îl trase de coadă, cu ochii plini de lacrimi... Iusufachi, fericit de mîngîierile stăpînului său, întorcea cu mîndrie capul, dădea din coadă și necheza dulce și șăgalnic.

Se auzi o bătaie în poartă. Ianacos tresări speriat, dar cînd îl văzu pe Mihelis îi veni inima la loc.

— Bună ziua, Mihelis, spuse el ușurat, cu ochii încă măriți de spaima prin care trecuse.

— Ce-ai pățit, dragă Ianacos ? întrebă Mihelis. Plîngeai ?

Ianacos își șterse ochii, rușinat.

— Mi se pare că am dat în mintea copiilor, spuse el. Îmi luam rămas bun de la măgărușul meu... Mi-l ia moș Ladas, înghiți-l-ar pămîntul să-l înghită !

Și-i arătă lui Mihelis răvașul pe care-l primise.

— Ai ceva de mîncare ? întrebă Mihelis. Mi-e foame. Am plecat din zori de la munte și, iată, se apropie amiaza. Ascultă, Ianacos, o să mă duc chiar acum la moș Ladas ; măgărușul e al Sarachinei, așa că n-o să-l ia el !

Ianacos dădu din cap neîncrezător ; aflase că popa se înțelesese cu aga, că-i scrisese și mitropolitului și că n-o să-l lase pe Mihelis să hotărască de soarta moștenirii înainte de a se face judecata, spre a se ști dacă semnătura lui e valabilă sau nu. Tot satul era gata să depună mărturie mincinoasă cum că feciorul lui Patriarheas nu era în toate mințile.

— Dacă mi-l ia, zise pe neașteptate marchitanul, să nu-mi spună mie Ianacos dacă n-am să-i dau foc la gospodărie !

Intră în casă, prăji niște ouă, aduse pîine, struguri și brînză. Ploaia încetase. Se așezară amîndoi în curte, în fața grajdului, și începură să mănînce. Măgărușul mînca și el alături de ei, fericit de tovărășia lor.

— Ce bine ne simțim așa, toți trei laolaltă ! suspină Ianacos. Și cînd te gîndești că ciufutul de bătrîn vrea să ne despartă...

— Mă duc chiar acum la el, spuse Mihelis, ștergîndu-și buzele.

Și se ridică.

— Dumnezeu să fie cu tine, Mihelis ! Vezi, fă tot ce poți...

Moş Ladas şedea jos, pe pămîntul din casă, cu picioarele încrucişate sub el, alături de băbuţa lui, în faţa mescioarei scunde şi mîncau. Chira Penelopa lăsase lîngă ea, pe un scăunel, ciorapul la care împletea, şi arunca în gură, ca într-o gaură, dumicaturi mici, pe care le mesteca încet, plictisită, fără să scoată o vorbă. Moşneagul ei avea chef de vorbă şi ţuruia de unul singur :

— Toate merg bine, dragă Penelopa, Domnul fie lăudat ! Popa e un drac în sutană ; l-a îmbrobodit pe agă, i-a scris şi mitropolitului. Ai să vezi că averea bătrînului Patriarheas o să intre repede în mîinile mele. Cică o s-o ia comuna ! Aş !... Nu da ascultare la ce spun oamenii, dragă Penelopa, că eu m-am aranjat cu popa ; o să scoatem totul la mezat ; popa o să-şi ia partea lui — ticălosul voia să înghită totul numai dînsul ; da' ce credea el, c-o să-l las ? — eu o să-mi iau partea mea. Am căzut la învoială : să împărţim para, pe din două. Peste cîteva zile o să pun mîna şi pe măgăruşul lui Ianacos, afurisitul ; urechiatul o să fie al tău, dragă Penelopa ; o să-l încaleci, ca să te duci să te plimbi pe moşiile noastre. E un dobitoc liniştit, blînd, bine hrănit, şi are un samar mic — l-ai văzut ? — moale ca puful ; o să stai pe el ca o regină ! N-avem nici copii, nici căţei, dragă Penelopa, nici o belea, nici o cheltuială, sîntem nişte regi ! Ah, de-aş mai trăi încă o sută sau două sute de ani, tot Licovrisi ar cădea în ghearele mele. Ştii de ce ? Fiindcă toţi oamenii de-aici sînt fuduli şi zăpăciţi, îşi fac haine şi ghete noi în fiecare an, şi toarnă la copii. Toate astea cer cheltuieli mari ; or, banul e rotund şi se rostogoleşte... Pe cînd noi... În sănătatea ta, draga mea Penelopa !

Îşi umplu paharul cu apă rece şi-l goli dintr-o înghiţitură, plescăind din limbă cu plăcere.

— Doi bani nu face vinul pe lîngă apşoara lăsată de Dumnezeu ! spuse el.

Mihelis împinse poarta fără să mai bată şi intră în curte. Moş Ladas, cum îl văzu, se bosumflă. „O fi voind să se certe, se gîndi el ; nu-mi place mutra lui ; s-o fac pe prostul !"

— Fii binevenit, boier Mihelis, îl întîmpină el. Şezi. Gîndesc că ai mîncat.

Chira Penelopa se ridică, strînse masa, luă ciorapul, se aşeză într-un colţ şi începu să împletească.

— Preacinstite fruntaş, spuse Mihelis, ce-ai de gînd să faci cu toate ogoarele, viile, măslinii, casele şi cuferele pline de aur pe care le-ai adunat ? Ai să le iei cu dumneata în mormînt ? Eşti cu un picior în groapă şi tot nu te-ai mai săturat ? Acum vrei să iei cu japca şi măgăruşul sărmanului de Ianacos... Nu ţi-e frică de Dumnezeu ? Nu ţi-e ruşine de oameni ?

„Pe legea mea, îşi zise în gînd bătrînul, scărpinîndu-se în capul ţuguiat, pare-mi-se că într-adevăr şi-a pierdut minţile : iată-l că amestecă din nou pe Dumnezeu în treburile mele. Să-l iau cu duhul blîndeţii, că de-l apucă furia e în stare să-mi tragă vreuna..."

— Dragă Mihelis, răspunse el cu o voce dulce şi plîngăreaţă, ce vrei să fac ? Ce-i drept nu-i păcat : îmi datorează trei lire turceşti de aur. Spune-mi, ce vrei să fac ? Am şi eu nevoi, ca toată lumea...

— Uite, să-ţi fac un act cum că ţi le datorez eu ; am să-l semnez...

Bătrînul tuşi.

— Gurile rele spun, dragul meu Mihelis, să-mi fie cu iertare, că, pentru moment, semnătura ta... Nu te supăra, pentru numele lui Dumnezeu ! Eu, unul, nu cred nimic din toate astea ; dar, vezi tu, omul e o maşinărie gingaşă ; e de ajuns să slăbească un şurub...

Mihelis sări în sus ; apucă scăunelul pe care şedea şi-l trînti cu putere de pămînt. „Aşa cum merg lucru-

rile, gîndi el, sînt în stare să mă scoată nebun." Se apropie de bătrîn, cu ochii holbaţi, roşii de mînie.

Moş Ladas se retrase de-a-ndaratelea, pînă în colţul odăii, puse mîna pe clanţa uşii şi-şi aruncă ochii în curte... „Slavă Domnului, îşi zise, poarta e deschisă; la nevoie, fug în uliţă..."

— Dacă ai fi avut să-mi dai bani peşin... se smiorcăi el.

— O să mă duc acasă, hodorog bătrîn, să ţi-i aduc! strigă Mihelis, apropiindu-se din ce în ce mai mult de moşneag. Zgîrie-brînză, cămătarule, tîlharule!

— Casa tatălui tău a fost pecetluită astăzi cu ceară roşie de agă... făcu bătrînul, care însă îşi muşcă numaidecît limba...

„Nu trebuia să i-o spun, nu trebuia... O să se facă foc şi pară! Dar acum e prea tîrziu, gata, am păţit-o!"

Mihelis se luă cu mîinile de cap; simţea că-i plesneşte ţeasta de furie.

— Pentru numele lui Dumnezeu, strigă el, o să înnebunesc! Vorbeşte limpede, moş Ladas! Care va să zică, sînt gonit din casa tatălui meu? Asta le întrece pe toate! Am să iau un bidon cu gaz, am să stropesc satul şi-am să-i dau foc! Nu fugi, zgripţuroi bătrîn! Unde te duci? Stai aici, nemernicule!

Se repezi să pună mîna pe el, dar bătrînul, dintr-un salt, fu afară. Mihelis fugi după el, îl ajunse la poartă şi-l înhăţă de ceafă; bătrînul căzu în genunchi şi începu să ţipe ca din gură de şarpe.

— Cine-a pus la cale una ca asta? Popa? Aga? Tu?

— Nu, nu eu, dragă Mihelis, nu eu! Întreab-o şi pe Penelopa mea; eu am stat acasă, cu uşa încuiată... Tot ce ştiu e din auzite doar. Întreab-o şi pe Penelopa... Cică, azi-dimineaţă, aga s-a dus la tine acasă cu părintele Grigoris... O să vină, cică, şi mitropolitul de la tîrg cu doctori...

Mihelis avu o tresărire:

— Doctori?

— Lasă-mă, dragă Mihelis, fii îndurător, nu mă strînge... Am să-ţi spun totul; nu mă gîtui!

Mihelis îl ridică de ceafă şi-l puse să stea în picioare.

— Vorbeşte, ticălosule! Spune-mi totul! Totul!

— Penelopa, dă-mi un pahar de apă... Mă înăbuş!

Dar chira Penelopa împletea la ciorapul ei şi nu se urni de pe scaun; împletea de zor, zîmbind liniştită, neclintită, absentă din lumea aceasta.

— Lasă-mă să închid poarta, să nu ne audă vecinii, spuse bătrînul.

O zbughi în uliţă şi începu să fugă la vale de-i sfîrîiau călcîiele, strigînd în gura mare:

— Săriţi! Ajutor! Ajutor! Mihelis vrea să mă sugrume!

Porţile din jur se zăvorîră cu groază. Moş Ladas alerga şi ţipa, împrăştiind spaima în sat. Ajunse la părintele Grigoris; popa apăru în poartă.

— Ajutor, părinte! Pe Mihelis l-au apucat pandaliile, vrea să mă gîtuiască! Lasă-mă să intru, să mă odihnesc.

Dar popa se propti cu amîndouă mîinile în poartă şi nu-l lăsă să treacă.

— Fugi, moş Ladas, îi spuse el, strigă cît poţi mai tare, ridică satul în picioare! Haide, du-te, strigă tare, să audă toată lumea, să vadă cu ochii lor. Haide, nu mai sta, fugi!

Şi-i închise poarta în nas.

Ploaia începu din nou. Ladas înţelese şiretlicul popii; alerga, alerga cît putea, se oprea la fiecare colţ şi ţipa cît îl ţinea gura. Găsise pe jos un capăt de funie şi-l arăta peste tot, ca mărturie de nedezminţit:

— Mihelis a venit să mă sugrume, uite funia ! Săriţi, fraţilor ! Ajutor ! Deschideţi-mi o poartă ca să intru ! Vine, vine Mihelis ! Vine cu un bidon de gaz !

Dar cum se deschidea o poartă, fugea mai departe şi continua să strige cît putea :

— A luat un bidon de gaz ca să dea foc satului ! Săriţi ! Ajutor !

Tot satul fu răscolit. Cîţiva ţărani puseră mîna pe puşcoacele lor vechi şi se pitiră în dosul porţilor, cu degetele pe trăgaci. Aga apăru în cerdac.

— Să se ducă doi bărbaţi cu braţele vînjoase să-l prindă ! Unde-i Panaiotaros ?

— La ordinele dumitale, agă !

Aga îi aruncă de sus o frînghie :

— Ţine ici ! Du-te de-l prinde şi să mi-l aduci aici legat cobză. Şi ascultă, Panaiotaros : începînd de astăzi, te iau la mine ca seiz. Eşti vînjos, ursuz şi cu păr roşcat : ai tot ce-i trebuie unui bun seiz. Stai, stai niţel, să-ţi arunc fesul înaintaşului tău blestemat. De-acum încolo să nu te văd decît cu fesul ăsta. Hai, să-l porţi sănătos !

Aga smulse dintr-un cui fesul mare, roşu al seizului spînzurat şi i-l azvîrli lui Panaiotaros.

— Na, prinde-l ! Să-ţi aducă noroc !

Apoi se întoarse către Braimnachi, care fuma alene în spatele lui, scoţînd valuri de fum pe nări.

— Cred că acum l-au înnebunit de-adevăratelea, nenorocitul !

— Cînd o să-mi aducă femeia ? făcu năpîrstocul cu obrăznicie. Pe Mohamed, sînt gata-gata să înnebunesc şi eu !

Panaiotaros prinse din zbor frînghia, apoi fesul roşu, şi porni în goană spre casa bătrînului Ladas.

Dar Mihelis nu mai era acolo. Plecase şi se fofila prin ulicioarele cele mai dosnice, de ruşine să nu-l vadă

sătenii. Porţile se zăvorau la trecerea lui, iar femeile ţipau ca apucate.

Cînd ajunse la poteca ce urca spre munte, se opri din fugă, gîfîind. După vijelia de mai înainte, acum ploua liniştit, monoton ; muntele era învăluit într-o pînză uşoară, cîmpia era înecată de ploaie. Mihelis se adăposti sub o stîncă, aşteptînd să se mai liniştească ploaia.

Privea cu ochii încremeniţi cum ploua ; asculta şiroaiele de apă care curgeau la vale, revărsîndu-se din piatră în piatră. Pe nesimţite, gîndul începu să-i alerge după şiroaiele de apă, să se coboare cu ele spre cîmpie, să se confunde cu ele. Se rostogolea şi el la vale, creştea, se umfla, primea afluenţi din toate părţile, devenea cascadă şi îneca satul. Pieptul lui Mihelis se înălţă cu înfiorare. Din pămînt se ridicau prin ploaie sumedenie de fiinţe, şi vii şi moarte, acoperite de sus pînă jos de glod ; dinspre cîmpie se urca la deal încet, solemn, venind drept spre el, o procesiune nesfîrşită. În fruntea ei mergea un om mort, înalt, gras, cu un pîntece umflat, albastru-verzui : boierul. Totul semăna cu Judecata cea din urmă : îngerii sunaseră din trîmbiţe şi viermii omeneşti scoteau capetele din noroiul lumii...

În zilele din urmă, Mihelis citise *Apocalipsul*. Capul îi era plin de îngeri, de trîmbiţe, de femei desfrînate care spurcau apele, de mări prefăcute în munţi de sticlă şi de călăreţi urcaţi pe cai verzi, negri, albi şi roşii, care înotau în sînge... Mihelis privea ploaia, asculta şiroaiele de apă, şi tîmplele îi zvîcneau cu putere. Deodată, i se păru că întreaga lume se năruie. Se întuneca, începea să se însereze. Ploaia continua monotonă, cu încăpăţînare, cu răbdare, rozînd şi fărîmiţînd pămîntul bucată cu bucată.

— Dumnezeule, numai tu eşti nestrămutat ! murmură Mihelis, şi ochii i se umplură de lacrimi. Dacă

n-ai fi tu, Doamne, în ce s-ar mai rezema omul ? Căci totul se fărîmiţează, se năruie şi se pierde. În ce s-ar mai rezema ? În femeia pe care o iubeşte ? În părintele care i-a dat viaţă ? În oameni ? Toate putrezesc, se fărîmiţează şi se spulberă. Numai tu, Dumnezeule, rămîi nestrămutat ! Lasă-mă să mă rezem de tine ! Ţine-mă bine, Doamne, căci simt că-mi pierd minţile !

Părintele Fotis şi Manolios aşteptau de cîteva ceasuri în peşteră întoarcerea lui Mihelis ; erau foarte îngrijoraţi.

— O să trebuiască multă luptă, părinte, ca să ne putem căpăta dreptul nostru, spunea Manolios. Dar mă întreb : face oare să irosim atîta timp pentru cele pămînteşti ?

— Face, face, Manolios ! răspunse părintele Fotis, ai cărui ochi sclipiră în întuneric. Cîndva, spuneam şi eu ca tine : de ce să lupt pentru cele pămînteşti ? Ce am eu cu această lume ? Sînt un surghiunit al cerului şi mă grăbesc să mă întorc în patria mea. Dar, încet-încet, mi-am dat seama de un lucru : că nimeni nu poate să ajungă la cer dacă nu izbîndeşte mai întîi aici, pe pămînt, şi nimeni nu poate izbîndi pe pămînt dacă nu luptă cu îndîrjire, cu răbdare şi fără să dea înapoi. Numai pe pămînt poate să-şi ia omul avînt şi să se ridice pînă la cer. Oameni ca popa Grigoris, ca Ladas, ca aga, ca bogătanii satului sînt forţe ale răului, iar menirea noastră este să luptăm împotriva lor ; dacă depunem armele, e vai de noi, aici, jos, pe pămînt, şi acolo, sus, în cer.

— Mihelis e prea gingaş, prea obişnuit cu traiul îndestulat ; n-o să poată...

— O să putem noi. Mai întîi, să vedem ce veşti ne-aduce astă-seară. Dacă sînt proaste, o să pornesc mîine la drum şi-o să mă duc să-l caut pe mitropolit, să-i cer dreptul nostru. Se apropie iarna şi nu trebuie să ne găsească dezbrăcaţi şi fără adăpost.

— De-aş putea, mi-aş da viaţa ca să scap sufletele ce se află în primejdie..., murmură Manolios.

— E mai uşor să-ţi dai viaţa o dată pentru totdeauna, decît să ţi-o dai picătură cu picătură în lupta de toate zilele. Dacă m-ar întreba cineva care drum duce la cer, aş răspunde : cel mai greu. Să apucăm dar pe acest drum, Manolios ! Curaj !

Manolios tăcu ; îşi dădea seama că popa avea dreptate, dar era nerăbdător. Nu putea să uite nici acum bucuria dumnezeiască pe care o încercase atunci cînd pornise să-şi sacrifice propria sa viaţă ; această bucurie stăruia încă în el, foarte depărtată, ca un paradis pierdut ; şi apoi, lupta de toate zilele i se părea lîncedă, fără strălucire. Era grăbit.

Tăceau amîndoi. Ascultau ploaia care cădea şi apa care susura printre pietre. Din cînd în cînd, un fulger sfîşia întunericul, raza lui pătrundea în peşteră şi lumina două chipuri palide, un gît, o mînă, apoi numaidecît totul se cufunda din nou în beznă.

Deodată, se auziră nişte paşi ce veneau repede pe cărare.

— E Mihelis ! strigă Manolios, sărind afară.

Cei doi prieteni se îmbrăţişară pe întuneric, apoi intrară în peşteră.

— Fii binevenit, dragul nostru Mihelis ! îl întîmpină părintele Fotis. Ce veşti ne aduci de la Licovrisi ?

— Că semnătura mea nu-i valabilă, că aga a pecetluit casa tatălui meu, c-o să vină nişte doctori să mă vadă... şi că Mariori e pe moarte... Iată ce-aduc ! N-aveţi de ce vă plînge ! Aveţi destule de făcut, slavă Domnului !

Se lăsă jos, se rezemă de stîncă şi tăcu.

— N-aveţi de ce vă plînge! repetă după o clipă, prefăcîndu-se că zîmbeşte. Mă întorc cu mîinile pline.

— Nu ne plîngem, răspunse preotul, înălţîndu-şi capul. Să fii om înseamnă să suferi, să înduri nedreptatea, să lupţi şi să nu te laşi doborît! Noi n-o să ne lăsăm doborîţi, dragă Mihelis. Mîine o să mă duc la tîrg şi-o să lupt.

Mihelis dădu din cap.

— Fă tot ce te luminează Dumnezeu, părinte. Eu îmi încrucişez braţele la piept; nu sînt în stare de nimic... Pentru o clipă, acolo, jos, mă apucase turbarea, pornisem să-l gîtuiesc pe moşneagul Ladas, îmi venea să stropesc satul cu gaz şi să-i dau foc; dar numaidecît, ca şi cînd aş fi îndeplinit totul, m-am simţit copleşit de oboseală, de mîhnire, m-a cuprins frica şi am luat-o la fugă.

— Lasă-ne pe noi să luptăm, părintele şi cu mine, dragă Mihelis, spuse Manolios, strîngînd prin întuneric mîna prietenului său, care ardea.

Ploaia încetase. Părintele Fotis se ridică în picioare.

— Noapte bună, spuse el. Mă duc să mă culc şi să mă gîndesc la cele ce-avem de făcut mîine. O să pornim dis-de-dimineaţă, Manolios.

Cu aceste cuvinte, preotul dispăru în întunericul nopţii.

— Ah, grea e viaţa! oftă Mihelis. Am o rugăminte, Manolios: fiindcă mîine tot o să vă duceţi la tîrg, treci s-o vezi pe Mariori şi dă-i bineţe din partea mea. Nimic altceva.

Se întinse în aşternut şi închise ochii, ca să-l vadă din nou pe tatăl său apărîndu-i în vis.

A doua zi, părintele Fotis şi Manolios nu schimbară decît foarte puţine vorbe pe drum. Cerul era mohorît, dar nu ploua. Cum însă în ajun plouase cu găleata, pămîntul era plin de băltoace, şi cei doi drumeţi înotau

desculţi, prin noroi, înaintînd cu greutate, unul după altul.

Trecură printre lanuri mănoase, cultivate din timpuri străvechi, printre livezi şi vii; aci se întindea o cîmpie netedă, aci un tăpşan uşor ondulat. O clipă, spre răsărit, norii se răriră şi apăru o fîşie de cer albastru, rîzătoare, caldă, plină de prospeţime şi blîndeţe. Pe un dîmb străluceau două coloane antice de marmură.

— Toate aceste pămînturi au fost ale noastre odată... oftă Manolios.

Părintele Fotis se opri puţin, se uită la cele două coloane zdrumicate de vreme şi-şi făcu cruce, ca şi cum ar fi trecut prin faţa unei biserici dărăpănate. Mintea îi fu năpădită de un fel de flăcări, dar nu rosti nici un cuvînt.

Preotul, cu sutana-i roasă, şi Manolios, cu straiele-i de cioban croite grosolan, mărşăluiau tăcuţi, fiecare cu cîte o trăistuţă atîrnată de umăr. Cînd ajungeau în vreun sat, cîinii lătrau la ei, unele porţi se deschideau, apăreau chipuri care îi priveau cu mirare, uneori le aruncau chiar cîte o vorbă bună: „Să vă dea Dumnezeu sănătate! Încotro aţi pornit? Cale bună!“, apoi porţile se închideau numaidecît din nou, şi cei doi soli ai sărăcimii, de care atîrna soarta tuturor sufletelor de pe Sarachina, se pomeneau iarăşi singuri în mijlocul drumului.

La amiază se opriră sub un plop cu frunzele îngălbenite ca nişte ţechini de aur, ca să ia cîte o îmbucătură şi să-şi împrospăteze forţele. Găsiră două pietre şi se aşezară pe ele. Ierburile din jur, plantele mirositoare, cimbrul, izma sălbatică, jaleşul, săpunelul, biciuite de ploaia puternică din ajun, răspîndeau o mireasmă plăcută. Soarele zîmbi cîteva clipe şi un curcubeu uriaş se întinse de la un capăt la celălalt al cerului.

Cu un surîs larg pe fața-i palidă și aspriță, părintele Fotis contempla frumusețea de după ploaie a cerului și a pămîntului.

— Odată, începu să povestească el, am întrebat pe un călugăr, pe părintele Sofronios, care trăia în pustnicie, departe de mînăstire, într-un schit, sus pe o stîncă prăpăstioasă : „Cum ai făcut, părinte Sofronios, de ai găsit calea izbăvirii ?“ — „Parcă știu și eu, fiule, mi-a răspuns el. Mi-a apărut așa, fără să-mi dau seama... Într-o dimineață m-am sculat din pat ; plouase mult în timpul nopții ; și am privit pe fereastră. Asta a fost tot.“ — „Numai atît, părinte Sofronios ?“ — „Ce vrei mai mult, fiul meu ? L-am văzut pe Dumnezeu pe fereastra mea...“ De atunci, de cîte ori mă scol dimineața și privesc pămîntul după ploaie, îmi aduc mereu aminte de acel pustnic sfînt. El trebuie să-și fi dat de mult sufletul în mîinile lui Dumnezeu și acum se plimbă de bună seamă prin rai, și poate că, spre a-i face pe plac, Dumnezeu trimite ploaia, uneori, noaptea, chiar și în rai.

Aceste cuvinte făcură ca văzduhul să fie străbătut deodată de o luminozitate fermecătoare. Manolios își simți inima pe de-a-ntregul răcorită.

— Mulțumesc, părinte, spuse el după o clipă de adîncă tăcere. Eu îl caut pe Dumnezeu numai în întîmplări mari, în clipele grele ; dumneata mi-l arăți în fiece clipă care trece. Eu îl caut în moartea nemiloasă ; dumneata mă faci să-l văd în lupta umilă de toate zilele. Abia acum înțeleg de ce ne ducem la tîrg și pe cine o să găsim acolo.

— Omul nu găsește niciodată decît ceea ce caută. Noi, așa cum prea bine ai simțit-o și tu, dragul meu Manolios, o să-l găsim pe Dumnezeu acolo unde ne ducem ; și-o să-l găsim nu așa cum îl înfățișează cei care nu l-au văzut niciodată — ca un moșneag cu obraji rumeni, care șade fericit pe niște nori pufoși

și poruncește — ci ca un glas mic, care țîșnește din măruntaiele noastre și declară război, ieri împotriva părintelui Grigoris și a lui Ladas, astăzi — poate — împotriva mitropolitului, iar mîine, om trăi și-om vedea... Te grăbești ?

Porniră din nou la drum. Pe la chindii, ajunseră la tîrg. De departe, zăriră mulțime de cupole, de giamii și două minarete, care se înălțau cu ardoare și grație spre cer. În momentul cînd intrau pe poarta cetății, auziră glasul muezinului, poruncitor parcă și totuși plin de o adîncă dulceață.

Niște nizami stăteau și păzeau poarta cetății. Străzile gemeau de turci care forfoteau în toate părțile și la tot pasul vedeai numai narghilele și bei, stînd turcește pe rogojini, și băiețandri rotofei, cu glasuri subțiri ca de fetițe, care cîntau manèle și băteau în dairele... Turcoaice cu fețele acoperite de feregele călcau cu pași domoli, pline de taină și nuri. Turcălăi desculți vindeau cu strigăte puternice salepuri groase și aromate sau porumbi copți...

Cei doi drumeți traseră la un han ținut de niște creștini. Jos, hanul era ticsit de măgari și catîri ; sus, avea o odaie mare cu două șiruri lungi de mindire de paie. Părintele Fotis îl cunoștea pe hangiu, chir Gherasimos — un chefalonit guraliv și pișicher, fost căpitan de corabie, care își aruncase ancora aici, în inima uscatului, unde se însurase la bătrînețe cu o fiică a Anatoliei, voinică și frumoasă, care-i făcuse o casă de copii. Acest chir Gherasimos deschisese un han ; femeia gătea mîncăruri, iar el se ciondănea toată ziua cu oamenii și dobitoacele, lovind cu pumnii, glumind și înjurînd pe toată lumea. Era gras, chel, și avea o burtă enormă, care-l împiedica, așa cum spunea el, să vadă cu ochii lui dacă-i bărbat sau femeie...

De îndată ce-l zări pe părintele Fotis, se repezi de la tejghea și alergă să-l întîmpine.

— Ai picat la ţanc ! strigă el voios. Taman aveam nevoie de dumneata, taică părinte ! Am săvîrşit iar un păcat greu ; alaltăieri, un marchitan şi-a uitat aici punga, doldora de lire de aur, şi eu i-am dat-o înapoi ; de atunci sufletul meu nu-şi mai găseşte liniştea ; care va să zică, a păcătuit, sărmanul, şi-i vine să crape de ciudă !

Dar părintele Fotis n-avea chef de glume.

— O să rămînem două zile aici, chir Gherasimos, spuse el. Dă-ne două porţii de mîncare şi două aşternuturi curate, să dormim... Bani n-avem ; scrie toate cheltuielile ce le facem la condică ; o să-ţi plătesc totul într-o zi, căpitane.

— Cine-ţi cere bani, taică părinte ? spuse fostul lup de mare, izbucnind în rîs. Dacă n-ai sfinţia-ta, în schimb au gospodarii evghenicoşi, care trag la hanul meu ; o să le iau lor dublu, şi-o să fiu plătit şi pentru dumneata, ba chiar cu prisosinţă ; iar de-o să mai găsesc vreo pungă, n-o s-o mai dau înapoi... Fiţi bineveniţi ! Astă-seară o să mîncăm împreună ; dumneavoastră nu sînteţi muşterii, sînteţi oaspeţii noştri... Hei, Crustalenia !

O anatoliotă impunătoare, cu ochi mari migdalaţi apăru din bucătărie cu o cratiţă în mînă.

— Sărută mîna părintelui ! porunci chir Gherasimos. Astă-seară am să mănînc cu dînsul. Ai priceput ce vrea să zică asta : antricoate de porc !

Chira Crustalenia se apropie legănîndu-şi şoldurile, sărută mîna popii, apoi dădu să se întoarcă în bucătărie.

— Hei, unde fugi, nevestică ? îi strigă chefalonitul cu un accent şăgalnic. Stai niţel, să te vedem, că doar nu te mănîncă nimeni !

Şi făcînd cu ochiul către părintele Fotis, o întrebă :

— Ia să ne spui, cîte pere încap într-un desăgel ?

— Nu ţi-e ruşine, om bătrîn ce eşti ! făcu femeia, roşindu-se.

Şi intră în bucătărie bombănind. Chir Gherasimos se prăpădea de rîs.

— Eh, ce ţi-e şi cu muierile astea ! pufni el. Nu ştiu ce scrie la Sfînta Scriptură, dar eu ştiu una şi bună : că Dumnezeu l-a creat pe bărbat, şi Dracul pe femeie. Vreţi să vă dovedesc ? Am întrebat toată lumea cîte pere încap într-un desăgel şi nimeni n-a fost în stare să-mi spună. Dar nevastă-mea, başoldina, a ghicit : două, mi-a răspuns ea, două ! Auzi, a dracului muiere ! A brodit-o la fix !

A doua zi dimineaţă, părintele Fotis îşi făcu cruce, apoi, în sutana-i sărăcăcioasă, roasă, şi desculţ, se îndreptă spre mitropolie. O ţărăncuţă durdulie veni şi-i deschise poarta ; îl cercetă din ochi pe popă, îl văzu cu mîinile goale şi strîmbă din nas. Îi spuse că nu se vine aşa de dimineaţă : vlădica nu s-a sculat încă. Părintele Fotis se aşeză pe banca de piatră din curte şi aşteptă.

Unul cîte unul, soseau şi alţi oameni, bărbaţi şi femei, fiecare cu peşcheşul în mînă — un coşuleţ cu ouă, un iepure de casă, o roată de caşcaval sau o găină. Ţărăncuţa durdulie le lua, zîmbea, şi le ducea înăuntru ; apoi dădea noului sosit un scaun sau un scăunel, după peşcheşul adus.

— Nepoata lui... şuşoti un bătrînel.

După vreun ceas, în curte se răspîndi din gură în gură zvonul că mitropolitul se trezise din somn : unul auzise un pat scîrţîind, altul auzise un tuşit, altul cum îşi făcea gargara de dimineaţă.

— Acum bea un ou ca să-şi dreagă glasul... îşi dădu cu părerea bătrînelul.

Toţi ceilalţi dădură din cap cu respect şi ridicară sfioşi ochii în sus, spre fereastra cu obloanele trase. Se

auzi o tuse puternică, apoi nişte smiorcăieli prelungi, nişte grohăituri uşoare, şi la urmă un zgomot de apă care curgea.

— Acum se spală... explică şi de data asta bătrînelul.

Toţi ceilalţi tăceau şi ascultau cum preasfîntul îşi spăla trupul.

După încă un sfert de ceas, se auzi un zornăit de ceşti, farfurii, tacîmuri şi un zgomot de scaune mutate dintr-o parte într-alta.

— Acum îşi bea cafeaua...

Peste încă o jumătate de ceas, se auziră nişte strigăte ascuţite, urmate de plînsete.

— Acum îşi bate nepoata...

Nu mai trecu mult şi se auzi cum scîrţîie scara şi cineva care îşi suflă zgomotos nasul.

— Acum coboară! spuse de data asta, ceva mai tare, bătrînelul, care se ridică dintr-o mişcare.

Toată lumea se sculă în picioare şi-şi aţinti ochii la uşă. Răsună o voce puternică de bas:

— Anghelichi, cine a venit întîi? Să poftească!

Uşa se deschise; tînăra fată durdulie apăru în dreptul ei, cu ochii înroşiţi, şi-i făcu semn părintelui Fotis să se apropie. Acesta înaintă şi intră pe uşa care se închise iar.

Mitropolitul stătea în faţa unei mese rotunde; era bondoc, bine legat, cu o barbă căruntă, scurtă şi creaţă, şi cu un neg pe nas. Semăna cu un rinocer.

— Te ascult, rosti el. Dar fii scurt! Pare-mi-se că te-am mai văzut; nu eşti tu bejenitul? Spune!

O clipă, părintele Fotis se gîndi să plece; să plece, trîntind uşa. Acesta să fie oare reprezentantul lui Hristos? Ăsta-i omul care predică semenilor lui dreptatea şi iubirea? De la ăsta aşteaptă el dreptate?... Dar se stăpîni; îşi aduse aminte de copiii de pe Sarachina şi de iarna care se apropia. Deschise gura să vorbească, dar mitropolitul întinse mîna şi-l opri:

— Altădată, zise el, cînd o să mai vii în faţa mitropolitului, să te-ncalţi cu ghetele.

— N-am, răspunse părintele Fotis. Am avut, dar acum nu mai am; îţi cer iertare. Şi Hristos umbla desculţ, înalt preasfinţite.

Mitropolitul încreţi din sprîncene.

— Mi-a vorbit de tine părintele Grigoris, zise el clătinînd din cap ameninţător. Se pare că vrei să faci pe Hristosul şi să aduci dreptate şi egalitate pe lume... Nu ţi-e ruşine? Vrei să nu mai fie nici bogaţi, nici săraci şi, desigur, nici mitropoliţi... Răzvrătitule!

Tîmplele preotului începură să zvîcnească; îşi strînse pumnii, dar îşi aminti din nou de Sarachina şi se stăpîni. Nu răspunse nimic.

— Ai terminat Şcoala de teologie din Halchi?

— Nu, înalt preasfinţite.

— Atunci cu ce drept vorbeşti? Nici nu vreau să discut cu un popă ca tine... Ai venit să-mi ceri vreun hatîr, desigur. Hai spune, ce vrei? Dar repede, mai sînt şi alţii care aşteaptă. Şi măsoară-ţi cuvintele!

— N-am venit să-ţi cer vreun hatîr; am venit să-ţi cer dreptate.

— Privirea ta e plină de trufia lui Lucifer! Lasă-ţi ochii în jos şi vorbeşte!

Părintele Fotis privi în jurul lui: rafturi pline de cărţi legate în aur; la spatele mitropolitului, agăţat în perete, un Hristos răstignit; iar în faţa lui, o pictură, mai mare decît imaginea lui Hristos, care-l reprezenta pe vlădică în odăjdiile lui de mitropolit brodate cu fir de aur, cu mitra grea pe cap, cu cîrja-i înaltă. Părintele Fotis tăcea; simandicoasa faţă bisericească se enervă.

— Părinte, sau vorbeşti, sau pleci. N-am vreme de pierdut!

— Nici eu, înalt preasfinţite. Plec. Aveam de gînd să-mi cer dreptul, dar acum am înţeles ; am să-l cer de la el !

Şi arătă cu degetul spre crucifixul din dosul mitropolitului.

— De la cine ? făcu acesta, întorcîndu-şi capul spre peretele din spatele lui.

— De la Hristos cel răstignit.

Mitropolitul nu se mai putu stăpîni şi bătu cu pumnul în masă.

— Are dreptate părintele Grigoris, eşti bolşevic !

— Da, dacă este şi El ! răspunse popa, arătînd din nou spre crucifix.

— Anghelichi ! strigă mitropolitul.

Nepoata durdulie apăru în uşă.

— Uită-te bine la acest popă. Altădată, dacă o mai veni pe-aici, să nu-l mai laşi să intre.

— Dumnezeu o să ne judece, înalt preasfinţite, rosti calm părintele Fotis. O să vină o zi cînd o să ne înfăţişăm în faţa Mîntuitorului amîndoi desculţi. Rămîi cu bine !

Deschise uşa şi plecă.

Rătăci ceasuri întregi prin oraş, intră în piaţa acoperită din centru, se opri în curtea giamiei, trecu peste un pod boltit, se pomeni într-o grădină, se întoarse, porni din nou pe străzi. Se uita, privea peste tot, dar nu vedea nimic. Urechile îi vîjîiau, ochii i se înceţoşară. Nu vedea nimic ; se gîndea la mitropolit, la copiii de pe Sarachina şi la iarna care se apropia.

Fără să-şi dea seama, se trezi deodată în faţa hanului lui Gherasimos. Intră. Manolios nu era acolo.

— Păsărica a zburat ! îi strigă hangiul. A plecat şi el dis-de-dimineaţă să se plimbe.

Părintele Fotis se lăsă pe o laviţă, frînt de oboseală ; i se părea că se întoarce tocmai de la capătul lumii. Se rezemă de perete, închise ochii şi oftă adînc.

În acelaşi timp, Manolios stătea la căpătîiul lui Mariori şi se uita la ea tăcut ; o prinsese cu puţin înainte somnul, şi Manolios aştepta nemişcat să se trezească...

Se uita la ea, şi inima în piept i se strîngea : fata slăbise, două cearcăne mari vinete îi înconjurau ochii, faţa îi era palidă, străvezie, pielea i se lipea de oase ; umerii obrajilor, bărbia, fruntea i se ascuţiseră, ca şi cum pămîntul începuse să-i sugă şi să-i roadă chipul încă de pe-acum. Fata aceasta se înălţase pentru o clipă din pămînt, se jucase, rîsese, plînsese, se logodise, luase în mînă paharul plin, dar, înainte de a apuca să-şi atingă buzele de el, pămîntul o chema din nou la sine...

Deodată, Mariori suspină, deschise ochii şi-l văzu pe Manolios.

— Bine ai venit, Manolios, rosti în şoaptă. El te-a trimis ?

— Da, Mariori. Mihelis.

— Te-a rugat să-mi spui ceva ?

— Da, Mariori ; multe salutări.

— Atît ?

— Atît.

Mariori zîmbi cu tristeţe şi amărăciune.

— Ce altceva mi-aş mai dori acum ? Salutări, atîta mi-e de ajuns.

Întoarse capul în partea cealaltă ; o podidiră lacrimile. Dar se stăpîni, îşi înăbuşi plînsul şi întoarse din nou faţa spre Manolios.

— Am să te rog şi eu ceva, Manolios, spuse ea.

Căută sub pernă, găsi şi scoase o foarfecă.

— Ajută-mă să mă ridic puţin, dacă vrei.

Manolios o luă de subsuori, îi puse perna la spate şi o rezemă de vergelele patului. Mariori îşi trase năframa de pe cap, apoi dezlegă panglica neagră de mătase, care îi lega cele două cozi groase. Deschise foar-

feca şi încercă să taie cele două cozi ; dar, deşi îşi puse toată puterea, nu izbuti.

— Nu pot, spuse ea. Nu pot, Manolios ; ajută-mă !

— Vrei să le tai ? făcu Manolios înspăimîntat.

— Taie-le tu ! zise ea cu o voce înecată.

Manolios luă în mînă cozile calde, vii încă, ale tinerei fete ; braţul îi tremura.

— Taie-le ! spuse încă o dată Mariori.

Manolios auzi clămpănitul foarfecii, care tăia o cosiţă, apoi alta ; se înfioră, ca şi cum ar fi tăiat carne vie.

Mariori luă cosiţele, care-i umplură pumnii, şi le privi cîteva clipe, mişcîndu-şi încet capul cu părul ciuntit. Deodată, nu se mai putu stăpîni şi izbucni în hohote de plîns. Se plecă, îşi şterse lacrimile cu cosiţele, pe urmă luă năframa, le înfăşură încet, cu băgare de seamă în ea, ca şi cum ar fi înfăşat un prunculeţ mort şi foarte drag ; după aceea înnodă colţurile năframei şi o întinse lui Manolios.

— Ia-le, zise ea, şi dă-i-le lui. Şi spune-i aşa : Mariori îţi trimite salutări. Atît.

XVII

„Totul e bine, totul e bine, murmură în sinea lui părintele Fotis pe drumul întoarcerii, înotînd prin noroaie. Totul e bine, fie numele Domnului lăudat !“

Manolios păşea în urma lui, cu ochii în pămînt. Îl trecea un fior rece de cîte ori se gîndea la năframa albă şi la cele două cosiţe din traistă, ca şi cum ar fi purtat în spinare o moartă...

Cerul se întunecă, deveni ameninţător, se auziră cîteva bubuituri de tunet ; ploaia începu iar să răpăie tare, cu violenţă.

— Totul e bine, totul e bine ! spuse cu glas tare părintele Fotis, grăbind pasul.

Acestea fură singurele cuvinte ce-i ieşiră din gură. Îşi plecase capul în jos şi fugea cu paşi iuţi prin ploaie. Un cîrd de cocori trecu pe deasupra lui ; dar nu ridică ochii să-i vadă. Alerga înainte. Abia spre seară, cînd se zări, în sfîrşit, prin ploaie, piscul ascuţit al Sarachinei, se întoarse către Manolios şi-i zise :

— Vom avea de luptat, Manolios. Într-o parte vor fi toţi oamenii — mitropoliţi, popi, fruntaşi, un norod orbit ; de cealaltă parte, noi, singuri, o mînă de desculţi, şi Hristos. Dar nu te teme ; o să biruim !

Şi, pornind să înoate mai departe prin noroaie, pufni în rîs :

— Mă întreba, auzi colo, de ce nu m-am încălțat cu ghetele! Pun rămășag că la fel trebuie să-l fi întrebat și Caiafa pe Hristos.

Și începură să urce coasta Sarachinei.

De două zile, Mihelis umbla tehui încoace și încolo, fără să-și găsească liniștea. Nu îndrăznea să se mai culce în așternutul lui ca să doarmă; cum ațipea puțin, îi apărea tatăl lui în vis, aprig, mînios, gol pușcă.

„Cred că dacă o să mai stau cîteva zile singur, o să înnebunesc de-a binelea", își spunea în gînd, cutremurîndu-se. Lua *Evanghelia*, o deschidea și încerca să citească, spre a goni vedenia îngrozitoare, dar literele îi fugeau pe dinaintea ochilor și nu izbutea să le prindă cu nici un chip; atunci închidea cartea la loc și începea să se învîrtească din nou, în sus și în jos, prin peșteră.

În ziua aceea, în amurg, venise învățătorul să-i țină, zicea el, de urît. Îi vorbi mai întîi de tatăl lui, de logodnică; apoi discutară despre iarna care bătea la ușă, de felul cum au s-o scoată la capăt nefericiții obijduiți de pe Sarachina... După aceea, învățătorul suci convorbirea pe marginea unor chestiuni mai însemnate — ce e viața, ce e moartea, care e datoria omului... Mihelis răspundea în silă; de data asta, abia aștepta să rămînă singur. Învățătorul îl privea stăruitor în albul ochilor. Deodată, Mihelis înțelese; sări în sus furios.

— Învățătorule, îl luă el din scurt, spune drept, ai venit aici ca să vezi dacă-s nebun?

— Dragul meu Mihelis, ce-s vorbele astea? protestă învățătorul, roșindu-se.

— Ești un om cinstit, știu; cugetul nu-ți dă pace și ai venit aici, astă-seară, să te convingi dacă fratele tău, popa, e un ticălos și un mincinos. Ce gîndești,

spune, după această cercetare, tu, Hagi Nicolis, omul cinstit?

Învățătorul tăcea.

— Sărman suflet slab și cinstit, murmură Mihelis privindu-l cu compătimire, nu îndrăznești să răspunzi...

— Așa-i, ai dreptate, făcu încet învățătorul. Nu îndrăznesc...

— Dacă te întreabă o să spui adevărul?

— Da, dar n-o să mă întrebe.

— Și dacă nu te întreabă n-o să te ridici, din propriul tău îndemn, să spui adevărul?

Învățătorul tuși; se codea să răspundă.

— Nu! sfîrși prin a mărturisi după o clipă, jalnic.

Lui Mihelis i se făcu milă de el, dar furia nu i se potoli încă.

— Așa lecție le dai tu copiilor? îi strigă el. Tocmai ție s-au găsit să-ți încredințeze luminarea celor mici?

Învățătorul se ridică în picioare; părea zdrobit.

— Sufletul e totdeauna gata să meargă pe drumul cel bun, dar trupul...

— Dacă sufletul ar fi gata să meargă pe drumul bun, n-ar ține seamă de trup; ar face ceea ce simte că trebuie să facă!

Dacă Mihelis se supărase atît de tare, era numai pentru că își dădea seama că el însuși semăna cu învățătorul; și dacă îi vorbea cu atîta asprime, era numai ca să se biciuiască și să se umilească pe sine.

— De ce, oare, cei răi sînt așa de puternici în lumea asta? continuă Mihelis. De ce, oare, cei buni sînt așa de bicisnici? Poți să-mi lămurești asta, învățătorule?

— Nu, nu pot, răspunse Hagi Nicolis.

Și după o clipă, adăugă:

— M-ai făcut să-mi fie rușine de mine, Mihelis, și pe bună dreptate; dar fratele meu, popa, e mai tare

ca mine : el a fost întotdeauna mai tare, şi cînd eram mici mă bătea ; chiar şi acum, nu cutez să ridic capul în faţa lui... Dacă n-ar fi el, poate că...

Mihelis îşi simţea buzele arse de o întrebare ; şovăi o clipă, înainte de a se hotărî :

— Nu simţi cîteodată, Hagi Nicolis, că te furnică o ispită îngrozitoare : să-l omori ?

Învăţătorul sări înspăimîntat.

— Uneori... uneori... bolborosi el, dar foarte rar, şi numai în vis...

Abia rosti aceste vorbe, că se şi căi ; se înfurie pe Mihelis că-l zgîndărise. Se îndreptă spre gura peşterii. Afară ploua încă ; lumea era învăluită în beznă.

— Mă duc, zise el. Bună seara.

— E noapte, învăţătorule, spuse pe un ton sarcastic Mihelis. E noapte, nimeni n-o să vadă că te întorci de pe Sarachina, ca să te pîrască fratelui tău. Mergi sănătos !

La poalele muntelui, învăţătorul zări doi oameni care urcau pe potecă ; se abătu din drum şi se ascunse după o stîncă, să nu fie văzut. După ce oamenii aceia trecură, porni din nou la vale, clătinîndu-se.

În timp ce cobora, vorbea de unul singur :

— Mihelis are dreptate ; fratele meu e un ticălos şi un mincinos, iar eu un omuleţ cinstit şi bicisnic... Dar o să-mi iau inima în dinţi şi-o să mă duc chiar astă-seară să-l văd ; am să-i trîntesc în faţă adevărul întreg. Aşa să-mi ajute Dumnezeu !

Părintele Fotis şi Manolios îl găsiră pe Mihelis în faţa peşterii, aşteptîndu-i să se întoarcă. Îndată ce-i văzu, inima i se întări : nu se mai simţea singur. Lumea se îmblînzi parcă deodată, iar mortul se spulberă în văzduh.

— Bine aţi venit, spuse el. Tare grea mi-a fost singurătatea.

— Şi călătoria noastră a fost grea, Mihelis, spuse părintele Fotis. Dar Dumnezeu ne-a făcut-o uşoară.

Şi în cîteva cuvinte, în picioare, îi povesti cum îl văzuse pe mitropolit, schimbul de vorbe pe care-l avusese cu el.

— Război, care va să zică ? zise Mihelis.

Şi atmosfera deveni din nou apăsătoare, plină de vedenii.

— Da, război ! răspunse părintele Fotis. Pînă acum aveam de-a face numai cu turcii, cu agalele ; acum avem de-a face cu ai noştri, cu bogătanii. Ăştia sînt oamenii cei mai răi ; dar Hristos, desculţul, este cu noi.

Apoi se întoarse către Manolios :

— Iar Hristos nu-i întotdeauna, dragă Manolios, aşa cum i-ai făcut tu într-o zi chipul dintr-o bucată de lemn : blajin, paşnic, gata să-şi întoarcă şi obrazul stîng cînd cineva îi dă o palmă pe cel drept. Se întîmplă uneori să se răzvrătească şi el, şi atunci se pune în fruntea tuturor nedreptăţilor de pe pămînt. „Să nu socotiţi că am venit să aduc pace pe pămînt, n-am venit să aduc pace, ci sabie !" Ale cui crezi că sînt cuvintele astea ? Ale lui Hristos ! Acesta-i chipul pe care-l ia de-acum înainte, pentru noi, Hristos, dragă Manolios !

Ochii preotului străluceau în întunericul peşterii ca doi cărbuni aprinşi. După o clipă de tăcere, adăugă :

— Mă bucur, mă bucur, fiii mei, că avem în fruntea noastră un asemenea conducător. E bine să fii blînd ca un miel ; dar cînd în jurul tău sînt lupi, e mai bine să ai alături un leu.

În clipa aceea, o umbră se profilă în gura peşterii ; prin întuneric se deosebiră un chip de om, două mîini întinse.

— Cine-i acolo ? strigă Mihelis, cuprins de fiori.

Drept răspuns, un glas plin de mînie şi tristeţe se ridică în noapte şi în ploaie — glasul lui Ianacos :

— Eu sînt, fraţilor ! Am părăsit satul acela nevrednic ; vin să caut adăpost pe muntele vostru.

— Fii binevenit, Ianacos ! strigară toţi trei şi alergară să-l îmbrăţişeze.

— Ce-ai păţit, Ianacos ? îl întrebă Manolios. Ce s-a întîmplat de-ai venit la noi în toiul nopţii, pe un asemenea potop ?

Ianacos apucă mîna părintelui Fotis şi o sărută cu căldură.

— Am auzit ultimele dumitale cuvinte, părinte : „E bine să fii blînd ca un miel ; dar cînd în jurul tău sînt lupi, e mai bine să ai alături un leu !" Gîndesc la fel cu dumneata, părinte !

Îşi şterse părul din care curgeau şiroaie de apă, puse jos bocceaua adusă cu sine şi se aşeză pe ea. Toţi patru tăceau.

— Astă-seară a venit la mine Panaiotaros, noul nostru vistavoi, începu să le spună în cele din urmă Ianacos. Mi-a vîrît sub ochi o ţidulă, cu ştampila agăi. Şi mi-a luat măgăruşul ; cică-i datoram nişte bani hoţomanului ăla de Ladas...

Nu-şi mai putu stăpîni lacrimile ; dar dintr-o dată îşi recăpătă tăria şi sări în picioare strigînd :

— Într-o noapte am să cobor de-aici şi am să-i dau foc la casă ; da, jur pe Hristos c-aşa am să fac !

— O să coborîm cu toţii, Ianacos, spuse preotul. Nu fi aşa grăbit ; o să coborîm cu toţii !

— A sosit cumva ceasul cel bun, părinte ? întrebă Ianacos cu înfrigurare.

— N-a sosit încă, dar se apropie cu paşi repezi. De aceea, vreau ca de mîine încolo toate femeile şi toţi copiii să înveţe să tragă cu praştia. Trebuie să ne pregătim.

Se îndreptă spre gura peşterii.

— Destul, fiii mei, pentru astă-seară, spuse el. Astăzi oamenii ne-au adăpat cu tot veninul de pe lumea asta ; ne-ajunge ! E timpul să ne culcăm. Somnul ne va alina rănile ; să ne pregătim să primim altele, mîine... Vino cu mine, Ianacos ; o să împărţim amîndoi chilia mea săracă. Fii binevenit !

Ianacos îşi aruncă din nou bocceaua la spinare şi-l urmă pe preot.

Ceilalţi doi prieteni rămaseră singuri ; Mihelis se întoarse spre Manolios şi-i luă mîna.

— Ei ? Spune ! îl îndemnă în şoaptă.

Manolios scoase din traistă năframa tinerei fete.

— Mariori îţi trimite salutări, zise el.

Mihelis apucă repede durerosul dar, îl pipăi cu mîinile tremurînde şi înţelese totul. Apoi se aplecă deasupra celor două cosiţe groase, îşi afundă faţa în ele şi începu să plîngă şi să le acopere de sărutări. Rămase aşa mult timp, fără să-şi mai ridice capul.

— Moare ? întrebă într-un tîrziu.

Manolios nu răspunse nimic.

În timp ce prietenii de pe Sarachina stăteau de vorbă astfel, învăţătorul, învingîndu-şi frica, se duse la fratele său, părintele Grigoris. Cuvintele lui Mihelis îl făcură să-i fie ruşine de el însuşi ; batjocoririle însă îi dădură curaj. Pentru prima dată în viaţa lui, Hagi Nicolis luă hotărîrea să-l înfrunte pe fratele său.

Îl găsi la masă. Popa avea o cină bună : friptura era gustoasă, vinul din belşug ; aprinsese o ţigară şi pufăia cu un aer mulţumit. Aga îi trimisese vorbă ieri că-i îndeplinise dorinţa, că-i izgonise pe sarachinioţi şi că pusese sigiliul pe casa lui Patriarheas ; acum era timpul să se achite şi el, îndeplinind dorinţa pe care o avea Braimachi. Trei zile şi trei nopţi, părintele Grigoris se chinuise amar, dar nu izbutise să găsească vreo fată pe care ar putea s-o introducă pe furiş în casa

agăi fără să dea loc la cine ştie ce tărăboi. Şi iată că, tocmai astă-seară, în timp ce-şi fuma ţigara, găsi soluţia şi se simţi deodată uşurat.

— Asta e ! murmură, umplîndu-şi paharul cu vin. Inspiraţie dumnezeiască ! Fata e trupeşă şi rea de muscă, astfel că n-o să se facă vîlvă. Aga o să fie mulţumit şi-o să-l avem de partea noastră. Domnul fie lăudat !

Chiar în clipa aceea intră învăţătorul.

— Bună seara, Nicolis, făcu popa, fără să se mişte de la locul lui. De unde vii ? Eşti plin de noroi.

— De pe Sarachina ! răspunse plin de curaj învăţătorul.

Popa sări de pe scaun.

— Ce-ai căutat în viesparul acela blestemat ? Nu ştii că Sarachina şi Licovrisi sînt la cuţite ?

„Curaj, învăţătorule ! îşi spuse în sinea lui Hagi Nicolis. Acum să te văd ! Arată că eşti vrednic urmaş al lui Alexandru cel Mare !"

— M-am dus să-l văd pe Mihelis, spuse el. Voiam să mă încredinţez dacă este într-adevăr nebun, sau nu.

— Aha, răcni popa, voiai să te încredinţezi ! Şi ?

— Am stat de vorbă cu el timp de un ceas despre tot felul de lucruri mari şi mici...

— Şi ? Şi ?

— E tot aşa de teafăr la minte ca mine şi ca tine.

Popa se repezi la el.

— Să-ţi vezi de trebuşoarele tale, dascăle, strigă, şi să nu-ţi bagi nasul unde nu-ţi fierbe oala ! Ţi-am spus eu să te duci la Mihelis ? De ce te-ai dus ?

— Aveam o greutate pe suflet... murmură învăţătorul. Aveam bănuieli. Nu e drept...

— O să-mi spui tu mie ce-i drept şi ce nu-i ? Mihelis e nebun ; iată ce-i drept !

— Dar nu-i nebun de loc... îndrăzni să i-o întoarcă învăţătorul.

— Este, îţi spun eu ! Tu nu eşti în stare să vezi dincolo de vîrful nasului, dincolo de indivizi ; eu însă nu mă sinchisesc de indivizi ; eu am grijă de colectivitate ; eu sînt conducător de mulţime ! Ai priceput, dascăle ?

Învăţătorul tăcea.

— Cînd un individ e nedreptăţit, reluă părintele Grigoris şi dacă de pe urma acestei nedreptăţi trage folos colectivitatea, atunci e drept să fii nedrept cu el ! Dar cum o să priceapă aşa ceva creieraşul tău cît un găinaţ de curcă ? !

Se propti cu mîinile în şolduri în faţa învăţătorului, care asculta cu capul plecat.

— Dacă te-ntreabă cineva, asta trebuie să spui ! Iar dacă nu poţi, taci !

— Am să tac, se bîlbîi învăţătorul, ridicîndu-se. Dar în sinea mea...

Popa pufni într-un rîs sarcastic.

— În sinea ta fă ce vrei ! Nu mă interesează ! În sinea ta eşti liber ; dar în afară, fii cu ochii-n patru !

Continuă, cu glasul îndulcit :

— Sîntem fraţi, Nicolis ; faţă de lume trebuie să avem aceeaşi părere, a mea. Ai înţeles ?

Învăţătorul ar fi vrut să strige : „Pînă cînd ? Pînă cînd ? Am şi eu un suflet, am şi eu o părere. Nu sînt de acord cu tine, nu subscriu la nedreptate. Am să ies în mijlocul satului şi am să strig adevărul !" Dar în loc să spună toate acestea, se îndreptă spre uşă şi nu rosti decît :

— Noapte bună !

Popa, rămas singur, dădu paharul peste cap şi-l goli dintr-o înghiţitură.

— Ia te uită la el ! Ce îndrăzneală ! murmură. I s-a năzărit că are şi domnia-lui o părere !

Își împături șervetul, își făcu cruce, mulțumi lui Dumnezeu, bunul, care trimite oamenilor mîncare și băutură din belșug, și se duse să se culce.

„Mîine dis-de-dimineață, își spuse el, am s-o chem aici pe Marta."

A doua zi, înainte de răsăritul soarelui, cocoșata intra pe poarta popii, bodogănind : „Ce dracu o fi vrînd țapul, cu noaptea în cap ? Acasă, o să se scoale acuși blestemata de corcitură, și-o să înceapă a striga : ba că vreau aia, ba că vreau ailaltă, fără să știe măcar ce vrea, ca o femeie borțoasă... Deschide-ți ochii bine, babă Marto ; ia seama ! Să știi că țapul de popă s-a înțeles cu Dracul în uneltirile lui ! Vrea să-ți întindă o capcană ; ferește-te să nu cazi în ea, nenorocito !"

Intră în casă. Popa ședea turcește pe canapeluță și-și sorbea cafeaua ; ochii îi erau încă umflați de somn. Marta se înclină pînă la pămînt, sărută mîna popii, apoi se retrase într-un colț al odăii, așteptînd cu brațele încrucișate.

Popa sucea și răsucea frazele în mintea lui, neștiind cum s-o înceapă. În cele din urmă, se hotărî :

— Eh, chiră Marta, o să intri într-o zi în rai, dreaptă ca o lumînare. De atîția ani îi slujești pe osmanlîi, dar niciodată n-ai uitat creștinătatea ; iar noi, creștinii, de cîte ori avem vreo belea pe cap te chemăm pe tine. De aceea te-am chemat și eu astăzi, chiră Marta.

„Al dracului popă, își zicea în gînd cocoșata ; acum pregătește capcana. a pus bucățica de brînză și a deschis ușița... Bagă de seamă, sărmană Marta ! Nu te lăsa ademenită !"

— Părinte, făcu ea, cuvîntul tău e cuvîntul lui Dumnezeu. Poruncește și te ascult.

— După cum știi, Braimachi vrea o femeie. Cere să punem toate femeile din sat să joace în fața lui, ca

să-și aleagă una, javra ! Dar mai bine moartea decît o asemenea rușine ! Nu-i așa, chiră Marta ?

— Mai bine moartea ! declară, la rîndul ei, cocoșata, cu toată convingerea.

— Dar, pe de altă parte, nu trebuie să ne punem rău cu aga ; comuna are interese mari de apărat și e bine să-l avem de partea noastră. Or, aga a declarat-o răspicat : dacă nu găsiți o femeie pentru Braimachi, pornesc război împotriva comunei ! Înțelegi prea bine, chiră Marta, că, dacă nu-i împlinim dorința, sîntem pierduți. Ce-i de făcut ? Să găsim o femeie pentru Braimachi, sau să lăsăm comuna să piară ? După părerea ta, chiră Marta, ce-ar trebui să alegem ?

— Să piară comuna ! răspunse baba, care credea că și popa era de aceeași părere.

— Doamne ferește ! Ce-ți trece prin cap, Marta ? Să piară comuna ? Să piară creștinătatea ?! Doamne păzește ! Nu, nu, Marta ! Ia gîndește-te mai bine !

— M-am gîndit mai bine, spuse numaidecît Marta. Să-i găsim o femeie.

— Bravo ! Acum îmi placi, fiica mea. Știi cum vrea să fie ? Grasă, bălaie ca franzela și cinstită...

— Grasă, bălaie ca franzela și cinstită... Hm, ce să-ți spun, părinte ? Nu știu pe nici una așa cum vrea el.

— Ia te mai gîndește puțin, fiica mea. O să-mi faci un mare bine...

— Ce să-ți spun, părinte. Le trec pe toate prin mintea mea ; una-i grasă și cinstită, dar nu-i bălaie ; alta-i bălaie și cinstită, dar nu-i grasă...

— Știi la cine m-am gîndit eu ? La Pelaghia, fata a mai mare a lui Panaiotaros ; și să-ți spun de ce...

— Dar nu-i bălaie, părinte ; e poreclită, de vrei să știi, arăpoaica...

— N-are a face, dragă Marta ; asta se îndreaptă. Am să-ți caut eu o cutie cu praf de talc ; o să-și dea

pe faţă cu făină de-asta dimineaţa şi seara şi-o să se facă albă ca franzela...

— Ei, păi atunci, părinte, totul o să meargă strună.

— Dar ce zici, ea o să vrea ?

— Ea ? Ehei, de asta răspund eu, părinte. E năvîrlie rău ! Un Braimachi în fuste ! Numai că Braimachi e bărbat. Are chef de-o femeie ? O spune şi cere. Pe cînd Pelaghia e femeie. Are chef de-un bărbat ? N-o spune şi tace. Îţi dai seama ce-o să se întîmple cînd s-or întîlni laolaltă două lighioane ca astea ? Au să dărîme odaia peste mine !

Bătrîna cocoşată rînji, apoi îşi şterse cu mîneca nasul care-i curgea.

— Bine, bine, făcu popa pe un ton sever. Nu te gîndi la scîrnăvii, Marta !... Să vedem împreună, şi în chip serios, cam cum au să se petreacă lucrurile. Panaiotaros s-a făcut acum seiz. Care va să zică, nimănui n-o să-i dea de bănuit dacă Pelaghia o să vină în casa agăi ca să-l vadă, chipurile, pe tatăl ei. Atunci o să faci tu în aşa fel, chiră Marta — te pricepi doar la treburi de-astea — ca s-o vadă Braimachi ; dar trebuie să-i trimitem mai întîi talcul...

Se ridică, deschise un dulăpior şi scoase o cutie cu talc.

— Ţine-o ! zise el, punînd cutia în palma Martei. Spune-i că poate s-o amestece cu puţină făină, ca să-i ajungă mai mult.

Baba clătină din cap. Văzînd la ce matrapazlîc o împinge popa, fu cuprinsă deodată de frică.

— Toate bune, părinte, spuse ea, dar un lucru am uitat ; ăl mai de seamă...

— Care, chiră Marta ?

— Dacă o să afle Panaiotaros ? Întîi şi întîi, o să mă omoare pe mine, apoi pe Braimachi, pe urmă pe sfinţia-ta, şi la urmă o să dea foc satului... Ia gîndeşte-te.

Popa se scărpină în cap.

— Că bine zici, îngăimă el. E în stare să mă omoare şi pe mine... Dar n-avem încotro. Cum să facem ? Aha ! Am o idee ! Am să-i spun agăi să-l trimită pe Panaiotaros pe undeva, prin împrejurimi.

— Şi dacă o să rămînă cu burta mare ?

— Cine ?

— Păi cine altcineva, părinte ? Pelaghia, ce naiba !

— Dracu să te ia ! Altceva nu ştii decît să cobeşti, hoaşco ? strigă popa oţărît. N-o să rămînă...

— De unde ştii ?

— Dumnezeu e mare, răspunse popa, care nu-şi mai dădea seama ce spune.

— Hm... făcu bătrîna cocoşată. Crezi că Dumnezeu se amestecă în astfel de treburi spurcate, părinte ?

— Bine ; dacă s-o întîmpla aşa, atunci o să te înţelegi cu Madalenia ; găseşte ea niscaiva leacuri...

„Piei din faţa mea, Satană, murmură în sinea ei cocoşata ; tu nu eşti slujitorul lui Dumnezeu, ci Dracul gol !"

— La ce te gîndeşti, fiica mea ?

— Părinte, tu eşti slujitorul lui Dumnezeu, aşa că ce vrei să-ţi spun eu ? Fă cum te-o lumina Cel de sus.

— Eu mă zbat pentru binele creştinătăţii, chiră Marta ; Dumnezeu o ştie ; el o să ne-ajute, şi totul o să iasă bine... Hai, curaj, fiica mea ! O să fii răsplătită pentru ostenelile tale...

Ochii babei străluciră. „Ţap afurisit, îşi zise ea, aşa trebuia să spui de la început..."

— Bine, adăugă tare, mă joc cu viaţa mea, dar o să fac tot ce-oi putea. Fă şi sfinţia-ta tot ce-i putea, că, ştii, sînt femeie săracă...

— Fii fără grijă, chiră Marta, n-o să rămîi păgubită. Hai, acum du-te cu bine ! O să mai stăm noi de vorbă ; că doar aici sîntem !

Baba se plecă şi sărută mîna popii.

— Dă-mi binecuvîntarea, părinte, spuse ea. Am priceput ce vrei ; şi sfinţia-ta a priceput ce vreau eu... O să mă duc chiar astăzi să vorbesc cu Pelaghia ; o să sară în sus de bucurie muieruşca !

— Dumnezeu să fie cu tine ! Du-te, şi să-mi aduci repede veşti bune.

O bătu ocrotitor pe umăr şi pe cocoaşă.

— Şi să-ţi jucăm la nuntă, chiră Marta ! adăugă. Am să-ţi găsesc şi ţie un flăcău bun, însă cinstit, cu cununie ! Să scapi din mîinile turcului.

— Să te-audă Dumnezeu, părinte ! spuse baba mişcată de vorbele popii, şi se opri o clipă la uşă. De-o fi aşa, o să te răsplătească Cel de sus !

Şi ieşi din casă, ştergîndu-şi nasul, care începuse să-i curgă din nou.

„Auzi, babornița ! mormăi popa după ce închise uşa în urma ei. A luat-o de bună ! Mai zică cineva că femeia nu-i o taină ! Păzeşte-mă, Doamne, de asemenea făpturi !“

Aşteptă o zi, aşteptă două zile, cu nelinişte. A treia zi, uşa se deschide şi intră Panaiotaros, cu fes roşu pe cap. Cum îl văzu, popii îi sări inima din loc.

— Ce este, Panaiotaros ? întrebă el ridicîndu-se.

— M-a trimis aga, părinte.

— Şi ce ţi-a poruncit să-mi spui ?

— Habar n-am... Se petrec lucruri anapoda. Aga îţi trimite salutări şi cică Braimachi s-a făcut blînd ca un mieluşel.

XVIII

Pe meleagurile acelea sosi deodată iarna. Faţa lumii se schimbă de la o zi la alta. Ploua într-una şi sufla un vînt rece, în rafale. Frunzele copacilor se îngălbeniseră şi cădeau la pămînt ; vîrtejurile le adunau în grămezi, unde putrezeau şi se descompuneau, întorcîndu-se la sînul materiei-mume. In brazdele ogoarelor, sămînţa, încărcată de apă, se umfla, mustea de lapte şi încolţea încet, înfigîndu-se cu trăinicie în ţărînă şi în pietre, de unde va ţîşni la suprafaţă, primăvara. Şopîrlele se ghemuiră în fundul găurilor lor, albinele se zăvorîră în stupi, liliecii se agăţară, ciorchini, de bolta cavernelor. Întreaga fire se închidea în sine şi aştepta.

Sătenii se întorceau acasă devreme, aprindeau focurile, scoteau din chilere grîu, untdelemn şi vin, agonisite în cursul verii ; mîncau şi beau, mulţumiţi. La lumina opaiţelor, femeile torceau lînă, împleteau ciorapi sau alegeau grîu, depănînd poveşti vechi şi spunînd glume fără perdea, să le treacă timpul mai uşor.

Nicolios îşi băgase oile în saivan şi stătea lîngă vatră alături de Lenio, care torsese un coş de sculuri şi acum pregătea flaneluţe şi scufii pentru prunc ; îi crescuse burta pînă la gură. Nicolios o privea cu mîn-

drie, aşa cum îşi privesc ţăranii, în zilele de ploaie, ogoarele arate şi însămînţate bine.

— Să-l botezăm Gheorghe, ca pe bunicul lui, bătrînul Patriarheas, spunea Lenio.

— Ba o să-l botezăm Haridimos, ca pe tata, zicea, la rîndul lui, Nicolios.

— Nu, eu vreau să-l botezăm Gheorghe!

— Bărbatul porunceşte în casă: o să-l botezăm Haridimos!

Se certau, se hîrjoneau în patul care se afla lîngă cuptor, apoi se împăcau iar.

De cîte ori vremea se mai însenina, părintele Grigoris încăleca pe catîr şi se ducea la tîrg s-o vadă pe Mariori; de fiecare dată se întorcea însă mai întunecat şi mai amărît. Trăsăturile feţei i se înăspriseră, inima i se împietrise. Într-o zi, pe cînd se întorcea acasă, o văzu pe Pelaghia umblînd cu picioarele goale prin noroi, cu obrajii roşii ca trandafirul. Popa crîcni:

— De ce, Doamne, eşti nedrept cu mine? Asta-i bunătatea ta? Mariori se topeşte ca lumînarea la foc, iar putorilor ăstora le pui în obraji culoarea bujorilor!

Braimachi stătea şi el cu picioarele încrucişate lîngă vatră. Slăbise, se îmblînzise; aprindea supus ciubucul agăi şi-i umplea necontenit paharul cu rachiu, fără să scoată o vorbă... Aga îl privea cu coada ochiului şi-l întreba cu un zîmbet şiret:

— Cum ţi se pare traiul pe aici, bre Braimachi? Te-ai mai întoarce la Smirna?

— Mă simt bine şi-n Licovrisi. Nu mă mişc de-aici.

— Nu; femeia ţi-a venit de hac, Braimachi. Eu ţi-am spus să te fereşti de femei, dar tu ai vrut zor-nevoie să ai una şi iată unde ai ajuns. Aşa-ţi trebuie!

Moş Ladas, pe care zgîrcenia îl călise de-a binelea, pornea desculţ, de îndată ce se arăta soarele, să dea cîte o raită pe la proprietăţile sale, împreună cu bă-

buţa lui, care mergea înainte, cocoţată pe măgăruşul lui Ianacos.

— Vezi, dragă Penelopa, îi spunea el, Dumnezeu e drept şi le rostuieşte pe toate cu chiverniseală, ca şi mine; se pricepe la afaceri. N-am pierdut cele trei lire de aur, aşa cum te temeai tu; acum avem şi noi măgăruşul nostru şi poţi să priveşti lumea de sus... Ah, să fiu al naibii, de-aş mai trăi numai două sute de ani, zău c-aş face din tine o regină!

Sătenii se adunau la cafeneaua la Costantis, unde beau ceai de jaleş, fumau din narghilele şi jucau cărţi, iar cei mai tineri, table. Cafeneaua duhnea a jaleş şi a tutun de narghilea. În fiecare sîmbătă seara venea şi învăţătorul; ţăranii se strîngeau roată în jurul lui şi-l ascultau cum povesteşte despre isprăvile măreţe ale străbunilor. Încetul cu încetul, în cursul povestirii, învăţătorul se înflăcăra; atunci se ridica în picioare, dădea din mîini şi se pornea să strige. Punea mîna şi îngrămădea într-o parte a cafenelei scaunele pe care se aflau narghilelele, iar în cealaltă parte măsuţele pe care erau tablele.

— Aici, la dreapta, spunea apoi, stau la rînd perşii; dincoace, la stînga, grecii. Eu, să zicem, sînt Miltiade. Cîţi perşi se găsesc acolo? Un milion. Cîţi greci sîntem noi? Zece mii. Gata, începe iureşul!

Învăţătorul se repezea în scaune şi le răsturna unul după altul. Narghilelele se aflau în mare primejdie. Costantis intervenea în toiul bătăliei şi-şi aduna lucrurile de pe jos.

— Au fost zdrobiţi pentru totdeauna! trîmbiţa învăţătorul leoarcă de sudoare. I-am aruncat în mare, la Maraton. Trăiască Grecia!

La începutul jocului, sătenii făceau haz şi nu-l prea luau în serios; dar, încetul cu încetul, se aţîţau, intrau în joc. Nici unul nu voia să treacă la dreapta, cu

perşii; toţi se încolonau în spatele lui Hagi Nicolis, Miltiadele lor.

— Bravo, căpitan Miltiade! urlau sătenii la sfîrşitul bătăliei, şi-l cinsteau cu cîte o ceaşcă de jaleş.

Într-o zi, Ianacos coborî de la munte. Ningea şi zăpada se topea repede; uliţele satului erau pustii. Ianacos privea hornurile pe care ieşea fum; adulmecînd mirosul mîncărurilor pe care le făceau gospodinele şi ştia după fum ce pregăteşte fiecare: ici se prăjeau cartofi, dincolo se frigeau pe vatră cîrnaţi, mai încolo se stropea pilaf cu unt încins... „O duc bine, ghiorlanii! murmură el. Ştiu că se ghiftuiesc!" Ceva mai departe, cineva scotea pîine din cuptor; mirosul de pîine caldă îi întărîtă nările. „Pîine, îşi spuse el. Pîine caldă..." Îi lăsa gura apă; buzele i se lipiră de poftă. Simţind că e gata să leşine, grăbi pasul şi-şi văzu de drum.

Ajunse în faţa casei lui moş Ladas. Trecu o dată în sus, apoi în jos, pe urmă încă o dată. Înregistra cu de-amănuntul în minte felul cum era aşezată ograda, studia zidurile, ferestrele, grădina mică din dos. „Aci, îşi spunea el, zidul e mai scund; tocmai bine..." Deodată, se opri locului; inima începu să-i bată cu putere. Auzi în grădină răgetul lui Iusufachi, al scumpului său Iusufachi, ca şi cum animalul ar fi simţit că stăpînul lui e prin apropiere. Ianacos se lipi de zid, ciuli urechea, ascultă cu sufletul tulburat. Niciodată nu auzise o voce mai dulce, niciodată nu-l auzise pe micul lui Iusuf răgind cu atîta pasiune. Îşi amintea serenadele pe care le făcuse în tinereţea sa pe sub ferestrele fetei de care era îndrăgostit, viitoarea lui nevastă, azi răposată; dar ceea ce auzea acum era cu totul altceva; cîtă pasiune, cîtă durere, cîtă chemare în răgetul animalului!

— Fii cuminte, Iusufachi! murmură el cu lacrimi în ochi. O să te scap eu de-acolo, n-avea grijă!

Cînd se întoarse din nou pe munte, se făcuse noapte. Îi era foame şi frig. Dădu o raită prin peşteri. Femeile, ghemuite prin colţuri, îşi strîngeau pruncii la sîn, să-i încălzească. Ianacos le arunca din mers cîte un cuvînt de îmbărbătare: „Curaj, prietene şi prieteni! Ţineţi-vă sufletul cu dinţii încleştaţi. O să treacă şi asta!" Bărbaţii mormăiau, fără să răspundă; femeile ridicau capetele şi oftau.

— Femei, aveţi încredere în Dumnezeu! le spunea el.

— Pînă cînd, Ianacos?

Neştiind ce să le răspundă, tăcea şi trecea mai departe.

— Ce mai fac cei din Licovrisi, Ianacos? Vii de-acolo, mi se pare?

— Din toate hornurile iese fum; petrec, mîrţohanii! Ne-au cules viile şi beau vinul nostru; au strîns măslinele şi se îngraşă cu untdelemnul nostru. Dar Dumnezeu, căruia nu-i scapă nimic, îi vede.

— Cînd o să-şi întoarcă ochii şi la noi, Ianacos?

Ianacos tăcea şi trecea mai departe.

Îngrămădiţi unul într-altul, ca să se încălzească, trei bărbaţi sporovăiau în întunericul unei peşteri. Printre ei se afla şi Luca, vlăjganul care ducea prapurul.

— Aţi băgat de seamă, întrebă unul din ei, că băieţaşii noştri au început să se umfle din pricină că nu mai au ce mînca? Al meu nici nu se mai poate ţine pe picioruşe.

— Pînă acum, zise al doilea, ne-am pus nădejdea în Dumnezeu, însă...

— Sfinte Gheorghe, ajută-ne! murmură Luca. Dă-ne şi tu o mînă de ajutor. Că a sosit vremea să

ne punem nădejdea în noi înşine, să coborîm în sat şi să luăm cu de-a sila ce-om putea... Cine-i acolo ?
— Eu, Ianacos, băieţi !
— Bine ai venit, frate ! Lipeşte-te de noi, să te încălzeşti.
— Nu mi-e frig, răspunse Ianacos. Ard, fierb, mă înăbuş ! Vin din Licovrisi.
— Cînd o să se facă treaba de care am vorbit ? întrebă Luca.
— Poate şi astă-seară, răspunse Ianacos. Băieţi, sînteţi de părere să mergem astă-seară ?
— Sîntem gata ! răspunseră cei trei bărbaţi într-un glas. Ia tu hotărîrea ; să batem fierul cît e cald.
— S-a făcut ! Ne vom duce chiar astă-seară. Plouă şi-i întuneric beznă. Ghiorlănimea se cocoloşeşte în plăpumi, după ce-a mîncat fiecare cît patru, şi tot satul sforăie ca o moară. N-o să întîlnim nici ţipenie de om... N-o să ne simtă nimeni.
— Sîntem gata ! repetară cei trei tovarăşi. Te aşteptăm aici ; vino şi ne ia.
— Bun. Pregătiţi sacii şi burdufurile, iar tu, Luca, fînarul.
— Toate sculele sînt gata, aici. Vino repede.
Ianacos porni spre peştera lui Manolios. În drum, la gura unei alte peşteri, îl zări pe Mihelis ; aprinsese cîteva surcele şi ţinea în braţe ceva la care se uita cu priviri încremenite.
De cîteva zile, Mihelis era foarte tăcut. Adîncit în gîndurile lui, rătăcea de unul singur din peşteră în peşteră, privindu-şi prietenii lung, dar fără să le spună nici un cuvînt.
Ianacos se apropie în vîrful picioarelor şi se aplecă peste umărul lui Mihelis. Acestea ţinea în braţe un copil ca de trei ani. Sărmanul copilaş era numai piele şi oase, avea burta umflată şi picioarele subţiri ca trestia, iar la bărbie îi crescuseră nişte peri lungi.

— Mihelis... făcu Ianacos încet, ca să nu-şi sperie prietenul. Ce-i asta ?
Mihelis se întoarse spre el ; plîngea.
— Priveşte, Ianacos, murmură, îi creşte barba... N-are decît trei ani, dar de foame îi creşte barba ! L-am găsit pe marginea drumului.
— Ce-i asta ? repetă Ianacos.
— L-am găsit pe marginea drumului, spuse iar Mihelis. Am ajuns la capătul răbdării, nu mai pot... Tu mai poţi îndura toate astea ?
— Hai cu mine, zise Ianacos, apucîndu-l de braţ.
— Stai niţel... Nu vezi ? Îşi dă sufletul.
Copilul voia parcă să ţipe, dar n-avea putere. Îşi căscă gura, ca un peşte aruncat pe uscat, îşi smuci mînuţele şi, deodată, rămase ţeapăn în braţele lui Mihelis.
— Hai, repetă Ianacos. Lasă-l aici ; mîine o să-i săpăm o gropşoară...
— Nu mai am putere să rabd, Ianacos... Tu mai ai ?
Dar Ianacos nu răspunse ; îl înşfăcă pe Mihelis de braţ şi-l trase după el. Intrară la Manolios, care stătea jos, în colţul unei peşteri, cu umerii ghemuiţi de frig.
— Ce veşti, Manolios ? întrebă Ianacos.
— Proaste, Ianacos. Tovarăşii care muncesc prin satele de primprejur au adus ceva pîine, dar prea puţină ! Am trimis cîţiva oameni la Licovrisi. „N-aveţi decît să crăpaţi !" i-a întîmpinat moşneagul Ladas. „Popa Fotis al vostru să facă minuni, dacă poate !" le-a răspuns părintele Grigoris. Dimitros, măcelarul, ne-a trimis puţină carne, iar Costantis şi-a golit chilerul şi ne-a dat tot, însă obolul lor n-ajunge să dăm nici măcar cîte un dumicat fiecărui copil.
— Unde-i părintele Fotis ?
— Iată-l că vine !

Părintele Fotis tocmai intra în peşteră şi se aşeză jos, pe pămînt, tăcut şi îngîndurat. Îngropase chiar atunci doi copii, doi fraţi, care muriseră de foame în acelaşi timp, unul în braţele celuilalt. Tatăl copiilor pusese cele două trupuri reci într-o albie de rufe şi le acoperise cu frunze uscate, căci n-avea nici măcar pînză de giulgiu. Preotul luase cele două trupuri cu multă băgare de seamă, ca să nu le desfacă din îmbrăţişarea lor, le aşezase pe pămînt şi le citise o rugăciune de înmormîntare, în timp ce, la cîţiva paşi de el, tatăl le săpa o groapă mică.

Nimeni nu vorbea ; cel dintîi deschise gura părintele Fotis.

— Vai de omul care se încumetă să măsoare faptele lui Dumnezeu după micimea inimii lui, căci acela e pierdut ! oftă preotul. Nu-şi mai poate stăpîni gura şi cade în păcat, începe să blesteme şi să crîcnească împotriva Celui de sus...

Se opri. Vorbele îi năvăleau cu atîta furie pe buze, că se înspăimîntă. Dar, pînă la urmă, nu se mai putu stăpîni şi murmură, ridicîndu-se în picioare :

— Cel fel de Dumnezeu e ăsta care lasă copiii să moară de foame ?

— Părinte, zise Ianacos, eu n-am ambiţia să măsor faptele lui Dumnezeu ; eu le măsor pe-ale oamenilor. Le-am măsurat pe-ale licovrisioţilor, le-am judecat, le-am osîndit şi astă-seară mă duc să iau ceea ce ei n-au vrut să dea de bunăvoie.

Preotul stătu o clipă pe gînduri ; imaginea celor doi frăţiori înlănţuiţi îi stăruia în minte.

— Îţi dau binecuvîntarea mea, Ianacos, spuse el. Iau asupra mea toată greutatea păcatului acesta.

— Nu, părinte, o iau asupra mea, protestă Ianacos. Nu ţi-o las dumitale.

Şi se ridică şi el în picioare, adăugînd :

— Ceilalţi mă aşteaptă. Armatolii şi cleftii mei m-aşteaptă !

— Duceţi-vă cu binecuvîntarea lui Dumnezeu. N-o să treacă mult şi-o să coborîm în sat cu toţii, pe lumina zilei !

— Merg şi eu, zise Mehelis, ieşind din muţenia lui.

— Da, da, vino, Mihelis. Asta o să-ţi mai îmbuneze sufletul.

Îl apucă de mînă. Înaintau pe bîjbîite prin întuneric. Lui Ianacos îi sfîrîia inima în piept de nerăbdare.

— Să ne dezmorţim niţel, Mihelis. Pînă acum am aşteptat să ne cadă totul mură-n gură. Dar nimic nu-ţi cade de la sine în gură ; trebuie să întinzi mîna şi să iei ! Nu trebuie să aşteptăm totul de la Dumnezeu ; el e bun, nu zic ba, dar mai are şi alte griji pe cap ! Să ne mişcăm niţel şi singuri. Ajută-te singur, şi te va ajuta şi cerul ! Vorba aia : „Lupule, de ce eşti gras ? — Fiindcă-mi înhăţ singur prada !“ Niciodată nu mănînci mai bine ca atunci cînd îţi pui singur masa. Să ne pregătim dar şi noi, astă-seară, singuri masa... Hei, prieteni, sculaţi, haidem la treabă !

Ceilalţi se aşezaseră în jurul unui foc mic şi-l aşteptau pe Ianacos să vină. Cînd îl văzură, săriră în picioare toţi deodată, ca unul singur.

— Cu voia lui Dumnezeu, pornim ! le spuse Ianacos. Părintele Fotis ne-a dat binecuvîntarea sa. Dar să nu vă încălţaţi cumva cu ciubotele şi nici cu cizmele, ca să nu facem zgomot !

Izbucniră toţi în rîs : nici vorbă nu putea fi de cizme sau de ciubote ; aveau picioarele înfăşurate doar în nişte biete cîrpe.

— Luca, ai luat fînarul ?

— Poate să lipsească martie din post ? Uite-l !

Ianacos se uită la fînar şi începu să rîdă.

— E moştenire de la sărmanul căpitan Furtunas! Poate că acum el ne priveşte din iad şi se prăpădeşte de rîs!

Ianacos şi Luca porniră în fruntea grupului; ceilalţi doi veneau după ei. Mihelis, mai la urmă, mergea singur.

— Vedeţi-vă de treaba voastră, băieţi! zise el. Nu vă îngrijiţi de mine. Eu mă abat puţin prin sat.

Era întuneric beznă. Ploua; apa se strîngea în şiroaie şi cădea în cascade din înălţimea stîncilor. Din vreme în vreme, în vreo scorbură a muntelui, cîte o pasăre de noapte scotea un ţipăt moale şi plin de durere: o apăsa singurătatea şi chema un tovarăş să-i ţină de urît. Deodată, undeva departe, spre vîrful muntelui, spre bisericuţa prorocului Ilie, răsună un urlet prelung; cei patru bărbaţi se opriră în loc.

— E un lup, zise Ianacos. I-e foame şi lui.

— Poate-i sfîntul Ilie, zise Luca. Şi lui i-o fi foame.

— Sfinte Lup, vino-ne în ajutor! făcu Ianacos. Haideţi, băieţi, că ne-aşteaptă mieii, jos, în sat.

Porniră din nou la drum. Luca îl apucă pe Ianacos de braţ.

— Ai hotărît unde vom da lovitura?

— Da. La cel mai bogat, la cel mai urîcios şi mai zgîrcit, la moşneagul Ladas. Vom umple sacii şi burdufurile cu vîrf, pentru ca sărmana Sarachina să aibă ce mînca pe săturate şi să nu mai urle.

După cîteva clipe, adăugă:

— Rîndul viitor vom coborî să furăm gaz.

— Pîine şi gaz! Ai dreptate, Ianacos. Omul are nevoie de aceste două lucruri ca să trăiască şi să se răzbune; fiindcă nu e destul numai să trăiască!

— Ajunseră la marginea satului. Ianacos se opri şi se întoarse către însoţitorii lui.

— Eu o iau înainte, căci cunosc locul. Voi veniţi după mine, unul cîte unul, răsfiraţi. Să mă lăsaţi pe mine să mă caţăr primul.

Intrară în sat; uliţele erau pustii. Se apropia de miezul nopţii; toată lumea dormea somnul cel dintîi.

„Numai de nu m-ar simţi Iusufachi şi să nu înceapă să necheze! îşi spuse Ianacos cînd ajunse lîngă casa lui Ladas. Dă, Doamne, să doarmă..."

Se lipi de zid şi îşi aşteptă tovarăşii; sosiră şi ei, unul cîte unul.

— S-o luăm pe dindos, prin grădină, zise Ianacos în şoaptă. Acolo zidul e mai scund. Dă-mi fînarul, Luca... Veniţi după mine. Dar fiţi cu băgare de seamă!

— Are cîine? întrebă unul dintre ei.

— Cîine! Zgripţuroiul ăsta? Un cîine cere de mîncare! făcu Ianacos.

— Tu, lunganule, rămîi aici, să ne slujeşti de scară; ne vom urca pe umerii tăi şi vom sări în grădină. Dacă auzi ceva, să faci ca bufniţa... Gata, băieţi?

— Gata!

Lunganul se sprijini de zid şi-l ajută pe Ianacos să se caţere pe umerii lui.

— În numele sfîntului Lup, sari! zise el.

Ianacos încălecă zidul, apoi sări în grădină. Acolo se opri lîngă zid, aşteptîndu-i pe ceilalţi doi, care săriră şi ei, unul după altul, cu sacii şi burdufurile pe umeri.

— Veniţi după mine, cunosc drumul... Dar cu mare băgare de seamă, m-auziţi?

Străbătură grădina; portiţa ce dădea spre curtea casei era deschisă; intrară în curte. Sus, în odaie, moşneagul dormea dus. Se auzea cum sforăie.

— Sforăie, zise Ianacos. Avem noroc.

Aprinse felinarul, dădu de uşa chilerului şi o împinse încet. Din chiler năvălea un miros de untdelemn, de vin, de smochine uscate, de gutui veştede. La lumina felinarului apăru un rînd de chiupuri pîntecoase, înşirate pe lîngă perete, şi un alt rînd de butoaie cu vin aşezate pe podvale.

— Daţi-i drumul, băieţi! Repede! spuse în şoaptă Ianacos. Încărcaţi!

Unul dintre însoţitori suci caneaua unui butoi şi-şi umplu burduful cu vin; al doilea îşi încărcă sacul cu grîu; Ianacos luă un bidon de ulei şi-l goli în burduful lui, apoi îşi încărcă şi el sacul cu grîu. Se uită în jur şi zări o scară rezemată de perete.

— Fie numele Domnului lăudat! exclamă el. Iată scara moşneagului! Cum am fi trecut toate astea peste zid fără scară? S-ar zice că Dumnezeu e înţeles cu noi! Gata, băieţi! Înapoi!

Îşi urcară poverile în spinare, luară scara, străbătură din nou grădina, sprijiniră scara de zid şi se suiră unul după altul pe ea, cu prada lor grea şi preţioasă. Luca întinse mîinile, apucă sacii şi burdufurile şi le puse jos, pe pămînt; apoi făptaşii se lăsară pe umerii lui şi ajunseră din nou în uliţă. Ianacos rămase la urmă, călare pe zid; nu-l lăsa inima să sară dincolo.

— O clipă, băieţi, zise el. Mă duc să-mi văd măgăruşul şi mă întorc numaidecît.

— Lasă măgăruşul în pace, zise Luca. Vino încoace, cine ştie ce-o să mai iasă din asta...

— Nu pot, mă seacă la inimă, protestă Ianacos. Numai o clipă, băieţi, şi mă întorc degrabă...

Coborî din nou în grădină. Ceilalţi se uitară unul la altul încruntaţi, dar n-avură încotro şi tăcură mîlc; stăteau cu urechile încordate, de teamă să nu vină cineva pe drum sau să nu se deschidă vreo poartă.

— Voi porniţi-o înainte, le spuse Luca celorlalţi doi. E mai bine să ne împrăştiem. Eu stau şi-l aştept aici.

Le ajută să-şi ia sacii la spinare, şi cei doi porniră spre munte. Luca rămase singur; se ghemui la picioarele zidului, în ploaie, şi aşteptă răbdător. Deodată, în noapte răsună un răget vesel, triumfător, ca trîmbiţa Judecăţii de apoi.

— Să-l ia dracu de urechiat! murmură Luca. O să scoale tot satul.

Se deschise o fereastră; se auzi o voce; era a lui Ladas.

— Penelopa, dormi? Ei, Penelopa, auzi măgarul? Ce are de zbiară?

Dar nu răspunse nimeni. Răgetul încetă. Nu se mai auzea decît răpăitul ploii; turna cu găleata. Luca ridică faţa în sus: în vîrful zidului apăruse o umbră. Sări repede în picioare, se sprijini de zid şi-l apucă pe Ianacos de picioare.

— S-o ştergem, Luca. Mi se pare că moşneagul s-a trezit.

Îşi aburcară burdufurile pe umeri şi o luară la sănătoasa.

— Acum eşti mulţumit? întrebă Luca după ce ieşiră din sat.

— Da, răspunse Ianacos. Dacă aş fi putut să-l ridic pe scară, l-aş fi luat şi pe el, să mor eu... Dar cu Mihelis ce-o fi? întrebă apoi cu nelinişte.

— Pesemne că s-a dus unde avea de dus şi s-a întors pe munte. Să ne grăbim!

Şi nu-şi mai spuseră nimic.

Părintele Fotis şi Manolios nu se culcaseră încă; aşteptau. Începeau să se ridice zorile; la răsărit se desluşea o geană de lumină. Ploaia stătuse, dar cerul rămînea închis.

Deodată, pe potecă se auziră strigăte şi şuierături vesele.

— Iată-i! zise Manolios, repezindu-se pe gura peşterii.

Cei patru corsari apărură încărcaţi cu poveri. Aprinseseră felinarul ca să lumineze cărarea; la flăcăruia lui, feţele le străluceau voioase. Ianacos mergea în frunte, cu burduful de vin în spinare.

— Moş Ladas vă trimite multe salutări! strigă el. Omul ăsta cumsecade e dărnicia întruchipată! Vă trimite vinul ăsta, să-l beţi în sănătatea lui! Nu-i mare lucru, ne-a spus, dar îl dă din toată inima!

— Iată şi nişte untdelemn, să vă ungeţi maţele cu el, ne-a mai spus! strigă la rîndul său Luca, lăsînd jos, la picioarele popii, burduful cu untdelemn. Şi a mai spus că dacă vreţi mai mult, să nu vă ruşinaţi: are chiupurile pline!

— Iată şi grîu, să vă hrăniţi copiii slăbănogi, de care mi se rupe inima, a mai spus moşul! declarară şi ceilalţi doi, lăsîndu-şi şi ei sacii jos.

— Binecuvîntat fie el, răspunse părintele Fotis rîzînd, şi Dumnezeu să-l răsplătească însutit! O să-i trimit numaidecît o scrisoare, să-i spun că patru îngeri au intrat azi-noapte în curtea lui, au luat aceste daruri preţioase, le-au pus pe aripile lor şi ni le-au adus aici. O să adaug şi o chitanţă — aşa-i cinstit! — ca să fie plătit pe lumea cealaltă.

— Mai scrie-i, părinte, zise Ianacos pufnind în rîs, că unul din îngerii ăia voia să-i spargă chiupurile şi să-i găurească butoaiele, dar că în ultimul moment i s-a făcut milă, nu de el, ci de vin şi de untdelemn.

Părintele Fotis se întoarse către Manolios.

— Manolios, du-te şi adu o cană. Se cuvine să le dăm ceva de băut îngerilor. Intraţi înăuntru să vă scuturaţi aripile, că vi le-a udat ploaia.

Intrară în peşteră. Umplură paharul şi băură rînd pe rînd; erau plini de voioşie.

— În sănătatea lui moş Ladas, acest om de bine! zise popa.

— În sănătatea îngerilor! zise Manolios.

— În sănătatea sfîntului Lup! zise Luca. Datorită urletelor lui, pe care le-am auzit în vîrful Sarachinei tocmai cînd plecam, am prins curaj.

— Dar Mihelis? se îngrijoră Ianacos. Nu l-am mai văzut deloc.

— S-a întors plin de noroi, s-a culcat fără să spună o vorbă şi acum doarme, răspunse Manolios.

Dimineaţa, cînd s-a trezit, moş Ladas s-a dus să dea mai întîi o raită prin grădină. Dar cînd a văzut scara sprijinită de zid, l-a luat cu răcori. Strigă către babă. care, aşezată în faţa ferestrei, privea spre lume cu ochii ei sticloşi:

— Ei, Penelopa, cine a pus scara la zid? Tu?

Chira Penelopa însă se şi apucase să împletească la ciorapul ei; nici măcar nu întoarse capul.

Bătrînul luă scara pe umeri şi o duse în chiler. Aruncă o privire înăuntru: toate erau la locul lor — şi chiupurile, şi butoaiele şi smochinele, şi gutuile.

— Slavă Domnului! murmură el. Noroc că hoţii n-au prins de veste că scara era la zid ca să intre în casă!... Baba mea nu mai e în toate minţile, săraca! Trebuie să fiu cu ochii-n patru. E în stare să dea foc casei, într-o zi.

Se duse la grajd; măgăruşul era legat la iesle.

— Ce te-a apucat, mîrţoagă, să ragi în toiul nopţii şi să-mi strici somnul? zise moşneagul, dîndu-i un picior în burtă.

Măgarul nu întoarse nici el capul, la fel ca şi bătrîna. Ochii lui mari erau învăluiţi într-o ceaţă ciudată. Visase că azi-noapte venise să-l vadă adevăra-

tul lui stăpîn şi că-i mîngîiase gîtul, burta şi crupa, uşor, cu dragoste, aşa cum făcea de obicei, iar el, Iusufachi, ridicase coada în sus şi începuse să ragă de bucurie ; atunci stăpînul lui îl apucase de bot cu amîndouă mîinile, ca să tacă, îl sărutase pe urechi şi pe gît, apoi îşi luase zborul prin cucuveaua rotundă a grajdului...

Măgăruşul cel cuminte şi evlavios îşi lăsă capul în jos, închise ochii şi înălţă o rugă către Dumnezeul lui — un Dumnezeu înzestrat cu o coadă lungă, stufoasă şi cu un cap mare de măgar, şi încărcat cu un samar aurit şi cu un ham roşu bătut în perle de argint, ca nişte stele : „Doamne, fă ca visul de azi-noapte să se adeverească !"

În acest timp, vestea minunii se răspîndi ca fulgerul de la un capăt la altul al muntelui Sarachina : patru îngeri le aduseseră înfometaţilor, în cursul nopţii, grîu, untdelemn şi vin ! Cei mai firavi la minte crezură în această minune şi începură să se închine ; cei mai ageri se uitară la Ianacos şi la Luca, făcîndu-şi semne din coate. Femeile se aruncară asupra grîului şi se puseră să-l aleagă, murmurînd, cu voci încete, un cîntec duios, ca şi cum ar fi adormit un copil, ca şi cum ar fi legănat un prunc sfînt din vremurile de demult. Cînd un bob de grîu cădea pe jos, se aplecau şi-l luau repede, de parcă ar fi fost o părticică dintr-un trup dumnezeiesc, care se spurca în atingere cu pămîntul. Pisară la iuţeală puţin grîu între două pietre, frămîntară o turtă, o coapseră în cenuşă, o stropiră cu cîteva picături de untdelemn să-i dea mai mult gust şi împărţiră fiecăruia cîte un dumicat, ca şi cînd ar fi fost anafură.

Şi, într-adevăr, toţi de-acolo simţiră cum li se întăresc oasele şi cum li se frăgezeşte carnea, ca şi cum s-ar fi împărtăşit cu trupul Mîntuitorului. După ce băură şi cîte o înghiţitură de vin, femeile nu se putură stăpîni să nu dea în plîns.

— Doamne, spuneau ele, un dumicat de pîine şi o înghiţitură de vin, ce puţin îi trebuie sufletului ca să prindă aripi !

Seara, o dată cu lăsatul nopţii, doi bărbaţi duseră grîul la moară. Femeile se ţinură după ei o bucată de drum, neîncrezătoare, ca şi cum s-ar fi temut că n-au să-i mai vadă niciodată întorcîndu-se acasă.

— Cînd o să veniţi îndărăt ? îi întrebară ele pe cei doi bărbaţi.

— Mîine în zori. N-aveţi teamă ! răspunseră ei rîzînd.

Ianacos fu însărcinat cu funcţia de econom al Sarachinei. El era acela care păstra merindele, şi în fiecare dimineaţă împărţea femeilor numai atîta cît aveau nevoie pentru hrana de o zi.

— Folosiţi tainul cu măsură, le spunea tuturora. Strîngeţi cureaua pînă ieşim din iarnă. Îngerii mai au şi alte treburi pe capul lor, pricepeţi ? Nu pot să se ţină numai de noi şi să ne-aducă merinde în fiecare zi...

În trupuri nu pătrunseseră decît puţină pîine şi puţin untdelemn, dar flacăra, care era gata să se stingă, se însufleţi deodată. Copiii începură să se dezumfle, obrajii lor prindeau din nou culoare. Femeile căpătară lapte şi pruncii nu mai scînceau de foame toată noaptea. Bărbaţii se înzdrăveniră şi îşi recăpătară forţele ; începură să care din nou pietre spre a termina meremetisitul caselor. Din cînd în cînd, se auzea chiar şi cîte un rîs sau cîte o şotie, ba uneori dădeai în cîte o peşteră mai retrasă peste cîte o pereche care avea iar puterea să se strîngă în braţe şi să se sărute.

— Grîul, vinul şi untdelemnul ăsta trebuie să se prefacă în sînge, îi spunea în ziua aceea părintele

Fotis lui Manolios. E nevoie să căpătăm puteri noi, ca să pornim la atac. Nu trebuie să stăm aşa, să răbdăm de foame şi să furăm mereu. În curînd va trebui să coborîm în sat şi să luăm în stăpînire, cu binele sau cu de-a sila, ogoarele pe care ni le-a dat Mihelis. Numai aşa vom putea trăi pe muntele acesta sterp şi numai aşa vom prinde rădăcini.

— Peste puţin, zise Manolios, o să vină timpul să tăiem via, să curăţim măslinii, să îngrăşăm ogoarele. Cît o să le mai lăsăm în paragină ? Ar însemna să pierdem un an. Ce mai aştepţi, părinte ?

— Aştept să primesc dezlegare, Manolios. Aştept să aud înăuntrul meu glasul care să-mi poruncească : „Du-te !“ Niciodată în viaţa mea n-am luat vreo hotărîre mare înainte de a fi auzit glasul acesta. Or, hotărîrea de care pomeneşti tu, Manolios, e mare : ar putea fi cu vărsare de sînge.

— Ştiu, părinte, dar se poate face oare ceva în astă lume, înrăită şi nedreaptă, fără vărsare de sînge ? Îmi spusesem : dacă licovrisioţii ar vedea în ce hal sînt copiii noştri, dacă le-ar vedea pîntecele umflate, obrajii scofîlciţi, picioarele pipernicite, li s-ar face milă de ei. Drept aceea, am trimis acum cîteva zile cîţiva copii în Licovrisi. Ştii cum i-au primit ? Unii i-au gonit cu băţul, alţii le-au aruncat o coajă de pîine uscată, ca la cîini... Unul singur a avut milă de ei. Ştii cine, părinte ? Aga ! El i-a văzut din ceardacul său răscolind pămîntul ca să adune niscaiva boabe risipite, niscaiva coji de cartofi şi de lămîi. „Ei, drăcie, ce-i cu fiinţele acelea de-acolo ? a strigat aga. Ce-s ăia, bre, pui de maimuţă, sau pui de om ?“ A coborît, a deschis poarta şi i-a băgat în curte. Apoi a chemat-o pe Marta şi i-a zis : „Pune-i la masă, Marta. Dă-le să mănînce, să se facă oameni !...“

— Nu ştiam... Nu ştiam asta ! strigă popa, ai cărui ochi fură podidiţi de lacrimi şi scăpărau scîntei.

— Nu ţi-am spus-o părinte, ca să nu te întristez. Inima dumitale e plină de fierea pe care ţi-o dau s-o bei oamenii. La ce-aş mai fi turnat şi eu altă amărăciune peste ea ? Ca să se reverse ?

— Trebuie să se reverse ! Trebuia să-mi spui, Manolios. Dacă inima omului nu se revarsă de dragoste şi de mînie, află că nimic nu se poate face în lumea asta !

Tăcu, năpădit parcă de o slăbiciune neaşteptată ; se aşeză pe o piatră şi-şi lăsă capul să-i cadă în piept. Stătu aşa cîtva timp ; s-ar fi zis că asculta cu urechea un zvon foarte depărtat. Manolios se aşeză în faţa lui şi îşi aruncă ochii spre cîmpia care se întindea în zare. Ploaia încetase ; pămîntul era negru, clisos, sătul de apă. Sufla un vînt uşor ; măslinii se ondulau încet în văzduh, apărînd cînd argintii, cînd de un verde întunecat. Viile păreau şi ele negre ca pămîntul. Un vultur îşi luă zborul din vîrful muntelui sfîntului Ilie şi rămase nemişcat, cu aripile întinse, deasupra cîmpiei.

Părintele Fotis se ridică în picioare.

— Inima mi s-a revărsat ! strigă el. Mă duc.

Manolios nu zise nimic. Simţea că toată fiinţa popii e încordată, gata să plesnească. „Mai bine nu-i spuneam nimic...“ se mustră în sinea lui.

Părintele Fotis sări peste pietre şi apucă poteca ce ducea în vîrful muntelui. Acolo sus, bisericuţa prorocului Ilie strălucea de albeaţă. Popa urca, sprinten şi drept, ca un flăcău de douăzeci de ani. Din cînd în cînd, dispărea în dosul stîncilor, apoi apărea iar, ceva mai departe. Îşi luase potcapul în mînă, şi părul îi flutura în vînt.

Peste puţin, Manolios îl zări lîngă bisericuţă, negru în dreptul zidului alb, şi mititel de tot, ca un vultur. Numaidecît după aceea, o altă pată neagră apăru pe zid : popa deschisese uşa. Dispăru înăuntru.

Manolios intră în peştera lui, luă o bucată mare de lemn de stejar şi începu să cioplească de sîrg un chip nou al lui Hristos.

XIX

Se făcuse noapte, dar popa nu se mai întorcea. Un vînt rece sufla în rafale ; cerul se învineţise. Urletul unui lup sfîşia bezna în depărtare.

— Să mergem, să vedem dacă nu i s-a întîmplat ceva... zise Mihelis.

Erau primele cuvinte pe care le rostea după atîta vreme. Cu fiecare zi, se adîncea şi mai mult în gîndurile lui sumbre ; aci suspina, aci îşi ridica ochii spre bisericuţa din vîrful muntelui şi zîmbea înseninat. Păstra la sîn, lîngă inimă, cosiţele ce i le dăduse Mariori ; din cînd în cînd tresărea, se temea că le pierduse şi se pipăia, speriat, sub cămaşă. Noaptea sărea din somn, scotea un ţipăt de groază, apoi se zbătea pînă la ziuă să rămînă treaz.

— Să mergem, să vedem dacă nu i s-a întîmplat ceva... îi spuse iar lui Manolios, care stătea liniştit într-un ungher al peşterii.

Era, poate, miezul nopţii.

— Nu i s-a întîmplat nimic, răspunse Manolios. După felul cum l-am văzut că s-a ridicat şi a pornit pe cărare, nu poate să i se întîmple nimic ; mi s-a părut, în clipa aceea, că e nemuritor.

— Dar de ce întîrzie atîta ?... De ce întîrzie ?... Ce face acolo ? murmură Mihelis, pe care vorbele prietenului său nu-l liniştеau de loc.

— Se sfătuiesc, Mihelis ; fac planuri împreună, el şi cu sfîntul Ilie. Nimeni nu trebuie să-i tulbure. Iau amîndoi o hotărîre mare.

— Dar ce mănîncă ? Unde doarme ? În noaptea asta e îngheţ.

— Nu mănîncă nimic, nu doarme, nu simte frigul. În starea în care este el acum, poţi fi încredinţat că n-are nevoie de nimic. E ca şi mort, sau ca şi nemuritor, nu ştiu cum să spun... N-are nevoie de nimic.

Pe cînd vorbeau ei aşa, apăru Ianacos încruntat, mormăind, înjurînd.

— Ce ai, Ianacos ? îl întrebă Manolios. Iar nu eşti în toane bune ? Cum îţi merg treburile ca econom al Sarachinei ?

— Hm, parcă m-ai întreba : Corbule, ce-ţi fac puii ? Mulţumesc, se înnegresc pe zi ce trece... Merindele sînt pe sfîrşite — iată ce am ! Am ajuns la fundul sacului... Ce-i de făcut ? Să strîng iar şoimii şi să mă reped încă o dată cu ei la cîmpie ? Acum e rîndul popii Grigoris !

— Mai aşteaptă puţin ! zise Manolios. O să fie rîndul satului Licovrisi !

Ianacos sări în sus de bucurie şi bătu din palme.

— A sosit oare ceasul ? strigă el. Părintele Fotis a spus ceva ?

— N-a spus încă nimic, dar cred că ceasul se apropie. A spus că inima i s-a revărsat.

Manolios povesti convorbirea pe care o avusese cu preotul.

— Dacă ar putea să mai aştepte niţel... murmură Ianacos, înseninîndu-se deodată. Nu sînt încă gata.

Manolios şi Mihelis cătară spre el prin întuneric.

— Îţi lipseşte ceva, Ianacos ? îl întrebă Manolios.

— Da, îmi lipseşte.

— Ce ?

— Gaz. I-am făgăduit lui Dumnezeu să dau foc casei lui moş Ladas.

— Eşti prea rău... făcu Mihelis.

— Sînt drept, răspunse Ianacos. Dacă Hristos ar coborî astăzi pe pămînt, pe pămîntul ăsta, aşa cum este el acum, ce crezi că ar purta pe umeri ? O cruce ? Nu ! Un bidon de gaz !

Manolios se cutremură ; se sprijini de peretele peşterii.

— Tu ce crezi, Manolios ? îl întrebă Ianacos. Văd că nu spui nimic.

— De unde ştii tu asta, Ianacos ? rosti Manolios cu vocea tremurîndă.

— Nu o ştiu precis de nicăieri, că n-am învăţat carte şi nimeni nu mi-a spus-o, dar în inima mea simt că aşa ar fi. Şi după o clipă de tăcere, continuă : Copiii de aici, care, peste cîteva zile, se vor tîrî din nou în cîrje pe uliţele din Licovrisi pentru a scormoni prin gunoaie ca să strîngă coji şi alte porcării, să-şi omoare foamea cu ele, şi care vor stîrni rîsul îmbuibaţilor văzîndu-i cu ce se ocupă — ei bine, copiii ăştia numai aşa îl văd pe Hristos în somnul lor. Şi numai pe acest Hristos îl cheamă ei, şi-i spun să coboare pe pămînt ; însă, dimineaţa, cînd se trezesc, îl uită şi nu se mai gîndesc la el. Nu-s decît nişte copii, ce vreţi ? Nu ştiu, sărmanii, decît să scormonească prin gunoaie...

Manolios asculta cu răsuflarea tăiată, fără să spună o vorbă ; inima îi bătea atît de tare, că-i zguduia tot trupul. Noaptea trecută îl văzuse şi el pe Hristos, în vis, sub aceeaşi înfăţişare ; absolut aceeaşi, dar nu îndrăznea s-o mărturisească. Hristos cobora desculţ de pe un munte pleşuv şi scăldat în soare, ca Sarachina ; pe umeri nu purta o cruce, ci un bidon de

gaz ; privirea îi era aspră, îndurerată, plină de mînie, şi căta spre Licovrisi... Se întoarse către Ianacos.

— Ai dreptate, prietene, zise el. Nu cruce, ci gaz !

— Mă duc să-mi caut şoimii ; n-avem timp de pierdut.

În gura peşterii se opri şi adăugă, rîzînd :

— Părintele Grigoris are lămpi de gaz ; prin urmare, trebuie să aibă în chiler şi un bidon, poate chiar două, cu gaz. Mă duc să-l iau pe Luca : vlăjganul ăsta e o scară minunată. Pe mîine dimineaţă !

Se luminase de-a binelea cînd Manolios îl zări pe părintele Fotis coborînd din vîrful muntelui. Sărea din stîncă, în stîncă, cu pulpanele anteriului fluturînd în vînt ca nişte aripi negre şi cu pletele desfăcute pe umeri. Părea întruchiparea prorocului Ilie : în spatele lui, aurora brăzda cerul cu străluciri purpurii ; ai fi zis că popa coboară de sus învăluit în flăcări.

Cîteva femei, ce se duceau să-şi umple ulcioarele cu apă la izvor, îl văzură, se speriară şi strigară :

— Săriţi, coboară sfîntul Ilie de pe munte !

Bărbaţii săriră din somn şi ieşiră din peşteri ; Manolios trecu în fruntea lor şi porniră să-l întîmpine pe părintele Fotis ; presimţiră cu toţii, deodată, că preotul le aducea o veste mare.

— Ce ţine în braţe ? strigă Ianacos.

Marchitanul nici n-apucase să se culce ; somnul îi frigea pleoapele. N-apucase nici să se spele pe mîini, care îi miroseau tare a gaz.

— Aşa-i, are ceva în braţe, observă, la rîndul lui, Mihelis. Dar ce ?

— O icoană ! O icoană ! strigă Luca, vlăjganul, care răspîndea şi el miros de gaz în jurul lui.

„Ne aduce icoana sfîntului Ilie ! E semn bun !" îşi spuse Manolios.

Acum se desluşeau bine trăsăturile preotului. Faţa îi era aspră şi întunecată, ca şi cum nu vedea oamenii ce veneau înaintea lui, ca şi cum n-auzea strigătele ce se urcau spre el, ca şi cum gîndurile sale nu părăsiseră încă singurătatea aprigă din vîrful muntelui.

— La o parte, fraţilor, faceţi-i loc să treacă ! zise Manolios. Nu-i spuneţi nimic ; nu şi-a terminat încă vorbirea cu Dumnezeu.

Se înşirară de o parte şi de alta a cărării, lăsînd trecerea liberă. Popa cobora la vale cu paşi iuţi, rostogolind pietrele în urma lui. Icoana făcătoare de minuni a prorocului, pe care o ţinea dreaptă, cu amîndouă braţele, la piept, se vedea acum bine.

— Mie îmi miroase a praf de puşcă... zise Ianacos către Luca, însoţitorul său de azi-noapte. Uită-te la faţa lui !

— Bine că am făcut treaba ! răspunse Luca. Tocmai la timp ! Cele mai multe case sînt de lemn ; două bidoane ajung.

Femeile alergară şi ele şi ajunseră din urmă bărbaţii ; le mergeau gurile ca nişte meliţe. Nu vorbeau decît de minuni, de sfinţi, de ceea ce visaseră peste noapte. Întindeau gîturile să-l vadă pe popă ; una spunea că are nişte aripi negre şi că zboară ; alta zicea că nu-s aripi, ci anteriul, dar susţinea că pe umeri i se pusese un corb cu un cărbune aprins în cioc şi că-i dădea popii să muşte din el. Deodată, tărăboiul încetă ; preotul se apropiase de mulţime.

— Veniţi după mine ! strigă către bărbaţi, fără a se opri din mers. Veniţi şi voi, femeilor !

Trecu repede la vale, cu prorocul în braţe. Toată lumea rămase înmărmurită, ca şi cum prin mijlocul ei ar fi trecut o cumplită pasăre de pradă, atingînd oamenii cu aripile ei tăioase. Zăpăciţi, se luară după popă, bărbaţii înainte, femeile după ei. Soarele, jucîndu-se printre norii subţiri, se ridicase pe cer şi

strălucea ca o minge de foc. Jos, cîmpia era încă înecată într-o ceață tulbure. Cîteva bătrîne, rămase în peșteri, ieșiră și ele afară, punîndu-și mîinile streașină la ochi, și se uitau în bătaia soarelui la mulțimea care cobora.

Cînd ajunse în dreptul peșterilor, părintele Fotis se opri și așeză icoana pe o stîncă. Bărbații, femeile și copiii se strînseră roată în jurul lui. Popa întinse brațele către turma lui și începu să-i vorbească. Mai întîi, glasul îi era răgușit ; își simțea gîtul înfundat ; vorbele se ciocneau, se încălecau unele pe altele, se grăbeau să-i iasă toate o dată din gură, dar nu ieșea nici una ; încetul cu încetul însă, gîtul i se desfundă, glasul i se întări, vorbele se cuminţiră.

— Ascultați-mă, bărbați ! strigă popa. Iar voi, femeilor, luați-vă copiii în brațe, să audă și ei ! Cobor dintr-un car de foc. Acolo unde m-a dus el, am să vă duc și eu pe voi ; sfaturile pe care le-am primit în taină, am să vi le spun acum și vouă. Viața nu e o apă stătută ; răbdarea și supunerea în fața soartei nu sînt virtuțile cele mai bărbătești și nici cele mai plăcute lui Dumnezeu ! Un bărbat adevărat nu poate sta cu mîinile în sîn cînd vede cum copiii mor de foame sub ochii lui ; el trebuie să se ridice și să ceară socoteală, chiar și lui Dumnezeu !... M-am urcat acolo sus, în vîrf, pentru a mă întîlni cu stăpînul netemut al muntelui, pentru a sta de vorbă cu el și a găsi un leac împotriva răului. Copiii noștri sînt acum copiii lui, nu-i așa ? Prin urmare, e răspunzător de soarta lor !

Părintele Fotis se întoarse spre icoană, arătînd cu degetul la sfînt.

— Ești răspunzător de soarta lor, proroc de foc ! M-am urcat la lăcașul tău spre a-ți spune asta. Ca un dijmaș care vine să dea socoteală moșierului său, la sfîrșitul anului, încărcat cu dajdia bogată culeasă

din rodul viilor și grădinilor sale, așa și eu m-am împovărat cu durerile și plînsetele turmei mele și ți le-am adus la picioare, stăpîne !... Toată noaptea, fiii mei, am stat față în față cu prorocul. I-am spus cine sîntem, de unde venim, cum ne-am pripășit aici, pe muntele lui, și cum am căutat adăpost sub ocrotirea sa. El știa toate astea, fiindcă îi mai vorbisem și altă dată despre ele, dar nu strica să i le mai amintesc o dată. Și mă asculta, fără să sufle o vorbă. Pe urmă, i-am vorbit de vecinii din vale, din Licovrisi. I-am povestit cum s-au purtat cu noi, cum ne-au gonit — popa, fruntașii, gloata — cum ne-au hăituit și nu ne-au lăsat să muncim ogoarele pe care ni le-a dat Mihelis — slăvit fie numele lui !... I-am spus tot, mi-am descărcat dinaintea lui sacul pînă la fund. Și mă asculta, fără să sufle o vorbă. Pe urmă, i-am vorbit de pătimirile pe care le îndură norodul lui, de foame, de frig, de boli... „Nerușinarea bogaților a întrecut orice margini ; ceafa celor sătui s-a îngroșat peste măsură ; cuțitul a ajuns la os, aprigule cercetaș al flăcărilor ! Pune-ți bidiviii de foc la ham și hai să coborîm în Licovrisi !“ Așa i-am strigat în față. Și mă asculta, fără să sufle o vorbă. Atunci, nu m-am mai putut stăpîni și m-am făcut roșu la față de mînie. Mă uitam la el și îmi spuneam : Cum de nu i se zdrobește inima ? Cum poate îngădui atîta suferință, atîta nedreptate și atîta nerușinare ? N-are de gînd să sară din icoană ? Nu vrea să-și pună la ham caii de foc, apoi să mă ia de ceafă și să mă așeze alături de el, ca să coborîm împreună în Licovrisi ? M-am apropiat de icoană, m-am aplecat spre proroc și i-am strigat în urechi : „Hei, Ilie, călăraș Ilie, ascultă ce-am să-ți spun acum : copiii noștri nu mai au ce mînca și nu se mai pot ține pe picioare de slabi ce sînt. Au luat toți, care un băț, care o cîrjă și, croncănind ca niște corbi flămînzi, au coborît în Lico-

vrisi să ceară de pomană... Ştii, ai auzit, te-ai ostenit să te uiţi din vîrful muntelui tău şi să vezi cum au fost primiţi ?" Simţeam cum sub văpaia buzelor mele trupul prorocului începe să se încălzească, să se trezească la viaţă ; atunci am prins curaj. „Ai catadicsit, i-am strigat şi mai tare, să te apleci puţin din carul de foc în care te lăfăieşti şi să arunci o privire spre cîmpie, ca să vezi cum au fost primiţi de licovrisioţi ? Unii i-au gonit, ameninţîndu-i cu bîta, alţii nu s-au dat îndărăt chiar să-i ciomăgească." Abia am apucat să rostesc aceste vorbe, că am şi sărit la o parte. Mi s-a părut că icoana mă lovise cu o copită, ca şi cum cei patru cai de foc ar fi căpătat viaţă. Apoi mi s-a părut că văd buzele prorocului mişcîndu-se şi am auzit un strigăt : „Haide !" Şi, dintr-o dată, m-am pomenit cu icoana în braţe.

Mulţimea se vînzoli, murmurînd. Femeile căzură în genunchi la picioarele icoanei făcătoare de minuni şi scoaseră ţipete ascuţite. Bărbaţii, mişcaţi de cuvintele preotului, se apropiară şi-l priviră de aproape pe prorocul înconjurat de flăcări, care cobora din vîrful unui munte ; acum îşi dădeau seama, fără nici o umbră de îndoială, că muntele acela din icoană era Sarachina.

Din toate părţile ţîşniră strigăte puternice :

— Cînd ? Cînd, părinte ? Nu mai e timp !

— Repede, părinte ! strigă Ianacos. Repede, cît mai avem puţintică pîine care să ne dea putere ; merindele sînt pe terminate !

Manolios se apropie de popă, îi luă mîna şi i-o sărută.

— Ridică mîna, părinte ! zise el. Dă semnalul ; sîntem gata !

Părintele Fotis întinse mîna spre turma lui şi strigă :

— Peste trei zile, fiii mei ! În ajunul Crăciunului ! Atunci se naşte lumina, atunci e ziua de naştere a prorocului Ilie ; e o zi mare ! Pregătiţi-vă, că vom porni la vale !

Bărbaţii dădură jos icoana de pe stîncă şi începură să îngenuncheze rînd pe rînd în faţa ei şi s-o sărute. Culorile din ea se înviorau, prorocul se mişca, mantia îi fîlfîia în aer ca o limbă de foc bătută de vînt. Femeile zăreau cu ochii lor strălucindu-i pe frunte broboane de sudoare, iar copiii se apropiau de el, dar cînd vedeau cum îi cresc ochii şi cum se încruntă, începeau să ţipe şi nu mai voiau să îngenuncheze în faţa lui.

Părintele Fotis, sleit de puteri, se duse şi se întinse în peştera lui. Închise ochii şi aşteptă să-l prindă somnul, pentru ca Dumnezeu să-i apară în vis şi să-i vorbească. Manolios luă în braţe icoana prorocului de foc şi intră cu ea în peşteră, aşezînd-o jos, în fund, în întuneric, alături de icoana Răstignirii, împodobită cu stoluri de rîndunici.

Din clipa aceea, Sarachina începu să vuiască asemenea unui cîmp de bătălie în ajunul atacului. Cei ce n-aveau bîte se răspîndiră prin coclaurile muntelui în căutarea unei joarde bune de tufan sălbatic ; cei ce ştiau să tragă cu praştia învăţau femeile şi copiii s-o mînuiască şi ei. Părintele Fotis împărţi celor mai voinici armele de care dispunea. Neobosit, preotul trecea de la unul la altul, împărţind sfaturi şi dînd încurajări.

Către seară, Costantis urcă pe munte, venind din sat ; fu uimit cînd auzi zarva de acolo şi cînd văzu că toţi bejeniţii, bărbaţi şi femei laolaltă, cu mînecile suflecate, învăţau să arunce cu praştia sau îşi ciopleau de zor cîte o măciucă de tufan, ca şi cum s-ar fi pregătit de război. Pe Manolios îl găsi aplecat deasupra bucăţii de lemn, sculptînd cu însufleţire un chip nou

al lui Hristos, ca şi cum ar fi făcut o armă pe care se grăbea s-o termine mai repede spre a o pune în mîna poporului.

Costantis se aşeză alături de el; părea foarte abătut.

— Manolios, zise, dacă ai timp, ridică-ţi o clipă capul şi ascultă-mă. Aduc veşti rele.

— Fie binevenite, dragă Costantis. Sîntem obişnuiţi cu veştile rele, ca ponoarele cu nămeţii. Spune!

— Mariori a murit. S-a aflat ieri la prînz.

Manolios puse bucata de lemn la o parte; surprinderea şi teama îi năpădiră dintr-o dată privirile.

— A murit? făcu el ca şi cum ar fi auzit pentru prima dată vorbindu-se de moarte.

— Vestea a sosit ieri, pe neaşteptate. Tatăl ei a scos un urlet de s-a cutremurat tot satul. Apoi a plecat numaidecît călare pe catîrul lui. Azi-dimineaţă s-a întors. Cînd a ajuns la tîrg, pe fată o şi înmormîntaseră; n-a avut nici măcar mîngîierea de a-i închide ochii cu mîinile lui. Bătrînul popă a ajuns de nu-l mai cunoşti. Durerea i-a zdruncinat mintea. L-am văzut bătînd la toate porţile, mi-era şi milă şi teamă. Mergea din casă în casă, desculţ, cu părul vîlvoi, chemînd lumea la biserică, spunînd că are de dat o ştire. Paracliserul a tras clopotul ca de îngropăciune. Ne-am lăsat toţi treburile baltă şi ne-am dus la biserică. Părintele Grigoris ne-a adunat afară, în curtea bisericii, unde s-a suit pe un zid dărîmat. Un tremur aşa de puternic îi scutura barba, că nici nu putea vorbi; dar din ochii înroşiţi îi ieşeau flăcări. Pînă la urmă, a izbutit să se stăpînească şi atunci i-a ţîşnit din gît un glas ca un tunet: „Fiii mei, am să vă spun numai două vorbe; nu pot să vă spun mai multe, căci inima din mine e zdrobită... Sarachina o să ne piardă! Sarachina o să ne ducă la pieire! Sus! Puneţi mîna pe arme! Eu voi fi în fruntea voastră. Spre duşman, fiii mei, să-l gonim! Izgoniţii ăia ne-au deocheat satul. Din ziua blestemată cînd au pus piciorul aici, nenorocirile şi doliul abătute asupra noastră se ţin lanţ! Cel mai vinovat dintre toţi e Manolios, pe care l-am afurisit! El i-a împuiat capul lui Mihelis şi l-a înnebunit; din pricina lui, logodna fiicei mele Mariori s-a desfăcut; el e acela care a ucis-o!" Voia să mai spună ceva, dar l-a apucat ameţeala; a întins mîinile să se agaţe de zid, însă nu mai vedea nimic; s-a clătinat şi s-a prăvălit cu toată greutatea la pămînt.

Costantis tăcu. Manolios trase un capăt al batistei pe care o purta pe cap şi începu s-o muşte cu toată gura, ca să nu urle. „Mariori a murit; Mariori a murit..." repeta în sinea lui, fără a putea da vreun înţeles acestor cuvinte. Se întoarse către Costantis.

— Şi pe urmă? întrebă ca pierdut.

— Am venit să te previn, Manolios, ca să luaţi măsuri. Cuvîntarea popii i-a răscolit pe săteni; acum se pregătesc să vă atace. Caută un motiv, pe care l-au şi găsit... Bogaţii se tem de voi, fiindcă, cică, sînteţi bolşevici; săracii vă urăsc, fiindcă cei cu stare i-au orbit şi nu mai ştiu ce fac... Sînt mulţi şi au arme; luaţi seama!

— Costantis, du-te, rogu-te, de-l caută pe Mihelis şi spune-i şi lui; eu nu mă simt în stare să-i spun... Dar ia-l mai pe ocolite, căci de la o vreme încoace nu ştiu ce-i cu el; se frămîntă în sinea lui ca sub povara unui păcat greu, fără să-şi descleşteze buzele; se uită la tine, dar gîndul îi e în altă parte; îl întrebi ceva, el parcă nici n-aude... Noaptea nu îndrăzneşte să se mai culce, i-e frică să doarmă. Într-o zi l-am întrebat: „De cine ţi-e frică, Mihelis?" S-a zbuciumat mult pînă mi-a răspuns, cu jumătate

gură : „De mort, Manolios... De mort...“ Aşa că ia-ţi inima în dinţi, Costantis, şi du-te de-l caută. Eu mă duc la părintele Fotis.

— Totul s-a sfîrşit, făcu Mihelis închizînd *Evanghelia*. Nu mai am nevoie de nimic, dragă Costantis. Dumnezeu a tăiat jumătate din viaţa mea şi a băgat-o în pămînt ; acum se pregăteşte să bage şi cealaltă jumătate. Sînt uşurat.

Costantis rămase ca trăsnit cînd văzu cu cîtă nepăsare primea Mihelis vestea cumplită pe care i-o aducea ; simţea că în dosul chipului său încremenit se prăbuşea o lume.

— Asta-i, totul s-a sfîrşit ! repetă cel ce fusese pînă nu demult tînărul boiernaş.

Înnodă o sfoară de un colţ al stîncii şi legă *Evanghelia* cu ea, strîngînd-o tare, ca şi cum ar fi legat o fiară primejdioasă ce trebuia priponită, să nu muşte. Apoi se întoarse către Costantis, dînd din cap.

— Încotro să-ţi mai întorci ochii, spune şi tu, Costantis ? Către om ? Putreziciune şi putoare. Către Dumnezeu ? El îl lasă pe moşneagul Ladas să trăiască şi să se îmbogăţească, în timp ce pe Mariori o ia la cer. Către tine însuţi ? Un vierme zgribulit ce se încălzeşte la soare, dar, în clipa cînd să-şi spună : „Sînt fericit, mă încălzesc...“, trece cineva şi-l striveşte sub talpă. Tu înţelegi ceva din toate astea, Costantis ?

Costantis avea acasă doi copii ; ce putea să înţeleagă el din toate astea ? Se ridică în picioare.

— Mă duc să-l văd pe Ianacos, zise şi plecă.

În peştera pe care o transformase în chiler, Ianacos măsura untdelemnul şi făina ce-i mai rămăseseră ; provizia de vin se terminase încă de acum cîteva zile.

— Mai e pentru două, cel mult pentru trei zile, mormăia el. Dacă ne mai ţine pînă marţi ! După aceea războiul, şi pe urmă om vedea ce-o mai fi ! Viaţa e o boală care se lecuieşte mereu ; aşa că, atîta vreme cît trăiesc, atîta vreme cît mai pot să-mi spun că sînt în viaţă, şi ştiu că şi Iusufachi trăieşte, eu, unul, nu-mi pierd nădejdea ; va veni o zi cînd ne vom întîlni iar. Moartea însă n-are nici un leac !

— Noroc, Ianacos ! rosti cineva în spatele lui. Ce-i cu tine, măi ? Nu mai cobori de loc în sat...

Ianacos întoarse capul.

— Noroc, Costantis ! răspunse cu voioşie. Ba cobor destul de des în sat, dar tu n-ai cum să mă vezi, că e întuneric de-ţi bagi degetele în ochi cînd vin.

Şi-i povesti, rîzînd, cum a fost de două ori în sat, ca un lup, şi cum a sărit zidurile.

— Uite, spuse în încheiere, rodul hoţiei noastre se apropie de sfîrşit ; dar gazul e neatins, colo, în colţ ; aşteaptă să-şi facă datoria.

— Ce datorie ? întrebă Costantis îngrijorat.

— Să se aprindă, Costantis. Nu asta-i datoria lui ? Altfel, de ce l-a mai lăsat Dumnezeu pe lume ?

Se gîndi o clipă, apoi se lovi cu mîna de frunte.

— Bine c-ai venit ! Dumnezeu mi te-a trimis. Vrei să-mi faci un bine ? Azi e duminică ; poimîine, marţi, ai putea să-mi iei măgăruşul de la blestematul de Ladas ? Spune-i că ai nevoie de el ; dacă îi plăteşti, zgripţuroiul o să ţi-l dea fără multă vorbă. Ia-l şi ţine-l la tine. Pricepi ? N-aş vrea să-l pun în primejdie de a-i pîrli nici măcar un perişor. La tine va fi în siguranţă.

— Ai de gînd să dai foc casei lui moş Ladas ? exclamă Costantis cutremurîndu-se.

— Dar despre ce alta vorbim de cînd ai venit aici ? Nu asta-i datoria gazului ? Dumnezeu, ştie el ce face.

— Cîntărește bine lucrurile, Ianacos. Să nu-ți găsești beleaua !

— Am cîntărit și-am răscîntărit, Costantis ; și mi-a ieșit totul la țanc, ca la comandă. I-am spus și prorocului Ilie, călărașului Ilie al nostru, cum îi zice popa ; s-a învoit și el.

Costantis se scărpină în cap.

— Nu prea picep ce vrei să spui, zise el.

— Nu pricepi, fiindcă tu ai cafenea, ai nevastă și copii, nu rabzi de foame și, de bine-de rău, o scoți la capăt cu trebușoarele tale... La urma-urmei, de ce-ai pricepe ? Nu ți-ar sluji la nimic. Te-ai deprins să-ți îndoi șira spinării. Dar, Costantis, cel ce n-are nimic, nu-și încovoaie șira spinării ; ăsta-i tot secretul... Marți o să coborim în sat. Și ce-o vrea Dumnezeu !

— Sînt cu inima lîngă voi, Ianacos ! zise Costantis după o clipă de tăcere, oftînd. Adesea stăm și vorbim despre voi, eu, cu Antonis și cu burtosul de Dimitros. Cu ce vă putem fi de folos ?

— Du-te și-l întreabă pe părintele Fotis : el o să-ți spună. Eu nu-ți cer decît un lucru : marți, măgărușul să fie la tine... Și bagă de seamă, nenorocitule, să-ți ții gura : să nu care cumva să-ți scape vreo vorbuliță !

Duminica trecu. Veni ziua de luni : spre amiază începu să cadă o zăpadă măruntă. Vîrful muntelui se albi, prorocul se înfășură în zeghea lui albă. Zăpada se îngrămădea prin scobiturile stîncilor. Corbii se lăsau spre cîmpie, înfometați. Cerul era de un roșu-închis, ca arama.

Încovoiat de dimineață asupra buturugii de stejar, cu toate fibrele ființei sale încordate. Manolios tăia, scobea, cioplea de zor ; tot sufletul îi era concentrat în cuțitașul de oțel ; se lupta cu bucata de lemn, străduindu-se să scoată la lumină chipul lui Hristos îngropat în adîncul ființei lui. Imaginea sfîntă stătea nemișcată înăuntrul lui, așa cum o văzuse ieri noapte în vis, cu o înfățișare aspră, îndurerată, mînioasă ; o cicatrice adîncă îi brăzda fruntea, drept la mijloc, mustața îi cădea peste gură, sprîncenele îi erau încruntate de indignare și durere.

Manolios se lupta din zorii zilei să dea lemnului o înfățișare aidoma cu aceea din sufletul său ; tăia cu repeziciune, așchiile săreau în dreapta și-n stînga... Abia cînd se lăsă seara, chipul sfînt sclipi în lumina palidă a iernii ; țîșni deodată din buturuga de stejar și în aceeași clipă se pierdu din mintea lui Manolios, ca și cum ar fi coborît din vis și s-ar fi statornicit în lemn.

Tocmai atunci intră Mihelis, cu un pas ușor, cu o expresie de deznădejde ; privi buturuga cioplită și se dădu un pas îndărăt.

— Al cui e chipul ăsta ? strigă el. E răzvrătirea !

— Nu, e Hristos, răspunse Manolios, ștergîndu-și fruntea acoperită de sudoare.

— Atunci ce deosebire e între el și răzvrătire ?

— Nici una, răspunse Manolios.

Se făcu noapte. Acum ningea cu fulgi mari, încet, liniștit. Jos, la poalele muntelui, cîmpia dispăruse. Cerul apăsa văzduhul și se îmbina cu pămîntul.

Manolios aprinse opaițul cu ulei, luă vechea imagine a lui Hristos, pe care o cioplise mai demult într-o bucată de soc, și o puse lîngă cea nouă.

— Ce deosebire ! murmură Mihelis oftînd. E același ?

— Același. Mai înainte era blînd, răbdător, îndurător ; acum e mîniat. Ești în stare să pricepi ceva, Mihelis ?

Mihelis tăcu o clipă, înainte de a răspunde :

— Altădată, nu ; dar acum înţeleg...

Şi căzu din nou în muţenia lui.

Marţi dimineaţa nici nu se făcuse ziuă bine, cînd toţi sarachinioţii erau în picioare. Vîrful muntelui era acoperit de zăpadă ; prorocul dormea încă sub mantia lui groasă. Dar prima lucire a aurorei atinse piscul, care căpătă o culoare trandafirie, şi prorocul se trezi.

Părintele Fotis adună poporul.

— Fiii mei, zise el, astăzi se va hotărî soarta noastră. Am răbdat cît am putut, acum am ajuns la marginea prăpastiei. Încă puţină răbdare, şi ne vom rostogoli în fundul genunii, mai întîi copiii, apoi bărbaţii, şi pe urmă femeile. Avem de ales : într-o parte moartea, în cealaltă parte lupta pentru viaţă. Am ales lupta. Ne-am înţeles ?

— Da, părinte, ne-am înţeles !

— Am întrebat straja care stă de veghe deasupra capetelor noastre, pe călăraşul Ilie : asta e şi vrerea lui. Mi-am întrebat inima ; şi ea spune la fel. Ceea ce vom face astăzi, nu o vom face orbeşte, ci cu ochii bine deschişi, cu mintea limpede, ca nişte oameni liberi. Ne vom duce să cerem ceea ce ni se cuvine ; nu vrem milă, ci dreptate ! Jos, la cîmpie, avem livezile, ogoarele şi viile noastre ; avem măslini şi case ; cerem să ne fie date ! Nu vrem să intrăm în pămînturile altora ; vrem să muncim pămînturile noastre, ca să trăim. Nu sîntem o hoardă de jegmănitori, sîntem o ceată de prigoniţi, victimele nedreptăţii, şi nu vrem să mai fim lăsaţi la voia întîmplării. N-o să lovim noi cei dintîi, dar dacă vom fi loviţi, vom dovedi că avem şi noi braţe. Dumnezeu ne-a dat şi nouă braţe, vom lovi şi noi. Ce poate să facă dreptatea, cum poate să triumfe ea într-o lume nedreaptă şi necinstită dacă nu e înarmată ? Vom înarma, deci, dreptatea ; ceilalţi nu înarmează oare nedreptatea ? Vom arăta astăzi că şi cinstea are braţe să se bată cu ele. Hristos nu este numai miel ; este şi leu. Şi ca leu va păşi el astăzi alături de noi. Manolios i-a cioplit chipul ; iată-l ! Acesta e Hristosul care va păşi în fruntea noastră, care va fi conducătorul nostru !

Preotul ridică deasupra capului său chipul cel mîniat. În lumina dimineţii, figura lui Hristos se înălţă ameninţătoare deasupra mulţimii. În ultimul minut, Manolios vopsise cu roşu rana din mijlocul frunţii. În felul acesta, Hristos apărea în ochii mulţimii ameţite ca un luptător dintr-o epocă îndepărtată, care fusese rănit cîndva, în timpurile de demult, şi care acum se pregătea din nou de luptă.

— Iată conducătorul nostru ! strigă popa. Ridicaţi braţele, salutaţi-l !

Se întoarse spre Luca, purtătorul prapurului.

— Luca, înfige chipul acesta sfînt în vîrful lăncii de la prapur, să meargă în fruntea noastră, să ne croiască drumul ! Şi acum, treceţi la locurile voastre ! S-a făcut ziuă. Înainte ! În cap, Luca, cu prapurul ; după el, bărbaţii înarmaţi ; la coadă, femeile şi copiii, cu praştiile !

Trupa se rîndui în ordine de bătaie. Toată lumea se închină. Părintele Fotis luă icoana prorocului Ilie în braţe ; Manolios trecu în faţă, cu oamenii lui ; Ianacos îi urma, cu bidonul de gaz la subsuoară. Mihelis privea mulţimea din vîrful unei stînci.

— Eu nu vă întovărăşesc, părinte, îi spusese preotului Fotis. Mie mi-s braţele tăiate.

Privea mulţimea pornind la drum, zdrenţăroasă, mai toată desculţă, numai cîţiva cu picioarele înfăşurate în hîrşii de oaie sau în fîşii de saci, toţi cu obrajii scofîlciţi, cu pometii şi bărbiile ascuţite, cu ochii înfundaţi în orbite, ca în fundul unor găuri negre. Le era foame şi frig ; se duceau să se în-

călzească... Nu urau pe nimeni ; voiau doar să se încălzească şi să mănînce, ca să nu moară...

Ianacos lăsă o clipă bidonul la pămînt şi îşi frecă una de alta mîinile îngheţate.

— Hei, băieţi, strigă el, nu cîntăm ceva ? Aşa se merge la praznic, cu gura cusută ? Un cîntec de vitejie, o manea, un tropar, ce vreţi voi. Dar să cîntăm, fir-ar al ciorilor, să ne mai încălzim oleacă !

Ca la un semn, toate piepturile se umflară, toate gurile se deschiseră. Îmbărbătată de părintele Fotis, întreaga trupă intonă, cu voce tare, străvechiul cîntec de război pe care-l cîntau strămoşii de odinioară, atunci cînd porneau să izgonească barbarii :

Miluieşte, Doamne, poporul tău şi binecuvintează moştenirea ta, biruinţă asupra barbarilor dăruindu-ne...

XX

La ceasul acela, licovrisioţii începeau să se trezească din somn şi să se întindă în paturi. Era un ger de crăpau pietrele ; la munte ninsese. Gospodarii nu se îndurau să se ridice din aşternuturile lor calde. În ajun, fiecare îşi tăiase porcul, îl pîrlise, îl spălase, îl spintecase şi-l dăduse, proaspăt şi curat, pe mîna femeilor şi a fetelor. Acum era rîndul lor să toace carnea, să umple cîrnaţii, să facă piftie, să pună muşchii la sare, să afume şuncile, să topească osînza şi s-o toarne în oale şi în chiupuri.

Gospodinele se sculară deci înaintea bărbaţilor în dimineaţa aceea. Îşi sumeseră mînecile, aprinseră focuri mari sub căldările de aramă şi se apucară, cu noaptea-n cap, să piseze piper şi chimion pentru a da mai mult gust cîrnaţilor, sau să stoarcă lămîi şi naramze pentru a le pune în piftie. Pînă una-alta, porcul, gras, spălat şi răzuit bine, aştepta în tindă, atîrnat în cîrlig, cu capul în jos.

În seara din ajun, aga, care auzise toată ziua guiţatul porcilor cărora li se tăia beregata, îi spusese Martei :

— Să nu te prind că-mi aduci porc în casă, să mă spurci ! Ptiu ! Hulpavilor, nu vă e ruşine să mîncaţi

carne spurcată de porc, să frigeţi cîrnaţi şi să împuţiţi aerul cu mirosul lor!

Agăi îi lăsa gura apă după cîrnaţi; îi plăceau mai mult ca orice, căci mergeau de minune cu rachiul. În fiecare an, cocoşata, şireată, îi aducea cîte un cîrnat proaspăt, dar avea grijă să-i spună că e din carne de cămilă. Aga ştia el ce ştia, dar făcea pe prostul. Mînca şi se lingea pe degete, rămînînd totodată în bună rînduială şi cu legea Profetului. Nu voia să recunoască nici măcar în sinea lui că această carne atît de gustoasă era de porc; în fiecare an, la Ignat, o chema pe bătrîna cocoşată şi-i spunea cu încruntare:

— Să nu te prind, Marto, că-mi aduci porc în casă, să mă spurci!

Prin asta voia să spună: „Du-te şi cumpără, ca pentru tine, niscaiva cîrnaţi, şi dă-mi-i la masă, spunîndu-mi că-s de cămilă".

— Fii pe pace, agă, nu-ţi face sînge rău! răspundea cocoşata, fără să schiţeze nici cel mai mic zîmbet. Anul ăsta am să-ţi cumpăr şi mai mulţi cîrnaţi de cămilă. Că doar trebuie să mănînce şi Braimachi, nu?...

În acest timp, zdrenţăroşii cu burta goală coborau în goană de pe munte. La un moment dat, Ianacos se întoarse către cei din jurul lui.

— Ce ziceţi, fraţilor, popa a ales bine ziua, nu-i aşa? Astăzi porcii stau atîrnaţi în cîrlige, gata să intre la cuptor; gospodinele au aprins focurile şi pregătesc cele de cuviinţă, ca să sature niţel maţele săracilor! Oare zgripţuroiul de Ladas s-o fi îndurat să taie şi el vreun porc?

Dar însoţitorii lui Ianacos, însufleţiţi de cumplitul tropar de război, nu răspunseră. Ajunseră la poalele muntelui, intrau în cîmpie. Satul se întindea în faţa

lor, acoperit de zăpadă; din toate hornurile ieşea fum. Nările flămînzilor începură să freamăte; sorbeau cu plăcere şi cu poftă mirosul cărnii puse la fiert pentru piftie. Femeile se gîndeau la căminurile lor distruse, îşi aminteau truda la care erau supuse şi ele într-o zi ca asta, şi oftau.

Înainte de a ajunge la puţul sfîntului Vasile, părintele Fotis se opri şi făcu semn că vrea să vorbească.

— Fiii mei, strigă el, fiţi gata! Vom merge mai întîi la bătrînul Patriarheas, ca să ne întărim cu ce-om găsi acolo. Dacă poarta va fi închisă, o vom sparge; casa e a noastră, aşa că vom intra de-a dreptul în ea. Pe urmă, ne vom împrăştia prin grădinile, prin viile şi ogoarele noastre, să le luăm în stăpînire... Să dea Dumnezeu să nu ne atace! Dar dacă ne vor ataca, vom ataca şi noi; e război; nu cerem decît ceea ce ni se cuvine; Dumnezeu o să ne ierte! Satul s-a trezit din somn; zăresc nişte oameni care se strîng grămadă; aud clopotul de la biserică sunînd. Fiţi gata! Înainte, cu toţii!

Într-adevăr, clopotul de la biserică dăngănea de zguduia cerul, răscolind tot satul. Uriaşul Panaiotaros nu închisese ochii toată noaptea; el, pasămite, presimţise ceva. În zori, se suise în ceardacul agăi, cu privirile aţintite spre munte, şi nu trecu mult pînă zări, prin lumina tulbure a dimineţii, cîrdul de oameni ce coborau de pe Sarachina... Se repezi pe scară, sărind cîte trei trepte deodată, străbătu piaţa în goană, intră în clopotniţa bisericii, apucă frînghia şi începu s-o tragă cu turbare, ca să dea alarma.

În aceeaşi clipă, baba Madalenia, care se dusese să-şi umple ulciorul cu apă la puţul sfîntului Vasile, zări în depărtare turma desculţilor şi o rupse la goană înapoi, chelălăind:

— Vin! Vin afurisiţii! Puneţi mîna pe puşti!

Sătenii fură zgîlţîiţi în somnul lor dulce de dangătele clopotului ; în acelaşi timp, în urechi le răsunară ţipetele babei Madalenia. Săriră din paturi, îşi aruncară cîte un aşternut pe umeri, dădură buzna pe porţi şi se îndreptară în fugă spre biserică. Gospodinele uitară şi de piftie, şi de caltaboşi, ieşiră în pragul uşilor sau scoaseră capetele pe ferestre, cu părul dezmăţat, şi strigară după bărbaţii care alergau la vale :

— Ce se întîmplă ? De ce bate clopotul ?

Dar nimeni n-avea timp să răspundă ; toată lumea fugea.

Popa Grigoris sosise printre primii la biserică. Se opri în faţa uşii, cu pletele desfăcute, gîfîind, şi strigă :

— Puneţi mîna pe arme, fiii mei ! Vin bolşevicii ! Coboară de pe Sarachina ; să nu-i lăsăm să intre în sat ! Duceţi-vă la casele voastre şi luaţi-vă puştile ! Cu toţii la puţul sfîntului Vasile !

Apoi se întoarse către Panaiotaros, care trăgea ca un turbat de funia clopotului.

— Panaiotaros, du-te de-l scoală pe agă ! Spune-i să încalece pe iapă şi să vină în galop la puţul sfîntului Vasile. Bolşevicii au pornit de pe Sarachina !

Învăţătorul sosi cu sufletul la gură ; îşi uitase ochelarii acasă şi se poticnea la fiecare pas ; era galben ca ceara de groază.

— Nu luaţi puştile ! striga el din toate puterile. Am să le vorbesc eu ; o să-i iau cu binişorul ! Sînt fraţi de-ai noştri ; să nu înecăm satul în sînge !

— Vezi-ţi de treburile tale, învăţătorule ! răgi popa ca scos din fire. Nici un binişor ! A sosit ceasul să-i stîrpim ! Pe duşman, fiii mei ! La arme, fraţilor ! Moarte zdrenţăroşilor !

Spiritele se aprinseră. Sătenii alergară pe la casele lor, se înarmară cu ghioage, pistoale, coase ; mulţi luară cuţitele cu care tăiaseră în ajun porcii. Apoi se

adunară din nou. popa Grigoris se puse în fruntea lor şi toată gloata porni cu paşi iuţi spre puţ.

Uriaşul Panaiotaros îi ajunse din urmă, alergînd cît putea, şi trecu lîngă popa Grigoris ; învîrtea cîte un pistol în fiecare mînă şi trăgea mereu în aer.

— Pe ei, băieţi ! Să-i jupuim de vii !

Aga se trezi din somn în bubuitul împuşcăturilor. Bătu cu bastonul în duşumea ; Marta apăru îndată sus.

— Ciumo ! Ce-i cu împuşcăturile astea ?

— Bolşevicii au năvălit în sat, agă !

— Care bolşevici, cocoşato ? Vorbeşte limpede, bre ! Ăia din Rusia ?

— Nu, agă, ăia de pe Sarachina. Ar fi bine să încaleci iapa şi să te duci să...

Aga o întrerupse cu un hohot de rîs ; îi era somn ; se întoarse pe partea cealaltă, cu faţa spre Braimachi, mormăind :

— Cînd or să vină din Rusia, atunci să mă trezeşti. Acum, du-te dracului !

Văzînd că licovrisioţii înaintau în pas de atac, ca nişte apucaţi, părintele Fotis se desprinse din turma sa şi păşi de unul singur, fără arme, cu icoana prorocului Ilie în braţe.

— Fraţilor, strigă el, vreau să vă spun o vorbă. Opriţi-vă ! În numele lui Hristos, ascultaţi-mă ! Să nu facem vărsare de sînge !

Cele două tabere duşmane se opriră. Părintele Fotis mai înaintă cîţiva paşi.

— Ţie, părinte Grigoris, am să-ţi spun o vorbă. Apropie-te !

— Ce vrei, popă nelegiuit ? răspunse părintele Grigoris înaintînd. Iată-mă !

Cei doi popi se opriră unul în faţa celuilalt, între cele două tabere. Unul era înalt, gras, plesnind de

sănătate ca un taur ; celălalt era numai piele şi oase ; avea obrajii scofîlciţi şi picioarele slăbănoage ; semăna cu o mîrţoagă leşinată, bolnavă de răpciugă.

— Părinte, zise preotul Fotis cu voce tare, ca să fie auzit de toată lumea, e un mare păcat să ne aruncăm fraţii în război ; sîngele vărsat se va abate asupra capetelor noastre, al meu şi al tău... Vreau să-ţi spun o vorbă, părinte ; ascultă ! Ascultaţi şi voi, fraţilor ! Lăsaţi armele jos, nu începeţi lupta, aşteptaţi. Noi, cei doi popi, părintele Grigoris şi cu mine, ne vom bate aici, în faţa voastră, fără arme, ca şefi ai celor două tabere. Şi vom face un jurămînt : dacă părintele Grigoris m-o trînti şi m-o pune cu amîndoi umerii la pămînt, atunci noi toţi ne vom întoarce paşnici, cu mîinile goale, pe Sarachina ; dacă eu îl voi trînti pe părintele Grigoris şi-l voi pune cu amîndoi umerii la pămînt, atunci vom lua în stăpînire pămînturile pe care Mihelis Patriarheas le-a donat obştii noastre. Întru acestea, Dumnezeu va fi judecător între noi doi.

Acest discurs fu întru totul pe placul licovrisioţilor ; se uitară la faţa jigărită a popii Fotis, la braţele şi picioarele lui de lăcustă, şi strigară rînjind :

— Ei, părinte Grigoris, e destul să sufli o dată, ca să-l dobori la pămînt !

Sarachinioţii însă înlemniră.

— Nu, nu, părinte ! strigă Luca. Nu aşa. Cel mai viteaz dintre ei să iasă din rînd şi să vină să se lupte cu mine ! Să vedem care-i mai tare. Să vină Panaiotaros, care o face pe grozavul şi se fuduleşte cu pistoalele şi cu fesul lui turcesc ! Să vină să se măsoare cu mine dacă are curaj !

Dădu prapurul să-l ţină vecinul lui şi îşi suflecă mînecile.

— Vin, trădătorule, vin, bolşevicule ! mugi Panaiotaros. Iată-mă, nemernicule ! Piftie te fac !

Sări un pas înainte, învîrtind pistoalele în mîini. Dar popa Grigoris strigă :

— Staţi ! Lăsaţi-ne pe noi să ne măsurăm ! Răspund la provocarea ta, popă nelegiuit ! Jur în faţa lui Dumnezeu : dacă te pun cu umerii la pămînt, atunci şterge-o, cărăbăneşte-te de aici. Dacă mă pui tu cu umerii la pămînt, atunci ia-ţi averea pe care v-a dat-o zăludul de Mihelis. Îl chem pe Dumnezeu să coboare din cer şi să fie judecător !

— În numele Tatălui, al Fiului şi-al sfîntului Duh, rosti părintele Fotis, făcîndu-şi cruce.

Se întoarse către unul dintr-ai săi şi-i făcu semn să vină să ia icoana proorocului. Apoi îşi scoase anteriul zdrenţuit, îl strînse cu grijă şi-l puse pe o piatră. Pe dedesubt avea o cămaşă neagră, plină de găuri şi nişte pantaloni din care curgeau peticele ; ţurloaiele îi erau subţiri ca trestia, slabe de tot şi semănau cu nişte beţigaşe noduroase, pline de răni.

Părintele Grigoris aştepta cu picioarele crăcănate şi cu braţele la piept ca adversarul lui să termine pregătirile. Sub sprîncenele-i zbîrlite, ochii îi străluceau de mînie şi dispreţ ; bătea cu talpa în pămînt, ca un cal care dă din copită ; era nerăbdător să termine mai iute. Dar cînd îl văzu în faţa lui pe părintele Fotis, îmbrăcat în zdrenţe, numai oase şi piele, cu ochii înfundaţi în cele două găuri negre, îl trecu un fior rece prin şira spinării, ca şi cum dinaintea lui ar fi apărut deodată spectrul morţii.

— Fă-ţi cruce, părinte, sînt gata ! zise cu glas potolit părintele Fotis.

Popa Grigoris îşi făcu mecanic semnul crucii şi aşteptă fără să se mişte.

— Hai, lăcustă blestemată, îndrăzneşte şi loveşte ! strigă el pe un ton batjocoritor.

— Gura ta nu ştie să rostească decît înjurături, părinte ? Cu buzele astea ridică sfinţia-ta osanale lui Dumnezeu ? Cu mîinile astea ţii sfîntul potir ?

— Sînt mîini care vor zdrobi oasele unor nemernici ca tine ! ripostă popa Grigoris, repezindu-se spre adversarul lui, cu capul în jos, ca un taur.

Ridică pumnul şi lovi cu sete, dar părintele Fotis sări uşor într-o parte, şi pumnul căzu în gol ; popa Grigoris era cît p-aci să se prăbuşească la pămînt. Înnebunit de furie, se aruncă din nou asupra părintelui Fotis, îi prinse o bucată din barbă şi i-o smulse din rădăcini ; părintele Fotis avu însă prilejul să tragă o lovitură cu pumnii lui uscaţi, dar tari ca oţelul, în burta rotundă a adversarului său ; burta răsună ca o tobă şi popa Grigoris scoase un muget de durere ; ochii i se împăienjeniră, se făcu galben ca ceara. Dar se înzdrăveni repede, îl prinse pe părintele Fotis de mijloc şi, lipit de el, începu să-l muşte de gît, încercînd să-l sugrume. Cei doi adversari se luptau în tăcere ; nu se auzea decît popa Grigoris, care mîrîia din cînd în cînd ca o fiară ce-şi sfîşie prada.

Sarachinioţii priveau cu răsuflarea tăiată, cu trupurile aplecate înainte, cu gîturile întinse.

— S-a terminat cu părintele nostru ! murmură Ianacos. Blestematul de ţap o să-l sugrume !

— Nu-ţi pierde firea, Ianacos ! îl mustră Manolios. Nu vezi că Dumnezeu e deasupra capului său ?

Nu-şi termină Manolios bine vorba, că părintele Fotis îşi înfipse o mînă în barba lată a popii Grigoris şi cu cealaltă mînă îi dădu, cît putu de tare, un pumn drept în gură. Preotul din Licovrisi gemu, se îndoi din şale şi scuipă o pală de sînge amestecată cu bucăţi de dinţi. Fără să-i lase timp să-şi vină în fire, părintele Fotis îl cuprinse de mijloc, îl scutură ca pe un zarzăr, apoi, dintr-o smucitură, îl răsturnă peste cap şi se prăvăli peste el, cît era celălalt de lung.

Părintele Fotis dădu să se ridice pe jumătate, ca să-şi înfigă genunchiul în pieptul învinsului, dar n-avu timp să-şi ducă gîndul la îndeplinire : Panaiotaros sărise asupra lui şi-l lovea cu pumnii în cap furios. Atunci Luca sări şi el, urmat de Manolios şi de Ianacos . Într-o clipită, învălmăşeala fu generală. Pietrele zvîrlite cu praştiile şuierau prin văzduh, bîtele vîjîiau, cuţitele sclipeau, gloanţele găureau aerul şi carnea. La început, adversarii ţipau şi se înjurau unii pe alţii, dar în curînd nu se mai auziră decît mîrîituri şi mugete, ca într-o încăierare de fiare sălbatice.

Costantis, Antonis şi grasul Dimitros sosiră şi ei, înarmaţi cu ghioage, şi trecură de partea sarachinioţilor.

— Costantis, strigă Ianacos, ieşind din învălmăşeală, ai făcut ce ţi-am spus eu ?

Costantis îl privi cu nedumerire : ce-i spusese să facă ? Nu-şi mai aducea aminte.

— Măgăruşul meu...

— E în regulă, Ianacos ; e la mine acasă.

— Bun ! Atunci mă duc ! strigă Ianacos, alergînd să-şi ia bidonul cu gaz.

— Pă ei, băieţi ! striga Luca, învîrtind bîta în dreapta şi-n stînga. I-am topit !

Într-adevăr, licovrisioţii începeau s-o ia la sănătoasa. La început se retrăgeau pas cu pas, apoi mulţi dintre ei o rupeau la fugă şi se zăvorau în case... Între timp, sarachinioţii îl scoaseră pe părintele Fotis din încăierare, îl întinseră pe pămînt, lîngă puţ, şi-i spălară rănile ; popa avea la cap o crestătură adîncă, din care curgea o şuviţă groasă de sînge.

— Curaj, fraţilor ! strigă Manolios, repezindu-se în vîrtejul luptei.

Smulse un pistol din mîna lui Panaiotaros şi începu să tragă în aer, împingînd înapoi, pas cu pas, tabăra licovrisioţilor în care intrase spaima.

Glasul învăţătorului se ridică o clipă deasupra învălmăşelii.

— Staţi, fraţilor! Nu vă ucideţi între voi! O să cădem la înţelegere. Sîntem eleni cu toţii, sîntem creştini!

Dar fu numaidecît prins între cele două tabere; şi prietenii şi duşmanii dădură peste el, îl doborîră la pămînt şi-l călcară în picioare. Cineva aruncă în el cu un pietroi şi învăţătorul se rostogoli într-o groapă, pierzîndu-şi cunoştinţa.

Licovrisioţii se retraseră pînă în sat. Luca luă celălalt bidon, ce fusese lăsat în grija femeilor, alergă spre casele din apropiere şi începu să stropească zidurile cu gaz.

— La treabă, femeilor! Veniţi după mine şi daţi foc! striga Luca, trecînd de la o casă la alta.

Flăcările cuprinseră în curînd zidurile, în timp ce ţăranii, care se zăvorîseră înăuntru, ţipau ca în gaură de şarpe.

Părintele Grigoris fu adus la baba Madalenia, a cărei casă se afla în apropierea cîmpului de bătălie. Popa zăcea întins, fără să răsufle, în mijlocul curţii. Baba îşi aduse sticluţele ei, se aplecă deasupra lui şi începu să-i spele rănile şi să i le ungă cu balsam. Popa începu să geamă.

Între timp, Manolios dădu buzna pe uliţele satului, urmat de ceata lui; se duseră glonţ la locuinţa bătrînului Patriarheas, sparseră poarta şi intrară în casă.

— Să rămînem aici, băieţi, să ne întărim! strigă Manolios. Doi dintre voi să se ducă să-l caute pe popă, iar ceilalţi intraţi ca la voi acasă! Punem stăpînire pe casă. Să fie într-un ceas bun!

Doi oameni porniră în grabă să-l aducă pe părintele Fotis. Gospodinele alergau pe uliţe cu căldări pline cu apă, să stingă focurile. Satul era numai flăcări şi fum...

Deodată, se auziră nişte strigăte de groază:

— Arde casa lui moş Ladas!

— I-au spart chiupurile, şi untdelemnul curge ca apa! I-au găurit butoaiele, şi vinul ţîşneşte în toate părţile!

— Moş Ladas a ieşit în drum cu baba şi plîng amîndoi!

Panaiotaros îşi pierduse fesul mare roşu, iar Manolios îi smulsese din mînă unul din cele două pistoale. Şelarul alerga pe uliţe ca un nebun, şchiopătînd, trăgînd într-una cu pistolul ce-i mai rămăsese şi ameninţîndu-l cu moartea pe Manolios. Dar acesta era aplecat deasupra părintelui Fotis, care fusese adus şi întins pe patul moale al bătrînului Patriarheas. Femeile îi legară rănile. Popa deschise ochii, îşi privi oamenii, care stăteau roată în jurul lui, şi zîmbi.

— Şi-au călcat jurămîntul, spuse el. O să-i pedepsească Dumnezeu! L-am doborît pe părintele Grigoris şi l-am pus cu umerii la pămînt; sînt mulţumit.

— Te doare ceva, părinte? îl întrebă Manolios.

— Fireşte, Manolios; mă doare, dar sînt mulţumit. Dumnezeu a judecat drept. Noi am învins!

În curte se produse o zarvă plină de voioşie. Luca şi cei doi însoţitori ai lui se strecurară în casele cărora le dăduseră foc; toate uşile erau deschise, femeile cărau apă să stingă pîrjolul; cei trei înhăţară fiecare cîte un porc ce atîrna în cîrligele din tinzi şi acum intrau triumfători, cu prăzile pe umeri, în curtea lui Patriarheas.

— Aprindeţi focurile în cuptoare! le strigau femeilor. Că, slavă Domnului, lemne avem destule aici, să mai şi vindem! Duceţi-vă în chiler şi luaţi făină; coaceţi plăcinte; frigeţi carne. Palicarilor li s-a făcut foame!

— Sîntem în post, protestă o babă. Nici măcar untdelemnul nu-i lăsat! Nu vă temeţi de Dumnezeu?

— Hai să-l întrebăm pe popă, zise Luca.

— Iau asupra mea acest păcat, răspunse părintele Fotis. Mîncaţi, fiii mei!

Sosi şi Ianacos, mînjit de untdelemn de sus pînă jos; avea părul de pe cap pîrlit.

— Mi-am uşurat ficaţii, fraţilor, strigă el. Acum sînt cu inima împăcată. Zgripţuroiul bătrîn a lăsat pe drumuri atîtea văduve şi copii, dar acum l-am aruncat şi eu în uliţă!

Se auziră bătăi în poartă. Costantis striga din uliţă:

— Deschideţi, deschideţi! Învăţătorul a fost ucis.

Cineva se duse şi trase zăvorul. Costantis, Dimitros şi Antonis intrară în curte cu mortul pe braţe. Avea capul spart, din care-i curgeau creierii; o falcă îi era zdrobită, iar ochii rămăseseră deschişi, cu privirea pironită şi sticloasă.

— L-am găsit într-o groapă, lămuri Costantis. Cele două tabere au trecut cu picioarele peste el.

Toţi cei de faţă, bărbaţi şi femei, se aplecară şi sărutară mortul pe frunte.

— A intrat la mijloc între cele două tabere, ca să ne-mpace, şi noi l-am omorît... zise Manolios, ştergîndu-şi o lacrimă din ochi.

Aga, întins pe salteaua umplută bine cu lînă, asculta împuşcăturile de afară, fumîndu-şi ciubucul în tihnă şi mîngîindu-l pe Braimachi. Acestuia, la mirosul prafului de puşcă, începu să-i fiarbă sîngele în vine. Vru să iasă în uliţă, să tragă şi el cu pistolul, dar aga îl apucă de un picior şi-l opri pe loc. Turculeţul se zbătea să scape, aga îl ţinea însă bine.

— Nu fi prost, Braimachi, îi spunea aga. Lasă-i pe greci să se omoare între ei. Şi aşa, noi nu putem stîrpi seminţia asta blestemată! De cînd ne luptăm, din tată-n fiu, să-i nimicim? Şi ce-am făcut? Nimic! Smulgi un grec din rădăcină, cresc zece la loc... Dacă nu se omoară ei între ei, apoi nici dracu nu le mai vine de hac. Aşa că-i las să se sfîrtece unii pe alţii, iar cînd îşi vor fi scos ochii bine, o să încalec pe iapă şi-o să mă duc să fac ordine. Pricepi? Îţi spun toate astea pentru ca, dacă vreodată ai să ajungi şi tu agă într-un sat de greci, să ştii cum să te porţi cu ei.

— Lasă-mă să omor măcar cîţiva! striga Braimachi foarte aţîţat. Mă furnică prin degete.

— Stai liniştit şi nu te băga, fiindcă se omoară ei singuri. Dacă ne amestecăm şi ucidem cîţiva, devletul nostru o să intre în bucluc. Vapoarele frîncilor vor veni iar să facă blocadă la Smirna, şi atunci ne-am dus pe copcă! Nicăieri nu-i mai bine ca aci, pe salteaua noastră, dragă Braimachi; afară e frig, nu te las să ieşi. Cocoşata o să ne-aducă miere şi nuci.

Bătu din palme; bătrîna Marta sosi în goană.

— Ce-i afară, bre Marta?

— Prăpăd, agă! Cei doi popi sînt hărtăniţi rău de tot, şi-au smuls bărbile unul altuia. Panaiotaros a rămas fără fes şi cu un genunchi zdrobit. Au pus foc la casa lui moş Ladas, vinul şi untdelemnul curg gîrlă.

Aga izbucni în rîs:

— Aferim, ghiaurilor! Parcă v-aş fi plătit eu să faceţi asta! Bine, Marto, du-te şi adu-ne miere şi nuci!

Apoi se întoarse către Braimachi, care continua să se zbată din toate puterile, ţipînd că vrea să ia parte la încăierare.

— Stai aci, pehlivane, nu fi zurliu! Nu te băga în treburile grecilor. Seminţia asta e o pacoste pe capul lui Allah. Ascultă ce-mi povestea răposatul bunicu-meu, şi atunci o să-ţi dai seama.

Allah, îmi povestea el, dusese totul la bun sfîrşit, dar într-o zi, neavînd de lucru, luă puţin foc şi nişte bălegar şi făcu un grec; de îndată ce-şi văzu isprava, se căi însă amar: ticălosul acela avea o privire de străpungea şi oţelul. Mi-am făcut-o singur! murmură Allah. Cum s-o dreg acum ?... Să zămislesc un turc ca să-l înjunghie pe grec şi lumea să fie liniştită." Luă nişte miere şi nişte praf de puşcă, le plămădi pînă se întăriră bine şi făcu turcul. Pe urmă, fără să mai stea pe gînduri, îi asmuţi pe turc şi pe grec unul împotriva altuia. Ei se luară la trîntă şi se luptară de dimineaţa pînă seara, fără a se dovedi nici unul; dar, cînd se lăsă întunericul, mehenghiul de grec îi puse o piedică turcului, şi iată-l pe acesta la pămînt! „Ei drăcia dracului, murmură Allah, iar m-am păcălit. Grecul ăsta o să întoarcă lumea pe dos; mi-am pierdut vremea şi m-am străduit degeaba. Ce-i de făcut ?" Şi nu închise ochii toată noaptea; dar dimineaţa, cînd se sculă, Allah îşi frecă mîinile: „Am găsit, am găsit!" zise el vesel. Mai luă o dată puţin foc şi bălegar, zămisli încă un grec şi-l puse în faţa celui dintîi. Numaidecît, grecii începură să se ia la trîntă; o piedică ici, o piedică dincoace, un braţ răsucit, alt braţ răsucit, o şmecherie încoace, o şmecherie încolo... se luptau, cădeau pe jos, se ridicau, se cuprindeau iar, iar cădeau, iar se ridicau şi o luau de la început... Şi aşa se luptă şi acum! În felul ăsta, dragă Braimachi, lumea şi-a găsit din nou liniştea.

Marta se întoarse, aducînd miere şi nuci.

— Marta, deschide ferestrele, porunci aga, să am plăcerea de a le auzi strigătele şi împuşcăturile; şi umple butelcuţa de rachiu. După ce vor fi murit atîţia cîţi trebuie, să vii să-mi spui: voi încăleca pe iapă şi mă voi duce să fac ordine.

Spre seară, împuşcăturile şi focurile încetară, zarva se potoli. Ţăranii se întoarseră pe la casele lor, unde îşi spălară rănile, se oblojiră cu alifii, îşi puseră pahare pe spinări şi sorbiră ceai de jaleş. Apoi aprinseră opaiţele şi îşi pipăiră toate mădularele, să vadă cu ce s-au ales; ici-colo, cîte o ureche era tăiată, din cîte o gură lipseau cîţiva dinţi, un deget era ciuntit, un ochi umflat, două sau trei coaste rupte... Totodată, făceau socoteala caselor din sat: multe ferestre arseseră, cîteva porţi fuseseră sparte, trei porci tăiaţi dispăruseră, casa lui moş Ladas ardea încă şi acum, untdelemnul şi vinul se duseseră pe gîrlă, grîul se prefăcuse în scrum...

— Şi biata Penelopa, femeia lui, care era o sfîntă, ce s-a făcut cu ea? întreba baba Madalenia, care umbla din casă în casă, ungînd rănile cu alifii, punînd pahare cu sînge şi aplicînd plasturi.

— Să zică bogdaproste vecinelor ei care au intrat în casă şi au scos-o din gura flăcărilor! Nenorocita, stătea pe un scăunel şi ţipa, fără a se mişca să iasă afară. Strîngea ciorapul şi cîrligele în braţe, şi ţipa...

— Dar bărbatu-su, găsi-l-ar ciuma, nu s-a repezit în foc s-o scape?

— Ba s-a repezit, zgripţuroiul, dar în loc să-şi scoată nevasta din foc, şi-a înhăţat lada cu lire, a sărit în uliţă şi s-a aşezat pe ea, plîngînd ca un copil. După puţin, au scos-o şi pe Penelopa, au pus-o şi pe dînsa pe ladă şi — să vezi şi să te cruceşti! — şi-a luat numaidecît ciorapul şi a început să împletească... Ai dreptate, Madalenia, e o sfîntă!

Baba Madalenia plecă mai departe, tunînd şi fulgerînd împotriva spiţei bărbăteşti. Pe drum se deschise o poartă şi o mînă de femeie o trase de rochie.

— Hei, tuşă Madalenia, nu l-ai văzut pe bărbatu-miu ? C-a intrat dracu în el. Cică trăgea cu pistolul c-a întors satul pe dos ; ba se mai zice că l-a omorît pe popa de la Sarachina. Aşa o fi, tuşă Madalenia ?

— Pe bărbatu-tu nu l-am văzut, Garufalia, dar i-am văzut fesul, care zăcea în ţărînă lîngă puţul sfîntului Vasile. Capul îi zăcea într-o parte şi fesul în alta, sărmană Garufalio !

— Să-l ia dracu ! zise Garufalia, trîntind poarta la loc.

Baba începu să meargă fuga-fuga ; n-avea timp de pierdut ; se ducea grăbită, cu leacurile cele mai de preţ, să doftoricească rănile părintelui Grigoris. Popa fusese adus acasă la el şi cîteva vecine veniseră la căpătîiul lui, dîndu-i să înghită cafea, limonadă şi mîncăruri din cele îngăduite în post, ciorbă de tahîn şi icre tarama. „Trebuie să mănînce, spuneau ele, ca să se întremeze".

— Nu-i nimic, părinte, îi spunea o băbuţă flenduroasă, pocîlcită, cu un nas cît toate zilele. N-ai mîncat nimic de azi-dimineaţă ; ţi-o fi foame. Toate bolile se nasc din foame. Mănîncă şi-o să te înzdrăveneşti.

Popa mîncă, stînd în capul oaselor pe pat. Scăpase destul de ieftin ; nu-şi pierduse decît dinţii din faţă, pe care i-i rupsese părintele Fotis. De la frunte îi curgea niţel sînge, dar o să vină baba Madalenia cu alifiile ei şi totul o să treacă... Durerea începea să-l mai lase, însă inima îi clocotea de mînie.

— A văzut cineva c-am fost trîntit la pămînt de blestematul ăla de popă pe care l-am afurisit, lele Persefono ? o întrebă cu voce înceată pe băbuţa flenduroasă. Fii bună şi întoarce-ţi puţin nasul încolo ; curge pe mine.

— Ce tot spui, părinte ? Lăcusta aia să te trîntească la pămînt pe dumneata ? Doamne iartă-mă, nici să nu-ţi treacă prin gînd una ca asta ! Nu, părinte, nu te-a văzut nimeni căzînd jos ; nimeni !

Dar inima popii nu se linişti. „Totul s-a întîmplat din pricina lui Manolios, pe care l-am blestemat şi l-am afurisit ! Totul ! El i-a sucit capul lui Mihelis, el a băgat-o în mormînt pe Mariori a mea, el a împins hoarda de pe Sarachina să coboare în Licovrisi, el l-a aţîţat pe Ianacos să dea foc satului... El e vinovat de tot, numai el, trădătorul, vîndutul ! O să-l jupoi de viu !"

Popa se căina şi se zvîrcolea în pat. Mai înfulecă o farfurie de tarama, apoi bău un pahar zdravăn de vin. „Trebuie să mă întremez, îşi spunea, trebuie să mănînc mult ca să-mi capăt iar puterile... Mîine o să mă scol şi-o să mă duc la agă să-i spun să cheme o armată de nizami, ca să gonească bolşevicii şi să facă din nou linişte şi dreptate în lume..."

Se deschise uşa ; popa întoarse capul.

— Bine c-ai venit, lele Madalenia, zise el. Apropie-te, vreau să-ţi spun ceva la ureche.

Baba se apropie, se aplecă spre el.

— Dă-le afară pe vecinele astea, îi şopti popa. Închide poarta cu zăvorul în urma lor şi taie-mi o găină.

XXI

A doua zi dimineaţa, cînd se trezi din somn, aga trase cu urechea : nu se mai auzeau nici împuşcături, nici strigăte ; era o tăcere desăvîrşită. Această linişte îl puse pe gînduri.

„Ce, ghiaurii au ostenit ? îşi spuse el. De ce dracu nu se mai omoară ?"

O chemă pe Marta.

— Ce s-a întîmplat, bre Marta ? Nu se mai omoară ?

— Nu, agă, s-au potolit. Dar răzvrătiţii au intrat în casa boierului Patriarheas şi nu vor să mai plece ; zice că-i a lor. Iar bietul învăţător a fost ucis.

— Ucis ! strigă aga, bucurîndu-se. Aferim, asta-mi place ! S-a zis cu unul ! Popii ce fac ?

— Ei au şapte suflete, agă, ca pisicile. Şi-au spart capetele, şi-au smuls bărbile, dar se ţin tari, nu mor.

— Asta-i rău, murmură aga. Dar răbdare, o să le vină rîndul la zavera următoare. Du-te şi pune şaua pe iapă !

Cocoşata dădu să iasă din casă, cînd aga o strigă din urmă :

— Hoaşco, unde-i Braimachi ? Mi-a scăpat din mînă taman cînd se făcea ziuă.

— A fost Pelaghia aici, agă ; era întuneric cînd a venit, căţeaua !

— S-o ia naiba ! Tot nu-i ajunge ? Iar el nu s-a săturat încă de ea ? Zamparagiul ! E tînăr, sărăcuţul, nu ştie încă să deosebească raiul lui Allah de fericirea lui Adam... Hai, du-te şi pune şaua pe iapă !

Părintele Fotis se deşteptase şi el de cu noapte. Toate mădularele îl usturau, dar strîngea din dinţi şi tăcea, stăpînindu-şi durerea. Îl chemă pe Manolios.

— Manolios, îi spuse, trebuie să ne grăbim ; n-avem timp de pierdut. Împarte oamenii în mai multe cete şi duceţi-vă să luaţi în stăpînire grădinile, viile şi măslinii noştri. Faceţi cîte un bordei pe fiecare poşidic şi întăriţi-vă bine acolo ; aşa, nimeni n-o să ne mai poată goni. Eu rămîn aici cu cîţiva inşi. Du-te, şi Dumnezeu să v-ajute !

— Te mai doare ceva, părinte ?

— Ei şi ce-i, dragă Manolios, dacă mă doare sau nu mă doare ? Acum avem alte treburi mai mari ; nu te îngriji de mine ! Du-te, adună oamenii şi plecaţi repede. Mai mult ca sigur că aga are să se amestece în daravera asta.

Manolios ieşi din casă şi coborî în curte. Învăţătorul zăcea încă întins pe pietriş în mijlocul ogrăzii. Pleoapele îi erau înţepenite şi nu mai puteau fi închise ; ochii, care nu mai vedeau nimic, priveau sticloşi la cer. Femeile tăiaseră rămurele de laur şi-i înveliseră trupul cu ele. Cîteva babe, stînd pe vine în jurul mortului, îl boceau încet, mai mult scîncind, fără prea mult alean. O mamă îi pusese în mîinile încrucişate pe piept un smoc de busuioc, să fie de sufletul fiului ei, mort de curînd ; fusese elevul lui Hagi Nicolis, şi învăţătorul ţinuse mult la băiat.

Manolios strînse oamenii şi-i împărţi în trei grupuri. Luară bîtele, armele şi proviziile pe care le puteau

duce cu ei. Deschiseră poarta şi ieşiră ; un grup trebuia să ocupe grădinile bătrînului Patriarheas, altul via, iar al treilea livezile cu măslini.

Satul dormea încă ; toate uliţele erau pustii. Casa lui moş Ladas fumega şi acum. Pe cîmp zăpada se topise şi cerul era senin ; vîrful sfîntului Ilie, învăluit de nea, strălucea în lumina dimineţii.

Paracliserul auzi tropot de paşi. Deschise fereastra şi, văzînd bejenarii trecînd pe drum, înţelese numaidecît despre ce este vorba. Se îmbrăcă la repezeală şi se duse, cu o bucurie răzbunătoare, la părintele Grigoris, să-i spună cum stau lucrurile.

— Am să ţi-l pun pe jar cît e el de popă ! murmură paracliserul, rînjind. Ar fi trebuit ca el să fie paracliser, iar eu mitropolit, dar soarta e oarbă !

Urcă uliţa în goană. La trecerea lui, cîteva porţi se crăpară cu sfială ; cocoşii începeau să cînte. Paracliserul ajunse acasă la preot, împinse uşa şi intră în casă. Popa Grigoris stătea întins în pat şi privea zorile pe fereastră. Aseară, baba Madalenia îi întinsese pe frunte o alifie galbenă, groasă, ca să-i închidă rana, şi-i înfăşurase capul cu o fişie de pînză neagră. Barba popii se rărise şi, în dreapta, sub obraz, lipsea o bucată bună din ea ; jumătate din mustaţă, tot în partea dreaptă, îi fusese de asemenea smulsă din rădăcini. Boierosul popă se întorsese din luptă jumulit, otînjit, cu blana ciufulită, ca un cotoi năbădăios.

Dar acum nu mai simţea nici o durere, nu-i mai era ruşine de nimic. N-avea decît un singur gînd în cap : să-l jupoaie de viu pe Manolios. Nu se mulţumea că-l afurisise şi-l gonise din sat ; voia să-şi sature bine setea de sînge. În el se treziră instinctele amorţite de antropofag, pornirile întunecate din primele ere ale omenirii. Ah, de-ar putea să-l trîntească la pămînt, să-l calce în picioare, să-i sfîşie beregata cu dinţii, să sugă tot sîngele din el ! Înăuntrul lui se zvîrcolea şi urla lupul din vremurile străvechi. Iubirea de aproape, milostenia creştină, teama de Dumnezeu, raiul şi iadul, totul dispăruse din inima părintelui Grigoris ; în pustiul acesta sălbatic nu mai dăinuia decît lupul din el.

Paracliserul se apropie de pat, plescăind din limbă şi înghiţind în sec. Căuta să răsucească vorbele cît mai bine, pentru a le înfige cît mai adînc în inima popii, dar în acelaşi timp o făcea pe prostul, dînd a înţelege că-i împărtăşeşte durerea.

— Părinte, începu cu un glas de-o făţarnică mîhnire, să mă ierţi... Dar corăbiile mari sînt zguduite de furtuni mari ! Sfinţia-ta e o corabie mare, părinte ; de aceea valurile te izbesc din toate părţile...

— Nu umbla cu marazuri, iezuitule ! se zborşi popa. Lasă, că te cunosc eu ! Ai năzuit — ce neobrăzare ! — să te faci mitropolit, şi fiindcă n-ai izbutit, verşi din tine numai fiere... Nu te mai ascunde după deget, vorbeşte ! Ce se mai petrece acolo ?

Paracliserul simţi că-l năpădeşte furia, dar se stăpîni. Îşi arunca veninul picătură cu picătură.

— Părintele Fotis n-a păţit nimic, zise cu o voce miorlăită. E mai teafăr ca oricînd.

— Mai departe, iezuitule ! Altceva vrei să-mi spui : hai, varsă-ţi fierea !

— Sarachiniotii au pornit cu noaptea-n cap să pună stăpînire pe proprietăţile lui Patriarheas ; i-am văzut cu ochii mei. Am pierdut partida, părinte !

— Să te ia dracu ! Mai departe !

— Tot satul se prăpădeşte de rîs şi vorbeşte — ce ticăloşie ! — că, cică, părintele Fotis te-a trîntit la pămînt ; se spune că ai măturat praful cu spinarea...

— Vino mai încoa' puţin, nemernicule !

Dar paracliserul, temîndu-se de pumnul greu al popii, se retrase de-a-ndăratelea, pas cu pas, pînă în colţul odăii.

— Dar ce-i şi mai rău...

— Şi mai rău ? Spune, mişelule ! Vorbeşte repede ! Văd că-mi vrei moartea !

— Ce-i şi mai rău, părinte... Dar, curaj ! Toţi sîntem muritori, toţi o să murim odată şi odată...

Popa înhăţă tabachera de bronz şi-o aruncă în capul paracliserului ; dar acesta se feri într-o parte, şi tabachera se izbi de uşă, iar tutunul mărunt din ea se împrăştie, tot, pe podea.

— Vorbeşte, că de nu, mă scol din pat şi-ţi trag o chelfăneală să mă ţii minte... Ce e mai rău ?

— Cum, nu ştii, părinte ? Ah, tocmai eu să-ţi aduc o veste ca asta ! Mi se rupe inima în mine, părinte... Fratele dumitale...

Popa ajunse la capătul răbdării. Dintr-o smucitură a picioarelor aruncă aşternutul de pe el, sări pe duşumea şi se repezi la paracliser, care abia avu timp să se retragă în dosul mesei şi al celor două scaune, unde se simţea la adăpost, şi de unde-i aruncă pe un ton plîngăreţ :

— A fost ucis !

— Cine ? răgi popa, a cărui rană se deschise şi începu să sîngereze iar. Cine l-a ucis ?

— Nu ştiu, părinte. De unde vrei să ştiu ? Pare-se că a fost găsit într-o groapă cu capul zdrobit. Cineva a aruncat cu un pietroi în el şi i-a făcut ţeasta zob... Acum e ţeapăn şi zace întins în curtea lui Patriarheas...

— Nu bănuieşti pe nimeni, Haralambis ? În sinea ta, cam nu vezi cine-ar fi acela ?

— Ce să-ţi spun, părinte ? Pe nimeni... Dar, cu toate că... Adică...

— Dar... Adică... Hai, adu-ţi aminte. Eşti un om cu glagore ; trebuie că ştii tu ceva...

Popa se apropie, dădu la o parte masa şi scaunele şi puse uşor mîna pe umărul paracliserului.

— Ştii tu ce ştii ; iar altfel nu poate fi. Crezi că e... ?

— Eh, s-ar zice că am zărit ceva... Dar nu vreau să intru în păcat...

— Nu te teme de iad, Haralambis ! Eu sînt lîngă tine doar ; vorbeşte fără frică... Şi eu m-am gîndit la el... Satana ! L-ai văzut, aşadar ! L-ai văzut cu ochii tăi !

Dosăditul paracliser tăcea. Se temea de popă ; se temea însă şi de iad ; îşi pierdu capul cu totul.

Popa îl scutură cu putere, spunîndu-i :

— Ai să mărturiseşti, nu-i aşa ? Ajută-mă, ştii cît de mult ţin eu la tine. Ajută-mă să mă îmbrac, să mă duc la agă, să răzbun sîngele vărsat.. Aşadar, l-ai văzut cu ochii tăi, da ?

— Ce vrei să-ţi spun, părinte ? S-ar zice că l-am văzut... S-ar zice că nu l-am văzut...

Popa ridică pumnul mînios ; paracliserul se făcu mic cît un purice.

— L-ai văzut ? De ce-l tăinuieşti ? L-ai văzut, mişelule !

Paracliserul ridică ochii în sus, văzu pumnul mare, ameninţător deasupra capului său şi îngăimă :

— Părinte, lasă-mă să-mi adun gîndurile, dacă vrei să-mi aduc aminte.

— Bine, aştept !

„Am spus că l-am văzut, chibzui în sinea lui paracliserul. Dar pe cine ? N-am spus pe cine. În felul ăsta, nu dau năpasta pe nimeni. Aşa că nu e nici o primejdie să spun că l-am văzut !"

Gîndul acesta îi luă o piatră de pe inimă. Zise tare :

— Da, părinte, l-am văzut ! Acum mi-aduc aminte. L-am văzut cu ochii mei, jur, în clipa cînd sfinţia-ta erai trîntit la pămînt şi cînd părintele Fotis îşi înfipsese genunchiul în...

— Bine, bine, nu despre asta e vorba ; lasă asta ! Ajută-mă să mă îmbrac, ţi-am mai spus o dată. Noroc că l-ai văzut ! Antihristul ! Nici nu ştii ce mare serviciu faci creştinătăţii...

Paracliserul nu mai putea de bucurie ; luă izmenele, ciorapii şi anteriul şi începu să-l îmbrace pe burduhănosul popă. Îl încălţă, îi puse potcapul pe cap şi îl împinse grăbit spre uşă.

— Hai cu mine la agă, îi zise popa. Mai încet, nu aşa repede, zurbagiule !... Pe urmă, să te duci să spui că mortul trebuie dus la biserică.

Aga tocmai se pregătea să încalece pe iapă. Văzîndu-l pe părintele Grigoris venind cu paşi mărunţi, tîrşîiţi, cu capul oblojit, plin de sînge, izbucni în rîs.

— Ce să-ţi spun, bine îţi stă, popo ! Cine te-a hiritisit aşa ?

— Dreptate, agă ! Răzbunare ! strigă popa, întinzînd amîndouă braţele spre el. Manolios ! El a asmuţit toată Sarachina, el a dat foc satului, el mi-a spart capul, el l-a ucis pe fratele meu, învăţătorul ! Am martori ! Tu ai puterea în mînă şi reprezinţi Turcia aici la Licovrisi, agă ! Vin la tine cu braţele întinse şi-ţi cer să faci dreptate, să ne răzbuni ! Dă-mi-l pe Manolios pe mîna mea, să-l judec eu ; tot satul îl cere într-un glas.

— Iavaş-iavaş, nu zbiera aşa, bre popo ! Mi-ai spart urechile ! Stai colea jos ; Marta o să-ţi facă o cafeluţă să-ţi vii în fire. Nu-i nici un bucluc. Sînteţi greci, aveţi căpăţîni de greci, le ciocniţi una de alta şi se sparg, ca ouăle. Bine că-i numai atît !

— Agă, dă-mi-l pe Manolios ! strigă popa din nou, sprijinindu-se de zid să nu cadă.

Marta se repezi cu un scaun, ajutîndu-l să se aşeze. Aga se încinse cu seleaful, îşi vîrî pistoalele de argint în el, îşi aruncă gîrbaciul pe umăr.

Se deschise poarta. În curte intră un bătrînel încovoiat, sfrijit, cu părul şi barba pe jumătate arse, cu obrajii şi mîinile pline de răni, din care curgea sînge. Străbătu curtea şchiopătînd şi se aruncă la picioarele agăi.

— Îndurare, agă ! strigă el.

— Ei, tu parcă ai fi bătrînul Ladas ? zise aga, împungîndu-l cu vîrful piciorului. Ce-i cu mutra asta ? Unde-ai găsit-o ?

— Mi-au dat foc la casă, agă ! Mi-au spart chiupurile şi boloboacele ; mi-au ars lăzile, hainele, inima din mine !

— Cine, oborîtule ?

— Manolios ! Manolios ! Bolşevicul !

— Avem martori, agă ! strigă la rîndul lui popa. L-a văzut paracliserul... L-am văzut şi eu !

— Arde-l, agă ! Arde-l, aşa cum m-a ars şi el pe mine ! se rugă Ladas plîngînd. Să facem un rug în mijlocul pieţei, să-l ungem pe bandit cu catran şi să-i dăm foc !

Aga se scărpină în cap şi scuipă la pămînt fără nici un chef.

— Iar buclucuri, iar daraveri... murmură. Lua-v-ar dracu de greci !

Umbla în sus şi-n jos prin curte, plesnind din bici ; cu fiecare plesnitură a biciului, mînia răvăşită îi creştea şi mai mult.

— Pe legea lui Mohamed, mugi el, am să vă înhaţ pe toţi, unul după altul, popi, fruntaşi, bolşevici, şi-am să vă spînzur de picioare !

Auzi iar poarta scîrţîind şi se întoarse să vadă cine-i. Era Panaiotaros, care intra în curte şchiopătînd, cu capul gol, cu un singur pistol la cingătoare, cu hainele rupte, murdare de sînge şi de noroi ; faţa îi era umflată şi plină de vînătăi. Aga nu-şi putu stăpîni rîsul.

— Carnaxi! exclamă el, cine mai e și mascaraua asta? Cine ești, bre, un urs jumulit, o cămilă rîioasă, sau Panaiotaros?

Panaiotaros se rezemă de perete, nenorocit; scoase un mormăit greu, dar nu răspunse nimic. Genunchiul îl durea atît de tare, că abia se mai ținea pe picioare; se lăsă în jos, încet, și deodată se prăbuși la pămînt.

Aga privi pe rînd spre cei trei musafiri ce-i căzură pe cap atît de dimineață. Popa, încovoiat pe scaun, gemea și mugea; mîna îi tremura tare și-și vărsase toată cafeaua din ceașcă pe anteriu. Bătrînul Ladas, ghemuit la pămînt, cu ochii înroșiți, semăna cu un iepure de casă care bolește; își mișca mereu capul țuguiat și-și închidea și deschidea fără încetare buzele, ca o gînganie ronțăitoare. Panaiotaros nu mai era decît un mototol de noroi și de zdrențe, din care ieșeau la iveală două picioare lungi și o față mare, umflată.

— Ha, ha! hohoti aga, uitați-vă la corăbiile astea împotmolite, la bairacurile astea ciuruite, la generalii ăștia care s-au scăpat pe ei! Pe legea mea, ăștia mi-s grecii! Mi-au adus ciuma în curte! Hei, Marta, adu o otreapă să-i curățăm!

Popa se simți atins în amorul propriu; ridică fața.

— Agă, zise, nu uita că ești dator să dai socoteală devletului. Avem aici o Satană plătită de Moscova să distrugă satul... Să distrugă Turcia! Nu lua lucrurile cu ușurință, nu rîde; ridică pumnul și lovește! Ce face oricine atunci cînd lupul intră în turmă? Îl omoară! Dă-mi-l pe Manolios... Lasă-l pe mîna noastră: tu nu te-amesteca. Tot satul o să se strîngă îndată sub fereastra ta și-o să ceară să ne dai banditul. Vocea poporului e vocea lui Dumnezeu. Ascultă vocea poporului. Ești aga satului nostru; ești dator să faci dreptate!

Aga începu să chibzuiască adînc. „La urma-urmei, nu-i o afacere rea să ucizi un grec. Unul mai puțin înseamnă orișicum un cîștig... Mai ales că eu nici nu mă bag... Ia să stăm și să judecăm nițel."

— Ce mai stai în cumpănă, agă? strigă la rîndul lui Panaiotaros. L-am văzut cu ochii mei cum l-a omorît pe învățător cu un pietroi. L-am văzut cum i-a dat bidonul cu gaz lui Ianacos și l-am auzit spunîndu-i: „Ianacos, dă foc mai întîi la casa agăi; arde-l pe cîinele ăsta, să liberăm satul de sub turci!"

— Avan! Juri, Panaiotaros? răcni aga. Juri că-i așa?

Panaiotaros își aruncă privirea spre popă; acesta îi făcu un semn din cap.

— Jur, agă!

— E un bolșevic, agă! întări părintele Grigoris, încercînd să se ridice de pe scaun. Scopul lui e să arunce Turcia în aer. Are în spatele lui Moscova, care-l ajută. Dacă-l lăsăm să trăiască, prinde cheag și va atrage de partea lui toată lumea!

— Eh, cam născocești, popo! făcu aga, intrat totuși la gînduri.

Popa izbuti să se ridice în picioare; își adună toate puterile și se apropie de agă.

— Născocesc? Dar e limpede ca lumina zilei, agă. Ia adu-ți aminte ce era Manolios la început, și gîndește-te ce este el acum. Era un nenorocit de cioban, argatul lui Patriarheas, un ciofligar, un golan care n-avea nici o oaie și nici o palmă de pămînt. Și uite unde a ajuns în cîteva luni cu sprijinul Moscovei: o fiară! E șef de bandă, ucide, dezbină familiile; l-a adus de la capătul lumii pe popa Fotis cu turma lui de zdrențăroși, a ocupat Sarachina, a întemeiat sub nasul nostru un sat nou, un sat de bolșevici! S-a jurat să-ți dea foc la casă, să te omoare, agă, să prade satul și să cheme moscovitul să pună stăpînire pe noi... Ți-e în

joc capul, agă : ia seama ! Lupul a pătruns în stîna ta, ucide-l !

Aga se afla în mare încurcătură. Pînă acum, privis toată povestea asta cu un fel de dispreț ; o ciorovăiala a grecilor, își spunea el ; n-au decît să se bată între ei, să-și scoată ochii pînă n-or mai putea ! Dar, poftim, acum e în joc soarta devletului, a Turciei ! „Dacă las rîma asta să crească, ce-o să se întîmple cu Turcia ? Moscovitul va veni s-o blocheze, și atunci m-am dus pe copcă... Țapul de popă are dreptate ! Lupul a pătruns în stîna mea ; dacă nu-l jupoi eu, mă va jupui el pe mine !"

— Toată gîlceava voastră pe mine nu mă privește, zise cu glas tare. Dar văd că nu e vorba numai de o ceartă între voi, grecii ; gluma se îngroașă... Plecați de-aici ! Sictir ! Lăsați-mă singur să-mi storc creierul și să văd ce-i de făcut... Hai, ștergeți-o !

Înșfăcă biciul și începu să-l învîrtească pe deasupra capetelor lor, plesnind din sfîrc, ba nedîndu-se în lături să le șfichiuiască spinările. Îngroziți, cei trei musafiri se repeziră buluc spre poartă, călcîndu-se unul pe altul, cu capetele îngropate între umeri, goniți din urmă de șuierăturile biciului. Aga izbi poarta cu piciorul și-o închise în urma lor.

— Marta, adu-mi o butelcă de rachiu ! îi strigă slujnicei. Am de luat o hotărîre serioasă !

Părintele Grigoris și Ladas străbătură satul în goană ; se duseră și-i spuseră paracliserului să tragă din nou clopotul la biserică, a îngropăciune. Țăranii se strînseră în piață. Veniră și răniții ; amărîți că nu le putuseră ține piept zdrențăroșilor, fură rumegați toată noaptea de rușine, iar acum erau furioși și strigau că vor să se răzbune. Popa înaintă pînă în mijlocul pieței cu mare sprinteneală ; s-ar fi zis că înviase.

— Fiii mei, le grăi el, am fost umiliți și trebuie să ne răzbunăm ! I-am vorbit agăi și ne-am înțeles întru totul. Cine e răspunzător de nenorocirile noastre ? Manolios, pe care l-am afurisit, el și numai el ! Dar a sosit ceasul să i-o plătim. Aga are să-l dea pe mîna noastră, ca să-l judecăm, să-l osîndim, să-i bem sîngele ! Haide, în picioare, toți ! Strîngeți-vă numaidecît în fața casei agăi, desfaceți-vă hainele să v-arătați rănile și strigați : „Manolios ! Manolios ! Dă-ni-l pe Manolios" Atît ! Restul mă privește pe mine !

Apoi se îndreptă cu pași repezi spre biserică, se aplecă peste trupul fratelui său, îl sărută pentru ultima oară, îi citi la repezeală cîteva rugăciuni de mort, dar gîndindu-se tot timpul la altceva. Sătenii ridicară mortul și-l duseră la cimitir. Popa, sprijinindu-se în toiagul său mare, își aminti anii copilăriei și lăsă să-i cadă cîteva lacrimi. Învățătorul fu înmormîntat în mare grabă, oamenii băură cîte un păhărel de rachiu pentru odihna sufletului lui, apoi se împrăștiară. Toți erau grăbiți și nu se gîndeau decît la un singur lucru.

Către amiază, aga, beat turtă, luase hotărîrea. Îl chemă pe Panaiotaros, care aștepta ghemuit afară, în fața porții, ca un cîine bătut.

— Vino încoa', bre gogeamite ! Te mai țin picioarele să mergi pe ele ?

— Dacă-i vorba de Manolios, mă țin, răspunse șelarul.

— Te văd cu scăfîrlia goală ! Ce-ai făcut cu fesul, ghiaur prostănac ?

— L-am uitat ieri, agă, la puțul sfîntului Vasile. Am auzit că l-a găsit baba Madalenia ; o să trimit pe cineva să mi-l aducă.

— Caută-ți fesul, ia doi vlăjgani de ispravă, dacă tu singur nu te simți în stare, și să mi-l aduci pe Manolios aici. Hai, repede !

— Mort, sau viu ?
— Viu.
Ghipsofagul nu mai șchiopăta ; de bucurie parcă îi crescuseră aripi ; porni în goană.
„Ha, ha ! ți-a sosit ceasul, Manolios, drăguțule ! murmură el, frecîndu-și mîinile mari. Brava ție, Iuda Panaiotaros ! I-ai venit de hac !"

Manolios și însoțitorii lui își făcuseră tabăra în livada cea mare a lui Patriarheas de lîngă lacul Voidomata, unde își ridicară un bordei. Manolios îi alesese pe cei care trebuiau să stea de pază. El avea de gînd să se întoarcă în sat, pe înserate, să vadă ce se mai petrece acolo și spre a se sfătui cu părintele Fotis, deoarece auzise bătînd clopotul de la biserică și intrase la griji.
Îndată după-amiază apăru Costantis, alergînd să aducă ultimele vești.
— Părintele Grigoris s-a pornit să ațîțe iar lumea. Străbate toate ulițele, cu capul legat, și îndeamnă sătenii să se strîngă în fața casei agăi și să strige : „Dăni-l pe Manolios ! El e vinovatul !" Sînt hotărîți să pună gheara pe tine, Manolios, și să te judece, cum s-ar zice, ca hoț, ca ucigaș, ca incendiator, ca bolșevic... Te scot vinovat de tot ce s-a întîmplat... Ascunde-te, întoarce-te la Sarachina, fugi cît mai departe ; ți-e viața în primejdie. Au turbat toți !
— Locul meu e aici, alături de frații mei, care sînt și ei în primejdie, răspunse Manolios. Cum aș putea să fug, Costantis ? Ce fac ceilalți tovarăși ai noștri ? I-ai văzut ?
— Ianacos a venit de și-a luat măgarul și l-a ascuns în livada cea mare de măslini, unde s-a retras cu ceata lui. Părintele Fotis e mai bine ; spune că mîine o să se scoale și-o să se ducă la agă. Zice că aga e un turcălău crud, însă nu e om rău, și-o să recunoască drep-

turile noastre... Dar eu mă tem, Manolios ; popa s-a jurat să te scoată numai pe tine vinovat și să-ți facă de petrecanie.
— E bine dacă toate învinuirile vor cădea asupra mea și mă vor ucide, Costantis ! După ce popa își va vărsa ura pe mine, se va potoli, și-o să-i lase în pace pe prietenii noștri... Tocmai asta vreau și eu. La toate învinuirile voi răspunde da. Da, eu am furat, și nimeni altul ; da, eu am ucis ; da, eu am pus foc ; da, sînt bolșevic. Voi mărturisi tot ce-or vrea ei, ca să scape mulțimea... O să mă duc singur să mă predau agăi.
Costantis făcu ochii mari. Manolios se transfigurase ; fața lui strălucea ca soarele ; crescuse parcă și mai mult, și se înălța printre pomii livezii ca o coloană de lumină. Costantis clipea des din pleoape.
— Manolios, zise el, nu mă simt în stare să-ți dau nici un sfat. Sufletul meu se mărginește numai la Costantis cu familia lui și cel mult cu încă vreo cîțiva prieteni ; nu merge mai departe. Al tău cuprinde un norod întreg. Eu tremur numai gîndindu-mă la tot ce se pregătește, pe cînd tu alergi să întîmpini primejdia cu bucurie. Ceea ce pentru mine e spaimă, pentru tine e nădejde. Tu ai voința și puterea să calci pe urmele lui Hristos. Fă așa cum te luminează Dumnezeu, dragul meu Manolios...
— Să mergem, zise Manolios, îndreptîndu-se spre poarta livezii.
Costantis înclină capul și-l urmă. Înaintau agale pe marginea lacului. Cerul era senin ; era una din acele zile de iarnă cu văzduhul cristalin. Apa lacului Voidomata avea reflexe de un verde-închis ; cîteva trestii și sălcii se oglindeau în pînza ei. Pe malul din față, o barză stătea într-un picior și privea în zare, netulburată. Altele două zburau fără să facă nici un zgomot, fîlfîind ușor din aripi, cu picioarele lipite de pîntec, scrutînd adîncimile lacului : le era foame.

Manolios îşi roti ochii încet pe deasupra lacului şi a copacilor desfrunziţi, care-l înconjurau scăldaţi în lumină ; apoi îşi ridică privirea spre Sarachina, învăluită într-o umbră de un violet-închis, şi spre bisericuţa îmbrobodită de zăpadă din vîrful ei ca un străjer sfînt ; pe urmă şi-o coborî spre cîmpie, admirînd livezile şi lunca măslinilor. Moşmonii dăduseră în floare ; lămîile străluceau în frunzişul pomilor ; un migdal presimţea că se apropie primăvara : mugurii lui se umflaseră şi se pregăteau să plesnească.

— Ce frumoasă-i lumea... zise Manolios zîmbind.

„Şi mai frumos încă e uneori sufletul omului", gîndi Costantis, dar păstră pentru el această reflexie.

Porniră spre sat. Clopotul bisericii continua să sune ca de îngropăciune ; de departe se auzea un vuiet surd de strigăte omeneşti, amestecate cu lătrături de cîini ; doi sau trei cocoşi cîntau cu înfocare.

— O să se schimbe vremea, zise Manolios. Auzi cum cîntă cocoşii...

Dar Costantis îşi ţinea buzele strînse ; se temea că, dacă va deschide gura, o să izbucnească în hohote de plîns. Cu ochii pironiţi în pămînt, păşea în urma lui Manolios.

Cînd se apropiară de puţul sfîntului Vasile, dintr-un tufiş sări deodată Panaiotaros, însoţit de alte două matahale ; toţi trei aveau cîte o măciucă în mînă, iar şelarul era cu fesul roşu al fostului seiz pe cap. Costantis încremeni. „Au să-l prindă", îşi spuse el. Ar fi vrut s-o rupă la fugă, dar îi fu ruşine şi rămase pe loc, tremurînd.

Panaiotaros făcu semn oamenilor lui să se oprească, în timp ce el înaintă, singur, cît mai semeţ, căutînd să ascundă că mergea şoldiu.

— Unde te duci, mă afurisitule ? răcni la Manolios, cu pumnul lui uriaş ridicat în sus.

— Mă duc la agă, Panaiotaros. Nu te mînia degeaba. Am aflat că m-a chemat şi mă duc să mă predau.

Panaiotaros rămase cu gura căscată ; îşi lăsă mîna în jos.

— Nu ţi-e frică, mă ? rosti el. Nu ţi-e frică de agă, de popă, de oamenii din sat ? Ce soi de om eşti tu, mă ?

— Unul care nu se teme de moarte, Panaiotaros, şi căruia nu i-e frică de nimeni. Asta-i toată taina... Haide !

— Ia-o înainte, să nu care cumva să-mi scapi. Te urmez.

Se întoarse către cele două matahale.

— Voi vedeţi-vă de treabă ! Acum mă descurc singur. Ştergeţi-o ! Şi tu, Costantis, secătură, şterge-o şi tu !

Costantis nu ştia ce să facă ; se uită la Manolios.

— Du-te, dragă Costantis, îi spuse acesta. Întoarce-te acasă, la copiii tăi. Pe mine lasă-mă.

Panaiotaros şi Manolios rămaseră singuri. Merseră o bucată de drum fără să spună nici unul nimic ; apoi, într-un tîrziu, Manolios rupse tăcerea, spunînd cu un glas blînd, potolit :

— Panaiotaros, mă urăşti aşadar atît de mult, că-mi doreşti moartea ? Ce ţi-am făcut eu ?

— Nu-mi vorbi cu vocea asta, se răsti Panaiotaros. Mi-ai zdrobit inima !

Imaginea văduvei îi reveni în minte, cu rîsul ei cristalin, cu buzele roşii, cu dinţii strălucind de albeaţă, cu părul auriu ca mierea, cu dulceaţa din zvîrcolirile trupului ei, noaptea... Îi dădură lacrimi în ochi ; oftă adînc ; toate măruntaiele din el se răvăşiră.

— După ce-o să mori tu, Manolios, zise cu hotărîre, o să mă omor şi eu. Nu trăiesc decît ca să te ucid. Pe

urmă, nu mai am ce face cu viața. Un glonte în cap, și mă duc dracului.

Intrară în sat. Clopotul suna mereu. Din piață se ridicau strigăte de indignare, aprige și puternice ; pesemne că toți țăranii se strînseseră în fața reședinței agăi.

— Ce țipă așa ? întrebă Manolios, oprindu-se o

— Ai s-auzi acum, afurisitule ! Umblă mai iute ! clipă să asculte.

Strigătele se auzeau din ce în ce mai limpezi. Manolios începu să distingă vorbele, să înțeleagă ce vor. Schiță un zîmbet amar și grăbi pasul. „Vin.., Vin... Nu mai țipați !" murmură mai mult pentru sine.

Cînd îl văzu apărînd în piață, mulțimea se repezi furioasă spre el ; dar Panaiotaros trecu în fața lui, desfăcîndu-și brațele.

— Să nu-l atingă nimeni ! răcni el. E al meu ! Aveți niţică răbdare !

— Hoțule ! Ucigașule ! Bolșevicule ! urla mulțimea, care se repezea să-l sfîșie în bucăți.

Părintele Grigoris veni în fugă, turbat de mînie.

— Ucideți-l ! Moarte afurisitului !

Dar tocmai atunci se deschise poarta de la reședința agăi. Panaiotaros îi dădu un picior în spate lui Manolios și intrară amîndoi în curte.

Aga stătea turcește pe-o pernă în odaia lui ; bea rachiu și privea cărbunii încinși din talgerul de aramă. În casă era bine, plăcut ; aerul era îmbîcsit de duhoarea rachiului și a mirosului de cîrnați ; aga închidea ochii încet ; se simțea fericit. Din timp în timp, auzea mulțimea adunată afară, care striga : „Manolios ! Dă-ni-l pe Manolios ! Moarte lui !", și surîdea a nepăsare.

„Ce neam al dracului ! gîndea aga. Ce mehenghii, ce pezevenghi, ce diavoli ! Corb la corb nu-și scoate ochii, dar grec la grec își smulge nu numai ochii din cap, ci și sprîncenele, și nasul, și dinții ! Azi vor cu orice chip pielea acestui nenorocit de Manolios... Ce le-o fi făcut oare ? E un agiamiu, săracul de el, dar nu vatămă pe nimeni. Cu toate astea, îi vor pielea. A, pehlivane, ții s-o faci pe sfîntul ? Poftim, ce-ai căutat ai găsit, să te-nveți minte !... Ce-aș putea să fac eu ? Dacă-i iau apărarea, îmi aprind paie-n cap. Vreți să-l sfîșiați cu dinții ? Fie ! Luați-l și potoliți-vă foamea. Poftă bună ! Eu mă spăl pe mîini. Eu îmi beau rachiul meu și mă desfăt cu acești cîrnați de cămilă... Îl am pe Braimachi, am gîrbaciul... Altceva nu-mi mai trebuie !"

În cerdac se auziră pași. Aga înălță capul. Ușa se deschise și intră Panaiotaros, care făcu o temenea pînă la pămînt și se apropie, cu un aer vesel, de agă.

— Am pus mîna pe el, agă. Se aciuase în grădină cu toată banda lui, vreo douăzeci de gealați înarmați pînă-n dinți. Oamenii mei, cînd i-au văzut, au sfeclit-o. Atunci le-am spus : „Ștergeți-o, fricoșilor !" Și am înaintat singur, cu pistolul în mînă, strigînd : „Îndărăt, nemernicilor ! Eu îs Panaiotaros !" Cînd au auzit numele meu, au rupt-o la fugă ca iepurii. N-a rămas decît Manolios ; ce-i al lui e-al lui : n-a fugit ! L-am înhățat de ceafă și ți l-am adus !

— Halal ! Ești un leu, bre ! făcu aga zîmbind pe sub mustața-i cănită proaspăt. Mi se pare că-mi îndrugi basme, dar n-ai fi grec dacă n-ai minți... Hai, adu-l încoa', să facem haz de el !

Panaiotaros ieși să-l aducă pe Manolios ; îl înșfăcă de braț și, dîndu-i un brînci, îl împinse în odaie. Manolios rămase drept, în picioare, în fața agăi, foarte liniștit, cu brațele încrucișate la piept, și așteptă.

— Închide uşa, Panaiotaros, şi aşteaptă afară ! porunci aga.

Îşi umplu paharul de rachiu, îl dădu peste cap, aruncă în gură o bucată mare de cîrnat şi începu să mestece încet, fără grabă, cu un aer fericit, privindu-l pe Manolios printre gene.

— Ei, Manolios, zise în cele din urmă, mi-ai căzut în gheară pentru a doua oară ! De data asta, însă, mă tem că n-o să mai scapi... Ţi se aruncă în spinare tot felul de nelegiuiri, nenorocitule ; se zice că ai furat, că ai ucis, că ai dat foc satului... E adevărat ?

— Adevărat, agă.

Aga încreţi din sprîncene.

— Ia seama ce spui ! răcni el. Nu începe iar ca rîndul trecut ; n-o face pe sfîntul, pe martirul, căci, să ştii, o să dai ochii cu dracul. Cum adică, ai furat tu ? Ai ucis tu ? Ai pus tu foc ? Haida de ! Nu mă duci tu pe mine, Manolios !

— Din păcate, aşa e, agă. O fac pe sfîntul. Arăt umil şi la locul meu, merg pe drum cu ochii plecaţi, dar adevărul e că înlăuntrul fiinţei mele se află un demon !

Strigătele de afară se auzeau şi mai întărîtate :

— Manolios ! Manolios ! Moarte lui !

— I-auzi ? Ţipă să te dau pe mîna lor ; n-o să mai scapi viu dacă le intri în gheare. Gîndeşte-te bine.

— M-am gîndit, agă. Dă-mă pe mîna lor ! Dar îţi cer un lucru : să-i opreşti de-a mai chinui şi pe alţii. Sarachinioţii sînt în dreptul lor ; însă prin bună înţelegere nu puteau căpăta nici o îndreptăţire, şi atunci m-am dedat la silnicii. Eu, numai eu sînt vinovat ! Ceilalţi sînt oameni cumsecade, liniştiţi, cinstiţi, muncitori.

— Dar se zice că-s bolşevici. Vor să arunce Turcia în aer !

— Nu crede nimic, agă. Sînt săraci ; vor să trăiască şi ei ; au nevoie de pămînt ca să-şi facă un rost, ca toţi ceilalţi. Nu cer nimic mai mult.

Aga se luă cu mîinile de cap ; odaia începea să se învîrtească în jurul lui.

— Greci blestemaţi, voi o să mă faceţi să înnebunesc. Îl ascult pe unul, are dreptate ; îl ascult pe celălalt, are dreptate şi el ; nu mai pricep nimic... Pe Allah, am să vă spînzur într-o zi pe toţi, ca să-mi capăt iar liniştea !

Strigătele se înteţiră, şi mai întărîtate :

— Manolios ! Manolios ! Moarte lui !

— Să mă ia dracu dacă ştiu ce să fac... murmură aga. Mi-e milă de tine, nenorocitule, fiindcă eşti scrîntit la minte, şi sfînt, aşa cum ţi-am mai spus şi data trecută ; vrei să acoperi toate nelegiuirile oamenilor, cum îşi acoperă cloşca ouăle. Mi-e milă de tine, dar, uite, dacă nu le fac pe plac, mă paşte primejdia să intru în bucluc... Şi apoi, ştiu eu dacă nu eşti cu adevărat bolşevic ?... Diavolul de popă, care acum aţîţă mulţimea să zbiere, e în stare să se ducă pînă la paşa de la Smirna să mă pîrască, şi atunci s-a terminat cu mine. Pricepi, Manolios ? Ia pune-te în locul meu. Pe Dumnezeul tău, spune, tu ce-ai face ? Nu-i mai bine să te dau pe mîna lor şi să-i las să hotărască ce vor cu tine decît să simt şi ziua şi noaptea satîrul deasupra capului meu ? Ce zici ? Nu-i aşa că am dreptate ?

— Ai dreptate, agă. Dă-mă pe mîna lor !

— Cîine blestemat, nu-mi spune asta cu atîta linişte ; mă faci să-mi pierd mintea ! Spune-mi, bre, că eşti bolşevic ! Spune-mi, să mă înfurii şi să te dau pe mîna lor fără să am remuşcări, fără să mă mustre cugetul că am aruncat un miel nevinovat în gura lupilor... Pricepi, bre, ce vreau ? Vreau să fiu împăcat în-

lăuntrul meu, şi pentru asta am să vă trimit la dracu pe toţi, şi pe tine şi pe ceilalţi... Dar nu vreau să-mi încarc sufletul cu moartea unui nevinovat... Ai înţeles ? Dacă-mi spui că eşti bolşevic, atunci totul e în regulă.

— Sînt bolşevic, agă, zise Manolios. Acum eşti mulţumit ? Sînt un om primejdios pentru devletul turcesc ; dacă aş putea, l-aş arunca în aer !

— Nu te opri, şaitan afurisit ! Pe legea mea, zi-i înainte ! Zi-i tare, ca să mă înfurii !

— Lumea-i mişelnică, nedreaptă şi nemernică, agă. Cei buni mor de foame, iar cei răi mănîncă, beau şi ţin în mînă stăpînirea, fără credinţă, fără ruşine şi fără dragoste. Dar nedreptatea nu poate să mai dăinuiască mult ! O să străbat toate uliţele, o să mă duc în pieţe, o să mă urc pe case şi-o să strig peste tot : „Veniţi, veniţi toţi, voi, cei flămînzi, cei loviţi de nedreptate, voi, oamenii cinstiţi ! Să ne unim, să dăm foc, să scăpăm pămîntul de mitropoliţi, de stăpîni, de agale !"

— Zi-i, bre Manolios, zi-i înainte ! Ai început-o bine ! Simt că mă cuprinde furia !

— Aş vrea să am puterea de a propovădui răscoala pe întinsul pămîntului, de a ridica toţi oamenii din lume, albi, negri, galbeni, de a-i strînge într-o singură armată, de neînvins, armata foamei, care să dea năvală în oraşele mari şi pline de putreziciune, în palatele unde domneşte josnicia, în seraiurile desfrînate din Constantinopol, şi să punem foc la tot ! Dar nu sînt decît un biet sărman, necunoscut şi slab, trăind într-un sat pierdut din Anatolia. Glasul meu nu poate fi auzit dincolo de Licovrisi şi de Sarachina. Le strig dar celor din Licovrisi şi de pe Sarachina : „Sculaţi, fraţilor ! La arme ! Pînă cînd o să mai fim robi ? Pînă cînd o să ne văicărim, îndoindu-ne şira spinării şi rugîndu-ne : «Sugrumă-mă, agă, ca să faci din mine un sfînt ?» Înainte, a sosit ceasul răfuielii ! Libertate, sau moarte ! Nu ni se dă de bunăvoie ceea ce ni se cuvine ? Ne vom lua dreptul cu tăişul săbiei ! Adunaţi-vă într-o singură armată, năvăliţi în satul ăsta bogat şi ticăloşit, ucideţi-i pe toţi cei care vă înfruntă, ardeţi casele zgîrciţilor ca de-alde Ladas ! Casa lui Patriarheas e a voastră : intraţi în ea şi întăriţi-vă între zidurile ei ! Şi după ce v-aţi întărit bine, cînd v-oţi simţi în puteri, ieşiţi, atacaţi-l pe agă, faceţi-l să se cărăbănească de pe pămînturile greceşti, izgoniţi tiranul pînă la capătul lumii, şi mai departe încă..."

Manolios n-apucă să termine. Aga sări în picioare, făcînd spume la gură. Îl înşfăcă pe Manolios de ceafă, îl zgîlţîi cu mînie, îl împinse pe podea, deschise uşa, îl îmbrînci cu piciorul, dîndu-l de-a berbeleacul pe treptele scării ; apoi coborî scara, sărind cîte trei trepte deodată, îl înhăţă din nou pe Manolios, îl tîrî pe lespezile din curte pînă la poarta ce da spre piaţă şi o deschise.

Mulţimea se repezi înainte, dar se opri deodată îngrozită. Aga, galben ca ceara, cu spume la gură, îl ţinea pe Manolios de ceafă ; în spatele lor, Panaiotaros rîdea din toată faţa-i umflată şi plină de vînătăi şi făcea semn cu amîndouă mîinile către mulţime să se apropie. Părintele Grigoris înaintă cel dintîi şi se opri în faţa porţii, pregătindu-se să-l ia pe Manolios în primire.

Glasul agăi răsună înfundat, răguşit, mai mult mugind :

— Luaţi-l, ucideţi-l, tocaţi-l cu satîrul ! Şi să vă ia dracul pe toţi !

Şi-i făcu vînt lui Manolios în stradă, trîntind cu furie poarta, care se zgudui din toate ţîţînile.

Popa sări asupra lui Manolios şi-l apucă de un umăr. Panaiotaros îl înşfăcă de celălalt. Mulţimea, urlînd, îl înconjură din toate părţile, se năpusti asupra lui, în-

cepu să-l buşească, trîntindu-l şi tîrîndu-l spre biserică. Se lăsa noaptea ; cîţiva nori groşi, negri, întunecau cerul ; fulgere slabe şi mute se aprindeau şi se stingeau în depărtare, către apus.

Manolios, cu alaiul după el, trecuse de platan. Haita, gîfîind, nerăbdătoare, stăpînită acum de tăcere, îl atingea, îl pipăia, îl adulmeca aţîţată. Paracliserul alergă înainte, scoase de la cingătoare cheia mare a bisericii şi deschise amîndouă uşile. Mulţimea intră înăuntru. Trei candele de argint erau aprinse în faţa iconostasului : una în dreptul lui Hristos, alta în dreptul Maicii Domnului şi a treia în dreptul sfîntului Ioan Botezătorul. Ceilalţi mucenici şi îngeri zugrăviţi pe pereţi erau cufundaţi în întuneric. La lumina candelei din faţa Maicii Domnului, pe uşiţa care da în altar, se zăreau doar cele două aripi mari ale arhanghelului Mihail şi picioarele lui roşii ca nişte gheare de potîrniche. În biserică stăruia un miros de lumînări şi de tămîie.

Părintele Grigoris îşi înfipse mîna în ceafa lui Manolios, îl tîrî pînă la iconostas, şi cu o îmbrîncitură puternică, îl făcu să cadă în genunchi în faţa arhanghelului Mihail. Nerăbdarea popii, plăcerea de a nu-şi pierde pofta de răzbunare erau aşa de vii, că-l înăbuşeau, şi din pricina asta nu putuse să vorbească de loc pînă acum... Cuvintele i se ciocneau, i se încălecau, i se fărîmiţau în gîtlej ; nu izbutea să scoată decît un muget lung şi neînţeles.

Panaiotaros îi dădu un ghiont lui Manolios, care, în genunchi, cu capul sus, nemişcat, contempla în tăcere picioarele roşii ale Arhanghelului. Moşneagul Ladas îşi făcu drum prin mulţime, se apropie de Manolios, rînjind, şi-l scuipă. Gloata se înghesuia în spatele lui Manolios şi-l privea cu ochi lacomi, aşteptînd încordată, cu o bucurie tainică, momentul cînd părintele Grigoris avea să dea semnalul să tabere asupra lui. Sătenii îşi

lingeau buzele, aveau gîturile uscate, limbile lipite de cerul gurii, ca şi cum ar fi fost chinuiţi de o sete cumplită.

Părintele Grigoris intră în altar, îşi puse patrafirul brodat cu aur, apoi se întoarse şi se opri în mijlocul uşilor împărăteşti. La lumina celor trei candele, faţa îi strălucea de o bucurie sălbatică ; rana de la frunte i se deschisese iar şi barba îi era pătată cu picături de sînge.

Îi făcu un semn lui Panaiotaros ; acesta îl apucă pe Manolios de subsuori şi îl trase la picioarele popii ; mulţimea se apropie şi mai mult, ca să vadă cît mai bine tot ce se întîmplă.

— În numele Tatălui şi-al Fiului şi-al sfîntului Duh ! rosti preotul cu o voce gravă, ca şi cum s-ar pregăti să slujească liturghia.

— Amin ! răspunse mulţimea, închinîndu-se.

— Fiii mei, strigă preotul Grigoris, îngenuncheaţi cu toţii, ca să ne rugăm lui Dumnezeu să coboare în clipa aceasta în biserică şi să facă dreptate. Doamne, tu îl vezi aci, la picioarele tale, pe cel ce l-am afurisit şi care aşteaptă ca sabia ta să cadă asupra lui ! A furat, a ucis, a pus foc ! A băgat zîzania între oameni, a adus cearta în case, a desfăcut logodne, a dezbinat soţi de soţii, a împins pe fii să-şi înfrunte părinţii ! A aţîţat ceata de cerşetori şi de nelegiuiţi să ardă şi să prade Licovrisi, acest sat binecuvîntat de Dumnezeu... Atîta vreme cît sufletul acesta blestemat va fi în viaţă, Doamne, credinţa şi cinstea sînt în primejdie ; atîta vreme cît va fi în viaţă, creştinătatea şi elenismul sînt în primejdie. E plătit de moscovit, acel fiu al Satanei, ca să şteargă de pe faţa pămîntului numele tău ! Ne-am adunat astă-seară aici, în lăcaşul tău, Doamne, ca să facem dreptate. Coboară de acolo de pe boltă, Atotputernicule, rosteşte osînda şi dă mîinilor noastre puterea să îndeplinească hotărîrea cea dreaptă !

Puse cu trufie şi mînie piciorul pe umerii lui Manolios şi strigă :

— Am pierdut pe fiica mea şi pe fratele meu, şi vinovatul este el ! A dispărut înţelegerea din sat, şi vinovatul este el ! Antihristul moscovit a pătruns în Licovrisi, şi el este acela care i-a deschis porţile ! Coastele Sarachinei au fost năpădite de vizuini de lupi, şi el este acela care a adus haita ! Fraţi creştini, e datoria voastră să judecaţi : vocea poporului e vocea lui Dumnezeu !

Pe măsură ce popa vorbea, îndîrjirea mulţimii creştea şi mai mult. La lumina celor trei candele se zăreau numai ochi care vărsau mînie, dinţi încleştaţi de ură, pumni strînşi a furie. În umbră, masa de oameni se mişca într-o parte şi în alta şi murmura surd. Panaiotaros, aplecat pe vine în faţa lui Manolios, îl privea în albul ochilor, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i scape : la cea mai mică mişcare a acestuia, tresărea şi el, gata să-l înşface. Bătrînul Ladas, ghemuit alături de şelar, îşi aducea aminte de casa-i arsă, de boloboacele şi de chiupurile sparte, şi începea să scîncească tare, cu gura închisă.

Preotul Grigoris se aplecă spre Manolios, care se aşezase liniştit pe treapta altarului, şi-i strigă :

— Afurisitule, scoală de acolo, nu pîngări altarul ! Ridică-l, Panaiotaros, şi ţine-l să nu cadă. Ai auzit ce nenorociri s-au abătut asupra satului din pricina ta ! Ai auzit ce învinuiri apasă pe umerii tăi ! Ai să spui ceva, ca să te aperi ?

— Nu, n-am nimic de spus, răspunse Manolios cu o voce senină.

— Mărturiseşti că ai prădat, ai ucis şi ai dat foc ?

— Mărturisesc că tot ce s-a întîmplat, s-a întîmplat din pricina mea şi numai a mea.

— Mărturiseşti că eşti bolşevic ?

— Dacă cineva este bolşevic fiindcă nutreşte gîndurile pe care le nutresc eu, atunci da, sînt bolşevic, părinte.

Un murmur de indignare făcu să răsune toată biserica, pînă în vîrful catapetesmei, de unde Hristos privea scena de jos. Bătrînul Ladas sări deodată în picioare, strigînd :

— La moarte ! La moarte ! Pentru ce să-l mai lăsăm să trăiască ? Nu mai avem nevoie de nici un martor ! La moarte !

Mulţimea mugi, prinse curaj. Toate braţele se ridicară în sus.

— La moarte ! La moarte !

Manolios se smuci din mîinile lui Panaiotaros şi coborî treapta altarului ; mulţimea se dădu îndărăt. El făcu un pas înainte, cu braţele încrucişate la piept, şi spuse :

— Omorîţi-mă...

Văzîndu-l că înaintează astfel, fără nici o apărare, foarte liniştit, la lumina candelelor care-i încununa capul bălai, mulţimea amuţi şi se dădu fără să vrea la o parte, făcîndu-i loc să treacă. Lumea era atît de încremenită, încît, în momentul acela, Manolios ar fi putut să înainteze nestingherit pînă la uşă şi să fugă, fără ca nimeni să facă cel mai mic gest de a-l prinde. Dar el se opri în mijlocul bisericii, sub Hristosul de pe boltă, şi-şi dezlipi braţele de la piept, întinzîndu-le în lături.

— Omorîţi-mă... repetă cu un glas rugător.

Părintele Grigoris coborî din uşa altarului şi-i făcu semn lui Panaiotaros să-l urmeze. Cu capul înainte, cu gîtul încordat, popa se ţinea după Manolios, cu palmele desfăcute, cu degetele răşchirate, gata să-l înhaţe de ceafă.

— Închideţi uşile ! strigă cu o voce înăbuşită. Închideţi uşile ; vrea să fugă !

Paracliserul se repezi la uşă, o închise iute, răsuci cheia în broască şi se propti cu spatele în ea.

Strigătul de mînie al popii smulse mulţimea din încremenire ; ea fu cuprinsă deodată de teama de a nu-şi vedea prada scăpîndu-i din gheare. Îl înconjură iar pe Manolios, şi cercul din jurul lui se făcu din ce în ce mai mic. Manolios simţea răsuflările grele şi apăsate lovindu-l în obraji.

O clipă, se simţi slab şi părăsit. Se uită spre uşă : era închisă. Îşi întoarse privirea spre icoanele cu rame de argint, luminate de pîlpîirea candelelor : Hristos cu obrajii îmbujoraţi surîdea, Maica Domnului era aplecată numai către fiul ei, Ioan Botezătorul predica în pustiu... Manolios îşi ridică ochii spre boltă ; în umbra de acolo ghici figura severă a lui Hristos, care arunca asupra oamenilor din biserică o privire aspră şi nemiloasă. Se uită apoi la mulţimea strînsă în jurul lui ; i se păru că zăreşte prin întuneric numai lame de cuţite, strălucind ameninţătoare.

Bătrînul Ladas scheună iarăşi, cu vocea lui stridentă :

— La moarte ! La moarte !

În clipa aceea, se auziră bătăi puternice în uşă. Toate capetele se întoarseră într-acolo ; în biserică se făcu o tăcere mormîntală. Afară, cineva striga tare :

— Deschideţi ! Deschideţi !

— E glasul părintelui Fotis ! exclamă o voce.

— Şi al lui Ianacos ! făcu altă voce. Sarachinioţii vin să ni-l ia !

Uşa fu zguduită de lovituri ; balamalele începură să pîrîie. Afară, zarva produsă de voci de bărbaţi şi femei se înteţea. Se auzi limpede glasul părintelui Fotis, care striga :

— Deschideţi, ucigaşilor ! Temeţi-vă de urgia lui Dumnezeu !

Părintele Grigoris ridică braţele :

— În numele lui Dumnezeu, iau asupra mea răspunderea acestei fapte ! strigă el.

Panaiotaros scoase cuţitul şi se întoarse către popă.

— Binecuvîntează, părinte !

— Ai binecuvîntarea mea, Panaiotaros !

Dar mulţimea se şi aruncase asupra lui Manolios. Sîngele ţîşni dintr-o dată, împroşcînd toate feţele ; cîteva picături, calde şi sărate, săriră chiar pe buzele părintelui Grigoris.

— Fraţilor... glăsui Manolios cu o voce stinsă, pierdută.

Nu mai apucă să termine ; fusese rostogolit pe lespezi ; trupul i se zbătea în spasme. Rămăsese cu braţele întinse, ca un răstignit ; sîngele curgea şiroaie, trupul îi era sfîşiat de lovituri de cuţite.

Licovrisioţii, întărîtaţi de mirosul sîngelui, se repeziră la trupul ce abia se mai zvîrcolea ; mulţi dintre ei se ridicară de jos cu buzele udate de sînge. Bătrînul Ladas îşi înfipse gura ştirbă în ceafa lui Manolios şi se strădui din răsputeri să smulgă o bucată de carne. Panaiotaros îşi şterse cuţitul de chica-i roşcată, îşi mînji cu sînge faţa ciupită de vărsat şi strigă :

— Mi-ai nenorocit viaţa, Manolios ; acum ţi-am venit şi eu de hac ! Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte ! Adio !

Părintele Grigoris se aplecă, îşi făcu mîna căuş, culese lichidul roşu de pe jos şi-l aruncă asupra mulţimii.

— Sîngele lui să cadă asupra capetelor noastre ale tuturora !

Oamenii primiră stropii roşii, cutremurîndu-se.

— Deschideţi ! Deschideţi, ucigaşilor ! strigau într-una cei de afară.

Părintele Grigoris îi făcu semn paracliserului ; acesta se apropie, bălăbănindu-se.

— Deschide uşa, îi spuse popa, şi vino de spală repede lespezile. Nu uita că astă-seară, la miezul nopţii, e Naşterea Domnului.

Apoi se întoarse către turma sa de credincioşi.

— Să ieşim, fraţilor creştini. Ne-am făcut datoria. Dumnezeu e cu noi ! Părintele Fotis n-are decît să vină acum să-l ia şi să-l îngroape !

Paracliserul deschise uşa. Din bezna de afară dădură năvală în biserică chipuri răvăşite, mînioase de bărbaţi şi femei. Se auzi glasul sugrumat al lui Ianacos, care striga :

— Unde-i Manolios ? Unde-i Manolios ?

— E-n biserică ; du-te şi-l ia, răspunse părintele Grigoris. Lăsaţi-ne să ieşim !

— Dacă l-aţi ucis, blestemă părintele Fotis, sîngele lui să cadă asupra voastră şi asupra copiilor voştri !

— E-n biserică, repetă popa Grigoris. Duceţi-vă şi luaţi-l !

— L-au ucis ! mugi Ianacos, repezindu-se în biserică, urmat de părintele Fotis, de Costantis, de Antonis, bărbierul, de Dimitros, măcelarul, şi de cîteva femei.

În goana lui spre altar, Ianacos se împiedică în mijlocul bisericii de trupul lui Manolios şi căzu peste el. Un ţipăt sfîşietor răsună în întunericul de sub boltă :

— Manolios !

Ianacos, plin de sînge, îşi îmbrăţişa, îşi săruta şi-şi mîngîia prietenul, urlînd de durere.

Cu puţin înainte de miezul nopţii, clopotul începu să sune cu dangăte vii, chemînd creştinii la biserică pentru a celebra naşterea lui Hristos. Lămpile se aprinseră prin case, ferestrele se luminară. Porţile se deschideau una cîte una şi credincioşii, dîrdîind de frig, se îndreptau spre biserică. Era o noapte liniştită, rece, fără stele. Numai casa lui Patriarheas rămînea cu

uşile zăvorîte ; trecătorii auzeau izbucnind înăuntru cîte un glas de bărbat şi, din cînd în cînd, cîte o voce slabă şi sfioasă de femeie care bocea încet.

Manolios, întins în patul mare al lui Patriarheas, fusese înfăşurat cu un cearceaf rămas din zestrea de mireasă a mamei lui Mihelis, ca un prunc nou născut învelit în scutece. Prietenii lui, palizi, tăcuţi, făceau de veghe lîngă el. Ianacos nu mai putea nici să strige, nici să-şi lovească pieptul cu pumnii ; cu capul plecat la picioarele lui Manolios, plîngea încet, fără zgomot, ca un copil năpădit de o mare durere. Costantis se dusese pe Sarachina să-l caute pe Mihelis. Femeile, îngrămădite într-un colţ, cu feţele la perete, jeluiau cu gurile înfundate.

Părintele Fotis, cu capul înclinat, privea la lumina opaiţului faţa potolită, suptă, a lui Manolios ; o lovitură de cuţit îi sfîşiase obrazul de la tîmpla dreaptă pînă la bărbie. Din timp în timp, preotul întindea mîna şi-i netezea părul în care se închegase sîngele, apoi cădea iar în meditaţia lui adîncă. Cu puţin mai înainte, venise bătrîna Marta şi-i spusese că aga a trimis în taină un ceauş la tîrg pentru a cere un detaşament de spahii şi nizami, sub motivul că bolşevicii năvăliseră în sat şi că însăşi viaţa lui se află în primejdie.

„Au să vină cu puşti, cu tunuri şi cai, îşi spunea preotul. Cum o să ne apărăm ? Au să ne ucidă pînă la ultimul. Trebuie să plecăm de-aici ; nu trebuie să ne lăsăm pradă nenorocirii, nu trebuie să ne descurajăm ; mai bine să ne retragem... Pînă cînd, Doamne, pînă cînd ?“

Întinse iar mîna şi mîngîie încet, cu dragoste şi îndurerare, fruntea lui Manolios.

— Ţi-ai sacrificat viaţa în zadar, dragul meu Manolios ! murmură preotul. Ai luat asupra ta toate ne-

legiuirile ce ni se aruncau în spinare. Ai spus cu tărie : „Eu am prădat, eu am pus foc, eu am ucis !“ pentru ca noi, ceştilalţi, să ne putem bucura în pace de rodul acestor ogoare. Dar în zadar... în zadar !

Părintele Fotis auzi dangătele clopotului, care vesteau cu voioşie că s-a născut Hristos şi a coborît pe pămînt să mîntuiască lumea... Dădu din cap şi suspină.

— Şi naşterea ta a fost zadarnică, Doamne ! Aproape două mii de ani au trecut şi iată, pînă astăzi, continui să fii mereu răstignit. Cînd vei veni oare pe lume, Doamne, fără să mai fii răstignit şi să trăieşti în vecii vecilor printre noi ?

În zorii zilei, părintele Fotis îşi rezemă capul pe vergeaua de fier a patului în care se afla Manolios şi aţipi o clipă. Avu un vis : se făcea că aleargă în jurul unui copac verde şi rămuros, după o păsărică galbenă ce părea a fi un canar ; goana aceasta începea încă de pe vremea cînd era copil ; anii treceau ; copilul creştea, ajungea om tînăr, apoi bărbat matur ; părul şi mustaţa, negre ca tăciunele la început, i se albeau încetul cu încetul ; îmbătrînea, dar continua să alerge mereu după păsărica aceea galbenă, care zbura din ramură în ramură cîntînd, fără s-o poată prinde...

Visul acesta nu ţinu decît o clipă, dar cînd părintele Fotis tresări şi deschise din nou ochii, i se păru că trăise mii şi mii de ani şi că alergase mii şi mii de ani, fără să obosească, de fiecare dată cu o putere înnoită, după o pasăre sfîntă, ce nu putea fi prinsă şi care semăna cu un canar. Înlăuntrul lui însă, părintele Fotis simţea că pasărea aceea galbenă — care aci şuiera a batjocură parcă, aci cînta fermecător, cu ciocul îndreptat spre cer — nu era un canar.

— Fie orice, am să mă ţin după ea pînă la moarte !

Se ridică, îşi strigă însoţitorii şi-i adună pe toţi, bărbaţi şi femei, în curtea mare a lui Patriarheas. Cei ce se împrăştiaseră pe ogoare, prin vii şi prin livezile cu măslini se întoarseră peste noapte în sat. Curtea se umplu de oameni.

— Fiii mei, strigă preotul, nu vă pierdeţi nădejdea ! Ceea ce am să vă spun acum e un lucru dureros ; dar noi avem grumajii tari, sîntem deprinşi cu poverile şi o vom îndura şi pe asta. Aseară, tîrziu în noapte, cineva mi-a adus vestea că au să vină aici soldaţi turci să ne izgonească. Să le-o luăm înainte : încărcaţi tot ce puteţi duce cu voi, şi să plecăm. Nici unul dintre noi nu trebuie să cadă în mîna turcilor, nici aici în Licovrisi, nici pe Sarachina. N-am mai rămas decît puţini greci pe lume ; bine au zis duşmanii noştri, noi sîntem sarea pămîntului ! Drept aceea, nu trebuie să pierim, fraţilor !

— Nu vom pieri, părinte, fii pe pace ! strigă Luca, grăbindu-se să ridice prapurul sfîntului Gheorghe. La drum, fraţilor ! Să-l urmăm pe sfîntul Gheorghe ; om vedea noi unde ne-o duce drumul cel nou !

Toţi se răspîndiră prin casa bogată a lui Patriarheas şi începură să strîngă ce le cădea în mînă. Părintele Fotis deschise chilerele şi făcu împărţeală. Fiecare îşi primi încărcătura sa cu de-ale mîncării şi îmbrăcămintei. Scoaseră o uşă din perete şi-l întinseră pe Manolios pe ea ; patru bărbaţi o aburcară pe umerii lor. Bătrînii luară icoanele. Părintele Fotis trecu în fruntea cetei şi porniră la drum, cu pas iute, spre Sarachina.

— Vom trece mai întîi pe la Sarachina, grăi părintele Fotis. Îl vom înmormînta pe Manolios, vom dezgropa osemintele strămoşilor noştri şi vom porni apoi, mai departe, la drum. Nădejde şi îndîrjire, fiii mei ! Nu vom pieri niciodată ; vom porni mai departe la drum.

Cînd ajunseră la puţul sfîntului Vasile, părintele Fotis se opri o clipă pentru a spune :

— Fraţilor, astăzi a coborît pe pămînt pruncul divin. Să-l luăm cu noi, căci avem destule mame să-l hrănească. Vă doresc un Crăciun vesel, fraţilor !

Ianacos era cel din urmă ; el încheia şirul. În timpul nopţii se dusese şi-şi luase măgăruşul, pe care-l împovărase cu un samar mai încărcat ca oricînd, şi acum mergea pe lîngă el, în tăcere, cu capul plecat. Din cînd în cînd, totul din jurul lui se întuneca. Ianacos îşi freca atunci ochii şi în lumina palidă a dimineţii de iarnă totul strălucea iarăşi. Ianacos atingea uşor, drăgăstos, cu mîna, crupa măgăruşului ; acesta dădea din coadă, întorcea capul şi îşi privea stăpînul, fără să înţeleagă nimic... Ce-o fi păţit oare stăpînul lui ? De ce nu-i vorbeşte ? De ce nu întinde braţul să-l mîngîie pe burtă, pe gît şi pe urechi, ca de obicei ?

Bejenarii începură să urce poteca pietroasă a Sarachinei. Manolios era în capul şirului, întins pe uşa transformată în raclă ; după el veneau ceilalţi ; nimeni nu scotea o vorbă. Văzduhul era limpede şi curat ; bisericuţa prorocului Ilie strălucea sus, în vîrf ; la orizont, în depărtare, se zăreau munţii, unii cu o culoare trandafirie, alţii de un albastru-deschis.

Costantis aştepta în faţa peşterilor. Cînd îi văzu, ieşi repede înaintea părintelui Fotis şi-i spuse :

— Părinte, Mihelis nu vrea să mai coboare din vîrf ; a luat o boccea cu rufe, *Evanghelia*, cosiţele lui Mariori şi hălăduieşte în chilia veche a pustnicului. „Mă simt bine aici, aşa mi-a spus. Nu vreau să mai văd nici un om, de-ar fi bun, de-ar fi rău ; pe nimeni. Vreau să mă fac pustnic !“

Părintele Fotis îi răspunse, ridicînd capul :

— Poate că are dreptate, Costantis. Să nu-i tulburăm liniştea. El a apucat pe drumul lui ; noi să mergem pe-al nostru !

— Dar drumul meu care-i, părinte ?

— După ce-l vom înmormînta pe Manolios, întoarce-te la copiii tăi, Costantis ! zise preotul, atingînd cu mîna creştetul devotatului său prieten, ca şi cum i-ar fi dat binecuvîntarea.

Îl întinseră pe Manolios pe pămînt, în faţa peşterii sfinţite. Preotul îşi puse patrafirul şi începu slujba de îngropăciune ; în jurul lui, mulţimea cînta troparele. Din timp în timp Ianacos şi Costantis izbucneau în plîns. Uneori, glasul preotului se înăbuşea ; cîntarea se oprea atunci pentru o clipă, apoi mulţimea o începea iar.

Toată lumea se aplecă şi sărută mortul. Alături groapa era deschisă ; preotul înaintă pe marginea ei, spre a rosti cîteva cuvinte de adio ; dar gîtul îi era înfundat, nici o vorbă nu-i putea ieşi din gură ; părintele Fotis începu bocetul. Atunci o bătrînă prinse curaj, se aruncă asupra mortului, îşi despleti părul albit de ani şi-şi luă rămas bun de la Manolios, jeluindu-l

Numele tău, flăcăul nostru drag, stă scris pe zăpadă ;
Soarele-l topeşte, apa-l duce din a noastră-ogradă...

Numaidecît, după aceea, părintele Fotis ridică mîna şi făcu semn de plecare.

— Cu Dumnezeu înainte ! murmură el. Exodul începe de la capăt. Curaj, fiii mei !

Pornird din nou, pe drumul cel fără de sfîrşit, spre răsărit.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

